

**mieli
ja
sielu**

Kari E. Turunen

ARATOR

Kari E. Turunen

MIELI JA SIELU

ARATOR OY

Verkkoversio julkaistu perikunnan
ja Arator Oy:n luvalla.

URN:ISBN:978-951-39-9966-7
ISBN 978-951-39-9966-7 (PDF)

Jyväskylän yliopisto, 2024

ISBN 951-96057-5-4

Kustantaja:

ARATOR OY
Puustellintie 4 A 10
00410 HELSINKI

SISÄLLYS

LUKIJALLE	1
HUOMAUTUKSIA TARKASTELUTAVASTA	3
1. Prosessuaalinen tieto ja tuttuus	4
Viitteet	11
2. Minä ja sielu	12
Viitteet	17
SIELUNLAATUJEN OLEMUS	21
3. Tahto ulkoistavana sielunvoimana	22
Viitteet	27
4. Ajattelu sisäistävänä sielunvoimana	28
Viitteet	31
5. Tunne vastavuoroisena sielunvoimana	33
Viitteet	37
6. Ajattelun kolminainen rakenne	38
Viitteet	44
7. Tunteen kolminainen rakenne	47
Viitteet	50
8. Tahdon kolminainen rakenne	51
Viitteet	53
JÄSENTYMISEN LINJA	55
9. Jäsentyminen ja ajattelu	56
Viitteet	59
10. Ajattelun olemus	61
Viitteet	76
11. Tiedon idea	84
Viitteet	103
12. Usko ja totuus	108
Viitteet	120
13. Valta ja riippumattomuus	123
Viitteet	132

LIITTYMISEN LINJA	137
14. Liittyminen ja tunto-olemus	138
Viitteet	141
15. Tunteen olemus	142
Viitteet	147
16. Yhteyksien luominen	149
Viitteet	154
17. Pyyde, kiintymys ja kauneus	155
Viitteet	161
TEKEMISEN LINJA	163
18. Tekeminen ja tahto	164
Viitteet	168
19. Taito ja tarkoittaminen	169
Viitteet	175
20. Ahneus, toivo ja hyvyys	177
Viitteet	183
SIELUNELÄMÄN YLEINEN RAKENNE	185
21. Mieli, sielu ja minuus	186
Viitteet	197
22. Narsistinen ydin ja persoonallisuuden rakentuminen	200
Viitteet	212
23. Ihmisen ristiriitainen asema	214
Viitteet	223
TUNNE-ELÄMÄN DYNAMIIKKA	225
24. Defensiiviset tunteet	226
Viitteet	242
25. Eksistentiaaliset tunteet	244
Viitteet	258
26. Kehittyneet sielunenergiat	261
Viitteet	270
MIELEN JA SIELUN RAKENTEET	273
27. Rakentavat sielunvoimat	274
Viitteet	292

28. Tiedottomat sielunmuodosteet	293
Viitteet	302
29. Ihmisen kehitys ja kriisit	304
Viitteet	312
30. Joitakin psykodynaamisia käsitteitä	313
Viitteet	323
31. Muisti ja unohtaminen	326
Viitteet	332
YLEISTÄ TARKASTELUA	333
32. Minä ja tietoisuus	334
Viitteet	341
33. Luonnollinen kieli	343
Viitteet	352
34. Tieto-opillisia huomioita	353
Viitteet	359
MAINITUT TEOKSET	361

LUKIJALLE

Yksi aikamme keskeisiä aatevirtauksia on lisääntyvä tieto ihmisestä, erityisesti mielen ja sielun maailmasta. Elämänmuodosamme ja kulttuurissamme on kasvavia paineita tuntea tuo sisäinen todellisuus. Tämän teoksen tarkoituksena on esittää perusteltu kuva ihmisen mielen ja sielun perusolottuvuuksista ja -dynamiikasta. Ennen kaikkea haluan antaa ajatusvirikkeitä lukijan omille pohdinnoille.

Teoksen alkupuoli kuvaa sielun peruslaatuja. Loppupuoli keskittyy enemmän sielunelämän voimiin, ns. psykodynaamiikkaan. Koska tieto on yksi mielen keskeisistä sisällöistä, käsitteelen tiedon olemusta varsin seikkaperäisesti luvuissa 11 ja 12. Käsitteeni mukaan nykyisessä maailmassa – tiedon ja opillisten valtojen maailmassa – on kaksi tärkeää älyllistä valmiutta ja tietoisuutta luovaa ajatussuuntaa: tieto-oppi ja psykodynaamiikka. Lähinnä elämän käytännöllisistä puolista kiinnostunut lukija voi keskittyä psykodynaamiseen ajatteluun (luvut 13, 17 ja luvusta 20 eteenpäin).*

Suomen itsenäisyyspäivänä 1988
Kari E. Turunen

* Huomaus 1. Viittaa usein kahteen aikaisempaan kirjaani, joista löytää tarvittaessa lisäainesta. Käytän näistä teoksista lyhenteitä ISO (Ihmisielun olemus, Arator Oy, Helsinki 1987) ja IK (Ihmisen kasvatus, Atena kustannus Oy, Jyväskylä 1988).

Huomaus 2. Tekstissä olevat viitteet ovat kunkin luvun lopussa. Ensimmäisen luvun viitteet ovat sivulla 11. Viitteet on merkitty myös sisällysluetteloon.

HUOMAUTUKSIA TARKASTELUTAVASTA

Ennen kuin varsinaisesti paneudun tutkimaan mielen ja sielun ilmiöitä, on paikallaan tehdä joitakin huomautuksia tarkastelutavasta. Usein on tosin niin, että johdannoksi tarkoitettuja ajatuksia on mahdollista ymmärtää vasta, kun on tutustuttu itse asiaan. Johdanto voi kuitenkin antaa alustavan kosketuksen kirjoittajan tapaan käsitellä asioita, ja samalla se toimii myös alustavana perusteluna myöhemmin esitettävälle. Tekstissä esiintyvät numerot viittaavat kunkin luvun lopussa oleviin huomautuksiin ja lisäyksiin.

1. Prosessuaalinen tieto ja tuttuus

Tieteen pyrkimyksenä on – yleisluonteisesti sanottuna – jäsentää ja hallita todellisuutta.¹ Sen hallitseminen on ilmeistä varsinkin ns. teknisissä tieteissä ja tekniikassa. Ihmistä koskevissa tieteissä tilanne ei ole näin yksinkertainen; niiden tutkimuskohde ei ole samalla tavalla suoraviivaisesti hallittavissa. Niinpä ei-teknisissä ihmistieteissä puhutaankin usein ymmärtämisestä, mikä ei kuitenkaan sulje pois pyrkimystä vaikuttaa ihmisiin ja heidän elämänoloihinsa (vrt. esim. kasvatusta ja terapiaa). Scuraavassa joitakin huomioita ihmisen sisäisen olemuksen tutkimisesta.

Tutkimuskohteen tavoittaminen

Sisäisen maailman tutkiminen vaatii heräämistä sisäisyyden ilmiöiden olemassaololle. Niiden tavoittaminen ei suinkaan aina ole helppoa vaan voi vaatia sisäisiä prosesseja, joiden ansiosta tutkimuskohde muuttuu todelliseksi. Tämä koskee kaikkia ei-teknisiä ihmistieteitä, kutsuttiin niitä sitten ihmistieteiksi, kulttuuritieteiksi, sosiaalitieteiksi, yhteiskuntatieteiksi, humanistisiksi tieteiksi tai miksi vain.

Ihmistieteissä on aina jollakin tavoin kyse sisäisistä havainnoista eikä vain aistihavainnoista, tutkittiinpa (ja tulkittiinpa) sitten historian dokumenttien merkityksiä, yhteisöjen dynamiikkaa tai sielunilmiöitä. Varsinkin sielutiede (psykologia) vaatii ns. prosessuaalista tietoa, jonka voi tavoittaa vain, kun tietyt prosessit toteutuvat yksilön ja tutkijan omassa sisäisessä todellisuudessa.²

Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään joitakin olennaisia tekijöitä ihmisen mielen ja sielun rakenteesta. Toisaalta liikutaan perinteisen psykologian, toisaalta perinteisen filosofian alueella, ehkä kuitenkin painottuneemmin psykologisissa tarkasteluissa. Myös filosofia voidaan käsittää prosessuaaliseksi tieteeksi, joka pyrkii ajatuskulkuja luomalla kehittämään yksilön tietoisuutta ja tätä kautta vaikuttamaan myös hänen suhteeseensa elämän ja erityisesti sisäisen elämän eritasoiisiin ilmiö-

hin. Ihminen muuttuu joiltakin osin persoonallisuudeltaan, kun hän tavoittaa joidenkin asioiden olemassaolon. Varsinkin tieto omasta sisäisestä maailmasta muuttaa ihmistä, olivatpa tiedon ja tietoisuuden kohteena sielulliset ilmiöt tai ideat.

Tietoisuus

Ihmistä koskevien tieteiden tarkoituksena ei ole vain tuottaa tietoa vaan luoda tietoisuutta tutkimuksen kohteena olevista ilmiöistä. Ensin ilmiöt tulee löytää, ts. kohdata, sitten ne voidaan tiedostaa ja muodostaa niistä tietoa. Tietäminen ilman kohtaavaa tietoisuutta – esimerkiksi väitteiden ja näkemysten pinnallinen oppiminen – ei merkitse aitoa tietoa näissä tieteissä. Tietoisuutta sinänsä ja tietoisuutta asioista on tietenkin kovin monenasteista.

Itse tietoisuus on arvoituksellinen ja monitahoinen ilmiö – palaan siihen usein myöhemmin. Ilmeisen perustellusti voidaan kuitenkin sanoa, että inhimillinen tietoisuus kehittyy ja valloittaa näin mielen valokeilaan yhä uusia kokemuksen alueita. Tietoisuuden ja muun sisäisen elämän välillä näyttäisi jopa olevan tietty vastakohtaisuus, mikä muodostaa tiedostamisen jännitteen.

Tuttuus

Ihmistä koskevissa tieteissä ei ole kyse teknisestä hallinnasta, vaikka voidaankin puhua asioiden teoreettisesta ja ymmärtäväästä hallitsemisesta. Tieteissä yleensäkin on kyse myös kyvystä havaita ja tunnistaa kohdattuja ilmiöitä. Erityisesti näin on ihmisen sisäisyyttä tutkivissa tieteissä. Tietoisuuden valokeilaan saadut ilmiöt muuttuvat ikään kuin tutuiksi, niin että ne voidaan tunnistaa paremmin uusissa yhteyksissä. Näin asiantuntemus ei ole vain ilmiöiden teoreettista hallitsemista, vaan myös sitä, että ilmiöt ovat tuttuja. Asioiden käsitteellinen (teoreettinen) hallinta ja tuttuus tietenkin vahvistavat toisiaan.

Ns. ihmissuhdetöissä on tärkeää, että ihmisessä olevat ja ihmiselle mahdolliset kokemukset ovat työntekijälle tuttuja.

Tällöin hän voi paremmin sijoittua niihin tilanteisiin, joissa tällaista tietoa tarvitaan. Teoreettinenkin asioiden tarkastelu ja opiskelu voivat aiheuttaa tärkeitä sisäisiä prosesseja, joiden ansiosta asiat avautuvat ja muuttuvat tutuiksi. Sisäiset prosessit – ollakseen yksilölle merkittäviä – eivät suinkaan vaadi ehdottomasti teoreettista tietoa, mutta se voi kuitenkin auttaa jäsentämään kohdattua. Tärkeämpää kuin asioiden teoreettinen jäsentäminen voi olla jokin prosessuaalisen koulutuksen muoto, jossa yksilö joutuu kohtaamaan muita ihmisiä ja samalla itsensä.

Hahmolliset käsitteet ja lainalaisuudet

Ihmistä koskevassa tiedossa on ulottuvuus, johon ei aina ole kinnitetty riittävästi huomiota. Tällainen tieto ei voine olla samassa määrin dualismin sävyttämää kuten teknisissä tieteissä. Niissä kohde (tiedettävä) ja tietäjä erotetaan varsin jyrkästi toisistaan. Näin suhde onkin luontevasti manipulatiivinen. Ihmistieteissä käsitteenmuodostuksen hengen tulee olla toisenlainen.

Tutkija voi määrittelemällä asettaa käsitteille jonkin merkityksen, periaatteessa mielivaltaisesti. Omiin tarkoituksiin – vaikka yleensä tietenkin jonkin tutkimusperinteen mukaisesti – mielivaltaisesti suoritettu käsitteen määrittely kuvastaa dualistista asennetta. Tämä on aika yleistä ihmistieteissäkin, koska käsitteiden merkityksiä joudutaan rajaamaan ja pelkistämään esimerkiksi tutkimustekniikoiden vuoksi, varsinkin kun on kyse todella teknisten apuvälineiden käytöstä. Käsitteiden monitahoisuus ja niiden yhteyden elämään voi tällöin jäädä varsin keinoitekoiseksi.

Jotta emme tekisi väkivaltaa itse todellisuudelle tai vähintäänkin todellisuuden kuvallamme, meidän on hyväksyttävä tutkittavien ilmiöiden ja niitä vastaavien käsitteiden monitahoisuus, ts. niiden liittyminen lukemattomilla ja loppuun asti kuvaamattomilla tavoilla muihin ilmiöihin ja käsitteisiin. Meidän on pyrittävä vain luonnehtien hahmottamaan käsitteiden alaa ja

yhteyksiä toisiin tärkeisiin käsitteisiin. Näin käsitteet pysyvät todellisuudentajuisina.

Koska varsinkin ihmisen sisäisessä todellisuudessa kaikki riippuu kaikesta, ei ilmiöiden välillä vallitse mitään tarkkoja funktionaalisia yhteyksiä vaan yhteydet ovat hahmollisia. Asioiden välillä on luonteenomaisia yhteyksiä – lainalaisuutta on toki olemassa – mutta ilmiöt kutoutuvat toisiinsa silti rajattoman moninaisesti. Tässäkin tutkimuksessa kuvattavia luonteenomaisia yhteyksiä voidaan kutsua hahmollisiksi lainalaisuuksiksi tai yhteyksiksi.

Hahmollinen käsitteenmuodostus pyrkii ilmiöiden tunnistamiseen ja tunnustaa niiden monitahoisuuden. Ymmärrys käsitteestä ja siihen liittyvistä hahmollisista yhteyksistä kasvaa tunnistamisen ja tiedostamisen kehittyessä ja monipuolistuessa. Näin käsitteenmuodostus on nimenomaan todellisuuden kohtaamista ja pyrkii säilyttämään teoreettisen ajattelun todellisuudentajun ja todellisuuskitkan. Käsittämisen tehtävänä ei ole vain jäsentää kohtaamaamme, vaan myös kehittää suhdettamme siihen, mm. avata ja luoda suhteita inhimillisen elämän ilmiöihin.

Sielunilmiöitä ei voi kuvata niin kuin fyysisiä tapahtumia karteesisessa koordinaatistossa, ts. kolmiulotteisessa avaruudessa. Sielunilmiöillä on yhteytensä ihmisen aineelliseen olemukseen, mutta itsessään ne eivät ole avaruudellisia. Niitä on pikemminkin kuvattava laatukoordinaatiston läpi. On yritettävä löytää alkukuvallisia peruslaatuja, jotka kertautuvat – muotoaan muuttaen – monissa sielunilmiöissä. Laatukoordinaatisto merkitsee myös sitä, että sielun peruslaadut näyttävät läpäisevän jollain tavalla kaikki sielunilmiöt.

Vuorovaikutuskäsitteet

Ihmistieteissä käsitteenmuodostus ei voi olla hengeltään niin dualistista kuin teknisissä tieteissä. Käsitteiden pitää olla vuorovaikutuksellisia. Niiden tulee edistää yksilöiden välistä kosketusta ja ymmärtämystä. Toinen voi olla paremmin perehtynyt ihmisessä vaikuttaviin tekijöihin kuin toinen, mutta usein kysy-

mys on kuitenkin ymmärryksen mahdollisuuksien avaamisesta tai syventämisestä. Ei ole oikeutettua säilyttää kahtiajakoa, joka pitäisi tietäjän ja tiedon kohteen erillään. Ihmistä koskeva tieto ei koskaan voi kattaa kaikkea. Kokemukset ovat aina myös siinä määrin ainutlaatuisia, että tietäminen ja tiedostaminen syntyy usein vuorovaikutuksessa, jossa molempien osapuolten ymmärrys syvenee.

Jokainen on jollain tavalla oman kokemuksensa ainoa asiantuntija, vaikka ei aina paras. Kaikki osapuolet opettavat toisiaan, jos vain kykenevät kuulemaan toisiaan. Tämä koskee suurta osaa niin psykologista kuin filosofistakin tietoa.

Dualistisessa hengessä luodut käsitteet syventävät kuilua ihmisten välille. Tällainen käsitteenmuodostus on kyllä syvälle syöpynyt nykyiseen, varsinkin ns. "tieteelliseen" ajatteluun. Se luo autoritaarisia asenteita ja kuvitelmia asiantuntemuksesta. Koska ihmisen olemus ja elämä ovat niin moninaisia, ei tällaista asiantuntemusta voi kovin ehdottomasti saavuttaa.

Kun käsitteitä luodaan päämääränä asioiden teoreettinen jäsentäminen, on käsitteiden silloinkin oltava sellaisia, että ne potentiaalisesti syventävät vuorovaikutusta, yhteisymmärrystä ja kohtaamista. Niiden tulee olla siis luonteeltaan vuorovaikutuksellisia, ainakin potentiaalisesti. Käsitteisiin tulee tällöin suhtautua eri tavoin, ikään kuin vain suhteellisina, ei-ehdottomina välineinä todellisuuden jäsentämisessä. Kuitenkin niillä voidaan tehokkaasti jäsentää todellisuutta.

Käsitteissä on aina monta puolta, ja ne voidaan ymmärtää eri tavoin ja eri yhteyksissä, mutta silti on kyse aidosti samasta käsitteestä. Käsite voi silloinkin luoda siltaa yksilöiden välille, vaikka se eläisi hiukan eri elämää eri ihmisten mielissä. Muuta yhteisymmärryksen välinettä ei kuitenkaan ole olemassa. Kohtaamisen ja tiedostamisen syveneminen etenee, kun liitämme käsitteeseen uusia puolia ja näemme monipuolisemmin sen yhteydet toisiin käsitteisiin ja ilmiöihin.

Kokemusten jäsentyminen on käsitteellistä ajattelua alkuperäisempi ilmiö, vaikka käsitteiden liike mielessä luo edellytyksiä sielunilmiöiden jäsentämiselle. Käsitteet voivat avata jä-

sentymistä, vaikka yksipuoliset, väärin painottuneet, asenteiden kaventamat käsitteet voivat rajoittaa jäsentymistä ja kohdatun ymmärtämistä. Tästä syystä käsitteille pitäisi pyrkiä takaamaan vapaa elämä ja kehitys. Niitä ei ole syytä sitoa lopullisesti mihinkään rajattuihin merkityksiin.

Tieto ja persoonallisuuden kehitys

Tietäminen on osa yksilön persoonallisuuden dynamiikkaa. Ihminen (minuus) voi olla tietämisen tapaansa ja tietämisen sisältöihin nähden joko vapaassa tai sidotussa tilanteessa. Myös tietäminen sitoo ihmistä jollain tavalla. Yksilön ainoa mahdollisuus olla vapaa tietämisestä on pyrkiä olemaan tietoinen siitä inhimillisen sisäisyyden yhtenä tosiasiana.

Tietämisessä on aina omat ponnistuksensa ja vaikeutensa. Mutta kun ihmistä pyritään tunnistamaan ja tiedostamaan, se koskettaa merkittäväällä tavalla persoonallisuutta. Edellä toin esiin prosessuaalisen tiedon käsitteen, jolla viittasin siihen, että tietäminen edellyttää aina jotain prosessuaalista muutosta ja kehitystä yksilössä. Hän ei tietämisen vuoksi ole enää sama kuin ennen sitä, koska tieto koskee häntä itseään.

Ihminen kehittyy aina prosessuaalisesti kokemuksen karttuessa. Mutta myös tieto voi aiheuttaa tällaista kehitystä. Näin tietäminen on aito osa sisäistä dynamiikkaa, ja se vaikuttaa ja on yhteydessä myös muiden sielunenergioiden muuttumiseen ja kehitykseen. Ajattelu ei ole vain ylimääräinen lisä – ikään kuin neutraali tietovarasto tietokoneessa –, vaan se vaikuttaa energisesti kiinteänä osana sielunelämää.

Narsismin voittaminen

Tietäminen on osa ihmisen tapaa sijoittua maailmaan, sekä itseensä että ympäristöönsä. Se merkitsee myös tapaa kiinteyttää persoonallisuuttaan joidenkin käsitysten varaan ja tavallaan myös pyrkimystä suojautua ympäristöltä. Tietäminen on osa yksilön narsistista sielunrakennetta. Narsistiset tarpeet ottavat vaikutuspiiriinsä yksilön tiedot ja tietämisen. Narsismi korostuu

usein sen vuoksi, että tietäminen on myös tapa sijoittua sosiaaliseen todellisuuteen, jossa vallitsevat omat arvovallan asetelmansa, hyväksymisen ja hylkäämisen paineet. Tietämällä voi yrittää lunastaa paikkansa sosiaalisen elämän aineellisissa ja henkisissä hierarkioissa.³

Ihmisen tunnistaminen ja tiedostaminen koetteleekin usein juuri meidän narsismiamme. Se luo ne esteet, jonka vuoksi emme halua ottaa vastaan jotain oivallusta. Narsismi vaikuttaa tietenkin tiedottomasti, ja yksilö uskoo tekevänsä päätöksiä järkevin perustein, vaikka kysymys onkin narsismin ehdollistamista asenteista. Näin ihmisen olemuksen tiedostaminen on aina joltain osalta kamppailua itsessä olevia esteitä voimia (torjuntaa) vastaan ja niiden kiusallisten eksistentiaalisten tunteiden voittamista, joita tämä kamppailu synnyttää. Narsismi ei luovu otteestaan ilman myllerrystä.

Ihminen tunnistaa ja tiedostaa niin ihmistä yleensä kuin myös itseään aina rajallisesti. Henkinen kapasiteettimme sinänsä on aina rajallinen, ja muun muassa tiedottomat voimat kaventavat mahdollisuuksiamme. Näin tietomme on aina puutteellista ja aina – toivon mukaan – kehityksen tilassa. Uudet ajatukset loukkaavat usein yksilöiden narsismia, joka on sitoutunut noudattamaan aiemmin saavutettua, usein jonkin järjestelmän arvostamia asenteita ja käsityksiä. Uusien ajatusten löytyminen koettelee yksilöä itseäänkin mutta usein ennen kaikkea hänen suhteitaan sosiaaliseen ympäristöön. Uusi on uhkaavaa sekä yksilölle että hänen ympäristölleen. Tästä ei ole vapaa tieteellinenkään maailma. Usein nimenomaan siellä – teoreettisen ja uskomuksellisen arvovallan keskittymisen vuoksi – uusi koetaan vallan ja arvovallan rakenteita horjuttavaksi.

Tieto ja moraal

Vuorovaikutuksellisten käsitteiden luominen ja niihin pyrkiminen tuo tietämiseen moraalista sävyä. Kohdetta – varsinkin jos se on ihminen, mutta myös luonto – on lähestyttävä niin, että yhteyden ja vuorovaikutuksen rakentuminen on edes periaatteessa mahdollista. Mielestäni voi sanoa, että mitä aidompaa ja

syvempää on tieto ihmisestä, sitä moraalisemmin latautunutta se on, vaikkei eksplisiittisesti moraalista puhuttaisi mitään. Moraalinen tietoisuus osoittaa, että yksilö on periaatteessa tietoinen ihmisessä vaikuttavista monentasoisista ja kätkeyistä tekijöistä.

Arvot ja moraalinen asenne – sitähän ovat mm. tieteessä harjoitettu totuudellisuus ja rehellisyys – ovat minän keino ylläpitää riippumattomuuttaan ja vapauttaan. Ainakin ne ovat keino yrittää taistella mukaansa tempaavia valtoja vastaan. Myös tietämällä luodaan riippumattomuutta: uudella tavalla tietämällä rakennetaan ihmiselle uusia mahdollisuuksia. On syytä korostaa esimerkiksi kunnioituksen ja suvaitsevouden välttämättömyyttä ihmistä koskevassa tietämisessä. Se on minuuden keino säilyttää avoin suhde kohteisiinsa.

Varsinkin ihmistieteissä – mutta myös kaikissa muissa tieteissä – tietämisen tulisi olla moraalinen ponnistus, ei vain tieteen omien arvojen suunnassa, vaan laajemminkin. Ihmisen tulisi tarkkailla itseään osana tiedon yhteisöjä ja tiedon perinteitä sekä pohtia omaa moraaliaan ja niitä tiedostamattomia tekijöitä, jotka ovat hänen ja tiedeyhteisön toiminnan takana.

Tietämisen, tieteen harjoittamisen tulisi olla myös kamppailua suhteessa omaan narsismiin, sen vinouttavien voimien jatkuvaa tiedostamista. Se ei ole koskaan täydellistä, mutta tieteelliseen sivistykseen olisi tulevaisuudessa kuuluttava tietoisuus näiden voimien jatkuvasta vaikutuksesta persoonallisuudessa ja tietoisuus siitä, että on vastuussa toimintansa seurauksista, vaikkei kaikkea tiedostaisikaan. Yksilön vastuu syntyy sellaisesta kulttuurista, joka arvostaa ja korostaa vastuuta.

Viitteet

1. Vaikka en puutu tarkemmin tiedon ja tieteen metodologisiin erityiskysymyksiin, sivuan kysymystä tiedon ja myös tieteellisen tiedon luonteesta myöhemmin pääluvussa JÄSENTYMISEN LINJA alkaen s. 55.
2. Prosessuaalisesta tiedosta ks. tarkemmin IK, s. 19-26.
3. Narsistisia tarpeita olen kuvannut mm. ISO, s. 74-120 ja lyhyemmin IK, s. 139-149.

2. Minä ja sielu

Ihmisessä kaikki liittyy kaikkeen, varsinkin hänen sisäisessä maailmassaan, mielen ja sielun maailmassa. Ensimmäinen vaikutelma sisäisyydestä onkin rannaton moninaisuus, johon on mahdotonta luoda järjestystä ja selkeyttä. Hahmollisesti on kuitenkin mahdollista erotella laatuja ja nähdä niiden erilaisia painoarvoja ihmisen kokemuksessa. Seuraavassa pyrin valaisemaan sisäisen maailman tietämisen ongelmaa, tällä kertaa nimenomaan sen ydintä. Laajemmin tähän kysymykseen ja siihen liittyviin tieto-opillisiin (epistemologisiin) ongelmiin painaudun kirjan viimeisessä luvussa.¹

Tietoisuuden herääminen

Sisäistä maailmaamme – olipa sitten kysymys tunteiden, toimintojen tai tietämisen tutkimisesta – ei voi tarkastella inhimillisessä mielessä ilman ilmiötä, jota kutsumme tietoisuudeksi. Se tuntuu olevan tekemisissä inhimillisen kokemuksen ytimen kanssa. Ihmisen ydinolemus on kiinnostanut niin itämaista kuin länsimaistakin filosofista perinnettä. Inhimillisen kokemuksen keskukseen ja sen lähimpään piiriin kohdistuva tutkimus nostaa esiin monia paradokseja. Ne syntyvät siitä, että välineet, joilla tietoa sisäisestä maailmasta muodostetaan, kuuluvat sisäiseen maailmaan itseensä.²

Näyttäisi siltä, että tietoisuuden olemus on juuri se, että se on tietoinen omasta tietoisuudestaan. Se on siis kaksisuuntainen funktio: Kun olen tietoinen jostain, olen jokseenkin automaattisesti tietoinen tästä tietoisuudesta, ainakin jossain määrin.³ Tietoisuutta sellaisenaan ja suhteessa tiedottomiin ilmiöihin on kuitenkin ilmeisesti monta astetta. Kyse ei ole pelkästään jostain joko-tai-ilmiöstä, vaikka tietoisenaolon rakenteellinen ydin voi sitä ollakin. Ihminen voi olla täysin samastunut omiin ajatuksiinsa, jolloin tietoisuus ajattelusta on jokseenkin olematonta.

Kun herään tietoisuuteen esimerkiksi tietämisestä ja ajattelusta, alan muodostaa ajatuksia ja tietoa näistä ilmiöistä. Muo-

dostaakseni ajatuksia ajattelusta, minä ilmeisesti joudun nojamaan vanhoihin ajatuksiini, mutta pyrin kuitenkin luomaan uusia, ts. ennen ajattelemattomia ajatuksia, jotta voisin lisätä tietoa ja tietoisuuttani tästä ilmiöstä. Ajatukseni ajattelusta tulevat osaksi ajatteluani, ts. osaksi samaa ilmiötä. Tämä voi herättää kysymyksen ja kritiikin kehämäisyydestä, ja tämä kehämäisyys onkin tiedostettu eri tavoin erilaisissa perinteissä. Se on joko yritetty poistaa tai on koetettu tulla sen kanssa toimeen.

Itse asiassa olen jo edellä muodostanut ajatuksia tietoisuudesta ja sen suhteesta muihin sielunelementteihin, toistaiseksi lähinnä vain suhteesta ajatteluun. Tilanne näyttää olevan yksinkertaisesti niin, että ihmisessä voi herätä tietoisuus esimerkiksi ajattelusta, niin että se muodostuu tietoisuuden näkökulmasta kohteeksi ja kohdatuksi, ja tarkastelun luoman dynaamisen tilanteen seurauksena alkaa muodostua ajatuksia ajattelusta. Minuutemme voi ottaa ja pakottaa muitakin sielunilmiöitä tarkastelun kohteeksi ja pyrkiä muodostamaan niistä ajatuksia. Näinhän menettelemme itse asiassa usein puolittietoisestikin elämän paineissa.

Sielullinen ja henkinen aines

Sielu ei ole aistittavaa ainesta.⁴ Sielullinen on jotain, joka on koetusti olemassa; sitä voi kutsua "tuntuvaksi" tai tajunnalliseksi. Tunteet, mielikuvat, ajatukset tuntuvat, nimenomaan "tuntuvat" – tai tässä mielessä sisäisesti "näkyvät" – olevan olemassa; niihin voi suunnata sisäisen huomionsa.⁵ Sielulliseksi voisi nimittää juuri sitä, mikä on jollain tavalla kohdattavana sisäisenä kokemuksena olemassa.

Sisäisessä maailmassa on sielullisen aineksen ohella kuitenkin ainesta, joka on jotenkin niin kirkasta ja ilmavaa, sielullistakin vähemmän massaista, ei-aineksista, että sitä ei juurikaan saa tarkastelun kohteeksi vaan sen olemassaolon ja olemuksen joutuu päättelemään tai siinä joutuu tavallaan vain olemaan. Tämä ei-sielullinen sisäisyyden aines on kyllä energisen vaikuttavaa, mutta ei ikään kuin suoraan kohdattavissa. Kutsun tuota ainesta henkiseksi ja tarkoitan sillä vain tiettyä sisäisesti havaittavaa ja

sielullisesta poikkeavaa laatua.⁶ Esimerkiksi juuri käsitteet tietoisuus tai minä viittaavat johonkin "ei-näkyvään", henkiseen substanssiin, henkeen. Ihminen kokee varsinkin juuri tietoisena minänä olevansa henki, "henkilö".

Henki on ei-näkyvää, "näkömätöntä" verrattuna sielulliseen, joka "näky" kokemuksena. Henkinen aines ja laatu on muun sielullisen joukossa. Esimerkiksi mielikuvat ovat sielullisia, koska ne voi tavoittaa sisäisyydestämme jonkinlaisena kuva-elämyksenä. Sen sijaan käsitteet ovat ideaalisia muodosteita, joita ei voi suoraan kohdata, mutta jotka vaikuttavat kuitenkin energisesti mielessämme liittyen esimerkiksi mielikuviin. Tarkkaavaisuuskin on olemukseltaan henkinen tässä mielessä, samoin myös arvot ja ideat, jotka kaikki vaikuttavat voimakkaasti ihmisen mielessä, mutta jotka eivät ole sielullisesti nähtävissä kuten tunteet, elämykset ja mielikuvat.⁷

Ilmeisesti voidaan yrittää tutkia myös hengen suhdetta muuhun sielulliseen ainekseen, esimerkiksi tunteisiin ja ajatteluun. Ponnistamalla voimme tulla tietoiseksi sielullisen ja henkisen laadun erilaisuudesta huolimatta niiden kietoutumisesta yhteen. Tällöin havaitsemme, että henkisen elementin luonne ja rakenne heijastuvat ajatteluun, ja näin myös tästä puolesta sisäisyyttä alkaa muodostua ajatuksia ja tietoa. Onhan ajatteluun syntynyt jo ennestään sellaisia käsitteitä kuin käsite, tarkkaavaisuus, minä, tietoisuus, henki jne. Henkisestä elementistä voi näin syntyä käsitteitä ja tietoa. Tämä viittaa kyllä siihen, kuinka kehämäisen paradoksaalinen sisäinen tieto on. Mutta ilmeisesti tietoa ihmisen sisäisyydestä on yritettävä luoda, vaikka se on niin monikerroksista ja nojaa ikään kuin omiin elementteihinsä muodostaessaan tietoa itsestään.

Ihmisen sielu

Henkinen, dynaamisen kirkas, välittömästi ei-kohdattava aines elää kaiken sielullisen aineksen keskellä. Tämän vuoksi on vaikea erottaa yksittäisistä sielunilmiöistä puhtaasti sielullinen ja puhtaasti henkinen. Ehkä nämä käsitteet ovat suhteellisia, vaik-

ka ne toisaalta voivat auttaa jäsentämään hahmollisesti joitakin olennaisia laatuja ihmisen sisäisessä kokemuksessa.

Henkiseksi ainekseksi ei ole perusteltua nimittää vain esimerkiksi minää ja tietoisuutta ja mahdollisia muita niitä muistuttavia, minälle läheisiä funktioita. Sielunlaatuojen sisällä, niiden rakenteellisena osana on henkistä ainesta.⁸ Hienostuneimmat tunteet tuntuvat katoavan ilmamaiseen kirkkauteen. Ajattelun tärkeät rakennusainekset käsitteet ovat erityisen kohtaanmattomia (paitsi sanoina) ja kuitenkin vaikuttavat hyvin energisesti. Tahdon erikoinen tuntumaton ja tietoisuudelta katoava luonne näyttäisi viittaavan siihen, että se ja siihen liittyvät ilmiöt ovat erityisen lähellä henkeä.

Arvot ja ideat välittömässä tavoittamattomuudessaan ovat luokiteltavissa henkiseksi ainekseksi. Ne saadaan esiin vain spekulatiivisesti (spekulatiivisen prosessin sisäisenä seurauksena). Näin ne tulevat energisiksi sisäisessä maailmassamme ja voivat muokata sekä ajatteluumme että tietoisuuttamme mutta tietenkin myös muita sielunenergiaita. Spekulatio aukaisee kohtaanmista, luo suhteita, herättää tietoisuutta ja antaa mahdollisuuden uusiin ajatuksiin.

Ihmisen sielusta on antanut aiheen puhua juuri sisäisen aineksen monitasoisuus, mikä kuvastuu mm. siinä, että sisäisyydessä on erotettava oma henkinen tasonsa. Käsitteet henki, sielu ja minä saattavat tarkoittaa samoja asioita tavanomaisessa puheessa. Kun kuitenkin vain ihmistä sanotaan olennoiksi, jolla on sielu, se osoittaa, että ihmisessä on nähty jotain erityistä sisäisyyttä. Tällöin on otettu huomioon ihmisen sisäisen maailman monikerroksisuus, erityisesti henkisyys. Henkisten energioiden olemassaolo monipuolistaa ihmisen sieluaineksen, ehkä paljon kokonaisvaltaisemmin kuin aluksi arvaammekaan.⁹

Ihmistieto

Sisäisenä olentona ihmistä voidaan tarkastella neljästä näkökulmasta, joita kutsun sielun fenomenologiaksi, psykodynamiikaksi, eksistentialismiksi ja kulttuurifilosofiseksi tarkasteluksi. Tämä eri näkökulmat on usein erotettu toisistaan, kun tutkijat

ovat paneutuneet vain johonkin niistä. Tässä tutkimuksessa pyrin yhdistämään nämä kaikki näkökulmat niin, että ne ovat taustalla tarkastelussa aina mukana. Näin mielestäni päästään ehjempään kuvaan ihmisestä.

Lyhyesti luonnehdittuna sielunelämän fenomenologia erittelee sielunlaatuja ja niiden rakennetta. Tämä on ollut varsin kehittämätön tutkimusalue. Aloitan tutkimuksen tästä näkökulmasta. Psykodynaamika on hyvin monimuotoisesti kehittynyt tutkimusalue, mutta sitä ei ole useinkaan yhdistetty fenomenologiseen sielun tutkimukseen.¹⁰ Pyrin myös kaiken aikaa yhdistämään kulttuuris-henkisen näkökulman edellisiin, niin että syntyisi kuva ihmisestä ja hänen sisäisestä maailmastaan, jota myös kulttuuris-henkiset virikkeet viljelevät. Kulttuurifilosofista näkökulmaa ovat monet filosofiset suuntaukset kehittäneet.

Eksistentialismi on hyvin nykyaikainen ajattelutapa. Siinä on kyse ihmisen sijoittumisesta maailmaan eksistoiavana olentona. Se on pyrkimystä tiedostaa ne inhimilliset perusolotuvuudet, joissa ihmisen elämä – erityisesti kokemuksellisesti – toteutuu. Historiallisesti eksistentialismilla on ollut oma ainekseensa, mutta tässä käsittelen sen väljästi niinä kysymyksiä, joita heräävä tietoisuus asettaa omasta olemassolostaan, ja niinä vastauksina, joita voidaan näihin kysymyksiin antaa.¹¹

Nämä neljä tarkastelukulmaa limittyvät monin tavoin toisiinsa, eivät ne ole suinkaan aina erotettavissa toisistaan. Ne voidaan nähdä erillään tutkimuksen painopisteen mukaan, mutta enemmänkin ne kuvaavat tiettyjä aateperintöjä, jotka ovat halunneet käsitellä vain tiettyjä kysymyksiä. Syynä tällaiseen rajoittumiseen ovat usein katsomukselliset asenteet siitä, mikä ihminen on. Tässä tutkimuksessa neljä näkökulmaa siis lomittuvat toisiinsa.

Tarkastelutavasta

Edellä olen alustavasti luonnehtinut tarkastelutapaani. Moniin yksityiskohtiin palaan myöhemmin. Kaikkea ei voi kuitenkaan – tutkimuksen jatkoa ajatellen – kirjaimellisesti ilmaista, vaan paljon jää lukijan omien prosessien varaan; haluaako hän niihin

antautua vai haluaako hän kulkea jotain toista tietä. Suullinen ilmaisu on monikerroksisuudessaan paljon parempi tuomaan ilmi asioiden yhteydet. Kirjallinen ilmaisu on monin tavoin rajoittunutta eikä se voi ottaa huomioon lukijan reaktioita. Kirjalliseen ilmaisuun voi kuitenkin aina palata uudestaan ja löytää uusia yhteyksiä, uusia prosesseja.

Ihmistä tutkittaessa kirjallisen ilmaisun niukkuus tuottaa kirjoittajalle tuskaa, sillä lähes joka kohtaan voisi lisätä vielä uusia huomautuksia, koska ihmisen kokemuksessa kaikki liittyy kaikkeen. Asioille on löydettävä jokin järjellisen tuntuinen jäsenitys ja järjestys. On selvää, että se voisi olla toinenkin. Pedagogisesta näkökulmasta voi pyrkiä järjestämään asiat niin, että niiden seuraaminen avaa uusia näköaloja, uusia prosesseja, jotka osaksi rakentuvat edellisen perustalle. Sisäisestä maailmasta voidaan luoda rannattomasti perusteltua tietoa, jopa teoreettisesti pelkistettyä tietoa, kuten tässä – mutta niinhän voidaan tehdä kaikilla tutkimusalueilla.

Kun on kyse prosessuaalisesta tiedosta, ei silloin aina ole tärkeätä se, mitä kirjaimellisesti sanotaan, koska samallekin asialle ja varsinkin asian eri puolille voidaan antaa erilaisia ilmaisuja. Olennaista on löytää omakohtainen suhde ilmiöihin ja antaa mielelleen mahdollisuus luoda uusia käsitteitä ja käsityksiä ilmiöitä kohtaamalla. Tämä voi tietysti aiheuttaa sen, että asioista tullaan joiltakin osin eri käsityksiin – mikä lienee inhimillistä, kun ottaa huomioon asioiden moninaisuuden.

Peruskäsitteet ja niiden väliset suhteet olen pyrkinyt luonnehtimaan huolellisesti. Olen myös pyrkinyt käyttämään luontevaa suomen kieltä – mikäli mahdollista – käsitteiden kielellisinä vastineina.

Viitteet

1. Tämän kirjan viimeisessä luvussa käsittelen jonkin verran tarkemmin eräitä filosofisesti tärkeitä tieto-opillisia, epistemologisia kysymyksiä, jotka liittyvät tarkastelutapaani, ks. lukua 34. Tieto-opillisia huomioita, s. 353.
2. Tosin tilanne on itse asiassa paradoksaalinen ns. empiriisenkin tiedon osalta, jos sen ajatellaan perustuvan havaintoihin, varsinkin juuri näköhavaintoihin. Ne ovat osa ihmisen sisäistä, "subjektiivista" maailmaa.

Esimerkiksi näköaistimusten tutkijat ovat pyrkineet sanomaan jotain havainnollista (näköhavainnollista, empiiristä) aistimusten toiminnasta. Tämäkin on paradoksi. Näköhavainnot kuuluvat ihmisen sisäiseen todellisuuteen, vaikka ovat ilmeisessä yhteydessä johonkin lainalaiseen niiden "ulkopuolella", yksilön fysiologiaan ja fysikaalisiin lainalaisuuksiin, joista saadaan tietoa vain havainnoilla. Ns. empiirinen tiede perustetaan juuri tähän ihmisen "subjektiiviseen" elementtiin, havaintoon. Tästä paradokista enemmän ks. esim. Turunen 1981, s. 17-19.

3. Tietoisuudesta kaksisuuntaisena funktiona ks. luku 32. s. 337. Kaksisuuntaisuus on monien ajattelua lähellä olevien sielunfunktioiden ominaisuus, ks. esim. vallan ja uskon käsitteistä luvuissa 13. s. 123 ja 27. s. 275.
4. Vaikka — paradoksaalista kyllä — itse aistiminenkin on sielullinen ilmiö. Tällaisiin loputtomiin sielunilmöiden paradokseihin on vain totuttava ja on koetettava antaa niiden olla sekoittamatta mieltä. Tämä on yksi puoli tietämättömyyden sietämistä, joka on merkityksellistä ihmisen tietoisuuden kehitykselle ja nimenomaan kohtaamisen kyvyn laajentamiselle. Paradoksit ajattelun alueella näyttävät kuuluvan ajattelun omaan rajalliseen luonteeseen. Paradoksin synnyttämä ajattelun voimattomuuden tunne terävöittää lopulta minuutta, mikä aukaisee uutta kohtaamista. Hämmennys auttaa myös intellektiä vapautumaan vangitsevista narsistisista paineista.
5. Tietoisuuden käsitteestä ks. Turunen 1981, s. 151-156.
6. Sielun ja hengen eroa käsittelein jo teoksessa 'Turunen 1981, jossa henkisestä aineksesta esim. s. 196-201.
7. Ajattelussa ovat sielullisesti "näkyvänä" aineksena mielikuvien ohella ns. "kielimielikuvat", ts. sanat ja lauseet, jotka elävät kuulon alueen herättäminä mielikuvina mielessämme. Tästä myös ks. Turunen 1981, s. 79 ja IK, s. 64-65.
8. On toisaalta nähty myös inhimillisen fyysisen olemuksen (pystyasento, päänasento, kädet, silmät jne.) heijastavan jotain "korkeampaa", henkistä elementtiä.
9. Erityisesti juuri henkiset energiat heräävät inhimillisten, kulttuuristen virikkeiden vaikutuksesta, muutoin ne jäävät vain potentiaaleiksi. Itse asiassa ihmiselle kaikki virikkeet ovat sittenkin nimenomaan henkisiä virikkeitä ts. henkisiä energioita virittäviä. Virikkeiden vaikutuksesta ihmisen sisäinen henkinen maailma herää ja tekee hänet ihmiseksi.
10. Psykodynamiikkaan on usein kohdistunut maailmankatsomuksellisia paineita, jotka ovat pitäneet sen erillään muusta ihmisen tutkimuksesta. Tämän vuoksi käsitteistö on saattanut johtaa yksipuoliseen ja vääristyneeseen kuvaan ihmisestä kokonaisuuden näkökulmasta, vaikka itse havainnot ehkä olisivat osapuilleen oikeita. Esimerkiksi tunnetuin psykodynamiikan alue psykoanalyysi on kehittynyt voimakkaiden biologististen paineiden alaisena.

11. Ns. eksistentiaalipsykologia on tutkinut ihmistä erityisesti siinä mielessä, että kukin ihminen ratkoo omia olemassolonsa ongelmia, enemmän tai vähemmän tietoisesti. Esimerkiksi fyysiset ja psyykkiset sairaudet ovat osa ihmisen elämäntilannetta (situaatiota), jota hänen on selvitettävä ja jossa hänen on tehtävä ratkaisuja. Elämä on sarja ongelmia ja kriisejä, joissa ihminen joutuu kohtaamaan ihmisenä olemisen peruskokemuksia ja -kysymyksiä.

SIELUNLAATUJEN OLEMUS

Aluksi selvittelen sielun peruslaatujen tahdon, ajattelun ja tunteen olemusta. En toista tässä kaikkea sitä, mitä olen muualla esittänyt, vaan tuon pääasiassa esiin joitakin uusia näkökulmia. Kolme keskeistä sielunlaatua olen kuvannut useissa yhteyksissä, erityisesti teoksissani Ihmisen hahmo (1981), ISO ja IK. Tässä pääluvussa esittämäni sielunelementtien kolminainen rakenne on seikkaperäisemmin perusteltu teoksessa ISO (alkaen s. 36).

3. Tahto ulkoistavana sielunvoimana

Ihmisen elämä on jatkuva sarja tekoja. On suhteellisen liikkumattomia tiloja, kuten esimerkiksi lepo ja uni, mutta ne ovat vain tilapäisiä tekojen vähäisyyden ja pysähdyksen vaiheita. Ihmisen on suorastaan fysiologinen pakko olla jollakin tavalla liikkeessä.

Teot ja tahto

Teot ovat ulkoisia tapahtumia, joita voidaan havaita aistein. Muiden teoista ja omista teoistamme voimme saada tietoa varsinkin näköaistin kautta, mutta omia tekojamme aistimme myös jäseniemme (kosketus- ja liikeaistin) kautta.¹ Teot ovat siis ulkoisesti olemassa ja ne myös vaikuttavat siihen, mitä havaitsemme ulkomaailmassa; ne muuttavat ulkomaailmaa ja suhdettamme siihen.

Mikä sitten aiheuttaa tekoja? Kutsun tekoja synnyttävää sielunenergiaa tahdoksi. Se ilmenee tekoina ja toimintoina. Joskus tahdon ulkoista ilmentymää tekoa ja sen aiheuttajaa tahtoa on vaikea erottaa toisistaan; ne ovat niin yhteenkietoutuneita.

Tahdon käsitettä ei psykologiassa usein oteta lainkaan mukaan tieteelliseen ajatteluun. Yleensä uskotaan, että se voidaan korvata muilla käsitteillä, esimerkiksi tarpeen ja motiivin käsitteellä. Monet seikat tietenkin vaikuttavat siihen, mitä ihminen tahtoo, mutta ihmiskäsityksemme jää olennaisesti vaillinaiseksi, jos emme ota vakavasti tahdon ilmiötä. Toisaalta tahto on käsitetty liian tietoisena sielunilmiönä, valintoina, ratkaisuinä ja päätöksinä. Niissäkin tahto ilmenee, mutta perustasolla, liikkeinä ja toimintoina näkyvä tahto on usein tiedotonta tapahtumista, tekojen virtaa. Kutsun tahdoksi kaikkea toimintaa, olipa se tietoista tai tiedotonta. Se siis kuvastaa ihmisessä olevaa tahtoa.²

Toimintamme ilmentää sekä tietoista pyrkimystä että myös tahdon tiedottomia valmiuksia, esimerkiksi harjoitettuja, hioutuneita ja tavoiksi syöpyneitä toimintaratoja.³ Tahdon suuntaan vaikuttavat myös muut, sekä tiedottomat että tiedostetut, sie-

lunaiheet.⁴ Teot virtaavat yleensä varsin tiedottomina ketjuina, mutta monet sisäiset tilat virittävät ja ohjaavat niitä (erityisesti esimerkiksi mielikuvat ja ajattelu). Mielestäni on tekojen ja muiden teonomaisten mielenliikkeiden taakse oletettava sielunenergia, jota kutsun tahdoksi.

Kaikki tahto ei suinkaan näy välittöminä tekoina, vaan se ilmenee esimerkiksi ajattelun suuntaamisena, tarkkavaisuutena, katseena⁵, monenlaisena sisäisenä ponnistuksena, pitkäjännitteisenä toimintana, pyrkimyksenä ymmärtää ja tiedostaa. Toisaalta työssä ja toiminnassa ilmenee paljon huomaamattomia liikkeitä siten, että emme tunnista tai tiedosta suoranaisesti aiheuttavamme niitä. Voimme kiinnittää niihin tarkkaavaisuutemme – mikä on tahdon ilmentymä sekin –, jolloin ne tulevat huomiomme kenttään ja voimme tahtoen vaikuttaa niihin. Voimme korjata toimintaamme havainnon ja arvioinnin, arvioivan tahdon perusteella.

Vaikka tahto on koko sielunelämän läpäisevä energia, niin ennen kaikkea se on yhteydessä kehoomme ja ilmenee kehomme liikkeinä. Toisaalta tahto voi olla hyvin pitkäjännitteistä ja laaja-alaista. Se on monien ja toisiinsa liittyvien tekojen sarjan taustasy. Ihminen toteuttaa usein hyvin laajoja suunnitelmia ja hankkeita.

Tahdon alkuperä

Tekojen alkusyy on siis ihmisessä, sisäisyydessämme, tahdon energioissa. Tekojen kehittyminen ja hioutuminen, tavat ja tottumukset, aikomukset ja päätökset ovat syntyneet yhteydessä ulkomaailmaan ja ovat sen muotoilemia, mutta ovat ilmiönä ja mahdollisuuksina peräisin sisäisistä energioista. Tahdon energiat ovat siis jonkinlaisia potentiaaleja ihmisen olemuksessa. Kuitenkin olisi virheellistä nähdä tahto yksinomaan sisäisenä tahtumana. Tahtomme luonne määräytyy pitkälti siitä ulkomaailmasta, jossa se myös vaikuttaa.

Sielun olemuksen ja elämäntilanteen vuoksi lapsella ei ole muuta mahdollisuutta kuin eläytyä ympäristöön ja jäljitellä sitä. Näin ympäristön jälki alkaa painua lapsen olemukseen ilmeitä,

eleitä, asenteita, elämäntapaa, kieltä ja arvostuksia myöten. Vaikka lapsessa on aina yksilöllistä omaperäisyyttä teoissa ja tahdossa, ympäristö vaikuttaa ratkaisevasti siihen, miten lapsi myöhemmin toimii. Hänellä ei ole todellista valinnanvaraa, hänen on omaksuttava ympäristön elämäntapa sen monissa ulottuvuuksissa.⁶

Jäljittely ja mallioppiminen vaikuttavat sekä yksittäisten tekojen että arvojen ja elämänsuuntien tasolla. Omaperäisen tahdon — yksilölliseen persoonallisuuden rakenteeseen, reagoitavuuteen, lahjakkuuteen tai harkintaan perustuvan tahdon — olemassaoloa ja kehitystä ei tosin sitäkään tule aliarvioida. Eritasoiset käyttäytymisen muodot, tavat ja tottumukset, ovat merkittävältä osin muodostuneet ympäristön paineissa. Toimintamme heijastaa ympäristöä vielä aikuisuudessakin, vaikka iän myötä tietoisempien valintojen mahdollisuus kasvaa.

Kieli esimerkkinä ulkoapäin opitusta tahdosta

Yksi dramaattisimpia lapsen eläytymis- ja jäljittelykyvyn saavutuksia on kielen omaksuminen. Kuultu ja omaksuttu kieli myös ehdollistaa lapsen tahtoa määrätyn kielen käyttämiseen ja rakenteisiin. Kieli tulee kiinteäksi tahdon osaksi. Siitä tulee hämmentävän välittömästi käytössä oleva tahdon ilmentämisen väline. Ilmaistemme ajatuksemme, aikomuksemme ja mielentilamme muun muassa tämän välineen avulla. Sen pitää olla yhteinen ympäristön kanssa, jotta voimme todella ilmaista itseämme toisille.⁷

Ympäristön käyttämä kieli tulee lapsuudessa kiinteäksi osaksi tahtomme olemusta.⁸ Kieli on paljolti tiedotonta, refleksinomaista valmiutta. Se on kuin tapa, tahdon ura, vaikkakin hyvin monikerroksinen. Se ikään kuin nousee toimintavalmiuksien varastosta käyttöömmek, omaksuttuna ja monimutkaisena järjestelmänä. Puhumme ja kirjoitamme kielen luomien edellytysten puitteissa, vaikka jossain määrin muotoilemme sitä omaperäisesti. Tämä koskee myös kaikkea muuta käyttäytymistä. Se on sekä ympäristöstä omaksuttua että siihen sopeutuvaa.

Tahdon ulkoisuus

Lapsi on ympäristölle altis, koska hänen olemuksensa on kehittymätön, kehitystä vaativa, ja siksi hän tarvitsee välttämättä ympäristön virikkeitä. Aikuisen tilanne ei ole suhteessa ympäristöön paljonkaan toisenlainen, paitsi että aikuisen suuntautumisessa ilmenee myös tietoisuutta tilanteesta. Työtä hakevan aikuisen tilanne on se, että hän joutuu vain katselemaan ympärilleen löytääkseen laitoksen tai yrityksen, joka on valmis ottamaan hänet vastaan ja jonka käyttöön hän yleensä mielellään tahtonsa antaa.

Työ on usein sen tahtomista, mitä jokin yhteiskunnan ai-neellinen tai henkinen instituutio tahtoo. Työ on sopeutumista myös siihen, mitä muita toimintoja yhteiskunnassa on, toimimista niiden luomissa puitteissa. Toimintamme yhteiskunnan jäseninä edellyttää aina sekä harjaantumista että sopeutumista. Vaikka tahdossa on näin voimakkaita ulkoa tulevia vaikuttajia, ei se silti merkitse, etteikö kaikessa toiminnassa saata ilmetä myös omaperäisyyttä ja yksilöllisyyttä, mistä se aina sitten joh-tuukin.

Edeltävien huomioiden tarkoituksena on ollut korostaa tahdon ulkoista luonnetta. Mutta voidaan myös sanoa, että toi-mintamme ilmentää sisäisyyttämme, siinä heränneitä tarpeita ja ajatuksia. Tässä ei ole syytä ryhtyä pohtimaan sitä, millainen sisäisyytemme on, kuinka ja mistä vaikutuksista se on syntynyt tai kuinka itsenäinen se on olemukseltaan. Olennaista on, että ihmisellä, ihmislajilla on rikas ja monipuolinen sielunelämä ja tekomme heijastavat sisäisyyttämme. Kuitenkin juuri tekojem-me valmiudet ovat muotoutuneet ympäristön virikkeistä, ja me joudumme ottamaan toiminnassamme huomioon yhteiskunnan toiminnot. Teot ilmentävät kiinteätä yhteyttä ympäristöön.

Projektiivinen sielunenergia

Tahto on siis projektiivinen (heijastava) sielunenergia. Tahto toteutuu ulkoisuudessa sisäisyytemme ja minuutemme näkökul-masta. Teot ovat heijasteita, projektioita ympäristöön, vaikka ne ovat usein myös ulkomaailman ehdollistamia. Tahto etenee

maailmaan, käsittelee sitä, jättää siihen jälkiä ja vaikutuksia. Tahtoa voi kutsua myös ulkoistavaksi sielunenergiaksi, koska se kohdistuu ensisijaisesti ulkomaailmaan ja toteutuu siellä.

Sielunenergioissa on aina ulkoinen ja sisäinen puolensa, niin myös tahdossa, mutta nimenomaan tahtoa voidaan pitää ulkoistavana sielunvoimana. Tahdon sisäinen puoli ilmenee pohdintoina, suunnitelmina, päätöksinä, ponnistuksen tunteena jne. Niiden kohde on kuitenkin ulkopuolella, suunnittelun hetken ja minuuden näkökulmasta katsottuna silloinkin, kun esimerkiksi toiveet kohdistuvat johonkin tavoiteltuun sisäiseen tilaan.

Sisäisen ja ulkoisen yhteys on toiminnassa usein hyvin suoraviivainen, varsinkin silloin kun ulkomaailman ilmiöt virittävät tahtoa hyvin välittömästi. Työskenneltäessä havainnot kirvoittavat tahdon valmiuksia, uria ja reaktioita tiedottomalla välittömyydellä.

Koska tahto toimii muiden sielullisten aineiden keskellä, se vaikuttaa olennaisesti myös niihin. Tunteita ja ajatuksia heijastetaan ympäristöön luuloina, toivoina ja suunnitelmina. Sekä tunteet että ajatukset vaikuttavat voimakkaasti toimintaamme. Ajatukset ovat omalla tavallaan kuva maailmasta, sen tulkitsoijoita, ja näin niitä projisoidaan todellisuuteen. Tahdon projektiota tapahtuu koko ihmisen olemuksessa.⁹

Lähden siitä, että tahto on itsenäinen sielunenergia, joka aina hakee toteutumista ja purkautumistietä. Tämä ei ole kannanotto vapaan tahdon puolesta, koska täysin epäitsenäisessä elämässä ja sielussa ilmenee toimintaa, ts. tahtoa. Se liittyy läheisesti muihin sielunenergioihin, mutta muodostaa kuitenkin oman energialajinsa, jota on pyrittävä tunnistamaan omaehtoisesti eikä vain yhteydessä muihin sielunilmiöihin. Olennaista on se, että tahto on sekä muokkautuva että muokattava sielunilmiö ja että ympäristön jälki näkyy siinä merkittävällä tavalla. Kysymys vapaasta tahdosta liittyy inhimillisen tahdon korkeimpaan ilmentymään tietoisuuteen.

Viitteet

1. Kehon aistien merkityksestä ks. esim. Turunen 1981, s. 22-29.
2. Tahto on usein suorastaan – ja paradoksaalisesti – tiedottomuudessaan "tahaton" sielunenergia.
3. Hioutuneiden toimintaratojen pysyvyyttä on selitetty mm. käsitteellä kineettinen muisti. Ihmiseen syöpyy liikeratojen kuvia. Tiettyä osaa tästä ihmisen toimintavalmiudesta olen kutsunut tapaolemukseksi tai tapamielle-olemukseksi, ks. esim. Turunen 1981, s. 161-164.
4. Käytän usein käsitettä "sielunaihe". Se liittyy siihen näkemykseeni, että tunteen ilmentymät ovat myös "aiheellisia" luonteeltaan, ks. myöhemmin esim. s. 49.
5. Katseen ilmiöstä enemmän ks. Turunen 1981, s. 29-31.
6. Elämäntavan oppimisesta lapsuuden perusehtona ks. tarkemmin esim. Turunen 1985, s. 28-48.
7. Kieli jos mikään on perisosiaalista olemukseltaan. Kielen omaksumisen kautta ihmisestä tulee kielen sosiaalisen elimistön (organismien) osa ja kannattaja. Toisaalta kielestä tulee osa ihmisen sielullista elimistöä.
8. Kuultu kieli jättää lapsen mieleen jälkivaikutuksia, "kielimielikuvia", joita lapsi myös jäljitellen tavoittelee. Tahto tarvitsee mielikuvia ja mielikuvi-tusta, toiminnan ennakoita kuvittelua, yksinkertaisissakin toiminna. Mielikuvien meri on meillä käytössämme; sen avulla me voimme orientoitua maailmassa. Kielen kuulomielikuvat mahdollistavat kielen käytön tahdon välineenä. Ajattelussakin on omat tahtovat puolensa – kaikkiaan näyttää aina lopulta palautuvan joltain kulmaltaan tahtoon. Ajattelu käyttää hyväkseen kielimielikuvia ja on oletettavaa, että ajattelu on mukana, kun yksilö jäsentää kielen monimutkaisen olemuksen ja osaa käyttää sitä järkevästi, ts. kielen rakenteen mukaisesti. Ajattelun tahto käyttää tätä kielen koneistoa, joka on osaksi nimenomaan kielimielikuvia. Toiminnan vaatimasta mielikuviuksesta ks. IK, s. 55-62. Myöhemmin tuon tässä teoksessa esiin ns. odotusmielteiden merkityksen tiedon tahdonomaisena komponenttina, ks. lukua 11, s. 93.
9. Käsite projektiio tulee latinan kielen sanasta "proicere", suomeksi 'heittää eteenpäin', vrt. projekti.

4. Ajattelu sisäistävänä sielunvoimana

Maailmaa tulee meitä vastaan kaiken aikaa. Se ei kuitenkaan liu’u ohitsemme jättämättä jälkiä sisäisyyteemme. Keskeisen osan jäljistä muodostavat mielikuvat ja muistikuvat kohdatusta. Kohtaamisen tuloksena syntyy lisäksi käsitteitä ja ajatuksia. Me saatamme tuntea myös ymmärtävämmä asioita, joita kohtaamme tai olemme kohdanneet.

Mielikuvat muodostavat oman energeettisen todellisuutensa; niitä kertyy meihin valtavasti. Sellaisenaan ne kuitenkin ovat jollain tavalla passiivisia. Sen sijaan käsitteiden ja ajatusten muodostumisessa tunnistamme aktiivisen sielunenergian. Käsitteiden syntyminen on erikoinen sisäisyytemme valmius. Ajatukset muodostavat kuvaa maailmasta aktiivisesti, oman energeettisen laatunsa puitteissa, tietenkin olennaisessa yhteydessä kohdattuun todellisuuteen.

Sisäistävä sielunenergia

Jo mielikuvat merkitsevät todellisuuden sisäistämistä, ottamista sisäiseen todellisuuteen. Mutta ajattelu käyttää myös mielikuvia ja on sanan vahvimmassa mielessä sisäistävä, introjektiivinen sielunvoima. Käsite on erikoinen todellisuuden vastine, koska se on suhteellisen itsenäinen todellisuuteen nähden: se soveltuu rajattomaan määrään tapauksia. Ajatusta voidaan pitää oma-laatuiseana, abstrahoivana todellisuuden kuvana.

Kun sivuutamme ajattelun sisällöt ja merkitykset, voimme havaita, että se on myös energiana ja energiavirtana ikään kuin oma suhteellisen itsenäinen olemuksensa. Tässä olemuksessa elävät merkitykset, siihen tavallaan uponneena. Seuraavalle tasolle siirrymme, kun alamme tunnustella ymmärtämisen ilmiötä. Juuri se on selvimmän sisäistämistä sanan koskettavimmassa mielessä.

Ajattelun ehdollisuus

Ajattelu on monenlaisessa yhteydessä kohdattuun maailmaan. Lapsuudessa ajattelumme on herännyt mm. siksi, koska olemme kuulleet ympäristön käyttämää kieltä. Ajattelun energioiden herääminen on ollut välttämätöntä, jotta olemme voineet omaksua ja sisäistää kielen monimutkaisen rakenteen, vaikka omaksuminen on ehkä aluksi perustunut pelkkään jäljittelyyn. Juuri kieli on tarjonnut keskeisen virikeaineiston ja välineen, jonka avulla ympäristö on herättänyt suuren osan ajattelun rakenteista ja myös muokannut sen sisällöltään tietynlaiseksi. Syytä ei ole unohtaa kuitenkaan, että ajattelun käsitteelliset valmiudet muodostuvat perusasinekseltaan havainnoista ja mielikuvista, maailman kohtaamisesta aistimusten kautta.

Vaikka ajattelu on kehityksessään monella tavalla (sekä heräävänä energiana että sisältöinä) ehdollinen ympäristöön nähden, olennaista on se, että ajattelu tapahtuu sisäisessä todellisuudessamme. Se siis sisäistää maailmaa meille. Ajattelulla on vahva kommunikatiivinen, sosiaalinen ulottuvuus, varsinkin kielen mutta myös muun elämän yhteisyyden kautta. Sisäisyyden ilmiönä se kuitenkin on toisaalta vahvasti henkilökohtainen sielunvoima. Ajattelu elää sisimmässämme. Se muodostaa keskeisen osan persoonallisuudestamme, sen ilmeestä ja sijoittumisesta maailmaan.

Persoonallisuuden rakentuminen

Saadessamme suhteen johonkin ilmiöön, ts. sen alkaessa jäsenytyä mieleemme ja alkaessamme ymmärtää sitä, sisäistämme sen osaksi persoonallisuuttamme. Näin persoonallisuutemme kehittyy ja rakentuu rikkaammaksi siltä osin. Asiat eivät useinkaan selviä ilman ponnistusta ja pohtimista. Voimme ajoittain olla "ajatuksissamme", ajatuksiimme sulkeutuneita, mikä sekin kuvaa ajattelun sisäistä olemusta.

Ajattelu sisäistää todellisuuden aineellisia, sosiaalisia, yhteiskunnallisia ja henkisiä rakenteita. Ajattelunkin muodostumisessa on paljolti kysymys sopeutumisesta, vaikka se onkin hyvin henkilökohtainen energia. Voidakseen käsittää maailmaa

oikein, yksilön on käsitettävä maailma sellaisena kuin se on rakenteeltaan. Tämä edellyttää, että orientoituu "oikein" todellisuuden muodosteisiin. Samalla se merkitsee myös ajattelun muokkautumista ja vakiintumista tiettyyn suuntaan. Toisaalta ajattelu on myös persoonallisesti omaperäinen ilmiö sekä tiedottomilla että tietoisilla tasoilla.

Me kannamme maailman sisäistynyttä vastinetta mielesämme, joka muokkaa kuvamme maailmasta osaksi itsenäisesti, sisäsyntyisten voimien reaktiona. Ajatuskuvamme todellisuudesta ei tietenkään ole koskaan täydellinen, ei yksityiskohdittaan eikä käsitteellisesti valmiuksiltaan, mutta sen varassa kuitenkin orientoidumme maailmaan. Monet sisäiset rajoitukset ja tekijät luonnollisesti myös pinnallistavat ja vääristävät tätä kuvaa. Koemme todellisuuden paljolti sellaiseksi, millaisen vastineen mieleemme on siitä luonut ja sisäistänyt; tavallaan siis myös projisoimme sisäistyneen näkemyksemme todellisuuden kuvaksi. Ajatuskuvamme on joka tapauksessa ymmärtämisen ehto ja perusta.

Ajattelun ja tahdon polariteetti

Ajattelun ja tahdon välillä vallitsee monentasoisia vastakkaisuuksia ja jännitteisiä yhteyksiä.¹ Teot ovat aina jotain yksilöllistä ja ainutkertaista. Siksi tahdossa on tietty yksilöllistävä ja erillistävä luonne.² Tahtominen ja tekeminen on myös erottamista, jonkin erilleen ottamista suuresta joukosta mahdollisia tekoja ja päätöksiä. Tämä koskee kuitenkin vain tahdon ikään kuin ulkoista puolta.

Sisäisesti tahto ja teot yhtyvät erikoisella välittömyydellä. Tahdossa elää näin myös välittömän liittymisen ilme, jonkinlainen "yksijakoisuus". Tekoa ja tahtoa on arkisessa toiminnassa usein vaikea erottaa toisistaan, koska ne toteutuvat yhdessä. Tietoisuus on korkea tahdon funktio, joka toisaalta ilmentää erottamista, jakamista, kaksijakoisuutta (dualismia) suhteessa kohteisiin, mutta itsessään on valveisuutta ja toimintaa, itse asiassa sisäistä jakautumattomuutta ja eheyttä.³

Juuri ajattelussa tulee esiin sisäinen kaksijakoisuus, koska ajattelu on nimenomaan ajatuksia jostain kohteesta, joka ei sellaisenaan ole itse ajattelussa. Ajattelu on näin itsessään erillinen funktio. Kuitenkin ulkonaisesti ajattelu kuvastaa yhteyttä, koska juuri ajattelun alueen ilmiöt, käsitteet, ajatukset, käsitykset, teoriat ovat yhteisiä, ihmisiä yhdistäviä. Myös monet ajattelun funktiot sekä ajattelunomaiset sielunilmiöt sisältävät ulkoisesti heikomman tai voimakkaamman vivahteen yhteyteen, vaikka niissä sisäisesti voi elää erottamistakin. Tyypillisesti tällainen ilmiö on esimerkiksi valta.⁴

Näin sielunilmiöt ovat varsin kompleksisia olemukseltaan, mutta niiden eri vivahteita voi kyllä oppia tunnistamaan. Tunnistaminen onkin olennaisempaa kuin ilmiöiden kuvaukseen käytetyt ilmaisut. Kaksijakoisuus ja yksijakoisuus ovat yksi esimerkki sielunilmiöiden moni-ilmeisyydestä. Tunteiden alueella kaksi- ja yksijakoisuus ilmenee paljon vaihtelevammin, koska tunteet ovat ikään kuin hengitystä todellisuuden kanssa. Niitä onkin luonnehdittava vastavuoroisiksi sielunilmiöiksi. Niissä ovat yhdistävät ja erottavat funktiot hyvin liikkuvia. Tahtoa voisi sen sijaan luonnehtia eri kulmiltaan kaksi- ja yksijakoiseksi, ajattelua taas puolestaan eri näkökulmista yhdistäväksi ja erottavaksi.

Viitteet

1. Ajattelun ja tahdon polariteettia tietoisien ja tiedottoman sielunelämän näkökulmasta tarkastelen myöhemmin, ks. luku 23, s. 214. Tätä polariteettia olen kuvannut myös teoksessa IK, s. 155-161.
2. Tämä yksilöllistävää ja erillistävä piirre näkyy mm. tahdonomaisissa tunteissa, esim. vihassa ja ahdistuksessa, ks. esim. luku 25, s. 250.
3. Myöhemmin kuvataan myös sitä, miten tahto ja ajattelu ovat yhteydessä myös "alempaan" ja "korkeampaan" ihmiseen, ks. luku 23, s. 221. Ajattelu ja tahto liittyvät toisiinsa ja ulottuvat "toistensa alueelle", jos ajatellaan kaavamaisesti. Tästä liittymisestä on esimerkkinä juuri tietoisuus, joka on tahdon "korkea" ilmentymä ja joka sijaitsee tavallaan "ajattelun alueella" ja saa siitä ajattelunomaista sävyä.
4. Vallasta tulee tarkemmin puhe luvussa 13, s. 123 ja erityisesti luvussa 22, s. 201. On hyvä tunnistella erilaisia ajattelunomaisia sielunilmiöitä sen suhteen, miten niissä elää yhdistävä ja erottava funktio. Tällaisia ovat esim.

ymmärrys, merkitys, päätös, pelko ja mielettömyyden tunne, joita analysoidaan tuonnempana.

5. Tunne vastavuoroisena sielunvoimana

Me emme vain sisäistä maailmaa ja heijasta sisäisyyttämme ulkomaailmaan, vaan me myös kohtaamme maailmaa. Teot kohdistuvat johonkin, ja toisaalta ajattelu tarvitsee ainesta. Laajasti ottaen se energieettinen muodostelma, jota kutsun tunto-olemuksiksi, välittää meille maailmaa. Tunto-olemuksen piiriin lasken niin aistimukset, elämykset kuin tunteetkin, ts. kaiken aineksellisen.¹

Tunto-olemuksen elementit ovat laatuja, niin tunteet kuin aistimuksetkin. Tällaisia ovat esimerkiksi ilo, kateus, punainen, kirkas, hapan, kirvelevä, kevyt, vinkuva, kirjainta vastaava äänne jne. Niitä voi kutsua tietysti myös tunteiden sisällöiksi. Tahdon sisältöjä ovat lähinnä ne urat ja valmiudet, joita on tekemme taustalla. Ajattelun laatuja ovat lähinnä erilaiset ja toisistaan poikkeavia merkityksiä kantavat käsitteet; tämä on ajattelun laadullisuutta ja sen vaihtelua ajattelunkentässä. Ajattelun sisällöiksi voi kutsua näiden merkityslatausten välisiä aktivoituneita yhteyksiä, ajatuksia.

Tunteet ovat vain yksi osa tunto-olemusta, mutta tässä keskityn tarkastelemaan lähinnä vain niitä. Aistihavaintojen muodostuminen on oma erityinen monisäikeinen ongelmansa, jota en käsittele tässä teoksessa.² Havainnot ovat toki tärkeä osa mieleemme sisältöjä, varsinkin niiden jättämät jälkivaikutukset, mielikuvat ja mielteet.

Vastavuoroinen sielunenergia

Tunne merkitsee sitä, että olen vastavuoroisessa eli retrojektii-visessä suhteessa maailmaan. Vastavuoroisuus puolestaan tarkoittaa sitä, että kohtaamisen laatuun vaikuttaa sekä kohtaaja että kohdattu, subjekti ja objekti. Tavallaan kaikkinaiset kokemukseni rakentavat minulle sekä ulkomaailman että sisäisyyteni, todellisuuden. Esimerkiksi aistimuksia on kautta filosofian historian pidetty subjektiivisina, ts. subjektin piiriin kuuluvien energioitten synnyttäminä. Mutta toisaalta aistimuksia on pidetty ainoana, ja usein ainoana objektiivisena, keinona maailman

yhteyteen.³ Tunteita on pidetty erityisen subjektiivisina, mutta voidaan perustellusti väittää, että vain niiden takia maailma merkitsee meille inhimillisesti jotain.

Kaikki kohtaaminen käynnistää meissä tunto-olemuksen energioita. Ulkomaailma aiheuttaa tietysti aistimuksia, mutta aina myös joitakin sisäisempiä tuntemuksia. Kulttuuri-ilmiot, merkit ja merkitykset herättävät painottuneemmin sisäisiä tuntemuksia. Tunteet määräävät joskus hyvin kiivaasti ja ankarastikin suhteemme ihmisiin, tapahtumiin ja asioihin. Ne eivät kuitenkaan ole vain reaktioita kohdattuun, vaan niillä on omaa suhteellista energeettistä itsenäisyyttään, joten ne ovat aina myös sisäsyntyisemmässä liikkeessä, tosin tietenkin yhteydessä muihin sielunenergioihin, esimerkiksi tavoitteisiin, mielikuviin ja ajatuksiin.

Tunteille on nimenomaan tyypillistä, että niiden välityksellä, kautta tai jopa pakottamana olemme liittyneitä ilmiöihin, asioihin ja ihmisiin. Juuri tunteet kertovat, mikä on suhteemme asioihin. Tämä ei suinkaan tarkoita, että olisimme aina tietoisia siitä, miksi meillä on juuri tietynlaisia tunteita, ts. tietynlainen suhde johonkin. Tunteet voivat olla kokonaan tai osaksi tiedottomia, tai ilmenevien tunteiden syyt voivat olla tietoisuutemme ulottumattomissa. Juuri tästä syystä tunteet vaikuttavat usein niin ratkaisevasti ja dramaattisesti elämäämme.

Tunteen informatiivisuus

Teoreettisesti voimme ajatella seuraavasti. Kun kohtaan jonkun ihmisen, ehkä ensimmäistä kertaa, hän saattaa herättää minussa jonkin tuntemuksen. Tuo tuntemus (ahdistus, helpottuneisuus, innostus jne.) johtuu osaksi minun sielunrakenteestani, ts. yksilöllisesti muodostuneesta sisäisestä maailmastani, johon vaikuttavat sekä synnynnäiset syyt että yksilölliset kokemukset. Ehkä tuo kohdattu ihminen herättää samanlaisia tai erilaisia tunteita muissa ihmisissä.

Kuitenkin se, miten joku ihminen vaikuttaa tunteisiini, ei johdu yksinomaan minusta, vaan tuossa ihmisessä on jotain, joka saa ainakin minut reagoimaan tietyllä tavalla. Näin tunne

yhdistää minut tuohon ihmiseen jollain tavalla, mutta toisaalta se myös kertoo jotain toisesta ihmisestä, oman sielunelämäni välittämänä ja värittämänä. Tunne oikeastaan kuvastaa sekä minua että sitä, minkä olen kohdannut. Juuri tässä mielessä tunne on vastavuoroinen sielunenergia.

Vastavuoroisuudessaan tunne voi olla informatiivinen. Kuuntelemalla tunteitani, voin saada tietoa ihmisistä ja asioista. On tietenkin olemassa se mahdollisuus – ja ehkä näin aina jossain määrin –, että tunteeni johtavat minua harhaan. Siksi tunteisiin on suhtauduttava kriittisesti. Tunteita en kuitenkaan voi välttää, vaikka on luonnollista pyrkiä eliminoimaan niiden mahdollista vääristävä vaikutusta.⁴

Tunteiden eliminoiminen ei kuitenkaan merkitse aina sitä, että tunteista olisi päästy jollain tavalla lopullisesti eroon. Ne on vain saatettu työntää syrjään, aivan asiallisesta syystäkin eikä esimerkiksi jonkin tiedottoman tunteen tai tarpeen takia. On hyvä muistaa, että elämän kannalta olennainen aines tulee tunteiden kautta; ilman niitä maailma olisi inhimillisesti aivan tyhjä ja merkityksetön.

Kaksisuuntainen informaatio

Tunnusteleva, erittelevä ja tiedostava suhde tunteisiin merkitsee pyrkimystä käyttää hyväksi tunteita informaatiokanavana. Toisaalta se nimenomaan merkitsee myös oman suhteen selvittelyä asioihin. Koska juuri tunteissa vaikuttavat monet tiedottomat seikat, on tunteitten luonteen ja synnyn selvittely ja tiedostaminen varsinaista itsetuntemusta. Se on tie kohti vapaampaa, avarampaa ja vivahteikkaampaa suhdetta elämän ilmiöihin. Mitä maailma näyttää ja mikä on elämäni siinä, johtuu suurelta osalta juuri tunteistani.

Tunteiden kaksisuuntainen informatiivisuus on tärkeää erityisesti ihmissuhdetyössä. Kohtaamalla ihmisiä opin tuntemaan heitä mm. omien tuntemusteni kautta, mutta samalla opin tuntemaan myös itseäni noiden tunteiden kautta. Kun tutkin heräviä tunteitani, lisääntyy kykyäni ymmärtää niin itseäni kuin myös muita. Koska tunne on vastavuoroinen ja kietoutunut toisen

ihmisen tunteisiin, se edellyttää molempia osapuolia. Näin tutkimuskin on luonteeltaan vuorovaikutuksellista.

Tunteissa voi oppia tuntemaan subjektiivisen ja objektiivisen aineksen, vaikeivät ne ehkä koskaan olekaan ehdottoman erillään toisistaan. Itsetuntemus ja ihmistuntemus kehittyvät tietenkin vähitellen ja prosessuaalisesti. Se vaatii aikaa ja työtä eikä antaudu helpolla.

Tunteiden yhteisyys

Tunteiden usein tiedoton olemus, niiden välittömyys ja kietoutuminen muihin sielunsisältöihin aiheuttaa sen, ettei niiden elämää määräävää luonnetta huomata. Lisäksi yksilöllä on tietenkin taipumus kiistää niiden merkitys. Tämä koskee niin elämän pieniä tapahtumia kuin sen suuriakin ratkaisuja. Ihminen suhtautuu usein torjuvasti ja suojautuvasti omiin tunteisiinsa, ja näin tunteet itse asiassa jäävät määräävään asemaan hänen elämässään.

Tunteiden tiedottomuus näyttää olevan aina jossain määrin ja jollain tavoin tekijä, jossa elää yksilöllisiä kuvioita ja joka määrää ihmisen kohtalon. Siksi tunteet muodostavat elämän aineksen, usein nimenomaan yhteisen pakottavan virran, johon ihmiset astuvat ja ovat astuneet tietämättään. Tunteet luovat ihmisten yhteisyyden sekä miellyttävissä että epämiellyttävissä ulottuvuuksissaan.

On luonnollista, että tunteemme kehittyvät suhteessa ympäristöön. Se, minkälaisia elämyksiä ja tunteita ympäristössämme viljellään, minkälaisissa elämänyhteyksissä olemme joutuneet kasvamaan, vaikuttaa siihen, miten liitymme ympäristöömme ja millaiseksi sen koemme. Tunteet ovat osa sielullista kokemusvarastoamme, jonka kautta saamme suhteen todellisuuteen. Tunteissamme – niin kuin omalla tavallaan ajattelussa ja tahdossakin – siirrämme menneisyytemme, sen kokemusten tulokset uusiin tilanteisiin. Näissä tilanteissa saatamme uusiutua, mutta myös reagoida vanhojen kiinteytyneiden tunnerakennelmien mukaisesti.⁵

Ympäristö herättää ja viljelee tunto-olemustamme, mutta toisaalta tuomme suhteisiimme mukaan oman vaikuttavan sie- lunaineksemme, johon muut joutuvat etsimään suhdetta. Tun- teissa on yhteisen massan ja virran tuntoa. Psykoterapian teori- oissa potilaan ja terapeutin välisiä tunnesuhteita eritellään transferenssin ja vastatransferenssin käsitteiden näkökulmasta. Nämä ilmaisevat sen, että niin potilas kuin myös terapeutti tuovat omasta menneisyydestään siirtyvää (transferenssi = siir- tymä) ainesta ja asetelmia terapiatilanteeseen, mikä vaikuttaa siinä syntyviin tuntemuksiin ja suhteisiin. Terapeutin ammatti- taito, itsetuntemus ja kokemus ratkaisevat osaltaan sen, miten terapiasuhde kehittyy.

Tunteiden vastavuoroisuus merkitsee sitä, että niissä vai- kuttavat selvästi myös sekä sisäistävät että heijastavat tendens- sit. Tunteita ja tuntemuksia sisäistetään mutta myös heijaste- taan ympäristöön. Näin sisäinen ja ulkoinen ovat erityisesti tunteissa välittömästi toisiinsa kietoutuneita, ja yksilön voi olla tätä kietoutuneisuutta vaikea itse havaita. Tunteemme todella värittävät maailmaa, vaikka toisaalta vain niiden kautta saamme suhteen maailman eri ulottuvuuksiin.

Viitteet

1. Tunto-olemuksesta tarkemmin esim. IK, s. 39-48.
2. Havaintojen ongelmaa olen käsitellyt laajemmin Turunen 1981, s. 15-48.
3. Syvimmiltään objektiivisuuden kokemus ilmeisesti perustuu kehon aisteihin ja ihmisen toimintaan. Kehon aisteista ks. viite 1. Toiminnallisuudesta tiedon olennaisena osana tulee myöhemmin puhe, ks. luku 11, s. 92.
4. Tunteiden merkitsevyydestä ja informatiivisuudesta myös ks. esim. Turunen 1981, s. 125-131 tai IK, s. 43-44.
5. Psykodynaamisessa ajattelussa puhutaan mm. ns. objektsuhteista, joiden luonne lapsuuden aikana määrää usein meidän suhteitamme ihmisiin ja yhteisöihin myöhemmässä elämässä. Sivuan tätä kysymystä tuonnempana, ks. luku 27, s. 274.

6. Ajattelun kolminainen rakenne

Sielunilmiöiden kuvauksessa on vaikeutena eri laatuisten kietoutuminen toisiinsa. Tämä ei merkitse vain sitä, että esimerkiksi ajattelu, tunne ja tahto kaikkine alailmentymineen esiintyvät yhdessä ja toisiinsa kietoutuneina, vaan myös sitä että kunkin sielunenergian sisällä voidaan tavoittaa painotuksia, jotka viittaavat johonkin kolmesta sielun perusenergiasta. Tästä monimutkaisesta kietoutuneisuudesta ei ole helppo luoda yksiselitteistä ja valaisevaa "sielunkoordinaatistoa", niin että eri laadut tulisivat esiin. Tutkimus on vaikeaa myös siksi, että sielunilmiöt eivät ilmene kolmiulotteisessa aineellisessa ja havainnollisessa avaruudessa – vaikka liittyvät siihen fyysisen kehon välityksellä – vaan omassa sielunavaruudessaan.

Aloitan sielun energioiden kolminaisen rakenteen tarkastelun ajattelusta. Olen toisaalla esittänyt, että ajattelussa esiintyy kolme keskeistä komponenttia, nimittäin käsite, ajatus ja ymmärtäminen. Olen myös todennut, että käsite on tahdonomainen ajattelun komponentti, ajatus tunteenomainen komponentti ja ymmärrys puhtaimmin ajatuksen piiriin kuuluva.¹ Mutta ajattelun fenomenologista rakennetta voidaan tarkastella myös edellisissä luvuissa esitettyjen käsitteiden pohjalta.

Käsite

Käsite on arvoituksellinen ilmiö. Voimme havaita siinä monia ulottuvuuksia.² Käsite pelkistää todellisuutta. Siitä voi sanoa, että se abstrahoi todellisuutta vetämällä sitä puoleensa ja luomalla merkityksiä. Mutta toisaalta luotu käsite jää myös suhteellisessa mielessä riippumattomaksi satunnaisesta kohdatusta todellisuudesta. Sillä on oma energeettinen olemassaolonsa. Siinä voi havaita yhdistäviä ja erottavia tekijöitä.

Käsitettä ei suinkaan voi suoraan kohdata sisäisessä todellisuudessa, vaan se on ikään kuin syöverinomainen "tyhjä kohta".³ Sen vaikutus tuntuu kuitenkin sielullisen piirissä elämyksinä, ja tutkiessamme sitä nämä elämykset synnyttävät mielikuvia käsitteen olemassaolosta ja olemuksesta. Voimme siis luoda

siitä käsityksiä (ja käsitteitä). Käsite on itsessään, sellaisenaan välittömältä sisäiseltä tunnistamiselta ja kohtaamiselta katoava elementti. Niinpä se on luonteeltaan henkinen muodoste; se syntyy henkisestä sisäisestä (ja myös ulkoisesta) virityksestä ja kantaa itsessään jossain mielessä, ainakin jälkeen, henkistä energiaa edelleen. Käsite on "viritys" mielessämme ja sen syntyminen rakentaa persoonallisuutta aina omalta osaltaan.

Käsitteessä ja sen muodostumisessa voi havaita voimakkaan sisäistävän piirteen, mikä onkin tyypillistä ajattelulle yleensä. Käsitteen sisäistymisessä on kuitenkin jotain erityistä siten, että se tuntuu elämyksellisesti uppoavan syvälle tahtoon, tavallaan tahdon alueelle, eikä vain jäävän ajattelun luonnolliselle, enemmän "ilmamaiselle" alueelle. Käsitteet ovat voimakas projektio sisäisyydessä kohti tahdonomaisia muodosteita.⁴

Käsite ei kuitenkaan ole vain sisäinen tahtoon suuntautunut projektio, vaan se toimii myös ulkoisena projektiona, kun tunnistamme ulkomaailmaa. Tätä tapahtuu kaiken aikaa, koska orientoituminen elämässä perustuu jatkuvaan ympäristön tunnistamiseen. Se miksi esineen tunnistamme, vaikuttaa jopa havaintohahmon syntymiseen, ts. siihen miltä esine näyttää. Jos ennakkokäsitystemme mukaisesti uskomme havaitsevamme jotain, se vaikuttaa aina jossain määrin – joskus ratkaisevasti – siihen, mitä havaitsevamme.

Käsitteet heijastavat omaa merkitystään todellisuuteen, ne ovat siis tahdonomaisia projektioita. Mitä abstraktimmista asioista on kysymys, sitä herkemmin havainnot noudattavat käsitystämme. Käsitteissä on siis normatiivinen ulottuvuus; ne luokittelevat ilmiöitä joko niiden alaan kuuluviksi tai ei. Maailma on näin myös ajattelun tasolla sisäinen projektioimme todellisuuteen, odotustemme mukainen. Tämä ei tietenkään merkitse sitä, että kykenisimme olemaan ja usein olisimme kriittisiä niin suhteessamme havaintoihimme kuin ajatuksiimme. Joudumme usein korjaamaan käsityksiämme havaintojen ollessa niiden kanssa ristiriidassa.⁵

Käsitteet todella syöpyvät syvälle tahtoon ja elävät suoraan tiedotonta elämää, mikä merkitsee niiden voimakasta jat-

kuvuutta. Suurin osa käsitteistä on lähes refleksinomaisia tahtomaisuudessaan. Niin yksilöllä kuin myös elämänmuodolla ja käsitteitä siirtävällä kulttuurilla on omat syvälle syöpyneet peruskäsitteensä, peruskategoriensa. Niinpä tahdon piiriin joutuminen merkitsee usein jonkinasteista, ehkä syvääkin, tiedottomuutta siinä mielessä, että käsitteiden syntyä on vaikea selvittää.⁶ Tahdon tiedottomuuden pohjalta käsitteet reagoivat ja jäsentävät elämäämme. Tässä on tietenkin omat hyvät ja huonot, vapauttavat ja sitovat puolensa. Kulttuurin jatkuvuus perustuu ratkaisevasti tiettyjen ideoiden ja arvojen vaikuttavaan ja hellittämättömään olemukseen.

Projektiivinen sisäistys

Käsitettä voi kutsua projektiiviseksi sisäistykseksi. Vaikka siinä on tahdonomaista luonnetta, ei se merkitse kuitenkaan, ettei se varsinaisesti ole sisäinen olemukseltaan. Todellisuuden käsitteistäminen ja tunnistaminen on sisäisen energian liittämistä kohdattuun. Vaihtamalla näkökulmaa havaitsemme, että käsitteiden avulla saamme kommunikatiivisen yhteyden ihmisiin, olemme osa käsitteellistä yhteisyyttä. Niissä on siis sosiaalinen ja henkilökohtainen näkökulmansa.

Käsitteillä on vahva asema sisäisyydessämme: ne jäsentävät ja keskittävät persoonallisuuttamme. Ne ovat osa ihmisen omalaatuista sisäistä henkistä rikkautta, jolla jäsennymme moniulotteisesti todellisuuteen. On syytä korostaa, että ajatukset ja ajatusten punominen ovat selvästi vuorovaikutuksellisempia ilmiöitä kuin käsitteet. Niiden muodostuminen edellyttää ajattelun liikettä ja sen koskettavampaa suhdetta todellisuuteen.

Syytä on myös huomata, että käsitteisiin olennaisesti liittyvissä mielikuvissa me kannamme selvemmin kuvanomaisia todellisuuden vastineita mielessämme. Myös ne ovat kuitenkin luonteeltaan sisäisiä, vaikka syntyvät suoraviivaisemmasta kosketuksesta todellisuuteen ja pitkälle jäljentävät sitä. Näin käsitteet eivät oikeastaan tee, vaan ne toimivat omaehtoisempina pelkistävänä energiana. Mielikuvat ovat puhtaammin sielullisia, tunteenomaisia ja näin vuorovaikutuksellisia.

Mielikuvien kaltainen ilmiö on myös kieli. Se on tosin sosiaalinen muodoste toisin kuin mielikuvat. Sekin elää silti jonkinlaisina kielimielikuvina (kuulomielikuvina) mielessämme ja vaikuttaa olennaisesti ajattelun heräämiseen, vakioitumiseen ja kommunikoitavuuteen.⁷ Kielellä on suuri merkitys käsitteiden synnyssä. Havainnot kielestä, kielimielikuvat, muodostavat tärkeän osan materiaalista, jota ajattelu jäsentää yhdessä havaintojen ja mielikuvien kanssa ja yhteydessä niihin.

Kielen kiinteä yhteys ajatteluun antaa aiheen luonnehtia sitäkin eräiltä osin projektiiviseksi sisäistykseksi, vaikka se varsinaisesti on yhdistävä sosiaalinen ilmiö ja tahdon käytössä oleva kommunikaatiokoneisto. Ilman kieltä tai muuta merkkijärjestelmää ajattelu ei saavuttaisi mitään kommunikatiivista konkreettisuutta vaan jäisi henkisen abstraktiksi, pelkäksi ideaaliseksi energiaksi.

Ajatus

Ajatus puolestaan ei ole ensisijaisesti projektiivinen kuten käsite vaan yhdistävä, liittävä ja tunnusteleva. Ajatus on käsitteiden yhteys ja ajattelu on ikään kuin jono tällaisia yhdistelmiä.⁸ Ajattelemista kutsutaan myös pohtimiseksi, mietiskelyksi, miettimiseksi. Nämä kaikki ilmentävät sitä, että ajattelussa on selvästi vastavuoroista olemusta, mikä on tyypillistä tunteelle. Tämä ei merkitse sitä, ettei ajatuksia myös heijasteta todellisuuteen, esimerkiksi suunnitelmina tai kuvitelmina. Mutta silloin ajattelun takana on selvästi jokin tahto.

Ennen kaikkea ajattelu tietenkin yhdistää käsitteitä. Sen olennainen tavoite on myös hakea käsitteiden yhdistymistä, ts. löytää ajatuksia. Samalla pyritään myös suhteeseen todellisuuden kanssa, todellisuuden tunnusteluun mm. havaintojen, mielikuvien ja tuntumien kautta. Myös uusien käsitteiden etsimisessä on sekä todellisuuden tunnustelu että aikaisempien käsitteiden koetteleminen tärkeä keino.

Ajatukset ilmaisevat esimerkiksi esineiden välisiä suhteita, jotka sinänsä voivat olla hyvin abstrakteja ilmiöitä, mutta jotka on kuitenkin havaittava todellisuudessa. Esineet itsessään ovat

konkreettisia, mutta niiden väliset suhteet ovat sananmukaisesti suhteellisia. Esimerkiksi lause "Kirja on pöydällä" ilmaisee jotain abstraktia suhdetta, jonka ymmärtää vain olento, joka näkee suhteita todellisuudessa.⁹

Ajattelun suhteellisuus

Suhteellisuutta liittyy aina myös käsitteisiin (esim. milloin jokin esine on kirja jossain rajatapauksessa), mutta ajatukset ovat enemmän suhteellisia, koska havaitsijan suhde ilmiöön ja muut tilanteessa vaikuttavat ainutkertaiset suhteet muovaavat sitä. Käytännössä ajatukset ovat yleensä riittävän tarkkoja eikä niiden takia tarvitse esittää – saivarreltaessa äärettömyyteen asti ulottuvia – tarkentavia kysymyksiä.

Ajatus ilmaisee aina suhdetta itsessään ja ajatuksen esittäjän suhdetta johonkin asiaan. Erityisen selvää tämä on ei-konkreettisia asioita, esimerkiksi arvoja, sieluntiloja, teorioita, maailmankatsomuksia tai suunnitelmia koskevien ajatusten osalta. Toisaalta ne pyrkivät herättämään kuulijan suhdetta asioihin. Ajatusten esittäminen on näin keskeinen kommunikatiivinen ja pedagoginen väline. Ajattelun aktiivinen liike, ponnistus ja pohdiskelu, synnyttää uusia käsitteitä. Se on myös sisäisyydessä viljeltyä vuorovaikutusta, jossa ajatukset ja käsitteet ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Tällöin ajattelu toimii tietenkin yhteydessä muihin sielunenergioihin, esimerkiksi mielikuviin ja tuntemuksiin.

Vuorovaikutuksellinen sisäistäminen

Koska tunne on luonteeltaan kokoava ja todellisuuteen yhdistävä sielunenergia, on syytä tunnustaa sen osuus ajattelussa yleensä, mutta erityisesti uutta luovassa ajattelussa. Tunteenomainen on läsnä jo ajattelun fenomenologisessa rakenteessa, mutta vaikuttaa ajatteluun tietenkin myös muuten mitä moninaisimmin. Tunteiden, tavallaan ajattelun ulkopuolinen vaikutus voi olla tosin ajattelulle hyvin kielteinenkin, sitä harhauttava ja rajoittava. Tunteet ovat usein myös ajattelun todellisia motiiveja. Ne ovat ajattelemisen "tahto".

Osuva ajattelu ei ole tietenkään tunteilua missään sanan irrationaalisessa mielessä, vaikka tunteenomaisilla energioilla on oma kokonaisuus luova merkityksensä ajattelun toiminnalle sekä sen ytimessä että ikään kuin kosketuksena todellisuuteen. Suhteen saaminen asioihin ja niiden käsittellinen käsittäminen vaatii usein myös tunteiden kypsymistä. Tunteettomuus tai kyvyttömyys kuvitella asioita (esim. matemaattisia tai sielullisia asioita) voi merkitä ymmärtämisen edellytysten puuttumista jollakin elämänalueella. Ajattelua voi näin kutsua vuorovaiikutukselliseksi sisäistämiseksi.

Ymmärtäminen

Sanaa "ymmärtäminen" käytetään arkisessa puhessa hyvin monessa mielessä. Tässä tarkoitan sillä tiettyä ajattelun alueen vaikeasti määriteltävää huippukokemusta. Se on ehkä sisäisistä sisäisin tapahtuma, johon elämyksellisesti liittyy usein tiettyä herkkyyttä. Ymmärtämistä voidaan pitää ajattelutoiminnan varsinaisena päämääränä ja sielunelämän puhtaimmin ajattelunomaisena ilmiönä.

On syytä korostaa, että käsite, ajatus ja ymmärtäminen liittyvät läheisesti toisiinsa ja edellyttävät toisiaan. Ajatukset näyttävät perustuvan käsitteisiin, mutta toisaalta ajattelun liikettä edellytetään käsitteiden syntymiseksi. Ajattelun liikettä näyttäisi olevan ilman käsitteitäkin esikäsitteellisellä, tunnustelevalle tasolla. Käsitteisiin ja ajatuksiin liittyy aina ymmärtämistä, jota ilman niitä ei voisi ilmeisesti lainkaan syntyä. Toisaalta jonkinlaista esiymmärrystä voi syntyä ilman selkeitä käsitteitä ja ajatuksiakin. Näin on ehkä juuri silloin, kun käsitteet ovat syntymässä ja ensimmäisiä tunnustelevia ajatuksia muovataan.

Kirkas ja selkeä ymmärrys syntyy tietysti selkeiden käsitteiden ja ajatusten pohjalta. Ajatus on hämärä ilman selkeitä käsitteitä, mutta käsitteen olemassaolo perustuu siihen liittyviin ajatuksiin, vaikka toisaalta kaikki tämä edellyttää jotain sellaista, jota ilmaistaan sanalla ymmärrys. Näin näiden kolmen käsitteen välille voidaan ajatella monin tavoin painottuneita yhteyk-

siä. Käsitteen, ajatuksen ja ymmärtämisen välillä vallitsee triadinen dynamiikka.

Varsinainen sisäistäminen

Ymmärtäminen on sisäinen ilmiö, jonka lähestyminen sisäisessä avaruudessa on jotenkin huimaava kokemus sekä kuvaannollisesti että konkreettisesti. Ihminen on todellisuutta sanan vahvassa mielessä ymmärtävä, sisäistävä olento. Kutsunkin ymmärtämistä varsinaiseksi sisäistämiseksi. On syytä huomata, että suuri osa ymmärryksestämme syntyy tiedottomina reaktioina kohdattuun, joten kyseessä ei sinänsä ole mikään harvinainen vaan hyvin arkipäiväinen ilmiö.¹⁰ Ymmärtäminen vaatii monesti käsitteellisiä (opillisia, teoreettisia jne.) edellytyksiä, joten mm. koulutuksella on suuri merkitys sille.

Ymmärtäminen ei suinkaan ole mikään absoluuttinen tahtuma, vaan se on monin tavoin ehdollinen yksilön, yhteisön ja kulttuurin käsitteelliseen taustaan. Näin ymmärtäminenkin on sisäinen ilmiö, joka toteutuu tietyissä puitteissa. Tämä ei ole ristiriidassa sen kanssa, että ymmärryksen syntyminen voi merkitä yksilölle hyvin paljon ja puhutella koko persoonallisuutta. Ymmärtäminen todella rakentaa ja avaa persoonallisuutta. Ymmärtämisen edellytyksistä voidaan pitää huolta monipuolisella, koko persoonallisuuteen vaikuttavalla kasvatuksella.

Vaikka olenkin luonnehtinut ajattelua sisäistäväksi sielunlaaduksi, ei se merkitse, ettei ajattelussa ilmenisi yleensäkin sekä vuorovaikutuksellisuutta ympäristön kanssa että ajatusten heijastamista siihen, eikä vain fenomenologisen rakenteen puitteissa. Sielunenergioita ei voi luonnehtia absoluuttisesti määrittävillä käsitteillä, vaan luonnehdinnat ovat jossain määrin suhteellisia. Sielunenergiat liittyvät aina kiinteästi toisiinsa.

Viitteet

1. Ks. tarkemmin ISO, s. 42-49.
2. Käsitteen arvoituksesta myös Turunen 1981, s. 62-67.

3. Edmund Husserl (1859-1938) loi erilaisia fenomenologisen reduktion ideoita, joissa yritetään tavoittaa inhimillisen tajunnan rakenteelliset, transkendentiaaliset komponentit. Kun käsitteitä yritetään lähestyä reduktion menetelmillä, ne osoittautuvat todella merkillisiksi "tyhjiksi kohdiksi", mikä voidaan nähdä osoituksena siitä, etteivät ne itsessään ole sielullista ainesta vaan aiheuttavat ikään kuin tyhjiä kohtia sielullisessa aineksessa, jossa elää mielikuvia ja sanoja (kielimielikuvia). Näin käsitteissä on jotain muuta laatua, jota olen vanhaan perinteen kutsunut henkiseksi ainekseksi. Ajatteluhan on "henkistä toimintaa" monessa mielessä, mutta senkin takia että se on tekemisissä ideaalisten elementtien, esim. käsitteiden kanssa.
4. Ihmisen fyysistä hahmoa voidaan tarkastella sielunenergioiden kolmijäsenisestä näkökulmasta, ehkä hyvin yksityiskohtaisestikin. Tässä riittää mielikuvan luominen siitä, että ajattelunomaiset toiminnot sijoittuvat lähinnä pääseudulle, tahdonomaiset puolestaan jäseniin ja alavartaloon. Tunnonomaiset energiat kuuluvat sen sijaan keskivartaloon. Tämä vastaa mielestäni jossain määrin sielunenergioiden elämyksellistä kokemusta ja voi siksi auttaa jäsentävän mielikuvan muodostamisessa sielunenergioista. Tätä hahmoa ei tosin pidä ottaa kirjaimellisesti vaan hahmollisesti ja suhteellisesti. Tämä liittyy kysymykseen ajattelun ja tahdon polariteetista, ks. luku 4, viite 1, s. 31.
5. Huomautettakoon, että ajattelun korjaaminen edellyttää monissa tapauksissa sitä, että olen sisäistänyt joitakin arvoja, esim. totuuden pyrkimyksen, rehellisyyden tai kriittisyyden.
6. Ks. edeltävä viite 4.
7. Kielimielikuvista ks. myös luku 3, viitteet 7 ja 8, s. 27. Sanojen ja käsitteiden yhteydestä ks. IK, s. 63.
8. Ajatushan on vielä hämmentävämmän katselun häviävä ilmiö kuin itse käsitteet. Sanan ja käsitteen yhteys kaikessa salaperäisyydessään tuntuu vielä varsin konkreettiselta. Mutta vielä hämmästyttävämpää – jos sitä osaa hämmästyä – on se, että perättäiset sanat ilmaisevat ajatusta, joka ei ole pelkissä sanoissa vaan niiden keskinäisissä suhteissa. Pelkkä jono merkkejä ja merkikokonaisuuksia (äännekokonaisuuksia) ei sinänsä merkitse mitään. Ne ovat sellaisenaan tyhjiä. Sanat ja sanajonot ovat vain merkkejä jollekin abstraktille, ideaaliselle tai henkisellem, joka luo ajatusmerkityksen tunnon. Sanojen asettelua ja lauseen merkitystä ohjaavat kieliopilliset säännöt mutta myös se ajatus, jota pyritään ilmaisemaan. Ajatuksen olemus liittyy ajattelun näkemykselliseen ja kenttämaiseen luonteeseen, ks. lukua 10, s. 61
9. Suhde (relaatio) on eräs ajattelun peruskategorioita, johon jo Immanuel Kant (1724-1804) kiinnitti huomiota.
10. Ymmärtämisen kokemus on usein myös siksi mukaansatempaava, koska narsismimme (narsismista tarkemmin luvussa 22, s. 200) tarttuu siihen. Näin saatamme kokea kohtuuttomasti tavoittaneemme jotain ainutlaatuisia. Ymmärtäminen on tosiasiaa varsin suhteellinen ilmiö, joka on

yhteydessä käsitteisiin, ajatuksiin ja laajemmin myös näkemyksiin (näkemyksestä ks. luku 10, s. 72).

7. Tunteen kolminainen rakenne

Myös tunteissa ilmenee kolminainen rakenne. Tuntojen komponentit ovat kosketus, merkitys ja aihe.¹ Kosketus ilmaisee puhtaimmin tunteen varsinaista pyrkimystä liittymistä ja yhteyttä maailmaan. Merkitys on jossain määrin ajatuksenomainen sielunilmiö, ja tuntojen aiheenomaisuudessa ilmenee tahtoa. Tunto-olemuksen kolminainen rakenne näkyy myös aistimuksissa, mutta keskityn tässä lähinnä vain tunteisiin.

Kosketus

Kosketus-sana on lainattu aistimisen piiristä, jolla alueella ollaan sanan konkreettisessa mielessä kosketuksessa maailman kanssa (vrt. esim. tunto-, maku- ja hajuaistia), vaikka on aistimuksia, joissa kosketus todellisuuteen on muuttunut jo varsin abstraktiksi (vrt. esim. näkö- ja kuuloaistia). Kuitenkin myös elämykset, tunnot ja tunteet ilmaisevat sitä, että jokin yhteys on syntynyt ympäristöön. Tunne ilmaisee yhteyden luonnetta ja laatua.

Tunne ja tunnekosketus kertovat jotain sekä kokijasta että kohteesta, kuten edellä olemme todenneet. Kyse on aidosta vuorovaikutuksellisesta ilmiöstä. Kutsunkin kosketusta varsinaiseksi vuorovaikutukseksi. Kosketukset todellisuuteen voivat olla myös tiedottomia, joko nopeasti ohimenevinä tai toisaalta tiedottomien sielunaiheiden synnyttäminä. Myös ymmärrys ajattelun piirissä toimii usein välittömän tiedottomasti, mikä on aivan luonnollista elämän ohiliukuvissa tapahtumissa. Mutta niin kuin ymmärtämisessä on myös kosketuksessa omat liikuttavat ja puhuttelevat hetkensä, jolloin muodostuu jokin uusi merkityksellinen yhteys.

Merkitys

Tunteet eivät ole kuitenkaan vain kosketusta, vaan olennaista niissä on myös merkityksen tunto. Itse asiassa tunteet tekevät elämämme merkitykselliseksi; tapahtumat eivät ole vain ohiliukuvia sattumuksia. Merkityksen kokeminen on jo selvemmin

sisäisen suhteen saamista kohdattuihin asioihin. Vaikka tunteen merkitys on vuorovaikutuksellista, se voi tarkoittaa myös kohdatun väkevääkin sisäistämistä.

Kosketus johonkin ilmiöön voi nostaa kysymyksen siitä, mikä on sen merkitys. Elämykset ja tuntemukset ovat monesti niin epämääräisiä, että ne herättävät kysymään niiden merkitystä, jos merkityksen tunto ei synny itsestään. Tunteenomainen liittyminen on oma laatunsa, eikä siinä ole aina ajattelun selkeyttä, mutta se hoitaakin toisenlaista, usein välittömämpää ja tiedottomampaa yhteyttä todellisuuteen. Merkityksen muodostuminen onkin tavallaan tunteen jonkinasteista käsitteellistymistä, mikä viittaa ajattelunomaiseen.²

Merkitys ei viittaa vain käsitteelliseen merkitykseen, vaan sillä on myös oma tunteenomainen luonteensa, joka liittyy kokemukseen merkityksellisyydestä. Kun koemme jonkin merkitykselliseksi (liikuttavaksi, puhuttelevaksi, arvokkaaksi jne.), haemme sille usein ajatuksellistakin perustelua, mutta viime kädessä asian tietysti ratkaisee merkityksellisyyden kokemus itsessään eivätkä todistelut. Ne saattavat osoittaa voimattomiksi, jos kuulijalle ei synny samaa merkityksen kokemusta. Kokemus jonkin asian merkityksellisyydestä edellyttää vastaavia sisäisiä prosesseja.

Sisäistävä vuorovaikutus

Maailmamme on merkityksiä täynnä, ja me orientoidumme niiden mukaan. Ennen kaikkea ihmiset, tapahtumat, kohtaamiset ja kokemukset ovat meille tavalla tai toisella merkityksellisiä. Kehittyessämme sisäisesti meille avautuu uusia merkityksellisiä, saamme todellisuuteen uusia yhteyksiä. Tässä mielessä ihmisen sisäisyys on kulttuurisesti viljeltävä olemus. Imemme maailmasta merkityksiä, mutta myös sisäisyytemme luo niitä menneen kokemuksensa ja yksilöllisen laatunsa varassa. Luonnollisesti myös merkityksiä heijastetaan todellisuuteen ja ne voivat muodostua motiiveiksi. Merkityksien asemaan ja toimintaan vaikuttavat tietenkin myös muut sielunenergiat.

Teknisesti tunteen merkitysulottuvuutta voi kutsua sisäistäväksi vuorovaikutukseksi. Elämyksellisesti ja hahmollisesti merkitys voidaan erottaa selkeästi ajattelun ilmiöistä, siinä on tietty tunteen kokonaisvaltaisuus ja liittymiseen viittava sävy. Merkitykset voivat olla ja ovatkin tietysti myös ajattelun keskeistä ainesta. Vuorovaikutuksellisuuden ohella niissä on sisäistämistä ja sisäistä suhdetta korostava piirre.

Aihe

Edellä jo viittasin, että tunteet voivat toimia ja toimivat myös motiiveina, laajemmin aiheina, tahtomaisesti ja aiheenomaisesti. Tunteissa itsessään voidaan kokea usein ärsykkeenomaista, polttavaakin, liikkeelle panevaa voimaa.³ Mm. ilon, surun, häpeän, vihan, kunnioituksen tunteissa voi erottaa itsessään rakenteellisesti aiheenomaisuutta, tahtomaista projektiota, sekä sisäistä syvenemistä (tahdon alueelle painumista) että ulkoista heijastamista. Tämän lisäksi tunteet voivat toimia puhtaasti motiiveina käynnistäen tekoja tai muita sisäisiä energioita (esim. kuvittelua ja ajattelua).

Merkityksessä voi havaita tiettyä kaksijakoisuutta, vaikka kyse on myös tunteenomaisesta vuorovaikutuksesta. Merkitys ja merkityksen kohde ovat suhteellisen erillisiä. Aiheessa on jo jotain kokoavampaa olemusta, vaikka siinäkin on vuorovaikutus olennainen. Motiivi voi viedä koko ihmisen ja täyttää hänen mielensä jonkin tavoitteen suunnassa.

Projektiivinen vuorovaikutus

Voimme sanoa, että tunteet aiheellistavat elämän, tekevät sen aiheelliseksi. Sairaalloisessa tapauksessa yksilö heijastaa omia vääristyneitä merkityksiään ympäristöön ja ne toimivat kyseenalaisten tekojen, asenteiden ja kuvitelmien motiiveina. Toisaalta on kuitenkin aivan normaalia, että yksilö heijastaa merkityksiä ympäristöönsä siten, että ne toimivat hänessä myös motiiveina. Ihmiset, yhteiskunnalliset asemat, toimitukset, tapahtumat ja ilmiöt saavat osan merkityksestään sisäisyytemme projektioista (esim. kateuden, kunnioituksen, arvostuksen tunteista ja muista

epämääräisemmistä elämyksistä), ja näin tuntemuksemme vaikuttavat suhtautumiseemme niihin.

Tunteen aiheenomaisuudessa tulee selvästi esiin vuorovaikutuksellisuus: kohteen ja sisäisen elämäni välillä vallitsee jokin yhteys. Toisaalta tunteissa elää aina, enemmän tai vähemmän, myös tahdonomaista, liikkeelle panevaa voimaa, ts. projektiivista pyrkimystä. Näin aihetta voidaankin kutsua projektiiviseksi vuorovaikutukseksi.

Viitteet

1. Ks. tarkemmin ISO, s. 55-61.
2. Käsitteenkin kanssa puhumme yleensä merkityksestä, mikä voi osaksi johtua siitä, että myös käsitteisiin liittyy sekä mielikuvia että elämyksiä. Johdonmukaisuuden vuoksi olisi ehkä parempi puhua käsitteen mielestä, sisällystä tai alasta, tilanteen mukaan. Merkitys-sana sopii paremmin tunteiden kanssa, vaikka sen käytöstä käsitteiden yhteydessä tuskin aiheutuu epäselvyyttä.
3. Myös aistimukset ja havainnot toimivat motiiveina, samoin tietysti perustarpeet tai tarveaistimukset. Tämä on erityisen havainnollista kipua, mutta esim. myös janoa ja nälkää koettaessa. Tarpeissa ja tarvetta muistuttavissa sieluntiloissa (esim. narsistiset, sosiaaliset ja henkiset tarpeet) aiheenomaisuus on varsin luonnollista, mutta heikompana tai vahvempana se esiintyy kaikissa tunto-olemuksen muodosteissa (esim. näköaistimuksissa ja elämyksissä). Aistimuksissa on oma "ärsyttävyytensä" ja liikkeelle herättävä voima, vaikka ihmisen toimintaan vaikuttavat monet sielunkerrokset.

8. Tahdon kolminainen rakenne

Myös tahdossa voidaan havaita kolminainen rakenne. Tahdon kolme komponenttia ovat teko, arvostus ja päätös.¹ Teko on selvästi jotain projektiivista, aidoimmin tahdonomaista. On myös hyvä huomata, että tahtoon liittyy omaa reaktiivista tiedottomuuttaan, usein suorastaan refleksinomaisuutta. Silti tahdettava toiminta ei suinkaan ole syvimmiltään tahatonta kuin erikoistapauksessa, vaikka se virtaakin usein varsin tiedottomasti. Tahto on yhteydessä välittömään tietoisuuteemme tässä ja nyt. Siinä ihminen on tavallaan vahvimmin kokonaisuus. Kutsun tekoa varsinaiseksi heijastukseksi.

Päätös

Päätös ja teko kietoutuvat toisiinsa luonteavassa toiminnassa niin läheisesti, ettei päätöksen momenttia ilman tarkkaavaisuutta havaitse. Tyypillistä tahdolle on myös, että liika tarkkaavaisuus voi häiritä toiminnan sujuvuutta. Tämä todistaa jotain teon välittömyydestä ja omaehtoisuudesta. Toiminnassa toteutuu kuitenkin aina eritasoisia päätöksiä osana tekojen sarjaa. Vain uusia tekoja ja ratkaisuja tai harjoiteltavia liikkeitä vaativien toimintojen aikana päätökset nousevat tietoisemmiksi. Pitkällisen pohdinnan ja päätöksenteon tapauksissa tämä on hyvin selvää. Rutinoiduissa toiminnoissa päätökset ovat nauhoittuneet sujuvaksi sarjaksi toiminnan ohjausta.

Päätös on ajatuksenomainen osa tekoa, ja vaikka se on perusluonteeltaan jotain projektiivista, se myös merkitsee tiettyä sisäistymistä. Siinä kuvastuu ajatuksenomaisesti päämäärän ja päätöksen välinen etäisyys eli kaksijakoisuus, mutta toisaalta tahdonomaisesti mieleemme kokoontuu päätöksessä (ns. "yksijakoisuus"). Myös sosiaalisesta näkökulmasta on usein tärkeää, että ihmiset sisäistävät yhteisiä tavoitteita, päätöksiä, kokoontuvat "hengessä". Päätöstä voi näin kutsua sisäistäväksi heijastukseksi.

Ei ole syytä yleensäkään aliarvioida ajattelun osuutta tekemisessä, vaikka tekojen radat ja urat muodostavatkin osaksi

oman energieettisen, hyvin tiedottoman tuntuisen olemuksen ihmisen sisäisyydessä. Kirvesmiehen tai pianonsoittajan toiminnassa ajatukset ovat tietenkin tärkeässä osassa, ei vain yleisesti toiminnan suunnittelussa ja päätöksenteossa vaan tekojen hienosäädössäkin. Ajatuksellinen ei tällöin vain erotu yhtä välittömästi kuin tietoinen ajattelu, koska hienojakoisten asioiden ilmaistamiseen puuttuu sanoja ja käsitteitä.

Ammattitaito jäsentyy ja kehittyy myös toimintojen hienosäädön tasolla, joten ajatuksenomaista valintaa tapahtuu havaintojen ja liikkeiden vähimmäisvihjeiden tasolla. Tämä koskee omalla tavallaan myös laajoja toimintoja, esimerkiksi hallinnollista työtä. Myös päätöksiä tehdään osaksi tällä ei-kielellisellä, ei-käsitteellisellä, jopa tiedottomuutta hipovalla tasolla. Sillä alueella kehittyy ns. toiminnallinen tieto, jota on vain asian itse kokeneella, asiaan perehtyneellä ja itse tehneellä ihmisellä.²

Arvostus

Arvostus on vastavuoroista suhdetta todellisuuden kanssa, koska siihen liittyy selvästi oman sisäisyytensä tunnustelua suhteessa kohteeseen. Arvostukset voivat olla usein alkuperältään tiedostamattomia, esimerkiksi ympäristöstä omaksuttuja. Niille on tietenkin luonnollista sekä heijastus että sisäistäminen, mikä on tyyppillistä vastavuoroisuudelle. Toiminta on yleensä tavalla tai toisella arvostuksen heijastus.

Inhimillisesti keskeinen ja tärkeä sisäinen teko on valinta, josta voi seurata ulkoisia tekoja. Arvostus on sen tunnustelua, mitä valitsisi; päätös johtaa valintaan. Siihen vaikuttavat momenttasoiset tekijät ihmisen olemuksessa: arvot, arvostukset ja tiedottomat paineet. Valinta kuuluu sellaiseen inhimillisen tietoisuuden tärkeään kolminaisuuteen, jonka muut jäsenet ovat arviointi ja epäily.

Arvostuksen muodostuminen liittyy monimutkaisesti sosiaaliseen ja kulttuuriseen kenttään, mutta myös yksilön tarpeisiin, esimerkiksi ns. narsistisiin tarpeisiin. Yhteisölliset ulottuvuudet tuovat esiin tietyn puolen arvostusten yhdistävää, liittä-

vää, yhteistä ts. vastavuoroista olemusta. Arvostuksia jaetaan ja punnitaan yhteydessä sosiaaliseen ympäristöön ja yhdessä sen kanssa. Arvostus on eräs sosiaalisen elämän, erityisesti sen tahtokulttuurin aines.³

Edellisen perusteella arvostusta voi kutsua vuorovaikutukselliseksi heijastukseksi. Päätöksen, arvostuksen ja teon yhteys on usein hyvin välitön, mutta toisaalta ne voivat esiintyä suhteellisen itsenäisinäkin osina. Selvästi ne kuitenkin edellyttävät ja tukevat toisiaan, ja näin muodostavat dynaamisen triadin.

Viitteet

1. Ks. tarkemmin ISO, s. 66-69.
2. Informaattisesta ja prosessuaalisesta tiedosta, ks. IK, s. 19-26. Toiminnallista tietoa voidaan pitää näiden ohella kolmantena tiedon lajina.
3. Tahtokulttuurista ks. IK, s. 83.

JÄSENTYMISEN LINJA

Tämän luvun tarkoitus on käsitellä sielunilmiöitä, jotka ovat luokiteltavissa laajasti sen syvän inhimillisen perustarpeen ympärille, jota ilmaisen käsitteellä jäsentyminen. Kaikki inhimillinen vetää puoleensa kaikkia muitakin sielunenergioita, mutta pedagogisesti on syytä ryhmitellä ilmiöitä, koska muuten niitä ei voi ilmaista. Jäsentyminenkin liittyy lähes kaikkeen inhimilliseen.

Jäsentyminen on yhteydessä erityisesti ajatteluun ja tietoon. Ne ovat ehkä keskeisin osa myös sitä, mitä sanomme ihmisen mieleksi. Siihen voidaan lukea paljon muutakin, esimerkiksi tuntemuksia, mutta erityisesti sinne kuuluvat juuri ajatukset, mielikuvat ja tieto sekä niihin liittyvät sielunliikkeet. Siksi kiinnitän niihin varsin paljon huomiota. Muuta osaa sisäisestä maailmasta, yhdessä mielen kanssa, nimitän sieluksi.

9. Jäsentyminen ja ajattelu

Jäsentyminen on syvä eksistentiaalinen tarve, joka nousee ikään kuin inhimillisen elämän ytimestä. Kysymys jäsentymisestä avautuu kosmisiin ulottuvuuksiin, kun toteamme, että lähes kaikki luomakunnassa on jollakin tavalla jäsentynt. Ihminen tuntee painetta jäsentyä niin sisäiseen kuin ulkoiseen maailmaankin ja pyrkii niitä siksi myös jäsentämään. Jokin jäsennessä toteutuu aina kaikissa elämän ilmiöissä. Jäsentäminen ja jäsentymisen ovat persoonallisen eheyden tunteen, sosiaalisen turvallisuuden ja mielenterveyden perusehtoja.

Jäsentymisen energia

Jäsentyminen on selvästi energieettinen tapahtuma. Kohdatesamme uutta meissä herää tarve jäsentyä siihen, ja tämä kuluttaa meissä energiaa. Jos elämämme, työmme, maailmamme muuttuu liian nopeasti, voi olla, ettemme kykene sitä seuraamaan. Tällöin pyrimme jollakin tavalla suojautumaan muutosta vastaan. Jäsentymisessä — niin kuin myös ajattelussa — on tietty defensiivinen ulottuvuutensa. Jotkin sisäiset syyt, usein esimerkiksi vanhat käsitykset, voivat estää jäsentymisen, mikä sekä sitoo ja kuluttaa energioita.

Jäsentymisessä on ihmisen — ehkä kosmoksenkin — näkökulmasta jotain alkukuvallista. Vaikka jäsentymisen energiat toimivat meissä suureksi osaksi tietämättämme ja tahtomattamme, on ihmisen rakenteelle tyypillistä tässäkin asiassa, että hän tuntee myös olevansa osallinen jäsentymiseen ja jäsentämisen ponnistukseen, ainakin osassa sisäistä elämäänsä. Energiaa kuluttaa tiedotonkin jäsentymisen, joka on syntynyt ympäristön virikkeistä ja paineista, ja se vaikuttaa näin elämän kokonaisuudessa.

Näyttää myös siltä, että ihminen pystyy käynnistämään jäsentymisen energioita niin, että ne työskentelevät hänessä ikään kuin tiedottomana tahtona silloinkin, kun hän ei tunne olevansa tietoisesti osallinen jäsentymiseen. Tämä on tyypillinen tilanne opiskeltaessa tai tutkittaessa pitkäjännitteisesti jotain. Tämä

jäsentymisen jatkuvuus itse asiassa mahdollistaa oppimisen. Näin persoonallisuus kehittyy ajatusolemukseltaan hyvinkin pitkällä aikavälillä.

Sisäinen energia jäsentää kaikkea kohdattua, esimerkiksi kieltä ja sen välittämiä ajatuksia. Kieli ja ajatukset jäsentyvät mieleemme. Mieleemme pystyy organisoimaan erittäin monitasoisia järjestelmiä, jotka riippuvat toisistaan ja ovat keskinäisissä alistussuhteissa. Tämä vaatii tietenkin aikaa ja omia sisäisiä prosessejaan. Tässä tulevat tietenkin esiin myös lahjakkuuserot.

Ajattelu jäsentymisen välittäjänä

Tärkeä sielunenergia, joka välittää jäsentymistä, on ajattelu. Jäsentymistä ja ajattelua ei voi pitää samana, vaikka ne ovatkin läheisessä yhteydessä toisiinsa; ajattelussa, sen kehityksessä ja muotoutumisessa jäsentyminen tulee esiin voimakkaasti. Jäsentymistä voidaan pitää kuitenkin olennaisesti alkuperäisempänä ilmiönä, jonka tosin ajattelu nostaa tietylle erityiselle, sisäisesti koettavalle tasolle. Jäsentymisen alkuperäisyys tulee esiin mm. siten, että jäsentyessämme johonkin asiaan tai tehtävään, emme enää tarvitse välttämättä tietoisia ajatuksia tai tietoista ponnistusta. Toisaalta juuri ajattelu on jäsentymisen ja jäsentämisen perikuva; siinä toimii jäsentämisen energioita.

Ajattelu on merkittävä energiakenttä, jossa jäsentämisen energiat vaikuttavat ja jonka "läpi" me jäsennymme kohdattuun maailmaan. Siksi on merkityksellistä, mitä käsitteitä, ajatuksia ja ajatuskokonaisuuksia mielessämme elää. Ajattelun sisällöllinen ja laadullinen kehittyminen vaikuttaa persoonallisuuteemme ja siihen, miten jäsennymme kohdattuihin ilmiöihin. Koska ajattelumme on aina rajoittunutta – se sisältää aina jonkin joukon käsitteitä, ajatuksia, käsityksiä jne. – , on tietenkin jäsentymisemme ja jäsentämiskykymme aina rajallinen. Käytännössä olemme kuitenkin monesti riittävän jäsentyneitä niihin tehtäviin, joita hoidamme. Ajattelun aiheiden lisääntyminen tuo silti aina uusia mahdollisuuksia jäsentyä maailmaan.

Ajattelun tehtävä

Yksilölle sopivasti dynaaminen ajattelun liike, esimerkiksi keskustelu, voi yllättäin laukaista voimakkaan jäsentymisen ja selkeytymisen kokemuksen. Nämä oivallukset voivat pukeutua ajatuksiksi, ja tavallisesti haemmekin niille jonkin ilmaisun. Mutta itse jäsentyminen liikuttaa yleensä myös muita sielunenergiaita, eikä sen näin tarvitse pukeutua ajatuksiksi tai lauseiksi, ja silti se on merkityksellinen persoonallisuuden rakentumisen hetki.¹ Pitkä sisäinen prosessi voi olla kiteytynyt yhteen lauseeseen, ja sen voi tietenkin ymmärtää vain se, joka on saanut jonkin yhteyden tähän prosessiin.²

Ajattelu ei itsessään oikeastaan tavoita todellisuutta, vaan auttaa jäsentämään muulla tavalla tavoitettua todellisuutta.³ Ajattelu kuitenkin kantaa kohdattua todellisuutta mukanaan ja siksi tuntuu niin merkitykselliseltä ja todellisuutta koskevalta. Ajattelu sinänsä on hyvin rajallinen elementti, sekä ajallisesti että rakenteeltaan.⁴ Sen takia se inhimillisten ydinkysymysten kohdalla ajautuu aina paradokseihin ja umpikujiin.⁵ Paradokseihin ajautuminen voi olla hämmentävää, mutta juuri ne luovat syvempää jäsentymistä todellisuuteen. Voi sanoa, että jos haluat löytää totuuden, etsi paradoksi.

Käytännöllisemmästä näkökulmasta yksi tärkeä puoli koulutusta on pyrkimys kehittää ajattelun mahdollisuuksia niin, että saisimme valmiuksia jäsentyä työtehtäviin tai ylipäätään johonkin todellisuuden alueeseen. Oppiessamme uusia käsitteitä, ajatuksia, teorioita, oppeja jne., me luomme edellytyksiä jäsentää kohtaamaamme ja jäsentyä siihen, edellyttäen tietysti, että opit ovat osuvia. Lopulta tietenkin vain kokemus opettaa, kokemus jäsentyy, mutta merkittävää esiyymmärrystä hankimme jäsentämällä ja omaksumalla asiaankuuluvia käsitteellisiä kehyksiä. Todellinen jäsentyminen työntää aina jossain määrin käsitteellisen tietoisien hallinnan taka-alalle.

Hallitseminen ja sisäistäminen

Jäsentämisen ja ajatusmuodostuksen pyrkimyksenä on todellisuuden hallitseminen. Toisessa yhteydessä olen nimittänyt hal-

litsemista yhdeksi ihmisen käytännöllisistä tarpeista.⁶ On luonnollista, että ihminen pyrkii hallitsemaan elämäänsä ja työtänsä. Hallitsemattomuudella voi olla hyvät luovatkin puolensa, mutta suuri hallitsemattomuus on tukalaa sekä yksilöille että yhteiskunnalle. Kohtuullisesti hallittu elämä ja yhteiskunta luovat turvallisuutta. Hallitseminen ei suoranaisesti merkitse rajoittamista, vaikka siitäkin on aina kyse tavalla tai toisella.

Alkuhahmossaan jäsentymisen on sisäistävä sielunvoima.⁷ Jäsentäminen puolestaan merkitsee todellisuuden hallitsemista, joka on selvästi jo projektiivinen ilmiö. Luonnollisesti sisäiset jäsenyydet heijastuvat yksilön ulkopuolelle hänen toimintansa ja asenteidensa kautta. Ehkä syvin inhimillinen jäsentymisen tarve on luonteeltaan henkistä; yksilö voi saavuttaa selkeyttä ja tyydytystä juuri sisäisyyden henkisissä ulottuvuuksissa.⁸

Todellisuus itsessään on aina erityinen. Näin on myös meidän kokemuksemme siitä. Samaa voi sanoa siitä ajatuskudoksestakin, joka elää sisäisyydessämme ja jolla me me jäsennymme todellisuuteen. Kuitenkin ajattelussa elää erityisyyden ylittävää yleisyyttä (abstraktiutta), joka on itse asiassa jäsentymisen avain. Itse jäsentymisessäkin voi nähdä yleispätevyyden momentin, vaikka se kohdistuu aina ajalliseen, paikalliseen ja kokemukselliseen erityisyyteen.

Viitteet

1. Mm. spekulatiivinen filosofinen ajattelu voi avata uutta suhdetta omaan sisimpään ja elämään ja samalla persoonallisuuden uudenlaista jäsentymistä. Tämä on ajattelun spekulatiivisen liikkeen tarkoitus. Se avaa ikään kuin energioita (henkisiä energioita?) virtaamaan, ja ne voivat kiteytyä ajatustuloksiksikin.
2. Esimerkiksi uskonnollisen kirjallisuuden usein ytimekkäät väitteet on käsiteltävä näin. Ne ovat monesti todella syviä totuuksia, joiden taustalla on pitkä kehitys- ja kypsymistie. Syvästi liikuttavien asioiden ilmaisu onkin viittaustenomaista, usein hyvin vaikeaa, ellei lähes mahdotonta.
3. Myöhemmin tarkastelen tunto-olemusta, joka on se sisäisyyden energiaolemus, joka lähinnä rakentaa todellisuuden. Ks. luku 14, s. 138
4. Saattaahan olla niin, että ajattelu on todellisuuden kannalta joiltain osin epäyhdenmukainen elementti. Vaikka se on hämmentävän kyvykäs jäsentämään todellisuutta ja tunnemme todellisuuden suorastaan elävän ajat-

telussa, ehkä se kuitenkin tietyiltä momenteiltaan ei sovi yhteen lopullisesti sen kanssa.

5. Paradoksit ovat tärkeitä ajattelun vallan ja vakiintuneen ajatusidentiteetin murtajia. Vallan käsitteestä ks. myöhemmin esim. luku 13, s. 123. Ajatusidentiteetin käsitteestä ks. ISO, s. 114-120.
6. Ks. tarkemmin ISO, s. 69-73.
7. Tosin kaikilla eksistentiaalisilla tarpeilla – myös liittymisellä ja tekemisellä – on oma erityinen tahdonomainen alkuhahmonsä. Eksistentiaaliset tarpeet tietenkin liittyvät läheisesti toisiinsa: liittyminen ja tekeminen tuovat jäsennettävää ainesta henkilön kokemuksen piiriin.
8. Olen käyttänyt perusjäsentymän käsitettä, jolla ilmaisen jäsentymisen tarpeen eksistentiaalista ydintä. Sitä olen luonnehtinut teoksessa IK, s. 200. Samalla käsittelen muitakin ns. perussuhteita, jotka ovat inhimillisesti tärkeitä.

10. Ajattelun olemus

Ajattelu on luonnollinen osa arkista peruskokemusta, vaikkemme kiinnitä siihen tavallisesti mitään erityistä huomiota. Se virtaa mielessäme jatkuvasti ikään kuin katkeamattomana, lähes pakonomaisena virtana. Tuntemme sen olevan kuitenkin myös tietoista, jopa itse tuotettua ja valittua, näin varsinkin kun kiinnitämme ajattelun sisäiseen tapahtumaan huomiomme.

Kuinka itsetuotettua ja valittua ajattelumme on, on hämentävä kysymys, koska olemme niin ehdollisia sen suhteen, mitä opimme ympäristöstä. Se kohdistaa myös sosiaalisia paineita ajatteluamme. Tuntemme kuitenkin usein ikään kuin olemme yhteydessä ajattelun syntyyn mielessäme. Silti ajattelu on ilmeisesti vain sellainen energeettinen, lainalainen olemus, joka on meidän käytössämme. Toisaalta voimme ainakin sanan jossain mielessä tuottaa siihen tahtomiamme sisältöjä tai voimme ainakin hakea uusia ajatuksia, ts. tahtomme on liikkeellä ajattelussakin. Seuraavassa tarkastelen ajattelun energiamusta.

Ajattelu on sikäli inhimillisesti keskeistä, että juuri ajattelu tuntuu olevan selvimmin tietoinen sielunlaatu. Haluamme usein tavoittaa asiat juuri ajatuksin. Muutkin sielunilmiöt – jotka ehkä ovat usein vaikuttavampia – heijastuvat mieleemme ajatuksina. Jossain mielessä tiedottomatkin sielunilmiöt elävät näin "salaisina ajatuksina" tietoisuudeltamme piilossa.

Ajattelun tiedostaminen

Se mitä ajatteluun on syntynyt käsite- ja ajatusaihioina, ajattelun mahdollisuuksina (potentiaaleina), tuskin on suurestikaan itse valittua, vaan myös ne muodostavat tietyn välineen, joka minuudella tai tietoisuudella on käytössään. Ne ovat syntyneet sekä aineellisen että sosiaalis-aatteellisen todellisuuden kohtamisesta. Silti ei tule aliarvioida ajatteluun liittyviä monia sisäisen ponnistuksen muotoja, pohdiskelua, etsimistä, arviointia jne., jotka ainakin tekevät ajattelun tietoisemmaksi.

Mistä ajattelun suhteellisen itsenäisen, omalaatuinen energia on peräisin? Materialistisesta näkökulmasta ollaan taipuvaisia ajattelemaan, että kaikki ihmisen energia on viime kädessä peräisin ravinnosta, joka ihmiskehon jalostamana mahdollistaa eritasoisia sielullisia ilmiöitä. Olipa miten tahansa, ajattelu muodostaa lähes keskeytymättömän energia- ja ilmiövirran ainakin valveisessa ihmismielessä. Ajattelu jatkaa ilmenemistään, kehkeytmistään ja muutostaan lähes yhtä vääjämättömästi kuin muutkin elintoiminnot. Erotuksena on vain se kokemus, että tunnemme tietoisuudessamme, minänä, olemamme jotenkin olennaisesti yhteydessä tämän energian liikkeisiin.

Ajatteluun voi kuitenkin pyrkiä suhtautumaan tietoisesti, ja aivan ilmeisesti me myös usein arkisessa touhussamme suhtaudumme siihen vähintään esitietoisesti, koska ajattelu ja tietoisuus monesti samastetaan. Tietoisuus ajattelusta on kuitenkin jossain määrin poikkeustila, jonka reflektiivinen filosofinen tietoisuus voi viedä äärimmäisyyteen asti. Tässä en kuitenkaan ryhdy esittämään niitä reflektiivisen ajattelun kulkuja, jotka voivat auttaa ajattelun tekemisessä tietoisemmaksi. Ajattelulla näyttäisi olevan inhimillisessä maailmassa erikoista reflektiivistä ja kehämäistä ensisijaisuutta, koska kaikki tutkimus alkaa ajattelulla, ajattelun tutkimuskin.¹

Ajattelun tiedostamisessa on tyypillinen sisäisen elämän tiedostamisen este. Kuten myöhemmin näemme, ajatteluun liittyy mm. vallan narsistinen voima.² Tämä ajattelussa vaikuttava voima merkitsee sitä, että ajattelumme laatu pyrkii kätkeymään tietoisuudeltamme, ikään kuin vaatien sokeaa ajattelun toteuttamista ja siihen samastumista sellaisena kuin se meissä sattuu elämään. Ilman vaativia sisäisiä prosesseja ei ajattelun tiedostaminen ole mahdollista.

Kuitenkin, kuten edellä on todettu, ajattelu välittää ja luo energiavirtana tärkeällä tavalla jäsentymistä todellisuuteen. Se on siis yksilön eksistentiaaliselle ja persoonalliselle kokemukselle hyvin olennainen ilmiö. Maailma muuttuu käsitteellisesti merkitykselliseksi, merkityksiä sisältäväksi. Kohtaamme maailman, joka on täynnä mieleemme saavuttamia ja luomia merkityk-

siä. Tavallaan olemme yhtä kuin ajatuksemme, niin läheisesti ne luovat persoonallisuuttamme.

Vaikka ajattelun tiedostaminen on jonkinlainen poikkeustila, on kuitenkin mahdollista saavuttaa tietoisuutta tästä sisäisestä energiasta. Voimme saada tuntumaa, luoda tuttuutta tähän ilmiöön. Varsinkin tutkijan, etenkin filosofin, tulee olla tuttu sen välineen kanssa, jolla hän tekee työtä.³ Tässä en kuitenkaan pyri etsimään ajattelun tiedostamisen henkisiä huipukokemuksia, joita ajattelun tiedostaminen edellyttää, vaan pyrin vain kuvaamaan eräitä keskeisiä ajattelun olemuspiirteitä. Osa olen kosketellut jo edellisessä pääluvussa.

Käsitteen olemus

Silmiinpistävin ajattelun olemuksellinen piirre on sen jakaantuminen käsitteiksi. Ajattelu ei ole näin mikään tasalaatuinen energieettinen olemus, vaan siinä on ikään kuin kuroumakohtia, latautumia. Käsitteiden olmassaolo on helppo havaita osittain siksi, koska ne ovat yhteydessä sanoihin, jotka keskustelussa välittävät käsitteitä. Sana ja käsite ovat kuitenkin eri asioita ja tässä keskityn käsitteiden tutkimiseen.⁴

Käsitteiden suora kohtaaminen sisäisessä todellisuudessa näyttää mahdottomalta. Jotenkin tunnemme niiden vaikutuksen ajattelumme tärkeinä kiintopisteinä. Muun sielullisen kokemuksen näkökulmasta ne ovat ikään kuin eräänlainen "tyhjä kohta" kokemuksessamme, erityisesti ajattelevassa kokemuksessamme, vaikka sellaisenaan hyvin energinen kohta.

Ajattelun keskeinen aines ei muodostu vain käsitteistä vaan käsitteiden välisistä yhteyksistä eli ajatuksista. Yksittäinen käsite ei merkitse mitään, vain yhteydessä muihin käsitteisiin toteutuu, elää sen merkitys.⁵ Yksinäistä käsitettä ei voi olla olemassa riippumattomana muista käsitteistä. Olennaisia ovat kaikki käsitteiden yhteydet, nekin jotka jäävät vain potentiaalisiksi aihioiksi kuin myös ne, jotka toteutuvat ajateltuina, ts. koettuina ajatuksina.

Käsitteillä on tietystä mielessä rajaton olemassaolo, koska ne yleensä sopivat äärettömään määrään tapauksia.⁶ Toisaalta käsitteen laadullisuus ei ole rajatonta, koska se liittyy jotenkin määräävästi joihinkin toisiin käsitteisiin. Tästä rajallisuudesta syntyy käsitteen merkitys. Kun käsitteitä määritellään, niille pyritään antamaan tässä mielessä rajallinen merkitys. Käsite elää toisten käsitteiden varassa. Se on siis taipuvainen toisaalta myös rajaamaan esiintymisyhteytensä, ja näistä yhteyksistä se saa merkityksen.

Ajattelu on eräänlainen, moniulotteinen kenttä, jossa on toisaalta käsitteitä keskityksinä ja näiden keskitysten välisiä yhteyksiä. Yksityinen käsite ei ole mitään, vaan olennaisia ovat käsitteiden monimuotoiset riippuvuudet.⁷ Samoin ei yksittäinen ajatukseen ole yksinään mitään vaan suhteessa mahdollisiin muihin ajatuksiin.⁸ Ajattelu tekona perustuu itse asiassa ajatuskenttään, jossa eri laatujen (mm. käsitteiden ja ajatusten) välillä vallitsee omia energettisiä jännityksiään.⁹

Käsitteiden merkitys ilmenee ajatuksissa, ajatusten kautta. Käsite ei ole kuitenkaan sidoksissa vain äärelliseen määrään ajatuksia vaan voi ilmetä hyvin erilaisissa ajatuskokonaisuuksissa, ehkä äärettömän monissa potentiaalisissa vaihtoehdoissa. Mielivaltaista vapautta käsitteiden yhdistelyssä ei kuitenkaan ole, vaan jotkin käsitteyhdistelmät (ajatukset, lauseet) koemme merkityksettömiksi tai mielettömiksi.¹⁰ Olennaista on se, että näin muodostuneista eräänlaisista verkostoista, ajatuskentistä, käsitteet ja ajattelu saavat merkityksensä.¹¹

Ajatuskokonaisuudet

Ajatuskentän ominaisuus on mm. se, että se pyrkii aina kokonaisuudeksi ja kokonaisuuksiksi. Ehkä kokemus inhimillisestä minuudesta on kaiken kokoava keskipiste, mutta eheän kokemuksemme kannalta ei ajattelun oma sisäinen paine kokonaisuuksiin ole merkityksetön. Ajattelun oma sisäinen koostuneisuus on osa todellisuuteen jäsentymisen kokemusta.

Ajattelu pyrkii sulkemaan piiriinsä sen, mitä se kohtaa virikkeinä ympäristössä tai sielussa sisäisinä elämyksinä. Sen

minkä ajattelu ottaa vastaan, se jäsentää muuhun kokonaisuuteen, ja näin ajatuskentän omakin rakenne saattaa muuttua. Ajatuskentällä on virikkeitä sulattava, jäsentävä, pelkistävä, yhdistävä ja säilyttävä luonne.¹² Uudet ainekset ajattelu sulattaa ja jäsentää vanhan aineksen yhteyteen, tai sitten se torjuu ne, mikä osoittaa ajattelun defensiivistä luonnetta.¹³

Ajattelussa on todella voimakas paine muodostaa kokonaisuuksia. Yksilön ajattelun voi nähdä ylipäätään muodostavan kokonaisuuden, mutta ihmisen mieli koostuu aivan ilmeisesti myös suhteellisen itsenäisistä ajattelun alakokonaisuuksista, jotka on tarkoitettu jäsentämään elämän osa-alueita. Kuitenkin käsitteillä on erikoinen kyky sopia ja sopeutua monen eri elämänalueen vaatimuksiin, joten käsitteellinen ajattelu vaikuttaa hämmäntävän tehokkaasti kokonaisuutta luoden. Käsitteiden liikkuva soveltuvuus merkitsee paljon eksistentiallisesti. Sanoissa ja käsitteissä elää usein suurta eksistentiallista yleispätevyyttä, mikä tuntuisi puhuvan elämän perusasioiden yhtenevyyden puolesta.¹⁴

Koska ajattelu säilyttää kohdatun omalla käsitteellisellä tavallaan mielellämme kokemuksina, se muistuttaa olemukseltaan muistia. Ajattelun ja muistin välillä onkin tärkeitä yhteyksiä. Käsitteet ovat eräänlaista muistia, ja sitä ovat tietenkin myös ajatukset. Muistinomaisia mielellämme ovat lisäksi ajatuskokonaisuudet (esim. ns. teorit). Se mitä tavanomaisesti kutsumme muistamiseksi, perustuu tärkeältä osin ajattelun olemassaolon luomiin mahdollisuuksiin.

Muistin ilmiö sinänsä on ehkä ihmisolemuksen dramaattisimpia ilmiöitä, koska se rakentaa persoonallisuuden eri puolia ja sen suhdetta maailmaan erittäin ratkaisevasti. Ihminen on muistiolento: kokemuksemme maailmasta kertyvät sisimpäämme ja vaikuttavat eri sielunenergioiden muotoutumiseen.¹⁵

Ajatuskentällämme ja -kentillämme orientoidumme kukin omassa arjessamme todellisuuteen. Itse asiassa ajatuskenttä on osa todellisuuttamme monessa mielessä, sekä itsessään että todellisuuden kuvan muovaajana. Ajatuskenttä sisältää monentasoista ainesta alkaen arkisen ympäristömme yksityiskohdista

aina maailmankatsomuksellisiin käsityksiin asti. Koko ajatuskenttä ei tietenkään ole yhtä aikaa mielessämme, vaan ajatukset purkautuvat suksessiivisesti, ajassa perättäin mieleemme.¹⁶ Ajattelun kokonaisuus kuitenkin tukee yksittäistä ajatusta ja sen mieli – joskus yksilön persoonallisiin näkemyksiin rajoittuva mieli – on peräisin jostain ajatuskokonaisuudesta.

Ajattelu energiana

Ajattelun kentällä on itsekantava luonne, mikä tekee sen osittain riippumattomaksi kohdatusta todellisuudesta. Se kykenee ruokkimaan itse itseään, ikään kuin sisäviritteisesti, vaikka ilmeisesti mm. ihmisen minällä ja tahdolla on tässä suhteessa jokin tärkeä rooli. Ajattelulla on näin omaa, omaan energieettiin laatuun ja rakenteeseen perustuvaa elämäänsä, jota ei voi selittää vain ulkoapäin tulevaksi viritykseksi. Ulkomaailman virittävä vaikutus on tosin sekin tärkeä ja välttämätön ajattelun heräämiseksi.

Hämentävää on herätä kysymyksen, mikä ulkomaailmasta yltää mieleemme, kun sen kohtaaminen käynnistää ajattelua. Ajattelu riippuu toki olennaisesti siitä aineksesta, jota se saa ulkomaailmasta. Se ei luo käsitteitä ja ajatuksia täysin sisäsyn-tyisen riippumattomasti – paitsi ehkä jossain määrin sairaaloi-
sissa tapauksissa – vaan yhteydessä kohdattuun todellisuuteen.¹⁷ Ajattelu ei voi olla siis mielivaltainen todellisuuteen nähden, vaan ajattelu luo merkityksiä siihen perustuen. Tämä taas viittaa siihen, että kohdatussa maailmassa itsessään on sellaista rakennetta (merkitystä?), johon ajattelu on jotenkin yhteydessä.¹⁸

Kysymyksen voi esittää toisinkin päin: miten ajattelu yltää maailmaan? Ajattelulla tuntuu selvästi olevan todellisuutta ta-voittava luonne. Ainakin se merkittävästi ja usein riittävästi jäsentää todellisuuttamme. Kuten sielun todellisuudessa yleensä, toteutuu myös ajattelussa sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutus-ta ja yhtymistä. Kuitenkin ajattelu on varsin kaksijakoinen sie-lunvoima, kuten edellisessä pääluvussa totesin.

Ajatuksia purkautuu mieleemme jatkuvasti. Toisaalta koemme kyllä jollain tavalla voivamme vaikuttaa siihen, mitä ajatuksina toteutuu mielessämme, ts. nousee ajatusaihioista mieleemme. Usein tunnemme myös itse muodostavamme ajatuksia ja kampailevamme ajatusten kanssa. Niihin vaikuttavat monet korkeamman tietoisuuden ilmiöt, esimerkiksi totuuteen pyrkiminen ja arvioiva (kriittinen) suhtautuminen ajatuksiin. Juuri tällöin puhumme mielellämme tietoisuudesta.

Tavallaan juuri ajattelun rajallisen ja itsekantavan (kaksija-koisen, erillään olevan) luonteen vuoksi on myös ymmärrettävää, että ajatuksissamme meillä on erehtymisen mahdollisuus. Maailman moninaisuuden ja sen loputtomien yksityiskohtien näkökulmasta ei kellekään voi olla kovin täydellistä ajatuskenttää. Oikeastaan ajattelumme on hämmentävän vajavainen piirros todellisuudesta. Koska ajatteluun vaikuttaa muukin sielunelämä, voivat vääristymät syntyä sisäsyntyisesti eivätkä vain kokemuksen puutteesta.¹⁹

Ajatuskenttä tekee jänteikkäänä, jähmeänä orgaanisen vaikutuksen.²⁰ Se vastustaa muutosta, ja näin suojaa yksilöä, mutta toisaalta se on tietyllä avautuvalla tavalla myös valmis uudistumaan. Kaikki tämä viittaa ajattelun ja ajatuskentän omaan erikoiseen energieettiseen luonteeseen. Persoonallisesti koemme sen tueksi, jota kaipaamme elämän kaikkina hetkinä. Tarvitsemme ajattelun jäsentävää voimaa; se on siis tärkeä ja hyvin persoonallinen energia. Huolimatta subjektiivisesta luonteestaan – subjektin (minän) yhtenä käyttöenergiana – siinä elää myös jotain yleistä, yleisiä merkityksiä, suhteellista objektiivisuutta. Jos samastuu vain ajattelun rationaalisiin ja ideaalisiin sisäisiin kulkuihin, ei voi tiedostaa ajattelun energieettistä olemusta; tämä on varsin tyypillistä jopa tieteenharjoittajilla.

Ajattelu herää ja virittyy kohdatessamme todellisuutta. Mutta se pyrkii pelkistymään ja sulkeutumaan kokonaisuudeksi. Toisaalta uudet käsitteet ja ajatukset, jotka olemme onnistuneet omaksumaan, myös avaavat todellisuutta, uusia kohtaamisen mahdollisuuksia. Ajattelun kehittyminen auttaa näin myös käynnistämään muita sisäisiä prosesseja, joiden vaikutuksesta saamme suhteen joihinkin todellisuuden uusiin alueisiin, tai

vain yksinkertaisesti käsitämme jotain uudella tavalla. Ajattelun viljely, ajatuskulttuuri, rakentaa näin merkittävästi persoonallisuutta.

Merkitys

Erikoista käsitteissä – ja vastaavasti ajatuksissa – on se, että tunnistamme kohtaamamme ilmiön kuuluvan käsitteen alaan. Mieleemme ei luo rannattomasti uusia käsitteitä vaan sijoittaa uusia havaintoja vanhojen käsitteiden alaisuuteen. Tämä on tietysti syvimmiltään hyvin hämmentävää, mutta siihen perustuu todellisuuteen jäsentyminen. Tunnistaminen voi tietenkin olla virheellistäkin, mutta toisaalta se on usein riittävän oikeata selvittääksemme tehtävistämme. Vaikka ajatusolemuksemme ilmeisesti pystyy luomaan lähes rajattomasti uusia käsitteitä, se ei toimi näin, vaan pikemminkin pyrkii sijoittamaan uudet havainnot vanhojen yhteyteen. Se että tämä on mahdollista, puhuu todellisuuden vakioisen rakenteellisuuden puolesta.

Todellisuuden voi kuitenkin aivan ilmeisesti jakaa rannattomasti osiin. Näinhän on itse asiassa tapahtunut jossain määrin tieteissä (esim. fysiikka on jakanut käsitteellisesti maailmaa yhä pienempiin osiin). Se mikä on todellisuuden käsitteellisesti oikea jakoperusta, jää varmasti ikuisesti avoimeksi kysymykseksi. Ihminen pyrkii jäsentämään kohtaamaansa käsitteiden avulla aina uudistuvasti pystyäkseen hallitsemaan sitä. Vanhatkin tavat jäävät voimaan niissä yhteyksissä, joissa ne ovat todellisuuden jäsentämiseksi ja hallitsemiseksi välttämättömiä. Ei voida kuitenkaan sulkea pois sitä mahdollisuutta, että todellisuudessa olisi luonnollista olemuksellisuutta, joka olisi tavallaan aina jäsentämisen perustana (esim. käsite "ihminen"). Niiden varaan rakentuvat ihmisen elämän tärkeimmät käsitteelliset merkitykset.

Käsitteiden toiminnassa näyttäisi vaikuttavan periaate, joka jakaa kohdatun kahteen luokkaan "sama" ja "eri". Tai jos epäselvyyttä syntyy, se aiheuttaa hämmennystä ja kysymistä (mikä sekin on ihmisen mielen tärkeä ominaisuus).²¹ Tutuissa oloissa luokittelemme kohtaamamme tiedottomasti ja nopeasti "sama"-

luokkaan.²² Jotain siis todella ikään kuin yltää todellisuudesta ajatteluun. Käsitteillä on tässäkin mielessä vaikuttava energinen olemassaolo. Tärkeätä on havaita, että kun käsitteet muodostuvat, niillä on siitä eteenpäin ajallinen, muistinomainen olemassaolo.

Muisti liittyy tahtoon (esim. intresseihin ja motiiveihin), näin myös käsitteet, jotka ovat tahdon luonteisia. Ajatuksiakin tietysti muistetaan, mutta niillä ei ole samaa pelkistyneen syvää ja muistinomaista olemassaoloa kuin käsitteillä, koska käsitteiden pohjalta voidaan muodostaa moninainen joukko ajatuksia.²³

Itse merkityksen ilmiö on ollut arvoituksellinen. Käsitteillä on merkitys, sillä koemme ajatuksiemme todella merkitsevän jotain, ts. niissä elää merkitystä. Ne eivät ole vain tyhjää hyörintää päässäni, vaan koen ajattelevani esimerkiksi jotain ei-läsnäolevaa, joka elää merkityksenä mielessäni. Hyvin painokkaasti voi puhua ajattelussa elävästä kohteen läsnäolon kokemuksesta. Merkityksen käsitettä ei ole syytä yhdistää ilman muuta merkityksellisyyden tai merkittävyyden käsitteisiin, joilla voidaan ilmaista muutakin kuin vain neutraalia käsitteellistä tai ajatuksellista merkitystä.

Ajatuksen erityinen kyky, ajatuksen reaktio kohdattuun, on muodostaa käsitteellinen merkitys. Käsite ja ajatus ikään kuin näkevät jotain enemmän, kuin mitä itse aistihavainnossa sellaisenaan on. Havainnossa ei mikään sano, että "kirja on pöydällä", vaan tämä ajatus sisältää jotain puhtaasti ajatuksellista, joka myös saa toisaalta havaitsemaan, että kirja on pöydällä. Merkityksiä ei synny ilman jonkinlaista kohdetta tai kohteeksi ottamista (esim. ajattelu otetaan kohteeksi ajattelua tutkittaessa, ja siitä yritetään luoda käsitteitä ja käsityksiä), mutta suhteet ilmiöissä ovat selvemmin ajatuksen luomia ja ovat näin vain ajattelevalle olennolle olemassa. Suhteita elää myös mielikuvis-
sa, joten ne ovat hyvin tärkeä perusta ajattelulle.

Käsitteellinen pelkistyminen (abstrahoituminen) on osa merkityksen muodostumista, mutta se tapahtuu ajatuksellisten yhteyksien pohjalta, ei yksinään. Ne liittyvät havaintoihin, mutta

perustuvat myös ajattelun kykyyn muodostaa yhteyksiä, jotka eivät sellaisenaan ole havainnoissa. Tämä on ajattelun luovuutta. Ajatusyhteydet ovat niitä ajatusmahdollisuuksia, joita esimerkiksi käsitteestä "tuoli" voidaan ajatella ja sanoa yleensä ja erityisissä tapauksissa. Erityisen tärkeitä on havaita, että käsitteet eivät juuri koskaan ole siten tarkkoja, että niiden soveltuvuusalueet olisivat ehdottoman rajattuja. Tämä korostaa käsitteiden latausluonnetta ja elävää suhteellisuutta.^{24,25}

Pelkkä kohde ei kuitenkaan synnytä merkitystä, vaan siihen tarvitaan sitä sisäisyyden energiaa, jota ajattelussa on. Merkityksen syntyminen edellyttää merkityksen muodostumisen energiaa mielessämme. Merkityksen vakioitumisessa sanoilla on tärkeä sija. Ne liittyvät käsitteisiin ja ovat siis tavallaan merkityksen merkkejä. Merkki voi välittää ja kantaa hyvinkin monimutkaiseen taustaan, merkitysverkostoon perustuvaa merkitystä. Tutun kulttuurin ja tutun kielen sanat kantavat tuttuja merkitystaustoja, joten tiedämme yleensä riittävän tarkasti sen, mitä niillä yleensä tarkoitetaan.²⁶

Merkityksen triadiksi kutsutaan sanan, kohteen ja merkityksen kokonaisuutta.²⁷ Ajattelun monitasoisuutta kuvastaa se, että merkitykset voivat olla monin tavoin päällekkäisiä, rinnakkaisia ja ehdollisia toisiinsa nähden. Toisaalta osa merkityksistä viittaa välittömiin ja kouriintuntuviin näköhavaintoihin, toisaalta osa kohdistuu monimutkaisiin yhteiskunnallisiin laitoksiin (esim. oikeus) tai kuvaa hienostuneita sisäisiä kokemuksia (esim. hartaus).

Kuten ajattelua yleensä, myös merkityksiä on mahdoton ajatella avaruudellisesti. Ajallisesti ne (merkitykset ja ajatukset) esiintyvät jonkinlaisina perättäisyyksinä ihmisen mielessä, mutta laajoja taustamerkityksiä, jotka tosiasiallisesti kantavat yksittäisien merkkien merkityksiä, ei voi toisaalta ajatella avaruudellisesti vaan ikään kuin ei-avaruudellisen dynaamisesti.

Mielikuvat

Käsitteet ja ajattelu ovat tavallaan jotain "näkömätöntä", ainakin aistimellisesta, mutta myös sielullisesta näkökulmasta. Ajat-

telu on näin omaa erityistä energiaansa, jota ei voi esimerkiksi näköaistimellisin käsittein määritellä.²⁸ Se että ajattelu "tuntuu" kuitenkin sisäisessä todellisuudessamme, johtuu muistakin sielunenergioista kuin ajattelusta itsestään. Kielen sanat ovat usein mielessämme se elementti, jonka varassa ajattelu koetusti toteutuu. Kielen elämyksellisesti kiinteä yhteys ajatteluun on tärkeä tosiasia. Ajattelun ilmiö suorastaan kätkeytyy usein kielen taakse.²⁹

Erityisen olennaisia ajattelun seuralaisia ovat myös mielikuvat. Kohtaamamme todellisuus elää meissä edelleen mielikuvin. Niitä syntyy erityisesti aistien alueella, varsinkin näköaistimuksista, mutta myös kaikesta muusta, myös sisäisestä kokemuksesta. Elämämme kuluessa meihin syntyy lähes rajattomat määrät mielikuva-aineistoa, mikä muodostaa tärkeän perustan ajattelullemme ja maailmaan orientoitumisellemme.³⁰ Me kannamme mennyttä maailmaamme mukanaamme mielikuvissa. Ne voivat olla joko hyvin yksityiskohtaisia, aidosti kuvanomaisia, tai sitten ikään kuin havainnollisuuden häiviä, jolloin kutsumme niitä luontevasti mielteiksi. Ehkä asiallisesti katsoen voimme käsittää vain jotain sellaista, josta meillä on riittävästi mielikuvia, vain sellaista pystymme mieltämään.

Käsitteiden ja ajatusten yhteydessä elää, "parveilee" mielikuvia, jotka ovat tärkeä osa ajatusten merkitystä ja tarkoitusta. Ajatukseen liittyvä mielikuva on käytännössä usein osa siitä perustasta, mitä tietyllä ajatuksella tarkoitan. Voi perustellusti kysyä, tarkoittaako jokin ajatus mitään, jos siihen ei liity minäkäänlaisia mielteitä. Mielikuvissa ajattelu saa tietyn todellisuusvastaavuuden, havainnollisuuden. Varsinkin mielikuvien näkökulmasta, mutta muutoinkin, ajattelulla voi sanoa olevan tietyn kuvaluonteen. Tästä näkökulmasta ajattelu on eräänlaista sielunsilmien "eteen asettamista" (saks. vorstellen), vaikka se toisaalta on jotain sisäistä "näkömätöntä" energiaa ja hyvin minäלהeistä ja vaikeasti kohdattavaa.

Kun ymmärrämme ihmisen ajattelutoiminnan nojaavan keskeiseltä osin mielikuviin, voim havaita, että ajattelu liittyy olennaisesti kuuloaistin mielikuviin, tarkemmin kielimielikuviin. Sanat ovat mielessämme eräänlaisia kuuloaistin kautta saatuja

kuulomielteitä. Koska ajattelu on merkittävässä määrin "sisäistä puhetta", se nojaa näihin kuulomielteisiin.

Ajattelu tarvitsee merkkinsä, erityisesti keskustelun mahdollistamiseksi, mutta myös ajatusrakenteiden vakiinnuttamiseksi. Tavattoman kehittyneenä ja monimutkaisena rakennelmana kieli tarjoaa erinomaisen välineen ajattelulle ja sen kehitykselle.³¹ Toisaalta juuri kielenä ajattelu tuntuu sisäisyydessämme. Siksi kieli ja ajattelu helposti samastetaan, vaikka ne muodostavat suhteellisen itsenäiset ja omalakisat todellisuuden alueensa. Ajattelu on mahdollista muunkin kuin luonnollisen kielen varassa (esim. viittomakieli) ja toisaalta ajattelua esiintyy ilman kieltäkin, esimerkiksi pelkkiin mielteisiin perustuen.

Henkilön mielessä oleva mielikuva on usein se, mitä hän käsitteellä tai ajatuksella tarkoittaa. Samalla sanalla tai lauseella voivat yksilöt tarkoittaa eri asioita, koska heillä on yhdistynyt siihen eri mielteitä.³² Kun etsimme jonkin väitteen merkitystä, haemme usein mielessämme siihen liittyviä mielikuvia. Puhetta kuunnellessamme kuvitamme sen sanoman sekä mielikuvin että elämyksin.³³

Näkemyks

Kun yhdistämme toisiinsa mielikuvat ajattelun perusaineksena ja ajattelun kokonaisuuksia luovan voiman, voimme oivaltaa inhimillisen ajattelun näkemyksellisen luonteen. Ihminen orientoituu näkemyksestään käsin maailmaan. Näkemyksellä ymmärtää sitä kokonaisuutta, joka muodostuu ajattelun merkitysverkostoista yhdessä mielikuvien ja ajatteluun liittyvien elämysten kanssa. Myös kielen oma kokonaisuus – joka on aina omalatauisensa kullakin erityisellä kielellä – vaikuttaa merkittävästi näkemyksen syntymiseen.

Näkemykseen sisältyy niin kuvittelua kuin oikeita mielikuvia, niin ajattelun liiallista pelkistyneisyyttä todellisuuden moninaisuuteen nähden kuin myös osuvia käsityksiä. Jokainen ihminen elää näkemyksensä ja näkemystensä varassa. Auton korjaaminen, kasvattaminen ja sävellystyö edellyttävät välttämättä näkemystä, näkemyksellistä otetta asioihin.

Näkemyksen synnyssä olennaisinta on ajattelun sulkeutuva ja kokonaisuuksiin pelkistyvä kenttäluonne. Ilman jonkinlaisen kokonaisuuden saavuttamista ja kokemista ei todellisuuteen ole mahdollista orientoitua. Ajatusten ja käsitteiden mieli juontaa juurensa niiden suhteesta kokonaisnäkemukseen. Siksi jokin lause irrotettuna sitä kantavasta näkemyksestä on mieltä vailla. Merkitys nojaa näkemukseen.

Jonkin asian merkitys (mieli, ymmärrys) saavutetaan vasta sitten, kun tavoitetaan jotain näkemyksellistä. Hyvin painokkaasti voi sanoa, että kaikki tietäminen on näkemyksellistä. Monitahoinenkin näkemys on pakko purkaa yksittäisinä väitteinä, vaikka jokainen väite on näkemyksellä ladattu.³⁴ Oppiminen ja tutkiminen on näkemysten muodostamista ja kehittämistä.

Näkemykset ovat aina yksilöllisiä, mutta toisaalta samaan kulttuuriin (rajoittuneemmin esim. samaan ajatuskulttuuriin) kuuluvilla ihmisillä on paljon yhteistä näkemystä, joten he voivat ymmärtää toisiansa. Ihmisten suhde elämän välttämättömyyksiin on se viimeinen perusta, josta vieraankin kulttuurin jäsenet tavoittavat yhteisymmärryksen rakentamisen perustan.³⁵

Näkemyksen ei tarvitse olla ja ehkei se koskaan ole siten neutraali ilmiö, että se olisi vain eräänlainen jäljennös todellisuudesta. Virheetöntä jäljennöstähän tuskin on, vaan on vain eri näkökulmista ja eri tarkoituksiin sopivia kuvia. Näkemukseen voi liittyä myös jotain arvokkaaksi kokemista ja arvostamista. Saatamme haluta nähdä asiat jollakin tavalla tärkeäksi tai oikeaksi koetusta näkökulmasta tai lähtökohdasta käsin. Näin näkemystä sävyttää usein myös maailmankatsomus.

Ymmärtäminen ja tulkinta

Todellisuuden tutkiminen on näkemysten muodostamista. Itse asiassa todellisuuden ymmärtäminen on ymmärtämisen kehyksen luomista, siis vain näkemyksestä käsin mahdollista. Toisaalta näkemys valmistuu usein meissä, vaikkemme suinkaan tunne tietoisesti valmistavamme sitä. Se on ihmismielen reaktio, mutta jotain jota voi myös tietoisesti pyrkiä rakentamaan. Näkemysellisyys on mukana, kun me yritämme arjessa ymmärtää

yksityiskohtien tai asioiden yhteyden, mielen ja merkityksen. Ponnistelemme yksityiskohtien kanssa, mutta ymmärrys itse asiassa aukeaa näkemyksestä käsin tai näkemyksen muodostuessa.

Yksityiskohdat tulevat tulkituiksi ja ymmärretyiksi näkemyksen perusteella, kun taas uudet ja poikkeavat yksityiskohdat kohdistavat painetta näkemyksen muuttamiseksi, jotta nekin tulisivat ymmärretyiksi. Tällöin voivat myös vanhat yksityiskohdat joutua uudelleentulkinnan kohteeksi. Tällainen prosessi on meissä kaiken aikaa käynnissä. Varsinkin tutkija huomaa sen omakohtaisesti tutkimusprosessin kuluessa, jos vain kiinnittää siihen huomiota.

Itse asiassa olen edellä kuvannut ns. hermeneuttista kehää eli spiraalia.³⁶ Ajattelumme sulattaa yksityiskohtia ja muodostaa niistä kokonaisuuksia. Suhteessamme maailmaan ja sen eri osa-alueisiin me olemme aina hermeneuttikkoja, tulkitsijoita. Hermeneuttinen asenne korostuu erityisesti tutkimusaloilla, joissa itse tutkimuskohteetkin ovat merkkejä ja merkityksiä. Siksi hermeneutiikka on nähty eräänlaisena ymmärtävänä menetelmänä. Joidenkin tutkimuskohteiden on erityisesti katsottu edellyttävän ymmärtävää otetta. Näinkin asia tietysti on, mutta ihmisen mieli toimii aina, tutkimuskohteesta huolimatta, hermeneuttisesti.

Monilla tiedon aloilla puhetaan ja näkemykset ovat niin yhdenmukaisia, että saattaa syntyä käsitys, että yksittäisillä ajatuksilla voisi olla jokin mieli ilman laajaa taustanäkemyksiä. Näin ei kuitenkaan ole, vaan meidän on syytä luopua ainakin naiivista propositionaalisesta tiedon käsityksestä, jonka mukaan jokin väite (propositio) voisi olla itsessään tosi tai epätosi ilman yhteyksiä joukkoon muita käsitteitä. Niin matematiikka, fysiikka, psykologia kuin historiakin ovat tieteinä näkemyksellisiä. Syvimmiltään käsitteiden ja ajatusten merkitys on näkemysten kautta yhteydessä koko siihen elämänmuotoon, jonka piirissä ne ovat syntyneet. Ymmärtäminen edellyttää näiden kokonaisuuksien tajua.

Ajattelumme taustalla on koko se kulttuuri ja ne aatteelliset ja muut kulttuurivirtaukset, joihin olemme liittyneet. Jonkin

alueen yhteinen ajatuskulttuuri takaa yhteisymmärryksen. Toisaalta jokaisella on myös omaa erityistä kokemusta maailmasta ja sen vuoksi omaa yksityistä näkemystä, jota voi olla joskus vaikea välittää toiselle. Kokemattomalle ja näkemyksettömälle eivät maailman tai tutkimusalueen yksityiskohdat kerro mitään, hän on sokea niiden suhteen.

Olemme eräänlaisia näkemyksiä kantavia olentoja. Meillä jokaisella on yksilöllisesti ladattu mieli, joka tuottaa jatkuvasti mielensisältöjä, ajatuksia ja mielikuvia. Se että emme heti ymmärrä toista omista ehkä liian vakiintuneista näkemyksistämme käsin, ei varmaankaan saisi olla este sille, että yritämme päästä elämyksellisesti ja ajatuksellisesti sisään toisen näkemykseen, jolloin oma näkemysmekin rikastuu yhteisymmärryksen kehityksessä.³⁷ Tässä tutkimuksessa pyrin luomaan laajaa kokonaisnäkemystä ihmisestä.³⁸

Ymmärrys ja järki

Edellä olen usein käyttänyt ymmärtämisen käsitettä. Ymmärtäminen on oma erityinen sisäisen todellisuutemme elämys ja tapahtuma, jota on vaikea tulkita pelkästään sielulliseksi. Ymmärtäminen on tekemisissä ihmisyiden hienostuneimpien energioiden kanssa, se on jotain perusinhimillistä sisäisyytemme ytimessä. Tällä en tarkoita pelkästään, sinänsä myönteistä ymmärtäväisyyden (ymmärtämyksen) asennetta, vaan arkista ja tavanomaista inhimillistä kykyä ymmärtää kohtaamaansa.³⁹ Vaikka ymmärtämisen ilmiön voi kohdata sisäisyydessään jollain tavalla, se jää toisaalta arvoitukselliseksi.

Klassisesti ymmärrys ja järki on erotettu kohteen perusteella.⁴⁰ Ymmärtämisen on nähty kohdistuvan johonkin ainekseen, kohdattuun, varsinkin aistittavaan todellisuuteen. Järki, järjen käyttö on oma erityinen kokemuksensa ihmisen sisäisessä todellisuudessa. Filosofissa järki on merkinnyt mm. pyrkimystä pysyä ajattelun piirissä siten, että on hahmotettu ihmisen toiminnan, esimerkiksi tiedon, perusteita. Usein on nähty, että on olemassa tietty järjen totuuksien alue, joka on ainakin suhteellisen riippumaton kohdatusta aineksestä.⁴¹

Järki on voinut tarkoittaa myös ankaran tietoista ajattelun viljelyä niin, etteivät esimerkiksi tunnonomaiset elementit harhauta sitä totuuden polulta. Ajattelussa on aina oma ideaalisrationaalinen tasonsa, joka — erityisesti liittyneenä mielen (hengen?) tietoihin ja arvioiviin funktioihin — on tietty järjen ja järkevyyden alueensa. Sitä voidaan harjoittaa ja vankistaa. Se on tahdonomaista, kohonnutta ja kirkasta tietoisuutta. Siihen liittyy kurinalaisuutta ja keskittyneisyyttä. Järjessä on tunkeutuvaa ja purevaa, ehkä tuskaistakin voimaa silloin, kun se on liittynyt tinkimättömästi esimerkiksi totuuden, kauneuden ja hyvyden arvoihin.⁴²

Mielestäni ymmärryksen ja järjen ero on suhteellinen, vaikkakin hahmollisesti todellinen, ainakin tyyppitapauksissa. Kaikki tieto perustuu syvimmiltään kohdattuun. Johonkin kohdattuun pohjautuvat myös ihmismielen rationaalisimmat ja abstrakteimmatkin käsitteet ja käsitykset. Ymmärryksen ja järjen käsitteiden voi nähdä olevan siten polaarisia, että ymmärrys kohdistuu välittömämmin kohdattuun ainekseen (esim. aistimukset ja elämykset), kun taas järki operoi ihmismielen toimintaa organisoivien periaatteiden parissa ja pyrkii olemaan niistä tietoinen ajatuskuluissa.

Sekä ymmärtäminen että järkevä ajattelu vaativat tietoista ponnistusta ja harjaantumista. Järjen käyttö merkitsee jonkin asian tarkastelua niin kuin se lainmukaisesti toimii, ts. sen järjen eli logoksen etsimistä ja löytämistä. Ajattelun tahtova kurinalaisuus järki kehittyy, kun on tietoinen ajattelun käytöstä, siihen liittyvistä ilmiöistä, sen olemuksesta ja harhauttavista tekijöistä.

Viitteet

1. Ajattelulla on erikoista epistemologista ensisijaisuutta eli primorditeettiä. Lauri Rauhala on esim. teoksessaan "Filosofinen orientoituminen psykosomaatiikan ongelmaan" (Helsingin yliopiston monistuspalvelu 1976) puhunut tajunnan primorditeetista; ts. tajunta on oltava olemassa, jotta se voi tehdä kysymyksiä, esim. tajunnan olemassaolon luonteesta. Ajattelun tiedostamista auttavia ajatuskulkuja olen erityisesti esitellyt teoksessa Turunen 1981. Ajattelun primorditeetin on todella syvästi tiedostanut

Rudolf Steiner (1861-1925), ks. esim. hänen teostaan "Vapauden filosofia", Gummerus 1979.

2. Vallan narsistisesta tarpeesta enemmän luvussa 13. Vaikeuteen ja haluttomuuteen tiedostaa ajattelua liittyvä vallan tarve, joka on todella ajattelun sisällä oleva minua sitova voima.
3. Kaikki filosofit ja ajattelijat eivät ole kovin seikkaperäisesti erottaneet toisistaan käsitteitä tietoisuus, tajunta, tieto, minä ja ajattelu, saati analysoineet niitä ja niiden suhteita. Useat heistä ovat ilmaisseet tutkimuspyrkimyksensä olevan sen, kuinka "tietoisuus kokee itsensä". Tunnetuin tietoisuuden tutkija on G.W.F. Hegel (1770-1831), joka käsittelee tunnetussa hengen fenomenologiassaan (Phänomenologie des Geistes) mm. tietoisuuden kokemusta itsestään. Teoksen ensimmäinen luku oli nimeltään "Wissenschaft der Erfahrung des Bewusstseins", suomeksi suoraan käännettynä "tietoisuuden kokemuksen tiede". Koska tuohon aikaan ei vielä ollut ilmeisesti mahdollisuuksia nähdä koko inhimillisen sisäisen maailman ("tietoisuuden") laajuutta, keskityttiin vain tietoisuuden transkendentiaalisten ehtojen selvittelyyn. Tässä mielessä Hegel loi myös toisen mittavan teoksen, ns. logiikkansa (Wissenschaft der Logik), jossa hän tarkastelee ajattelun peruskategorioita. Vaikka esim. Hegelin ajattelussa on paljon kestäväää, on tärkeää kuitenkin havaita se olennainen muutos, että meillä on nykyään aivan ilmeisesti toiset mahdollisuudet saavuttaa suhde esim. tietämiseen osallistuviin sisäisiin tekijöihin kuin Hegelin aikana. Voimme luoda esim. tietämisen ehdoista kuvan, joka on ikään kuin lähempänä inhimillistä välitöntä kokemusta. Tietämisen transkendentiaaliset ehdot ovat oma kysymyksensä, joka ei välttämättä ratkea sellaisella tutkimuksella, jota tässä harjoitan. Monet tietämisen inhimilliset ehdot tulevat kuitenkin tässä käsitetyksi uudella tavalla.
4. Kielen kysymyksiin palaan myöhemmin luvussa 33, s. 343. Kieltä olen tarkemmin tutkinut esim. IK, s. 63-70.
5. Käsitteiden merkitys riippuu tietenkin muustakin kuin vain niiden keskinäisistä yhteyksistä. Osa merkityksestä tulee kohdatusta, havainnoista ja mielikuvista, ks. lukua 11. Käsitteet eivät synny itsestään vaan tarvitsevat kohdattuja ankkurikohtia. Kohdatusta todellisuudesta ikään kuin jää jotain käsitteisiin.
6. Poikkeuksen näyttäisivät muodostavan ns. erisnimet, mutta nekin voidaan tulkita käsitteiksi, jotka soveltuvat äärettömään määrään havaintoja, jotka ovat ajallisesti ja paikallisesti toisistaan erillisiä. Tapaamme saman ihmisen eri tilanteissa ja aina jonkin verran muuntuneena ja kuitenkin käsitämme hänet samaksi.
7. Ajatukset heijastavat aivan ilmeisesti asiantiloja maailmassa. Ajatusten ja asiantilojen todellinen yhteys on tietenkin yksi filosofian perimmäisiä kysymyksiä, samoin kuin käsitteiden ja kohteiden välinen yhteys.
8. Otetaan mikä väite tahansa, esim. "Suomi itsenäistyi vuonna 1917" tai "Kynä on opettajan kädessä". Huomaamme tällöin, että niissä esiintyvät käsitteet ovat konventioita, jotka merkitsevät jotain vain tiettyssä kulttuuris-

sa yhteydessä (esim. kynä kirjoittavassa kulttuurissa). Jos käsitteistä poistetaan kaikki ihmiseen, kulttuuriin, elämäntapaan ts. näkemykseen viittavat sisällöt, saadaan sellaisia väitteitä kuten "Jotain tapahtui johonkin aikaan" tai "Jotain on jonkin jossain". Tällaiset lauseet näyttävät lähinnä kieliopillisilta demonstraatioilta. (Tämä nostaa tietysti esiin kysymyksen kielen ja sen rakenteen kategoriaalisesta merkityksestä ajattelulle.) Käsitteiden synty ei ole sosiaalisesti neutraali tapahtuma, vaikka se voi olla sellainen tietyiltä sielunenergeettisiltä osiltaan. Sanan merkityksessä on elämänmuodolla jokin, varsin hämmäntävä osuus. Merkitykset ovat näin myös sosiaalisia luonteeltaan. Tämä on syytä tiedostaa perusteellisesti. Silloin ymmärtää, kuinka harhauttavaa on ajatus propositionaalisesta totuudesta, ts. siitä että ajatukset itsessään, yksinään, voisivat olla tosia tai epätosia. Tällainen näkemys syntyy kyvyttömyydestä tiedostaa ajattelua, ts. crottamattomasta samastumisesta ajatteluun. Ajatus on aina osa ja heijastuma laajasta näkemyksestä (viime kädessä elämänmuodosta), josta se saa merkityksensä, ts. sen että se merkitsee ylipäätään jotain. Ks. hiukan myöhemmin tässä luvussa merkityksen ongelman analyysiä.

9. Osaksi ajattelun kentässä olevia jännityksiä ja niistä käynnistyviä ajatusprosesseja luovat tietysti muutkin sielunvoimat kuin vain ajattelu, nimenomaan kaikki kohdattu todellisuus.
10. Ehkä runouden luomia yllättäviä ja usein herättäviä merkityksiä lukuun ottamatta. Koska kuitenkin koetaan, että käsitteitä ei voi yhdistellä miten tahansa, vaikka väitteet olisivat kieliopillisesti oikeita (esim. lause "Yhteenlasku on punainen"), on ajateltu käsitteiden kuuluvan jotenkin olemuksellisesti (esim. ontologisesti) eri luokkiin.
11. On ilmeisesti ajateltava, että on olemassa erilaisia ajatuskenttiä eri elämänalueita varten. Ne ovat toisistaan suhteellisen riippumattomia, vaikka myös yhteydessä toisiinsa. Ajatuskenttien olemassaolo irrallaan ihmisten mielistä on kuitenkin luvaton abstraktio. Eri elämänalueiden ajatuskuviot usein yhdistävät kuitenkin merkittävästi ihmisiä ikään kuin samaan ajatuskenttään (vrt. vallan käsitteeseen, luku 13, s. 123 ja luku 22, s. 200.) Ihmisen mieli voi puolestaan sisältää toisistaan suhteellisen riippumattomia ajatuskokonaisuuksia, vaikka yksilössä ajatuskentät muodostavat yhteisyyden, henkilön ajatuskentän, potentiaalisten ajatusten lähteen. Se muuttuu tietysti jatkuvasti. Transkendentiaalifilosofien tutkimat ajattelun peruskategoriat (subjekti, objekti, suhde, yksi, moni, on, ei, ja, tai jne.) voidaan tulkita hyvin laajasti ihmisiä yhdistäväksi ajattelun samankaltaisuudeksi, suorastaan "ajatuskenttien" olemukselliseksi rakenteelliseksi ehdoksi (ikään kuin käyttöjärjestelmäksi mikrotietokoneessa), joka näyttää syntyvän väijäämättä samanlaisena yksilöiden mieleen.
12. Jo filosofi F.W.J. Schelling (1775-1854) totesi: "Intelligenssillä on siis loputon pyrkimys organisoitua." (Schelling: System der transzendentalen Idealismus, 1957, s. 159, tai s. III 491).
13. On hyvä muistaa, että torjututkin virikkeet, esim. ajatusvirikkeet, kyllä tarttuvat usein ihmisten mieliin ja alkavat aiheuttaa siellä prosessuaalista

- kehitystä. Näin uudet ajatukset ärsyttävinäkin voivat saada muutosta aikaan. Siksi on aina syytä yrittää esittää ja kuunnella uutta.
14. Kielen eksistentiaalisesta yleispätevyydestä ks. lukua 33, s. 344. Ajattelussa on ainakin kategoriaalista yleispätevyyttä, ks. edellä viite 11.
 15. Muistia käsitellen tarkemmin luvussa 31, s. 326.
 16. Tämän havaitsi jo viitteessä 12 mainittu Schelling. Hän totesi lisäksi mieleme luovan omaa kosmosta sisimpäämme, kuvaa maailmasta. Tajunnan yksi ominaisuus on tietynlainen levittäytyneisyys ajassa, ks. esim. Turunen 1981, s. 98-101. Tämä koskee ajatteluakin. Ajatus on siis esiintyessään ajallinen, ajassa toteutuva ilmiö. Usein silläkin, mitä ajattelussa sisältöinä ilmenee, on vain ajallinen, ohimenevä totuutensa. Ajatukset ovat esiintyessään ajallisia (ajallisia elämyksiä), mutta voidaan tietysti kysyä, voiko niissä sisällöllisesti (merkityselämyksinä) elää ajattomia tai ainakin hyvin pitkäaikaisia totuuksia.
 17. Ajattelun kiihkeydessäkin voi elää sairaalloisuutta muistuttavaa omnipo-tenssia. Se viittaa narsismin vaikutukseen ja voimaan ihmisen mielessä. Kiihkeä sisäinen eläminen ajatuksissa, esim. filosofisissa tai persoonallisissa ajatuskentissä, voi tietenkin johtaa merkittäviin ajatustuloksiin, sisäisiin jäsenymiin. Siinä on kuitenkin myös aina se vaara, että ajattelu sulkeutuu liiaksi omaan liikkeensä ja muuttuu yhteydettömäksi (narsismin tyypillinen oire), todellisuuskitkattomaksi, itse itseään ruokkivaksi. Tämä vaara on luonnollinen ajattelun suhteellisen autonomisuuden takia. Ehkä näin tapahtuu aina jossain määrin. Siksi olen suosittelut joskus "vapaaehtoista tyhmentymistä", irrottautumista ajattelusta, jotta ajattelu ei kulkisi liian liukasti, vaan saavuttaisi todellisuuskitkaa.
 18. Tämä on uudelleen muotoiltu vanha kysymys nominalismista ja realismista, eli ns. universaalia-kiista. Se koski sitä, ovatko käsitteet vain ihmisen mielen luomuksia vai ovatko ne jotenkin todellisesti olemassa ja todelli-suudesta vain tavoitettavissa.
 19. Voi jopa ajatella, että ajatteluun sisäänrakentunut vallan narsismi, yhdessä muiden narsististen voimien kanssa, toimii muun ohella harhauttajana. Ajattelu ei ole ikään kuin välittömässä, "viattomassa", "oikein" heijasta-vassa suhteessa todellisuuteen, vaan "väärällä" tavalla itsenäinen, vaikka-kin näin sisällöiltään rikas. Narsismin sisäisyyttä virittävään vaikutukseen palaan myöhemmin, ks. lukua 22, s. 200.
 20. Ajattelun orgaanista olemusta ja siitä johtuvaa jähmeyttä olen kuvannut mm. teoksessa Turunen 1981, s. 91-96. Ajattelussa on jotain samaa kuin siinä orgaanisessa luonnossa, jota Goethe tutki omalla erityisellä taval-laan, näkemyksellisellä käsittämisellä (anschauende Urteilskraft). Goet-hen kuvaus kasvista muistuttaa ajattelun orgaanista kenttaluonnetta sol-mukohtineen, supistumisineen ja laajentumisineen. Tästä ks. esim. Turu-nen 1983, s. 130.
 21. Kysyminen osoittaa todella merkittävästi ihmisen erikoisen sisäisen aktiivi-suuden. Jo pelkkä kysyminen voi aukaista sisäisesti energioita niin, että

- yksilö tuntee jäsentymistä jollain persoonallisuutensa alueella, vaikei hän mitään vastauksia kirjaimellisesti saavuttaisikaan. Vastaus on siis tavallaan kysymyksessä ja kysymisessä, ts. tietoisuudessa asioiden ulottuvuuksista. Ihminen kasvattaa tietoisuuttaan – ja on historian kuluessa kasvattanut – heräämällä ihmettelemään ja kysymään asioita. Ihmettelystä ja muista aktiivisista henkisistä tiloista enemmän ks. ISO, 158-166.
22. Ihmisen ajattelun pohjana on ilmeisesti tiettyjä erittäin perusluontoisia käsitteellisiä ehtoja, joista "saman" idea on yksi. Filosofit ovatkin pyrkineet selvittämään ajattelun peruskategorioita, sen kategoriaalista luonnetta ja ehtoja. Hyvin perustavaksi kategoriaksi on nähty esimerkiksi "on" ja "ei ole", ts. oleminen ja ei-oleminen. Aivan ilmeisesti ajattelu jollain tavalla toimii tiettyjen kategorioiden jäsentämänä, tavallaan perusjäsentämänä. Se mistä kategoriat syntyvät, on monitahoinen kysymys. Niiden on ajateltu olevan jonkinlaisia tietoisuuden transkendentiaalisia ehtoja ja ymmärrettäviä järjen totuuksina.
 23. Yksityinen ihminen ei koskaan tietenkään ajattele kaikkia niitä ajatuksia, joita hänen käsitteidensä pohjalta olisi potentiaalisesti mahdollista ajatella. Tämä johtuu jo pelkästään siitä, että ajattelu on ajassa tapahtuva, aikaa vaativa prosessi eikä aika ole rajaton. Kun tähän liitetään käsitteiden rajallinen omaksumiskyky, on ihmisen ajattelu siis aina varsin rajallista.
 24. Esim. tuolin käsite on pelkistymä niistä havainnoista, mitä tuoleista on, mutta tuolin merkitys liittyy laajempiinkin yhteyksiin. Yksin ei tuolin käsite merkitse mitään, vaan se kuuluu käsitteellisesti esim. huonekalun ja istumisen käsitteisiin. Sen käsite määrittyy myös elämäntavasta ja kulttuurista, mutta se sisältää lisäksi mahdollisuuden yleistää oudompiinkin tilanteisiin. Itse asiassa tuolin merkitys liittyy monenlaisiin merkitysyhteyksiin ja määrittyy niistä ja elämänmuodosta käsin.
 25. Ajatuksen yhteydestä tunteen kokoavaan merkitykseen, ks. tarkemmin ISO, s. 42-49.
 26. Eri kielten sanat eivät suinkaan aina vastaa toisiaan suoraviivaisesti, koska niiden assosiativiset yhteydet ovat tässä mielessä erilaisia.
 27. Kun kohtaamme jotain, se käsitteellistyy mielessämme. Jokin merkki, esim. sana, auttaa selvästi käsitteellistymistä. Mielenkiintoinen on kysymys siitä, voivatko sanat joskus käsitteellistyä lähes ilman todellista asioiden kohtaamista ja kokemusta. Sanathan (kielimielikuvat) muodostavat käsitteellistämisen kohteen samoin kuin muutkin aistittavat kohteet. Sanat voivat käsitteellistyä näin, kun joitakin sanoja viljellään paljon ja ne käyvät tutuksi, jolloin ajattelu jollakin tavalla käsitteellistää ne. Ehkä näin on selitettävissä sellainen oppineisuus tai muu kevyt puhe, joka perustuu pelkkään sanojen käsitteellistymiseen. Käsitteiden merkitys on olematon tai ohut, jos siinä ei elä aitoa kokemusta siitä kohteesta, johon ne on tarkoitettu, jos tällaista kohdetta on lainkaan olemassa. Toisentasoinen on se ongelma, että ihminen voi todellisuuseräisistä mielikuvi- ta luoda myös kuvitteellisia olentoja, esim. yksisarvisen.

28. Me tarvitsemme jotain kieltä puhuessamme esim. ajattelusta. Tavanomaisen kieleemme on kiinteästi liittynyt aistittavaan todellisuuteen, erityisesti näköhavaintoihin. Tätä näköhavainnollista kieltä meidän on käytettävä luonnehtiuksessa esim. ajattelun epähavainnollista ja epävaruudellista olemusta. Tällöin puheemme asiasta on ainakin osaksi kuvaannollista. (Vrt. Turunen 1981, s. 3-6) Kuvaannollisen kielen valinnan tulee olla näin ollen tietoinen ratkaisu. Koska ihmisen sisäisyyden ja siihen liittyvien ilmiöiden tietämisessä on kysymys tunnistamisesta, ei valittu kieli sinänsä ole ehdottoman ratkaisevaa työn kannalta, vaikka se onkin ilmaisen tuttuuden ja osuvuuden luomiseksi sekä näin asian ymmärtämiseksi tärkeää.
29. Ajattelun yhteydessä esiintyy aina muitakin tunteja ja elämyksiä. Jopa ns. rationaalisessakin ajattelussa on pelkistettyjä, nimeämättömiä tunteja ja ajattelun kulun elämyksiä. Rationaaliseen ajatteluun voi liittyä eräänlaisia "rationaalisuuden tunteja" monessa mielessä. Perustassaan ajattelu sinänsä on koettua, tunnettua, koska ihmisen sisäisyys on keskeiseltä ainekseltaan tunnonomainen. Rationaalisuuteen voi liittyä kurinalaisuuden, ponnistuksen, kriittisyyden, vastustuksen, ankaruuden, erehdysten välttämisen jne. pyrkimyksiä ja sen herättämiä tunteja. Pelkkä tahtova ajattelun käyttö, järki on sinänsä oma elämyksensä. Toisentasoinen kysymys on se, missä määrin ns. rationalismia (esim. maailmankatsomuksena tai sen osana) käytännössä ohjaavat ja ylläpitävät irrationaaliset motiivit (esim. psyykkisenä defenssinä). Kriittinen, tietoisesti arvioiva, erehdyttä välttävä, tässä mielessä tahtova ajattelu on tietysti toisaalta tutkimuksen edellytys.
30. Mielikuvat ovat osa ns. kuvatajuntaa, joka vaikuttaa erityisen merkityksellisesti näköaistin alueella. Kuvatajunnan kolme elementtiä ovat havainto, mielikuva ja mielikuvitus eli fantasia (ks. IK, s. 55-62). Havainnossa on tunto-olemuksen kohtaavaa vastavuoroista luonnetta sekä tahdolle ominaista erityisyyttä ja projektiivisuutta, mielikuvissa tunteen kuvamaisuutta, mutta myös ajattelun pelkistyneisyyttä. Fantasiassa on ajattelun sisäisyyttä, mutta myös tahdon projektiivisuutta. Kuvatajunnan ymmärtäminen on tärkeää pedagogikalle, vaikka ylipäättäänkin ihmisen sielunenergioiden olemuksen ja todellisuussuhteen käsittämiseksi. Riittävä havainnollisuus on kaiken ymmärtämisen edellytys, mutta toisaalta kohtuuton ja johonkin muotoon sitova havainnollisuus voi riistää fantasian käytön mahdollisuuksia, mikä voi autioittaa ajattelua.
31. Kieleen sinänsä ja kielen ja ajattelun suhteisiin liittyviä monia ongelmia ja kysymyksiä en käsittele tässä. Kielen eksistentiaalisesta merkittävydestä ks. edellä viite 14.
32. Kun ns. positivistit (loogiset empiristit) kamppailivat metafysiikkaa vastaan, he vaativat, että mielekkäitä ovat vain sellaiset väitteet, jotka periaatteessa ovat verifioitavissa, mikä tarkoitti sitä, että väitteiden täytyy tarkoittaa jotain havaintoa. Keskeinen osa väitteen merkityksestä on tietenkin se mielikuva, jota yksilö tarkoittaa. Positivistit eivät olleet ilmeisesti kovin tietoisia mielikuvien olemassaolosta tässä mielessä. Heil-

le väitteen mieli oli kuitenkin se havaintokokonaisuus, johon väite viittaa, siihen täytynee liittää ajatus ennakoivasta mielikuvasta. Positiivistien virhe oli ehkä siinä, että he halusivat kaiken perustuvan lähinnä näköhavaintoihin (ns. näköhavaintoempirismi) eivätkä he tiedostaneet ajattelua ja sen olemuksellisia piirteitä. Tästä ks. enemmän esim. Turunen 1987, s. 20-23.

33. Käsitteen ja ajatuksen merkitys ei ole pelkästään siihen liittyvissä mielikuvissa, koska ajattelu kokoaa mielikuvia yhteen ja jäsentää ne. Mielikuvat eivät suinkaan tungeksi kaoottisesti mielessämme, vaan ajattelu ohjaa niitä. Toisaalta tuskin on olemassa mielteetöntä tai elämyksetöntä käsitettä tai ajatusta.
34. Tässä tutkimuksessa pyrin luomaan näkemystä ihmisen mielestä ja sielusta. Yksittäiset väitteet ovat näkemyksen osia, saavat siitä merkityksensä ja ovat ymmärrettäviä siitä käsin.
35. Tällaisia inhimillisen elämän välttämättömyyksiä ovat esim. syntymän, elämän, suvunjakamisen ja ravinnonhankkimisen, liikkumisen, ihmisen rakenteen ja luonnonelementtien universaalit ilmiöt.
36. Hermeneutiikkaa olen käsitellyt aikaisemmin eri yhteyksissä (ks. esim. Turunen 1987, s. 54-61). Hermeneuttinen ajattelu ei ole jaksanut oikein kunnolla tunkeutua yleiseen tietoisuuteen. Tämä johtuu kai siitä, että ajattelun välittömässä, elämyksellisessä tiedostamisessa ei ole edistytty. Suhteen saaminen ajattelun dynamiikkaan, erityisesti sen kokonaisuuksia luovaan voimaan, osoittaa hermeneuttisen ajattelun selviön.
37. Rikkaampi suhde todellisuuteen edellyttää kykyä muodostaa näkemystä ja kykyä omaksua uusia ajatuksellisia aineksia. Toisaalta näkemyksen muodostuminen on pakonomainen sisäinen reaktio. Vaikutelmien hankkiminen ja opiskelu kasvattavat ainesta, josta näkemys muodostuu. Meissä on kuitenkin selvästi hitautta, vastenmielisyyttä ja väsymystäkin suhteessa uusiin ja uudelleen jäsennettäviin yksityiskohtiin. Ajattelun energiamme ovat rajalliset. Näkemys on myös kiinteä osa persoonallisuuttamme ja ideentiteettiämme (identiteetistä ks. ISO, s. 114-120), josta emme oikein jaksaa luopua.
38. On hyvä huomata, että näkemyksen ja ajatusjärjestelmän muodostamiseen liittyy (tai kuuluu) hallitsemisen ja vallan kiusaus. Ehkä olisi tyydyttävä mahdollisimman pitkälle luonnolliseen kieleen, pyrittävä eroon näkemyksestä, mikä lienee käytännössä mahdotonta. Palaan tähän kysymykseen 33. luvussa Luonnollinen kieli, s. 343.
39. Ymmärtämyksestä empatian yhtenä osana ks. ISO, s. 152-158.
40. Immanuel Kantin (1724-1804) mukaan järki (Vernunft) pyrkii selvittämään ymmärryksen (Verstand) muotoja. Ymmärryksellä Kant tarkoitti kykyä muodostaa tietoa todellisuudesta.
41. Varsinkin ns. transkendentiaalifilosofia on hakenut järjen (ja tiedon) absoluuttista perustaa, absoluuttisia käsityksiä inhimillisen järjen olemuksesta.

42. Järkevyys voi merkitä tietysti myös uraantumista (uraantumisesta ks. lukua 19, s. 170). Käytännössä se voi olla myös rajoittumista ideaalis-kirkkaisiin ajatuskulkuihin, jolloin tietoisuus voi olla heikkoa suhteessa ajatteluun ja muun sielun olemukseen. Tällöin järki toimii defensiivisesti, mikä onkin sen yksi toiminnan ulottuvuus. Järki on kuitenkin paradoksaalisen moniulotteinen sielunimiö, koska järkevänä, järjissään pysyminen on myös yksi mielenterveytemme perusteista.

11. Tiedon idea

Ihmiskunnan kehitys etenee siten, että tietoisuus erilaisten ilmiöiden, asioiden tai ideoiden olemassaolosta kasvaa.¹ Samoin on käynyt tiedon käsitteellekin. Tietämistä, ilmiönä, on tietenkin esiintynyt ihmissuvun historiassa jo muinaisuuden hämärästä asti. Nykyaikaisesti, tietoisesti, tietoon ryhdyttiin suhtautumaan – ainakin dokumentoidusti – vasta muinaisen kreikkalaisen kulttuurin aikana. Erityisesti Platon tarkasteli tätä ideaa.²

Kysymys siitä, mitä tieto on ja miten se voitaisiin määritellä, on tyypillinen filosofinen kysymys. Tieto on ilmiönä äärimmäisen tuttu, varsinkin jokaiselle tietoyhteiskunnassa elävälle ihmiselle. Itse sanakin esiintyy arkisessa puheessa toistuvasti. Miksi siis tutkia ilmiötä, joka vaikuttaa niin itsestään selvältä? Vaikka tieto on elämämme peruskategorioita, huomaamme varsin pian ryhtyessämme selvittämään, mitä tiedolla tarkoitetaan, ettei suinkaan ole helppoa sanoa tyhjentävästi ja kritiikin kestävästi sitä, mitä tieto on.

Tiedon käsite

Platon nosti tiedon käsitteen varsin seikkaperäiseen ja ennen kaikkea tietoiseen tarkasteluun. Tämä merkitsi jotain radikaalia uutta suhdetta. Tietäminen vaistonvaraisena elämän itsestäänselvyytenä herää hämmästyksen ja ihmettelyn aiheeksi.³ Tietäminen ei enää tämän jälkeen voinut olla yksinomaan tiedotonta. Sitä voitiin nyt harjoittaa tietoisesti. Tiedon kategoria tulikin eurooppalaisen kulttuurin peruskategoriaksi, mutta se on saanut vuosisadasta toiseen aina uusia sisältöjä.

Arkisessa elämässä, muinoin ja nyt, tietäminen tarkoittaa usein osaamista ja taitamista. Tällöin tietäminen merkitsee monissa elämäntilanteissa kyvykkyyttä. Ei oikeastaan ole ihme, että Platonkin pitää tietämistä kyynä. Platonin vuoksi, mutta ehkä vain puutteellisen asian erittelyn takia, on tiedollisessa kulttuurissamme avoimesti tai kätketysti ollut taipumus pitää tietämistä kyynä.

Mielestäni näkemys tietämisestä kykinä ei ole loppuun asti perusteltavissa huolimatta siitä, että tietämiseen liittyy näkökulmia, joista käsin sen voi nähdä taitona ja kyvykkyytenä. Jos tietämistä pidetään kykinä, siitä seuraa helposti joitakin väriä johtopäätöksiä, joita myöhemmin tuon esiin.

Ajatus ja tieto

Hyvin usein huolimattomassa puheessa, filosofienkin keskuudessa, yhdistetään ajatus ja tieto, ajatteleva ja tietävä ihminen. Tämä heijastuu nykyään mm. sanojen "kognitio" tai "kognitiivinen" käytössä ja käytön yleistymisessä. Useinkaan ei voi tarkasti tietää, tarkoitetaanko ajatusta (tai miellettä) vai tietoa, ts. ajattelutoimintaan liittyvää vai tietämiseen liittyvää. Tämä ei tietenkään välttämättä johda epäselvyyksiin, koska tyypillisimmässä tapauksessa tieto esiintyy ajatuksena tai ajatuksina.⁴

Koska tieto on ajatuksia, on ajattelun ja tiedon sekaantuminen toisiinsa ymmärrettävää. Ajattelu luo ja kantaa (voi sanoa myös, että saavuttaa) merkityksiä — siis siinä mielessä "tietää" maailmaa. Tästäkin johtuu taipumus pitää sitä muitta mutkitta tietämisenä ja jonkinlaisena kykinä.

Filosofia edistyy, kun tehdään tarkempia kysymyksiä, jotka perustuvat asioiden perusteellisempaan erittelyyn. Eräs tällainen erottelu on ajattelun ja tiedon erottaminen toisistaan. Kaikki ihmisen mielessä risteilevät ajatukset eivät suinkaan ole tietoa, vaan tietona pidetään vain osaa ajatuksista. Tietämisessä on kyse ajatusten arvioinnista, ts. siitä täyttävätkö ajatukset joitakin kriteerejä, joiden nojalla ne voitaisiin katsoa tiedoksi, ei pelkiksi ajatuksiksi (merkityksien ja yhteyksien kantajiksi).

Tieto ideana

Alustavasti tieto näyttäisi siis olevan idea siitä, mitä ehtoja ajatuksen on täytettävä ollakseen tietoa. On selvää, että käsitykset tästä voivat poiketa toisistaan. Erityisesti tieteen piirissä esiintyy koulukuntia, jotka keskustelevat ja väittelevät tiedon perusteista. Hyvin yleisesti tiedon kriteerinä pidetään ajatuksen

yhteyttä havaintoihin, erityisesti näköhavaintoihin. Tätä yleistä asennetta kutsun näköhavaintoperäisyydeksi tai näköhavaintoperäiseksi empirismiksi.⁵

Tieteessä tietämistä harjoitetaan tietoisesti ja arvioiden. Näin voidaan menetellä tietenkin arkisessa elämässä ja tietämisessä yleensäkin, mutta tieteessä on institutionalisoitua arviointia (kriittikkiä) ja arviointiperusteita. Näin kriittisyys ajatuksia ja ajatusten muodostamista kohtaan on systemaattista. Tiede on oma arviointi- ja ajatuskulttuurinsa, oma aineellinen ja henkinen instituutionsa (ns. tiedeyhteisö).

Tieteessä esiintyy erilaisia painotuksia sen suhteen, kuinka kriittisyyttä on harjoitettava, vaikka näköhavaintoperäinen kriittikki onkin nykyään vallitseva yleislinja. Mielestäni voidaan kuitenkin löytää tietty "luonnollinen" tiedon käsitys, joka on jopa tietyssä mielessä vapaa erilaisista koulukuntaisista painotuksista suhteessa tiedon kriteereihin.⁶ Tässä tutkimuksessa pyrin tuomaan esiin joitakin puolia tiedon "luonnollisuudesta", vaikka sitä sinänsä ei voi pitää kyknä vaan ideana, esimerkiksi ajattelun käytöstä.

Inhimilliset kyvyt

Tietäminen perustuu siis inhimillisiin kykyihin, elää ja toimii niiden varassa. Ei varmaankaan voitaisi puhua tiedosta inhimillisessä mielessä, jos ajattelun ilmiötä ei olisi olemassa. Tietämiseen tarvitaan myös jonkinlaisia aistimuksia tai tuntemuksia maailmasta. Tietämisen ymmärtämiseksi on ymmärrettävä tietämiseen osallistuvia inhimillisiä kykyjä, vaikka ne eivät selittäisikään kokonaisuudessaan tietämisen ilmiötä.

Kyvyt ovat omalla tavallaan ehdottomia, ne ovat tapahtumia ja suorituksia, jotka joko tapahtuvat tai eivät. Ajattelusta ja ajatuksesta voidaan väittää, että se on objektiivisesti olemassa tai sitten ei. Tiedosta ei oikeastaan voi niin sanoa. Se on vain ehdollisesti olemassa. Tietoa voidaan ehkä luonnehtia vain siten, että "käsityksensä mukaan hänellä on tietoa" tai että "perustellusti hänellä on tietoa". Itse ajatus, jota uskotaan tiedoksi, on tietenkin olemassa. Jos tieto olisi olemassa jotenkin yhtä

ehdottomasti kuin ajatus, niin sen kai täytyisi olla jotain abso-
luuttista.

Näin muodoin ei oikeastaan voi sanoa, että ihminen on tietävä olento vaan että ihminen on ajatteleva olento. Ihminen on myös kävelevä ja laulava olento. Kyvyt ovat olemassa, mutta niiden käyttö ja kehittäminen on aivan eri asia. Aivan uusi ulottuvuus tuleekin kuvaan silloin, kun inhimillisten kykyjen harjoitusta aletaan arvioida. Jos edellytetään inhimillisten kykyjen käyttöä määrättyllä tavalla, se merkitsee sitä, että mukana on ideoita siitä, kuinka ja miksi kykyjä on käytettävä tai kehitettävä. Ideat ovat siis mm. ehdollistavia luonteeltaan. Ne ovat olen-
naisesti eri tasolla kuin kyvyt.

Ajattelu on eräs inhimillinen kyky, jonka määrätynlaista harjoittamista voidaan pitää suotavana. Samoin arviointi on inhimillinen kyky.⁷ Arviointi (kritiikki) tarvitsee kuitenkin kriiteerejä siitä, millä perusteella arviointia harjoitetaan. Jos joitakin ajatuksia halutaan nimittää esimerkiksi väitteiksi, niin todettakoon, että väittäminen on myös kyky (suoritus) joka kohdistuu ajatuksiin, ja myös sen tuloksia (väitteitä) voidaan arvioida.

Kritiikin harjoittamista voidaan pitää jostain syystä suotavana; tuohon syyhyn voi liittyä näkemys, idea siitä, miksi kritiikki on suotavaa. Myös tieto on idea, jonka perusteella voimme kohdistaa arviointia inhimillisten kykyjen käyttöön. Meillä voi olla joko tiedoton tai tietoinen idea mielessämme siitä, mitä tieto on, ts. minkälaisia ajatuksia (tai väitteitä) voidaan kutsua tiedoksi.⁸

Ideoiden todellisuus

Kykyjen olemusta voidaan selvittää ja kuvata. Mutta mikä todellisuus on ideoilla? Itse asiassa ei voi sanoa, että ihminen on tietävä olento, samassa mielessä kuin sanotaan, että ihminen on ajatteleva olento. Ihmisen olemukseen kuuluu ajattelu, mutta missä mielessä tietäminen, tieto kuuluu ihmisen olemukseen. Ajattelu on suoritus, mutta tietäminen ei ole samalla tavalla

suoritus, ainakaan vailla ehtoja. Voi olla varsin selvää, ajattelinko vai en, mutta usein on epäselvää se, tiesinkö vai en.

Ideasta voi tuskin sanoa, että se on kyky, vaikka idean käyttö (esim. tiedon idean) voi tehdä ihmisen kykeneväksi joihinkin asioihin. Ideat itsessäänkin ovat – ainakin kuvaannollisesti – kyvykkäitä, koska ne vaikuttavat voimakkaasti ihmisten käyttäytymiseen ja näin muotoilevat kokonaisia kulttuureja. Kulttuurit ja ihmiset elävät myös ideoiden varassa. Ne heijastuvat ajatuksiin ja niiden käyttöön niin kuin myös muuhun käyttäytymiseen.

Käsitteidenkin mentaalista olemassaoloa on kutsuttu ideaaliseksi. Niiden kokeminen ideaaliseksi johtuu niiden omalataisesta sielullisesta (tai ehkä alunperin henkisestä) "tyhjiydestä". Silti ne ovat vahvasti todellisuutta jäsentävinä energioina erikoisen todellisia. Ideoillakin on yleensä jokin käsitteellis-ideaalinen olemassaolo. Näin voidaan sanoa, että tiedon ideakin on käsite.

Tieto on kuitenkin jotenkin toisin käsite kuin esimerkiksi aistittaviin havaintoihin kohdistuvat käsitteet. Punaisen käsitteellä ja jopa omalla tavallaan abstraktilla kolmion käsitteellä on jokin kohde todellisuudessa, mutta tiedon käsitteellä ei ole ainakaan yhtä selvästi kohdetta, vaan se liittyy enemmänkin ihmisen käyttäytymiseen. Ideoissa voidaan havaita melkoinen monimutkaisuus ja monikerroksisuus siitäkin huolimatta, että ne todellisuudessa tuntuvat usein itsestään selviltä.

"Ajattelu" ja "tieto" ovat molemmat käsitteitä, kuitenkin kovin erilaisia. Ajattelu viittaa elämykselliseen tosiasiaan ihmisen sisäisessä todellisuudessa, kun taas tieto viittaa johonkin arvioivaan suhteeseen. Niinpä yksi puoli tietoa voidaan ilmaista sanomalla, että tietäminen on henkilön (minuuden) suhdetta ja suhtautumista ajatukseensa.⁹ Ihminen pitää toisia ajatuksiaan tietona, toisia ei. Miksi hän näin menettelee, riippuu hänen käsityksestään siitä, mitä pitää tietona ja mitä ei.¹⁰

Ideoille on oletettava jokin todellisuus, mutta riippuu usein yksilön katsomuksellisista asenteista, mihin maailmankatsomuksellisiin kokonaispuitteisiin ideat sijoitetaan.¹¹ Tieto voi ol-

la idea, mutta se ei voine olla ideana rajattu sellaisin kriteerein, joihin kätkeytyy – tietoisia tai tiedottomia – maailmankatsomuksellisia asenteita siitä, mikä on todellista. Meidän olisi ainakin pyrittävä yleispätevyyteen tiedon määrittelyssä, ts. paljastamaan tiedon luonnolliset ja välttämättömät komponentit.

Idealistava potentiaali

Vuosisataisen filosofisen hämmästyksen aihe on ollut ihmisen kyky idealistaa kohtaamaansa, ts. muodostaa ideaalinen vastine kohtaamastaan todellisuudesta. Tarkoitin tässä idealistamisella mielen kykyä pelkistää, yhdistää ja yleistää kohtaamaansa. Käsitteet ja käsitteiden väliset yhteydet, ajatukset ovat ideaaleja muodosteita ihmisen mielessä. Kykenemme tavallaan näkemään enemmän, kuin mitä itse havainnoissa tai muissa kokemuksissa sellaisenaan on.

Idealistamisen yksi puoli on käsitteellistäminen, johon olen jo edellä kiinnittänyt huomiota.¹² Idealistaminen ei ole sama kuin ideat. Ideat ja idealistaminen liittyvät toisiinsa vain siltä osin, että myös ideoilla on käsitteellinen vastineensa ihmis-mielessä. Ideoiden ontologinen asema on toinen kysymys kuin mieleemme idealistava kyky suhteessa kaikkeen kohdattuun. Ehkä ns. ideatkin syntyvät jostain kohdatusta. Tietäminen perustuu olennaisesti ihmisen kykyyn idealistaa ja säilyttää ideaaleja, mentaalisia (mielellisiä) rakenteita mielessään. Näiden ideaalisten rakenteiden varassa me orientoidumme todellisuuden arkisissa puuhailuissamme.¹³

Persoonallisella tasolla koemme helpoimmin idealistavan potentiaalin toiminnan, kun tunnemme esimerkiksi oivalluksen kautta tavoittavamme uuden suhteen asioihin. Tällaisten sisäisten kokemusten avulla saamme elämyksellisesti suhteen siihen, kuinka merkityksellinen elementti idealistava potentiaali on. Ei ole oikeastaan ihme, että siinä on arveltu ilmenevän jotain ylipersoonallista, objektiivista tai jotain henkistä. Tietoa on tästä näkökulmasta pidetty jonain persoonallisesti saavutettavana, mutta kuitenkin persoonallisuuden ylittävänä, jonkinlaisena kyvykkyytenä tavoittaa jotain totta. Pelkkä oivalluksen riemu ja

sisäisyyden muut saavutukset eivät toisaalta takaa sitä, että on todella saavutettu tietoa, vaikka ne voivat olla merkki jostain tärkeästä sisäisestä kehityksestä.

Ideaalisten muodosteitten olemassaolo on ollut vuosisataisen ihmettelyn kohde. Keskiaikaisen skolastiikan ajalta periytyy ehkä havainnollisin kysymyksenasettelu tästä aiheesta. Skolastikot kysyivät, ovatko käsitteet (universaalit) olemassa vain ihmisen mielessä (lat. *universalia post res*) vai ovatko ne esineissä ja asioissa itsessään (*universalia in rebus*) vai ovatko ne mahdollisesti olleet olemassa jo ennen esineitä (*universalia ante res*), jolloin ne olisivat ilmiöitä luova *periaatc*. Tämä vanha käsitys tulee kuitenkin olennaisesti uuteen valoon, kun näemme ajattelun koostuvan muustakin kuin käsitteistä. Ajatusten, näkemysten, ymmärryksen olemassaolo ei salli pelkistettävän ajatuksen ja laajemmin ideaalistavan potentiaalin arvoitusta yksinomaan tähän kysymyksenasetteluun, vaikka sillä onkin oma rajallinen pätevyytensä.

Kohdattu tiedon perustana

Ideaalistava potentiaali ei toimi ilman ainesta. Tämän se saa kohdatusta. Käytän tietoisesti ja teknisesti kohdatun käsitettä, koska haluan pitää mahdollisimman laajana sen alueen, johon ajattelun jäsentävä, ideaalistava voima kohdistuu. Kohdatun perustaso ovat aistimukset eri aistinkanavilla (jäsentääksemme ja ideaalistaaksemme näillä annetuilla sanoilla kokemustamme maailmasta!). Aistimushavaintomme todellisuudesta, esimerkiksi näköhavainnossa, ovat hyvin jäsentyneitä. Havainnot ovat yllättävän valmiita. Havaintojen sisäsyntyisen jäsentyneisyyden lisäksi jäsenämme ja tulkitsemme ideaalisesti havaintojen maailmaa.¹⁴

Tosiasiallisesti me kohtaamme todellisuutta myös muutoin kuin vain aistimuksin. Maailmamme olisikin käsittämättömän tyhjä, jos kokemuspöyrissämme ei olisi muuta kuin aistimuksia. Vaikkemme sitä aina edes tiedosta, on inhimillisesti merkityksellistä, että kaikki aistein kohdattu herättää myös elämyksiä. Ne ovat eräänlainen inhimillinen tunteenomainen tulkinta mm.

aistimuksellisesti kohdatusta. Voimme siis todeta, että kohtaamme myös elämyksellisesti todellisuutta tai että todellisuus rakentuu myös elämyksistä. Niitä jäsenyeneempiä ilmiöitä ovat tunnot.

Kuten aistiminenkin on myös elämyksellinen todellisuuden kohtaaminen varsin reaktiivista, mutta se riippuu jo selvästi kohtaajan sielunrakenteesta ja -tilasta. Mutta me emme kohtaa todellisuutta kuitenkaan pelkästään elämyksin, vaan seuraava taso ovat tunteet. Ihminen liittyy – joko tiedottomasti tai tietoisesti kokien – kaikkeen tunteinensa. Tämä on erityisen selvää silloin, kun liitymme johonkin inhimilliseen, ihmisiin tai inhimillisen kulttuurin tuotteisiin.

Mielestäni nuo edellä esitetyt kohtaamisen lajit aistiminen, elämys, tunto ja tunne ovat kaikessa inhimillisessä mukana ja ideaalistava mielemme pyrkii jäsentämään ja tulkitsemaan kohtaamaamme kaikilla näillä kokemuksen alueilla. Kaikki kohtaaminen on subjektin kohtaamista ja näin subjektiivista. Sama koskee aistimuksia, mutta vielä selvemmin erityisesti elämyksiä ja tunteita.

Kiistanalaisempi – maailmankatsomuksellisten paineiden vuoksi – on sen sijaan ajatus todellisuuden hienostuneemasta kohtaamisesta. Ajatellaan esimerkiksi monia kulttuurien korkeimpia ilmentymiä taiteessa, tieteessä, uskonnossa, filosofiassa ja seremonioissa. Niissä ei enää ole kysymys vain aistimuksista, elämyksistä ja tunnoista, vaikka nekin ovat mukana. Voimme puhua mielestäni myös henkisestä kohtaamisesta, hienonhienosta asioiden koskettamisesta, jossa ovat mukana inhimillisen subjektin kehittyneimmät sisäisen elämän kerrokset.¹⁵

En paneudu tässä tarkemmin kohtaamisen moniin laatuihin ja niiden riippuvuuteen subjektiviteetin tilasta ja kehittyneisyydestä.¹⁶ Näitä asioita tulee enemmän esiin tutkiessani myöhemmin muita sielunlaatuja, kuin mitä liittyy välittömästi jäsentymisen linjaan. Totean vain, että varsinkin ihmisen ja hänen luomansa maailman kohtaaminen on hyvin monitasoista ja ihmisen on jäsennettävä kaikkia kokemuksiansa selvitäkseen elämästä.

Kulttuuri ja kasvatustieteet pyrkivät sekä avaamaan kohtaamista että antamaan välineitä sen jäsentämiseen.¹⁷

Maailmalla on oltava perustansa. Ajattelumme tuntuu vaativan tätä. Maailmankatsomuksellisten asenteiden vuoksi voimme "valita" maailman perustan vedoten erilaisiin mielikuvaihin ja kokemuksiin. Käsitettiinpä kohdattu kapeammin (esim. aistimuksellisesti annettuna) tai laajemmin (kuten edellä), on kohdattu maailman aines.¹⁸

Toiminta elämän perustana

Jos tarkastelemme vain kahta tiedon keskeistä komponenttia, ideaalistavaa potentiaalia ja kohdattua, syntyy tietämisestä aika staattinen kuva. Tietämistä ei voisi olla olemassa, jos vain nämä kaksi komponenttia vaikuttaisivat siihen. Tällöin olisi kyse vain maailman tiedollisesta katselusta. Varsinkaan arkisissa elämän yhteyksissä tietäminen ei ole itseisarvoista vaan palvelee toiminnan päämääriä.

Ihminen on ennen kaikkea toimiva olento ja on jatkuvasti liikkeessä, jotain toteuttamassa. Toimintaa varten me tarvitsemme tietoa. Se näyttäytyy tästä näkökulmasta ehdolliselta ihmisen pyrkimyksiin, intresseihin nähden. Ns. pragmatistit tarkastelevat tiedon totuutta tai osuvuutta toimivuuden näkökulmasta. Esimerkiksi tekninen tieto on osuvaa ja "totta" siksi, että sillä kyetään hallitsemaan todellisuutta. Toiminnan kautta tiedon osuvuutta testataan myös esimerkiksi kokeellisessa tutkimuksessa.¹⁹

Äärimmäinen pragmatistinen kanta voi pitää tietoa täysin suhteellisena ihmisen pyrkimyksiin nähden. Voi olla hyvin terveellistä ajatella huolellisesti tämä näkemys loppuun asti. Terveellistä siksi, että meillä on ikään kuin kulttuurisesti sisäänkirjoitettu taipumus ajatella, että ajattelumme on (esim. luonnontieteissä) jotenkin ikään kuin aito todellisuuden kuva, melkein kuin yhtä todellisuuden kanssa. Ehkäpä tietoa on tarkasteltava pelkkänä välineenä, jolla ei ole mitään erityistä asemaa todellisuuden rakenteessa.

Saatamme helposti eksyä näkemykseen, että ajatus voisi olla lopulta täydellinen kuva todellisuudesta, kunhan vain tutkimus etenee riittävän pitkälle. Jotain naiivia lienee näkemyksessä, että tieteellinen tutkimus jotenkin "lähestyy" jotain substanssiaalista totuutta, vaikka tämä ajatus onkin ihmisen mielelle (omnipotentille mielelle?) jostain syystä hyvin houkutteleva.²⁰

Tieto oikeana odotuksena

Ajatukseen liittyy aina mielikuvia. Eräs tärkeä mielikuva on se, jonka toteutuminen havainnoissa – ja muissakin kokemuksissa – osoittaisi meidän tietneen asian oikein. Vaikkemme sitä tietoisesti juuri pane merkille, meillä on aina mielessämme eräänlainen odotusmielikuva tai odotusmielle siitä, mikä havainto todentaisi mielessämme olevan ajatuksen.

Odotus ja mielle muodostavat odotusmielteen. Se on tiedottomasti sisäänkirjoitettu ajatuksiin, joita pidämme tietona. Jos ilmenee jotain odotusmielteelle vastakkaista havainnoissamme tai muuten, tunnistamme vastakkaisuuden yleensä heti ja alamme hakea vikaa tai epäillä käsityksiämme. Tämä todistaa odotusmielteen olemassaolosta.

Tiedoksi kutsumme käytännön elämässä sellaista ajatusta, johon liittyy vahva odotusmielle. Itse asiassa käsityksemme maailmasta (ajatuskenttä tai näkemys) ovat valtava odotusmielle siitä, että käsityksemme tulevat täyttymään. Tässäkin mielessä tietäminen on siis henkilön suhdetta ajatukseensa, ts. siihen mitä hän siltä odottaa. Odotus on yksi inhimillisen sielun kyvyistä. Kaikki odotus ei suinkaan ole tietoa, on paljon esimerkiksi haaveilua, joka ei toteudu. Tietäminen on jotain erityistä odotusta. Oikea tieto on siis oikea, vahvistunut, täyttynyt odotus.²¹ Näin hallitsemme ympäristössä liikkumista, koneita, ihmisten kohtamista, hallintoa, symboleja jne.

Kun tietyn ajatuksen odotusmielle on tullut usein vahvistuksi, koemme voivamme luottaa tähän ajatukseemme ja pidämme sitä niin muodoin tietona. Arkinen jäsentymisemme maailmaan perustuu tällaisiin toistuvasti vahvistuneisiin ajatuksiin, tietoihin. Emme usko esimerkiksi läheisen elinympäristömme

muuttuvan maisemaltaan niin yhtäkkisesti, ettemme voisi luottaa muodostuneisiin käsityksiimme siitä.²²

Odotusmielteen olemassaolo osoittaa, kuinka vahvasti ihminen on tulevaisuuteen suuntautunut olento. Näin tiedossakin on vahva tahdonomainen piirre. Tiedon avulla varaudumme kohtaamaan tulevaisuutta ja selviämään eteen tulevasta tilanteista. Tiedossa on siis tässä mielessä varsin käytännöllinen ulottuvuus. Omissa opillisissa elämän yhteyksissään on "epäkäytännöllinen" oppineisuuskin tietoinen varautumista tulevaan. Tietomme perustuu myös paljolti ns. auktorisoituun tietoon, jota emme ole itse kenneet hankkimaan tai varmistamaan, mutta johon olemme oppineet luottamaan, koska emme ole yleensä pettyneet (odotuksessamme) tiedon lähteeseen (esim. tietokirjoihin), ts. sen luomiin tiedollisiin odotuksiin nähden.²³

Kohdattu ja odotus

Loogisen empirismin edustajat pyrkivät eristämään tieteestä epämielekkäät (mielettömät) väitteet (propositiot).²⁴ Tieteelle epämielekkäiksi he kokivat varsinkin ns. metafysiset väitteet. Loogisen empirismin (positivismin) perusasenteeseen kuului yhdistää aistimuksiin, varsinkin näköaistimuksiin ajatukset, jotka ansaitsevat tiedon nimen.

Otan tässä esiin positivismin kaksi perusteesiä: 1. Väite on mielekäs, jos se on periaatteessa verifioitavissa (todennettavissa), ja 2. Väitteen mieli on puolestaan se havaintokokonaisuus, joka verifioisi väitteen. Näin ollen loogiset empiristitkin tietämättään olettivat olevan olemassa jonkinlaisen mielteen, siis odotusmielteen, joka on väitteen merkitys. He eivät vain huomanneet, kuinka ongelmallinen on kysymys ajatuksen ja havaintojen välisestä yhteydestä. Odotusmielikuva poistaa osan tästä arvoituksesta.

Jokaiseen ajatukseen liittyy mielikuvia ja mielteitä, ikään kuin sen merkityksenä, ainakin osamerkityksenä. Ajattelun kyky luoda merkityksiä ei suinkaan tyhjenny mielikuviin, mutta ihmisen käytännölliselle orientoitumiselle ne ovat tärkeitä. Tietä-

mättämme tai tietoisesti suuntaudumme aina todellisuuteen odotusmielikuvien näkökulmasta.

Tieteen kannalta kysymys on siitä, mitä uusia ja toimivia mielteitä joidenkin asioiden yhteydessä osataan kehittää. Tiede kehittyy mm. silloin, kun syntyy sellaisia uusia mielikuvia, joiden avulla onnistutaan paremmin ennakoimaan ilmiöiden toteutumista. Mielteiden meren tärkeänä side-energiana on ajattelun näkymätön jäsentävä voima.

Maailmankatsomuksellisesti on liian rajoittavaa liittää odotusmielteet vain näköaistimuksiin, kuten positivismissa on tapana. Ihminen orientoituu todellisuuteen laajemmin. Odotusmielteet ovat fysiikassa erilaisia kuin esimerkiksi kliinisessä psykologiassa.²⁵

Tietämisessä korostuu ajatteluakin terävämmin kohteen ja kohtajan jakautuminen kahtia (ns. kaksijakoisuus).²⁶ Toisaalta voimme nähdä, että ideaalistava potentiaali on voittopuolisesti sisäistävä sielunfunktio, kun taas kohtaaminen on vastavuoroinen ja odotusmielteessä esiintyy tiedon projektiivinen olemus. Tieto on myös aina projekti maailmaan, mutta se on tietenkin projekti kohdattuun ja kohdattavaan. Se on ihmisen mielen ideaalinen projektiio.

Jos ihmistä kutsutaan tietäväksi olennoksi, se tarkoittaa keskeiseltä osin sitä, että ihmisessä toteutuu kaiken aikaa jonkinlainen odotushorisontti. Tietomme ovat projektiioita maailmaan, jota me näillä kohtaamme ja tulkitsemme. On selvää, että projektiomme ovat usein vaillinaisia ja harhaisia, mutta toisaalta usein myös riittävän oikeita. Koska odotuksiin liittyy kaikki muukin sielunelämä, voi joskus olla vaikea muuttaa – ilman syvälle käyviä prosesseja – sitä horisonttia tai orientaatiota, jolla elämässä suunnistamme.

Lainalaisuus

Maailman koen suureksi osaksi tahdostani riippumattomaksi. Mutta tekoni selvästi vaikuttavat maailmaan ja maailmassa; sinne jää jälkiä ja vaikutuksia toiminnastani. Olennaista on tieteen-

kin se, että maailma vastaa yksilölle jollain luonteenomaisella ja säännöllisellä, usein ennakoitavalla tavalla. Maailma siis näyttäisi olevan lainalainen juuri tekojeni näkökulmasta.

Pelkästään tekojen näkökulmasta ei maailmaa voisi lainalaiseksi kokea, vaan olennaista on se, että mieleemme voi luoda mielikuviin ja käsitteisiin perustuvia odotuksia, enemmän tai vähemmän abstrahoituja kuvia todellisuuden säännönmukaisuudesta. Tunnistamme kohteet samoiksi tai riittävän samanlaisiksi, jotta voimme ennakoida tulevaa. Jos odotukseni vahvistuvat, varsinkin toistuvasti, voin sanoa tienneeni.

Juuri toiminnalliset odotukset osoittavat, että tietoa on olemassa, vaikkei se olisikaan aivan ehdotonta; joskus saatamme pettyä hyvinkin varmaan tietoon. Varmuus voi kuitenkin olla hyvin suuri.²⁷ Sekä maailman lainalaisuuden tunto että tietäminen ovat siis yhteydessä tahtoon, toiminnalliseen orientaatioon, jonka tärkeitä jäsentäjiä ovat ajatukset.²⁸ Ns. kokeellinen tutkimus pyrkii tutkimaan erityisesti ajatusten (teorioiden) osuvuutta järjestämällä koetilanteita, joissa voidaan koetella ajatuksiin liitettyjen odotusten ja enakkomielikuvien toteutumista.

Ajatuskenttä odotusmielteenä

Olen todennut, että yksittäiset käsitteet sen paremmin kuin yksittäiset ajatuksetkaan eivät voi merkitä mitään kuin laajemman ajatuskentän tai näkemyksen osana. Tästä seuraa, etteivät yksittäiset ajatuksetkaan oikeastaan sellaisenaan muodosta mitään itsenäistä odotusta. Tosin ajatukseen liittyviä mielikuvia ja mielteitä voidaan tavallaan vaihtaa, jos näin halutaan. Käytännössä kuitenkin ajatukset ovat yhtyneet joihinkin määrättyihin mielikuviin ja saavat niistä olennaisen osan merkityksestään ja tarkoituksestaan.

On syytä myös havaita, että tieto on luonteeltaan tavanomainen. Se siis ikään kuin vakiintuu tavaksi, jolla reagoimme hyvin "ajattelemattomasti" asioihin. Tämä riittää tuttujen asioiden yhteydessä. Tiedon tavanomainen luonne johtuu sen toiminnallisesta luonteesta, mutta ylipäättään ihmisen uraantu-

vasta olemuksesta.²⁹ Toiminnalliset odotukset ja lopputulokset ovat tietoon sisäänkirjoitettu tapa.

Koska ajatusten ja mielikuvien (mielteiden) välillä vallitsee varsin kiinteä yhteys, se merkitsee, että oikeastaan ajatuskentämme tai näkemyksemme jonkin asian yhteydessä on kokonaisvaltainen odotusmielle. Vain tähän kokonaisuuteen liittyen yksittäisillä odotuksilla on mielensä. Ajattelun odotusmielleluonne on itsestään selvä asia, koska ajatteleamalla ja jäsentämällä todellisuutta me pyrimme varautumaan siihen ja ohjaamaan näin toimintaamme.

Odotukset ja tarkoittaminen

Idealistava potentiaalimme on arvoituksellinen inhimillinen kyky, mutta tiedon ymmärtäminen odotusmielteen näkökulmasta poistaa jotain arvoituksellisuutta tiedosta.³⁰ Odotusmielteen näkökulmasta ei tietoa tarvitse tarkastella absoluuttisena maailman oikein tietämisenä. Riippuu yksinomaan niistä odotuksista, mitä ajatukseen mielikuvan muodossa on liittynyt, mitä katsomme tiedolla tarkoittavamme. Joku saattaa tarkoittaa jopa samalla lauseella siinä mielessä eri ajatusta, että hän liittää siihen eri mielteitä, ja näin voivat kumpikin oman tarkoituksensa ja odotusmielteensä näkökulmasta olla oikeassa.

Olennaista on tietysti, varsinkin tieteissä, että ihmiset kykenevät luomaan siinä määrin yhteisiä mielteitä suhteessa keskeisiin käsitteisiin, että he ainakin likimain voivat tarkoittaa samaa. Oma erikoinen inhimillinen arvoituksensa on tietysti se, kuinka ihmiset ylipäätään voivat jakaa yhteisiä merkityksiä. En yritä ratkaista sitä tässä. Merkityksetkin elävät omaa elämänsä ihmisen mielessä.

Maailma on ilmeisesti lainalainen, koska voimme nähdä useimpien odotustemme käyvän toteen. On monia asioita, jotka vahvistavat odotuksemme niin toistuvasti, että emme muista niitä edes ihmetellä ja ne tuntuvat aivan ehdottomasti tosilta. Meillä on kyllä toisaalta tunne, että on eräitä tosiasioita, jotka eivät kerta kaikkiaan voi koskaan pettää. Tämä koskee niin välittömiä uskomuksia ympäristön rakenteesta kuin toisaalta

esimerkiksi matemaattisia totuuksia. Ihmisestä varmimmalta näyttää välittömästi kohdattu, vaikka tietenkin siinäkin voi elää omaa harhaansa.

Tarkoitus ja tieto

Ihminen on siis jossain mielessä vapaa tarkoittamaan, mitä hän haluaa. Mutta on tietysti viisasta ottaa huomioon se, mitä uskoo esimerkiksi käsitteillä yleensä tarkoitettavan, jotta voi tulla ymmärretyksi ja pystyy saamaan tarkoituksensa ymmärretyksi. Käytännössähän me otamme tämän lähes automaattisesti huomioon, koska olemme sisäistäneet yleiset tarkoitukset. Sanalla tarkoitus voidaan ymmärtää muutakin, ihmisen pyrkimyksiä, tavoitteita, intressejä jne. Tieto on liittynyt aina myös yksilön – mutta myös yhteisön tai elämänmuodon – tarkoituksiin eli intresseihin. Syvimmiltään nämä kaksi tarkoituksen käsitettä – tarkoitus merkityksenä tai tavoitteena – eivät ehkä ole niinkään kaukana toisistaan kuin aluksi näyttäisi.

Joistakin esineistä, esimerkiksi tuoleista jossain salissa, voin tietää asioita hyvin monella tasolla. Minua voi kiinnostaa se, että niitä on riittävästi tai ne ovat käteviä vaikkapa kokoustarkoituksiin. Voin olla kiinnostunut niiden muotoilusta monestakin näkökulmasta intressieni mukaan. Minua saattaa kiinnostaa niissä käytetty materiaali eri syistä, esimerkiksi vaikkapa pelkkänä fyysikkona, koska olen kiinnostunut käytetystä materiaalista tai aineen rakenteesta yleensä. Eri näkökulmista, eri tarkoituksia varten muodostetut tiedot ovat tietenkin kaikki tietoa.

Tarkoituksieni mukaan kohdistan erilaisia odotusmielkeitä kohteeseen, ja niinpä tiedoksi osoittautuu eri intressiryhmille eri asia. Tavoitteitteni näkökulmasta jokin tieto voi ilmetä osuvaksi, ja niin hallitsen tilanteen tavoitteitteni mukaisesti. Tämä nostaa kuitenkin esiin kysymyksen, onko johonkin kohteeseen olemassa jokin sellainen näkökulma, joka tuottaisi "todellisen todellisuuden". Mielestäni tällaista oikeaa intressiä ei voitane – ainakaan kovin helposti – väittää olevan olemassa.

Usein ajatellaan, että olisi jokin oikea "tieteellinen" lähestymistapa kohteisiin, mutta kyseessä on aivan ilmeisesti vain tieteen intressien mukainen lähestymistapa. Ne ovat kytkeytyneet myös moniin käytännöllisiin intresseihin ja viime kädessä elämänmuotoon. Jos kuitenkin nähdään, että on jokin "oikea" tapa selvittää todellisuutta, se on aivan ilmeisesti kysymys, johon liittyy arvostamisen näkökohtia, ehkäpä arvoja koskevia ja moraalisia ulottuvuuksia. Ei voitane kuitenkaan puhua jostain tarkoituksettomasta (intressittömästä) tieteellisestä näkökulmasta, koska ihmisen toimintaan liittyy aina tavoitteita, jotka ovat peräisin yksilöstä, yhteisöstä, elämänmuodosta tai yhteiskunnasta. Ainakin tämä on hyvin vaikea ontologinen kysymys.

Mitään ehdottoman oikeata näkökulmaa joihinkin esineisiin tai asioihin ei voine olla, vaan on tarkoituksiin liittyviä ajatuksia ja odotusmielteitä, jotka toteutuessaan osoittautuvat tiedoksi tarkoitusten näkökulmasta. Joskus voi käydä niin, että jokin näkökulma ei ole enää riittävän tarkka jonkin uuden intressin tai odotusmielteen näkökulmasta tai että odotusmielle ei toimikaan kaikissa yhteyksissä. Silloin on haettava toimivampaa näkökulmaa. Uudet havainnot myös pakottavat hakemaan uusia mielikuvia ja ajatusrakennelmia ilmiöistä. Intressit saattavat säilyä tai muuttua nekin.

Fyysikko toimii omien mielikuviansa varassa.³¹ Psykologilla tai kulttuurin tutkijalla mielteet juontavat juurensa toisenlaisen kohdatun parista kuin fyysikolla, vaikka luonnollisesti aistien välittämä tieto on heillekin tärkeä perusta. Mutta jos ihmistutkijalla ei olisi muuta suhdetta asioihin kuin aistimukset, ei hän voisi suinkaan vakavassa mielessä sanoa ymmärtävänsä ihmisen ja ihmisen tuotteiden merkitystä. Ihmistutkija askaroi esimerkiksi elämysten ja elämysmielikuvien kanssa. Hän voi palauttaa mieleen elämyksiä ja tunteita, vaikei koe niitä niin välittömästi ja mukana eläen kuin esimerkiksi joku asianomainen. Mutta tutkija voi elämys- ja merkitysmielteiden perusteella ymmärtää kuitenkin tutkimuskohdetta.

Yksipuoliset tiedon korostukset

Tiedossa on siis kolme ratkaisevaa komponenttia: ideaalistava potentiaali (esim. käsitteellistäminen), kohdattu (esim. havainnot) ja odotusmielteet (liittyvät toimintaan). Mihin tahansa näistä saatetaan kiinnittää liiallista huomiota siten, että yrittään sitoa tiedon määritelmä johonkin komponenttiin. Jos ne yhdistetään triadiseksi ja dynaamiseksi näkemykseksi, se antaa mielestäni tasapainoisen kuvan tiedosta.

Yleinen tietoteoreettinen taipumus on tarkastella tietoa vain yhteydessä kohdattuun ja nähdä oikean tiedon määrittävän siitä. Kapeimmillaan tiedon totuuden on nähty riippuvan pelkistä aistimuksista, lähinnä näköaistimuksista. Tätä voisi kutsua lyhytnäköiseksi empirismiksi, koska siinä on taipumus unohtaa ihmismielen, erityisesti ajattelun aktiivisuus tietämisessä. Saateetaan myös unohtaa ihmisen intressien merkitys sille, mitä pidetään tietona. Kohtaamisen korostaminen merkitsee usein sitä, että on kuvitelma jostain oikeasta ja lopullisesta tiedosta, ainakin tiedon tavasta.³² On syytä korostaa, että tieto on ihmisen luomus, inhimillinen ilmiö, ihmisen kykyjen aikaansaannos, eikä sillä näin liene mitään jumalallista tai kirkollista alkujuurta.

Ne jotka ovat lumoutuneet ajattelun ideaalistavasta potentiaalista, voivat tuntea niin suurta ajattelun voiman hurmaa, että se ei salli nähdä omaa tietoa suhteellisena yrityksenä jäsentää kohdattua. Ajattelun lumo herättää helposti väärän omnipotentssin tunteen.³³ Ajatteleminen on tietenkin merkittävä tiedon komponentti, mutta olennaista on myös osata tarkastella sitä itseään yhtenä inhimillisen sisäisyyden laatuna. Ajattelun hämmentävää ideaalistavaa kykyä ei tietenkään tule aliarvioida. Ideaalistavan potentiaalın ylikorostamista voi kutsua tiedon vääräksi idealisoimiseksi eli yliverstaistamiseksi.

Kolmanneksi saatetaan korostaa yksinomaan ihmisen toiminnallista suhdetta maailmaan ja nähdä tieto vain näissä yhteyksissä toteutuvana apuvälineenä. Tätä voisi kutsua tiedon toiminnalliseksi vulgarisoinniksi. Siinä voi unohtua ihmismielen (ideaalistavan potentiaalın) ja kohdatun välisen yhteyden on-

gelmallisuus, arvoituksellisuus ja sisäisten energioiden olennainen merkitys tietämisessä.

Tieto itsenäisenä ideana

Tieto ei tyhjenny yhteenkään mainitusta komponenteista. Niiden kaikkien huomioiminen tekee tiedon käsityksemme eläväksi. Tietoa ei voi määritellä vain yhdestä näkökulmasta, sitä ei voi palauttaa joksikin muuksi, esimerkiksi joksikin sielunilmiöksi (kuten pelkäsi aistimusten johdannaiseksi). Tiedolle jää aivan ilmeisesti oma erityinen idea-olemassaolonsa siten, ettei sitä voida tyhjentävästi määritellä jostain lopullisesta ja jäänöksettömästä näkökulmasta. Tällöin tiedon käsite voitaisiin korvata jollain muulla käsitteellä. Tieto on itsenäinen idea, jota voimme vain luonnehtia mahdollisimman monipuolisesti, jotta mielessämme kirkastuisi sen hahmo (kreikaksi: eidos).

Tiedon ideaa on syytä pyrkiä jäsentämään ja luonnehtimaan, koska tässä yrityksessä kehittyy ymmärryksemme tiedon olemuksesta. Vaikkemme koskaan löytäisi lopullista, kaiken kriitiikin kestäväää ja kaikki tiedon tapaukset kattavaa tiedon määritelmää, niin etsiessämme sitä tietoisuutemme tiedon olemuksesta ja ulottuvuuksista syvenee. Saamme näin jonkin otteen tiedon ideasta, eikä se elä meissä enää niin tiedotonta elämää kuin tähän asti. Ideathan toisaalta aina kehittyvät ja muuttuvat historian kuluessa. Ne myös tulevat aina merkitsemään jonkin verran eri asioita eri ihmisille.

Tieteen tarkoitukset

Koska tietäminen ei ole kyky vaan idea, emme voi tietää mitään ehdottomasti vaan suhteessa tarkoituksiimme ja niiden vaatiman tarkkuuden tasolla. Havaitsemme ja ajattelemme siinä mielessä ehdottomasti, että kyvyt toteutuvat omalla luonnollisuudellaan, mutta mitään yleisempää ehdottomuutta niissä ei ilmeisesti sellaisenaan ole. Tietäminen on pyrkimystä suhtautua määrättyllä tavalla sekä kohdattuun että ajatuksiin. Tietäessämme ennakoimme tulevaisuutta tarkoitustemme näkökulmasta.

Ajattelun jäsentävä voima toimii aina arkisessa elämässämme. Näin tunnemme tietävämme todellisuudesta usein aivan riittävästi tarkoitustemme näkökulmasta. Mutta onko tieteellä oma tarkoituksensa, joka tekisi tieteellisen toiminnan toisenlaiseksi kuin muut arkiset toiminnat, jotka nekin edellyttävät ajattelun jäsentävää voimaa. Jos tieteellinen toiminta olisi jotenkin erityistä, se voisi antaa aihetta suhtautua ns. tieteelliseen tietoon toisin kuin muuhun, esimerkiksi tiedottomasti mieleemme muodostuvaan tietoon.

Mielestäni tieteellinen tieto ei varsinaisesti ole erilaista kuin jokin muu tieto. Tieteenkin pyrkimys on vain jäsentää eri tavoin saavutettua kohdattua, esim. teknisesti atomiytimistä saavutettuja havaintoja tai teknisiä mittaustuloksia. Tieteelliseksi tiedon tekee vain se, että sen hankkimiseen on suhtauduttu tietoisesti, systemaattisemmin ja ehkä kriittisemmin kuin arkisemman tiedon ollessa kyseessä. Nämä erot ovat kuitenkin suhteellisia, ja me voimme tietysti tavanomaisissakin elämäntilanteissa olla kriittisiä.

Taipumus pitää tieteellistä tietoa jotenkin olennaisesti erilaisena johonkin muuhun tietoon verrattuna, ilmeisesti kätkee sisäänsä maailmankatsomuksellisia asenteita tai ehkä myös huomaamattoman pyrkimyksen absolutisoida tietoa. Maailmankatsomuksellisista syistä saatetaan haluta varata tieteellisen tiedon nimi jollakin erityisellä tavalla hankitulle tiedolle. Tällöin tieto pyhitetään helposti niin, että se on jotain absoluuttista, ikään kuin todellisuuden väärentämätön ja aito kuva.

Tietoisesti, systemaattisesti ja kriittisesti hankittu tieto on yleensä merkityksellisempää kuin jokin kriitikkömästi muodostettu ajatus tai näkemys. Kysymys on kuitenkin aste-erosta, jota ei aina ole olemassa. Tieteen tarkoitus — kuten kaiken tiedon — on jäsentää, hahmottaa ja hallita todellisuutta, mikä on aivan inhimillinen arkinen pyrkimys sinänsä.

Koska tiede on kytkeytynyt hyvin monentasoisiin intresseihin ja tarkoituksiin, on tutkijakin — kuten kuka tahansa — vastuussa siitä, mitä tarkoituksia hän palvelee. Tämä asettaa nykyiselle tieteelle todella ankaria moraalaisia kysymyksiä, joita

tutkijat eivät voi sivuuttaa kuvittelemalla, että he edustaisivat vain puhdasta ja kuviteltua tieteellistä intressiä. Se on väärää tieteen pyhittämistä ja defensiivistä vastuun pakenemista. Ihminen saattaa tiedottomastikin palvelella hyvin kyseenalaisia intressejä, mikä todella tekee ihmisen tilanteen vaikeaksi.

Viitteet

1. Eräitä puolia inhimillisen tietoisuuden kasvusta olen kuvannut teoksen ISO ensimmäisessä luvussa.
2. Ks. Platon, Teokset 3, Otava 1979, ja siinä dialogi Theaitetos. Platon nosti monia muitakin tärkeitä ideoita ajattelevan ja reflektiivisen tutkimuksen valokeilaan. Hän tutki monia sellaisia ideaalisia perushahmoja (eidos = hahmo), jotka myöhemmin ovat osoittautuneet länsimaisen kulttuurin peruskategorioiksi. Platonin työ mahdollisti omalta osaltaan sen, että monia asioita voitiin myöhemmissä kulttuurivaiheissa tietoisemmin sekä tutkia että harjoittaa, kun ne oli nostettu tietoisuuden valokeilaan. Ehkä olennaisia eivät olleet vain löydetty ja tiedostetut ideat vaan ennen kaikkea ne ajatus- ja tietoisuusprosessit, joita muinaiset kreikkalaiset kävivät läpi asioita selvitellessään. Monet suhteellisen kiinteät ajatustuloksetkin jäivät pitkiksi aikaa ikään kuin pysyviksi kulmakiviksi ja ajatusten lähtökohdiksi eurooppalaiselle kulttuurille. Tieto on kulttuurimme sellaisia "suuria ideoita", jotka vaikuttavat elämäämme voimakkaasti, mutta joita ei ole suinkaan helppo määritellä kaiken kritiikin kestävästi.
3. Ihmettely olikin kreikkalaisille tärkeä filosofian lähtökohta. Näin toteaa Sokrates esim. Theaitetos-dialogissa, ks. edellinen viite.
4. On tietysti paljon tietoa, joka ei koskaan muotoudu tai jota ei tarvitse muotoilla ajatukseksi. Mutta tieteellisen ja muun tiedollisen kulttuurin piirissä tieto esiintyy lähinnä ajatuksina.
5. Empirismi käännetään monesti kokemuseräisyydeksi, vaikka se usein tosiasiallisesti tarkoittaa näköhavaintoperäisyyttä. Koska tieteessä on kohteita, joita ei voida havaita suoraan, täytyy käyttää erilaisia tekniikoita havaintojen luomiseksi. Niinpä käytännössä tutkimus ei suinkaan ole useinkaan suorasti näköhavaintoperäistä, vaan välillistä. Näin sitä on kutsuttava tekniseksi havainnollisuudeksi. Periaatteessa on kuitenkin kyse näköhavaintojen kohottamisesta tiedon kriteeriksi. Menneisyyden tiedolliset kulttuurit eivät ole korostaneet näköhavaintoja tiedon peustana. Vasta uuden ajan alusta tämä asenne alkoi kehittyä suoranaisesti dogmiksi. Tosin esim. ihmistieteissä on esiintynyt ja tulee aina esiintymään tutkimussuuntauksia, jotka eivät ainakaan ehdottoman välittömästi eivätkä edes teknisesti käytä suoria näköhavaintoja varsinaisena perustana vaan pyrkivät saavuttamaan tietoa muutoinkin, esim. ymmärtämällä merkityksiä. Kuitenkin näköhavainnot ovat aivan ilmeinen keskeinen perusta, niin inhimillisessä elämässä kuin tieteissäkin. Ihmistieteissä esiintyy kes-

kustelua, joka liittyy usein tavalla tai toisella kysymykseen, mikä on tietoa. Pelkästään näköhavainnollisuuteen vetoavat tutkijat eivät ehkä ole vain huomanneet, kuinka laajasti koko inhimillinen olemus (esim. ajattelu ja sen näkemyksellisyys) on mukana ns. tietämisessä.

6. "Luonnollisuus" on kovin suhteellista, mutta tiedon käsitteen "elämä" osoittanee toisaalta, että sen takana on jotain yhteistä ja yleistä, joka on ehkä saatavissa näkyviin.
7. Arvioinnin (kriittisyyden) kyky on inhimillisesti hyvin korkea kyky, niin kuin esim. tiedostaminen. Siihen ei ole juurikaan kykenä kiinnitetty huomiota, mutta aivan ilmeisesti se on viljelemällä kehittyvä kyky. Arvioinnissa on kyse kyvystä asettaa kriteerejä ja kyvystä verrata niitä asetettuihin kriteereihin. Näin vertaaminenkin on hyvin korkea inhimillisen mielen toiminta, joka lienee siihen pitkälle "sisäänrakentunut", mutta mikä sopivasti harjoitettuna sekin kehittyy. Arviointi ja vertaaminen liittyvät tietenkin muihin kykyihin, esim. havaitsemiseen ja ajatteluun. Myös ne muodostavat kehitettyinä aivan toisenlaisen perustan arvioinnille kuin kehittämättöminä. Kriittisyyden harjoittamista voidaan pitää arvokkaana; tämä edellyttää ideaa siitä, miksi se on arvokasta. Arvokkaana pitäminen voidaan nähdä kykenä, mutta ideat eivät ole kykyjä vaan kriteerejä kyvyille. Ideat tosin voivat tehdä meidät kyvykkäiksi tai kyvykkäämmiksi kuin ilman niitä.
8. Muitakin inhimillisiä kykyjä voidaan kehittää tai harjoittaa jollain erityisellä tavalla, esim. käytöstä, musikaalisuutta, liikkumista. Kyky viittaa johonkin potentiaaliseen. Kyvykkyys on puolestaan joko synnynnäistä tai harjoituksen kautta hankittua. Idea tai laajemmin näkemys on käsitys siitä, kuinka kykyjä tulee kehittää.
9. Esitin tämän näkemyksen jo aikaisemmassa tutkimuksessani, mutta en riittävän jäsentyneesti, ks. Turunen 1981, s. 105-108.
10. Ihminen voi tietysti pitää jotain käsitystään täysin perusteettomasti tietona, mutta silti hänellä voi olla käsitys siitä, minkälaisia käsityksiä täytyy pitää tietona. Käytännössä ihmiselle voivat olla epäselviä hänen omat käsityksensäkin ja niissä voi esiintyä epäjohtomukaisuutta, uskumuksellisuutta, itsepintaisuutta, auktoriteettiuskoa jne. Tämä on yleistä niin tutkijoilla kuin muillakin kansalaisilla. Tietäminen kietoutuu ihmisessä aina psykologisiin ehtoihin, vaikka itse tiedon idea olisi yksilön mielessä kuinka selvä tahansa.
11. Karl Popper (s. 1902) sijoitti ne abstraktisti vain "kolmanteen maailmaan". Platon vaati ideoiden tavoittamista ja kohtaamista ja piti vain sitä oikeana tietona.
12. On syytä korostaa, että ideaalistuminen on koko ihmisen sielunelämän ilmiö, ts. se esiintyy muussakin sisäisessä elämässä kuin vain ajattelussa, ennen kaikkea tietenkin ajattelunomaisissa sielunfunktioissa, esim. tunteen merkityksessä ja tahdon päätöksessä. Mutta ehkä ihmisen sisäinen maailma syvemminkin, kuvaannollisesti sanoen "kuplittuu" käsitteistä (ts. ideoista tässä mielessä).

13. Tavanomaista tosin on täydellinen samastuminen tähän potentiaaliin ja vaikeus tiedostaa sen omalaatuista olemassaoloa ihmismielen keskeisenä ilmiönä. Toisaalta emmehän me tiedä ruoansulatuksestakaan usein mitään ja kuitenkin se toimii moitteettomasti.
14. Esim. näköhavainnot ovat tavattoman pitkälle jäsentyneitä, mikä voi olla tietenkin peräisin myös ajattelunomaisista energioista ihmisen subjektiiviteetissa. Tätä olen pyrkinyt selvittämään laajemmin Turunen 1981, s. 11-32.
15. Se joka uskoo tällaisen tunnistaneensa, pitää sitä totena, mutta ajassamme elävät ajatuspaatokset varmaankin kiihkeästi torjuvat tämän. Mielestäni henkistä kosketusta voi toisaalta pitää hyvin arkisena ilmiönä, mutta helposti kiinnitämme huomiomme vain mahdollisiin huippukokemuksiin. Tällaisia huippukokemuksia ilmeisesti tarkoitti esim. filosofi Platon, kun näki tiedon kokeiden ideoiden täydellisen maailman.
16. Teknisissä tieteissä – ja omalla tavallaan kaikissa tieteissä – kohtaamisen alueen laajentamiseen käytetään erilaisia tekniikoita, esim. kaukoputkea ja mikroskooppia, hiukkaskiihdyttimiä, haastatteluja ja testejä.
17. Sana kohtaaminen merkitsee minulle jotain välitöntä ja neutraalia, kun taas käsitteeseen kokeminen liittyy mielle siitä, että olemme saavuttaneet jotain. Kokeminen merkitsee myös sen tutkimista, mitä saimme pysyvämmin sisäiseksi omaisuudeksemme. Kohtaamisen käsitteen merkityksellisyys voi avautua vain terävöityneesti tietoiselle minuudelle. Minän ja maailman vastakohtaisuus oli mm. klassisen saksalaisen idealismin edustajien (Kantin, Fichten, Schellingin) tärkeä saavutus. Tuo vastakohtaisuus on itse asiassa nyt mielissämme eräänlaista yleistä intellektuaalista perintöä.
18. Itse asiassa kehon aistimuksiin perustuu se kokemus ja varmuus, että maailman aineellinen perusta on olemassa, ks. tarkemmin Turunen 1981, s. 22-29.
19. Laajasti käsittäen pragmatistinen näkemys merkitsee sitä, että inhimillinen elämänmuoto (tai ns. elämismaailma) on viime kädessä se perusta, josta käsin arvioidaan tiedon merkitystä. Eri kulttuureille ja elämänmuodoille tiedot ovat eri tavoin merkityksellisiä. Esimerkiksi luonnontieteiden arvo riippuu suuresti sekä teknisistä sovelluksista että siitä elämänmuodosta, joka on näiden sovellusten kautta syntynyt.
20. En väitä, ettei tämä näkemys voine olla oikeakin, mutta se edellyttää perusteellista selvyyttä ajattelun olemuksesta, ts. todellisuuskuvan välineestä. Voiko se koskaan olla lopullisen todellisuuden kuvastaja. Tällöinhän melkein täytyisi olettaa, että ajattelu on syntynyt jollain tavalla todellisuuden sylistä, samasta alkuperustasta kuin itse todellisuuskin. Näkemys siitä, että substantiaalisesti totuus olisi saavutettavissa, kätkee usein ajatuksen, että todellisuuden voisi joskus tyhjentää tiedoista, ts. kaikki olisi joskus tiedetty. Mutta tiedot eivät lopu maailmasta koskaan, niitä tulee aina uusia, ja kun näkökulmaa vaihdetaan, niitä tulee taas uusia. Jos olisi jokin "oikea" näkökulma ja maailma jotenkin rajallinen,

sen lopullinen tietäminen voisi olla mahdollista. Tällöin voidaan tosin kysyä: Mitä sitten? Ehkä tahto jäisi vielä jäljelle omana erityisenä todellisuutta muuttavana voimanaan.

21. Yksinomaan tätä kautta emme saa tietoa lopullisesti määritellyksi, koska sitä ei voi katsoa yhteneväksi pelkästään oikean odotuksen kanssa. Tiedolla on oma erityinen ideaalinen olemassaolonsa, jota ilmaisain käsitteellä ideaalistava potentiaali. Sitä ei voi sivuuttaa, mutta odotusmielteestä saamme kuitenkin tiedon käsitteeseen merkittävän lisäyksen ja täsmennyksen.
22. Toisaalta jonkinasteinen epäilykin kuuluu inhimillisen tietoisuuden kykyihin. Se on arvoluontoinen tila. Sitä voidaan pitää arvioinnin, tiedostamisen, kysymisen jne. rinnalla tärkeänä ja korkeatasoisena inhimillisen sisäisyuden liikkeenä. Epäily on tärkeä vastapaino vääärälle tietoihin samastumiselle tai luottamiselle. Ihmisenhän ei tarvitse kuvitella tietävänsä mitään aivan ehdottomasti vaan vain suhteellisen varmasti. Vallan narsismi tosin houkuttelee meitä "tietämään varmasti" asioita.
23. On hyvä huomata, että tietosanakirjojen antama tieto on monessa mielessä vain suhteellisesti totta, esimerkiksi käsitteiden konventionaalisen luonteen takia. Mm. vieraan kielen sanan kääntämiseen liittyy monenlaista suhteellisuutta. Monesti saamme kuitenkin riittävästi – usein vanhoihin käsityksiimme tukeutuvaa – tietoa, jonka varassa voimme odottaa orientoituvamme oikein tulevaisuuden tilanteissa, joissa kohtaamme tai käytämme kyseisistä sanaa.
24. Ks. edellisen luvun 10, viite 32, s. 81.
25. On hyvä kuitenkin huomata, että kaikki todellisuuden kohtaaminen on yksilöllistä, näin on aistiminenkin. Jos todellisuuden kohtaamista sisäisessä todellisuudessa aliarvioidaan tai se kiistetään, tämä johtaa ahtaaseen ihmiskäsitykseen, jolla on ikäviä kulttuurisia seurauksia. Usein se rajoittaa myös yksilön persoonallisia edellytyksiä.
26. Jos otetaan vakavasti sisäinen, usein mystiseksi sanottu, henkinen tieto, voi helposti ajatella sen olevan tietoa, jossa ei ole kysymys kaksijakoisuudesta vaan sulautumisesta. Tällöin voi kyllä pohtia vakavasti, onko tämä tietoa vai onko kyseessä jokin muu tärkeä inhimillinen prosessi, joka voi kyllä tuottaa tietoakin. Voi myös kysyä, onko ihmisen minuuden syytä sulautua mihinkään menettäen mahdollisesti riippumattomuutensa. Kyllä henkisessäkin tiedossa voi ja ehkä kuuluukin esiintyä kaksijakoisuutta, minän ja objektin erottamista. Toinen kysymys on se, pitääkö ihmisen lopulta sulautua kosmokseen – kuten esitetään useissa itämaisissa ajatuksissa. Mutta ehkei silloin ole syytä puhuaakaan tiedosta.
27. Se miten yksilössä muodostuu ns. varmuus omista tiedoista on mielenkiintoinen kysymys, jolla tuntuu olevan vääjäämättömästi psykologisia ulottuvuuksia. Palaan tähän kysymykseen seuraavassa luvussa 12. Usko ja totuus.

28. On ehkä hyvä huomata, että oman aivan erityisen ideaalisen tiedon alueen muodostaa matemaattinen tieto, esim. geometrian lainalaisuudet. Siinä ei toiminnallinen komponentti näyttäisi olevan niin tärkeä, vaikka se tietysti geometrian harjoittamisessa on sinänsä selviö. Näin voisi ajatella että matematiikka – ehkä muikin voimakkaasti ideoihin suuntautuva tarkastelu – on irrallaan käytännöstä ja muun maailman kohtaamisesta. Se on puhtaitten ideaalisten muotojen katselua (kreikaksi theorein). Matematiikassa näyttäisi ideaalisten rakenteiden (ideaalistavan potentiaalain) merkitys olevan näin paljon suurempi kuin esim. havaintojen, vaikka ei matematiikkaakaan voisi ilmeisesti olla olemassa ilman havain-toja.
29. Uraantumisesta myöhemmin luvussa 19, s. 169.
30. Todettakoon tässä myös, että kaikki tieto ei suinkaan pukeudu ajatuksen muotoon. Meillä on odotusmielikuvia esimerkiksi lähiympäristön muodosta ja rakenteesta, jotka eivät koskaan ole muodostuneet selkeäksi ajatukseksi mielessämme, mutta hämmästyisimme suuresti, jos ne pettäisivät. Monet asiat elävät meissä pelkinä mielikuvina, vaikka tällöinkin aivan ilmeisesti ajattelevan mielemmä jäsentäminä ja hallitsemina.
31. Mielikuvat ovat lähtöisin jostain kohdatusta, tärkeältä osin näköhavainnoista. Näiden fyysikkojenkin näkemykset aineesta (ja myös tutkimuslaitteista ja niiden toiminnasta) perustuvat mielikuviiin, jotka usein ovat viime kädessä peräisin yksinkertaisista avaruudellisista havainnoista, vaikka ne ovat joutuneet voimakkaaseen muutokseen uusien löydösten ja uudenlaisen teorianmuodostuksen vuoksi. Kuitenkin ne asetetaan yleensä vähintäänkin avaruudellisiin yhteyksiin. Mielikuvilla on suuri merkitys myös tieteessä, koska ajattelu tarvitsee niitä välttämättä. Tieteissä, varsinkin teknisissä tieteissä, vaikuttaa hallitsemisen intressi, mikä puolestaan vaikuttaa muodostettujen mielikuvien laatuun. Hallitsemisen intressi on käytännössä alistettu joillekin muille intresseille, esim. yksilön ja yhteisön (tutkimuslaitosten tai tiedeyhteisön) pyrkimyksille. Useinhan tiedettä saatetaan tehdä vaikkapa vain henkilökohtaisista syistä, kunnian tai rahan takia.
32. Joskushan pidetään jotain henkistä tai mystistä kohtaamista absoluuttisena tietona. Mutta on ymmärrettävää, että inhimillisen narsismin voimat saattavat nostaa omat henkiset saavutukset kohtuuttoman merkittäviksi. Tämä ei ole ristiriidassa sen kanssa, ettei näinkin voida saavuttaa jotain merkittävää tietoa. Kohtaamista on vaikea kiistää, vaikka sen tulkinta ja muut inhimilliset seuraukset olisivatkin arveluttavia.
33. Näin käy usein varsinkin idealististen ja henkisten ajatussuuntausten kannattajille, vaikka tietenkin kenelle tahansa, vaikka kovapintaiselle empiristille. Ajatteluun vaikuttavat narsistiset voimat saavat tämän aikaan.

12. Usko ja totuus

Edellisen luvun tarkasteluissa esiintyi ohimennen uskon käsite. Kun kohtaamamme todellisuus osoittautuu odotustemme mukaiseksi, uskomme niihin vahvistuu. Tämä on tietenkin aivan arkipäiväinen ilmiö. Uskon ilmiö sinänsä on monin tavoin mielenkiintoinen. Se liittyy luontevasti totuuden käsitteeseen, jota käsittelen myöhemmin tässä luvussa.

Tiedon standardimääritelmä

Otan aluksi esiin erään oppikirjamaisen tiedon määritelmän. Seuraava määritelmä esiintyy sisällöltään jonkin verran vaihdellen, monissa tieto-opillisissa perusteoksissa. Siinä heijastuu tyyppillinen ns. analyttisen filosofian – miksei myös kielifilosofian – mukainen ote tiedon käsitteeseen. "p" tarkoittaa mielivaltaista väitettä eli propositiota.

"Tiedän, että p", tarkoittaa

- a) uskon, että p,
- b) p on tosi ja
- c) p on perusteltu.

Tämä määritelmä on tuntunut monista filosofiista ilmeisen luonnolliselta, vaikka siihen tietysti kätkeytyy monia ongelmia. Se lähtee kysymyksestä, mitä tarkoitan, kun sanon tietäväni jonkin asian.

Tieto mielen sisältönä

Komponentti a tiedon määritelmässä puhuu uskomisesta. Tämä kuvastanee ensiksikin sitä, että tietoa on pidetty mielen sisältönä. Tiedon täytyy esiintyä jonkun ihmisen mielessä, ennen kuin se on olemassa.¹ Tiedolle voi tuskin ajatella muuta olemassaoloa ilman, että se abstrahoidaan luvattoman teoreettiseksi yksiköksi, ilman ihmistä olemassaolevaksi.² Tuskin on olemassa itsestään selviä, absoluuttisia entiteettejä, joista toiset ovat tietoa ja toiset eivät.

Kuten olen edellä todennut, on ilmiselvästi olemassa ajatuksia, mutta jotkin ajatukset ovat tietoa vain, mikäli ne täyttävät joitakin ehtoja. Tietäminen on siis tässä mielessä ehdollista. Se ei ole samalla tavoin realiteetti kuin varsinaiset luonnonilmiöt. Toisaalta se ei ole myöskään epärealiteetti, vaan se on ehdollisesti olemassa ihmisen kykyjen ja käsityksien perusteella.

Jos edellytetään, että tiedon on esiinnyttävä kuitenkin ihmismielessä, se merkitsee ilmeisesti sitä, että tieto on pakko määritellä antropomorfisesti, ihmisestä ja ihmisen olemuksesta käsin. Taustalla on ajatus, että varsinaisesti vain ihminen tietää. Tietäminen on siis peräti inhimillistä puuhaa, mikä ei tietenkään aseta sitä kyseenalaiseen valoon. Aivan luonnollinen taipumus on kuitenkin kohottaa tietäminen ikään kuin joksikin ei-inhimilliseksi, ihmisen ylittäväksi tavalla tai toisella. Tämä johtuu ymmärrettävästi siitä, että tietämiselle voidaan asettaa kriteerejä, jotka ovat epäpersoonallisia.

Uskomisen ottaminen mukaan tiedon määrittelyyn johtuu myös siitä luonnollisesta tuntemuksesta, ettei ihminen voi sanoa tietävänsä jotain asiaa, jos hän ei siihen edes usko. Mutta miksei ihmisellä voisi toisaalta olla sellaistaakin tietoa, johon hän ei jostain syystä luota, mutta joka kuitenkin voi myöhemmin osoittautua tiedoksi (joidenkin kriteerien perusteella). Mielestäni uskomisen liittäminen näin kiinteästi tiedon käsitteeseen kuin on tapana, vääristää sekä tiedon että uskon käsitettä. Uskolla ei tiedon määritelmässä lainkaan tarkoiteta uskoa sanan laajassa merkityksessä, vaan sen tehtävä on toinen, kuten edellä on esitetty.

Uskominen on sinänsä kiinnostava psykologinen kysymys. On tietysti mielenkiintoista yrittää selvittää sitä, miksi ihminen uskoo johonkin käsitykseensä. Tämä kysymys liittyy tiedon määritelmän kohtaan c, jossa todetaan, että tietäminen edellyttää perusteluja. Se ei ole siis mikään pelkkä uskon akti. Perustelut selittävät sitä, miksi ihminen luottaa johonkin käsitykseensä.

Edellä olen todennut, että tieto on oikeaksi osoittautunut odotus. Usko on luottamista ajatukseensa. Jos tieto-oppineet

olisivat olleet tietoisempia inhimillisestä ajattelusta sielunenergeettisenä ilmiönä, eivät he tässä yhteydessä varmaankaan olisi käyttäneet ilmaisua "usko". He olisivat ehkä muokanneet ensimmäisen komponentin muotoon: a) ajattelen, että p. Näin saadaan määritelmään mukaan tietyn entiteetin (ajatuksen, väitteen, proposition) olemassaolo, joka on ilmeisesti vähimmäisehto tiedon olemassaololle. Se mitä on sitten itse ajattelu, on monitahoinen ja arvoituksellinen kysymys, johon olen edellisissä luvuissa puuttanut.

Tiedon olemassaolon ehdot

Tiedolla näyttäisi olevan kaksi olemassaolon ehtoa. Sillä pitää olla oma realisaatio, tai koko ilmiötä ei olisi olemassa. Tiedon realisaatio on kuitenkin inhimillisten kykyjen varassa, joista varsinkin ajattelu sielunenergeettisenä tosiasiana näyttää olevan tärkeä. Jos ei olisi ajattelun ilmiötä, ei olisi tietoaakaan, näin voitaneen antropomorfisesta näkökulmasta otaksua. Tätä voi kutsua tiedon eksistentiaaliseksi todellistumisehdoksi eli eksistentiaaliseksi realisaatioehdoksi.

Toinen tiedon olemassaolon ehto on arvioiva, ts. se liittyy siihen, etteivät kaikki ajatukset ole suinkaan tietoa vaan vain tietyt ehdot täyttävät ajatukset. Tätä olen käsitellyt edellä. Kutsun tätä ehtoa tiedon normatiiviseksi todellistumisehdoksi eli normatiiviseksi realisaatioehdoksi. Tästä ehdosta tutkijoiden käsitykset voivat vaihdella – osaksi tietoisesti ja osaksi tiedottomasti – mutta toisaalta olen edellä kuvannut tiedon odotusmielleteorian, joka esittää mielestäni tietämisen luonnolliset ehdot, ainakin yleispiirteittäin.

Totuus ja tieto

Määritelmän komponentti b toteaa, että vain se on tietoa, mikä on totta. Tämä tuntuu hyvin luonteelta vaatimukselta, koska voi osoittautua, että se mitä luulin tiedoksi, ei sitä ollutkaan. Se ei voinut siis olla tietoa silloinkaan, kun niin luulin. Tiedon tutkijat eivät yleensä ole pitäneet mahdollisena määritellä tietoa ilman totuuden vaatimusta.

Totuuden vaatimus on kuitenkin ongelmallinen. Siitä näyttäisi ensi silmäyksellä seuraavan se, että koskaan ei voisi tietää mitään varmasti, koska tulevaisuus saattaa osoittaa, että se mitä uskoin tietäväni, olikin vain luuloa. Ajatukset voivat tuskin kantaa mitään totuuden tuntomerkkiä siten, että ne ikuisiksi ajoiksi olisivat tosia. Ei ole totuuden absoluuttisella merkillä varustettuja ajatuksia, ts. ihmisen mielen sisältöjä.

Kuten jo edellä viittasin, totuuden vaatimus heijastaa myös sitä, että tieto on haluttu käsittää jotenkin yli-inhimilliseksi. Tässä voi tietysti nähdä jälkiä vanhasta kirkollisesta perinteestä oikeintietämiseen. Toisaalta se kuvastaa myös ajattelun tiedostamattomuutta. Koska tiedon kriteerit voivat ajatuskulttuurissa olla samat, voi tieto olla laajemminkin hyväksytty todeksi kuin vain yksilöiden tasolla. Tähän vedotaan esimerkiksi silloin, kun puhutaan tiedeyhteisön sosiaalisesta luonteesta.³

Tietämisen sosiaalinen ja jaettava luonne ei kuitenkaan poista sitä, että tieto clää ihmisen ajattelussa. Se on toisin sanoen todellisuuden kuva, jonka ihmisen ajattelu tuottaa oman olemuksensa rajoissa. Tiedon inhimillisyyttä on vaikea sivuuttaa.

Ehdottoman totuuden vaatimus tiedon välttämättömänä ehtona seuraakin ilmeisesti siitä pinttyneestä ja tiedostamattomasta näkemyksestä, että tietämistä pidetään kykynä, joka voidaan suorittaa täydellisesti. Tietämiseltä kaivataan täydellistä suoritusta, jotta sitä voidaan pitää tietona. Täydellinen suoritus merkitsee ehdotonta totuutta. Tämä on kohtuuton vaatimus, joka juontaa juurensa vääristä asenteista totuuden käsitteeseen.

Todellisuuden kuva

Totuuden vaatimuksen ehdottomuus kuvastaa myös toista seikkaa. Taustalla täytyy olla käsitys siitä, että ajatuksessa voisi olla todellisuuden aito kuva siten, että se on yhtä todellisuuden kanssa (ns. totuuden korresponsivaatimus). Vain siinä tapauksessa nähdäkseen voidaan puhua ehdottomasta totuudesta.

Toisin on asia, jos ajattelua pidetään pelkkänä kuvana. Kuvia voi olla tällöin monia näkökulman mukaan. Silloin ei ole olemassa mitään ehdottoman oikeaa tapaa käsittää todellisuutta vaan vain käsittämisen tapoja ja yrityksiä. Tällöinkään ei totuuden vaatimus kuitenkaan ole yhdentekevä. Väitteiden totuuden suhteellisuudesta ei seuraa suinkaan täydellistä relativismia. Absoluuttisuus ja relativismi eivät ole ainoat vaihtoehdot. Niissä pysyttelemisen ei ota huomioon inhimillisen ajattelun olemusta eikä jäsentymisen eksistentiaalisen tarpeen luonnetta.

Tieto on aina siinä mielessä suhteellista, että se käyttää kriteerejä, jotka voidaan valita eri näkemyksistä käsin. Näiden kriteerien perusteella voidaan arvioida, onko väite totta vai ei. Toisaalta voi olla tietysti niinkin, ettei totuus varsinaisesti ole väitteiden ominaisuus, vaan se on luonteeltaan muuta.⁴

Kun jossakin yhteisössä (kulttuurissa, tiedeyhteisössä, teoriayhteisössä) on hyvin vakiintuneita tapoja nimittää ja jäsentää ilmiöitä, syntyy tästä yhteisyydestä helposti se harha, että on periaatteessa olemassa ehdottoman tosia väitteitä ja niin muodoin ehdottoman vääriä väitteitä. Kuitenkin yhteinen ajattelun tausta (ajatuskulttuuri) muodostaa sen kriteerin, johon tietoa arvioidaan. Näkemystä siitä, että tieto esiintyy propositionaalisena ja että niillä on dikotominen ominaisuus joko olla tosia tai epätosia, kutsun propositionaaliseksi tiedon käsitykseksi. Se on mielestäni – edelliseen ja myöhempään viitaten – hyvin epämielikkäs näkemys.

Totuuden absoluuttisuus

Totuus tai epätotuus ei ole siis väitteen absoluuttinen ominaisuus, vaikka näin ollaan taipuvaisia ajattelemaan niin filosofiasa kuin myös tieteissä. Väitteen totuus on suhteellinen asetetuihin odotuksiin ja tiedon (totuuden) kriteereihin nähden.

Totuus on sen sijaan itsessään tärkeä inhimillisen pyrkimyksen suunta. Se on arvo, johon voidaan suuntautua, mutta jota ei voida lopullisesti saavuttaa, esimerkiksi rajallisesta määrästä joitakin väitteitä. Samoin ei voida kauneuttakaan lopulli-

sesti saavuttaa, mutta silti se on merkittävä ja puhutteleva inhimillisen pyrkimyksen suunta. Arvoilla on näin oma olemassaolon tapansa verrattuna muihin todellisuuden ilmiöihin, esimerkiksi sielunilmiöihin tai aineelliseen maailmaan.

Totuus on arvo ja ehkä sitä voi kutsua myös ideaksi, mutta se on toisenlainen idea kuin esimerkiksi tieto. Totuutta tuskin voidaan sitäkään tyhjentävästi määritellä; jossain mielessä se jää vain koettavaksi. Vaikka sitä ei voikaan määritellä, ei tämä merkitse sitä, että se olisi jotain epätodellista. Se on sekä elävä että vaativa ilmiö inhimillisessä maailmassa. Se mikä on sen todellinen ontologinen asema, on oma vaikea kysymyksensä.

Kuten edellä on todettu, on tieto idea, mutta ehkä sitä ei ole syytä sanoa arvoksi. Sitä voidaan tietenkin arvostaa ja pitää arvokkaana, joko itsessään tai joistakin muista syistä, esimerkiksi inhimillisten tarkoitusten ja pyrkimysten vuoksi. Vaikka kielenkäyttö onkin tässä horjuvaa, on parempi nähdä totuus puhtaasti arvona ja tieto ideana.⁵

Totuuden pyrkimystä voi luonnehtia periaatteessa absoluuttiseksi, vaikka tämä pyrkimys tuskin on koskaan kenessäkään ihmisessä absoluuttinen, vaan monet inhimilliset heikkoudet rajoittavat sitä. Totuuden voi kohdata sisäisessä todellisuudessaan arvona, johon voi joko suuntautua tai olla suuntautumatta. Aina se tuskin on edes vapaa tietoinen valinta, niin monet ovat ihmisen elämän sosiaaliset yhteydet ja paineet.

Aivan ilmeisesti ihminen voi syventää tietoisuuttaan arvoista, niin myös totuudesta, ts. tässä mielessä saavuttaa totuutta. Se vaikuttaa laajemmalta idealta (arvona) kuin tietäminen. Totuudesta voidaan puhua sellaistenkin asioiden kanssa, joiden yhteydessä ei puhuta tiedosta. On kuitenkin erityisen luontevaa puhua juuri tietoon liittyvästä totuudesta.

Yksittäisiltä väitteiltä ei voi vaatia ehdotonta ja lopullista totuutta. Ei varsinkaan, kun otetaan huomioon, että yksittäisten väitteiden mieli riippuu niistä merkitysverkostoista, joiden osa se on ja joita ilman se ei merkitsisi mitään. Totuus on enemmänkin koko sen ajatuskentän tai näkemyksen ominaisuus, jolla jotain kohdetta yritetään hallita tai jäsentää. Käsitteillä ja mer-

kityksillä on vahva konventionaalinen ulottuvuus, ja siksi yksilön täytyy olla jonkin keskusteluyhteisön jäsen, jotta hän voi mielekkäästi osallistua keskusteluun väitteiden ja näkemysten totuudesta.⁶

Tiedon perusteltavuus

On toisaalta luontevaa vaatia tiedoilta (tiedoksi väitetyiltä ajatuksilta) totuutta. Se vain on suhteellista oloihin, konventioihin ja käytettyihin kriteereihin nähden. Näin tietäminen on arvioivan mielen (arvioivien mielen) suhdetta ajatuksiinsa, jotka puolestaan liittyvät keskusteluyhteisöön ja toiminnallisiin olosuhteisiin. Väitteille on tapana vaatia perustelua, varsinkin jos totuudesta herää keskustelua. Tämä onkin tiedon määrittelyssä esiintyvä kolmas ehto c.

Tämä ehto näyttäisi jo sinänsä olevan ristiriidassa ehdon b kanssa, koska eihän mitään perustelua vaadita, jos jonkin väitteen totuus olisi absoluuttisesti määrättävissä. Perusteltavuus liittyykin pikemminkin siihen, miten totuus yritetään tarkistaa. Perustelu on totuuden perustelua. Esimerkiksi tieteellinen tutkimus ei ole vain pyrkimystä keksiä uusia ajatuksia ja teorioita vaan myös koetella niitä.

Vahvistuminen

Mielestäni perustelun vaatimuksessa olemme koko tiedon, varsinkin tieteellisen tiedon ongelman ytimessä. Edellä korostin ihmisen toiminnallista yhteyttä, odotusmielikuvien vahvistumista luonnollisena perusteluna. Tämä sopii hyvin yhteen sen tieteellisen ajattelutavan kanssa, että kokeellisesti, oletuksia (hypoteeseja) laatimalla ja koettelemalla, todetaan esitettyjen teorioiden ennustavuus ja osuvuus. Tämä on siis luonnollinen menettelytapa. Ainoa ongelma on se, ettei se suinkaan sovi kaikkeen inhimilliseen tietämiseen mutkattomasti.

Itse odotusten ja ajatusten vahvistumisen (konfirmaation, varmistumisen) käsite on erittäin monitahoinen inhimillinen ilmiö. Tietoisuuden ja ajattelun erityinen ja tärkeä — ehkä myös

hämmästyttävien – ominaisuus on se, että se voi verrata sisimmässä olevaa kuvaa kohdattuun. Vertaaminen ei ole suinkaan kaikkien yksityiskohtien vertaamista, vaan olennaiseksi koettujen, käsitteiden pelkistämien yksityiskohtien tai yleistysten vertaamista. Itse havainnolliset odotusmielikuvatkaan eivät edellytä mitään täydellistä yhdenmukaisuutta.

Odotusmielikuvat toimivat kaikessa tietämisessä. Me muodostamme aina tavalla tai toisella ennakoivia mielikuvia asioista, vaikka teemmekin sen yleensä tiedottomasti ja voimme havaita odotustemme olemassaolon vain, kun ilmenee jotain niiden vastaista. Silti esimerkiksi psykologiassa, sosiologiassa, yhteiskuntatieteissä, humanistisissa tieteissä tiedon totuus liittyy väljemmin odotettuun ja kohdattuun kuin teknisissä tieteissä. Ihminen tavoittelee kuitenkin varmuutta.⁷

Tietoon luottamiseen (uskomiseen) vaikuttaa myös se, kuinka luodut näkemykset tuntuvat jäsentävän koettua todellisuutta, olipa tuo todellisuus esimerkiksi merkkejä ja merkityksiä, joita kohdataan historiassa, kulttuurituotteissa, ihmisissä jne. Perustelu esitetään käytännössä tällöin argumentaationa, sarjana väitteitä, joiden tehtävänä on vakuuttaa lukija tai kuulija väitteiden oikeudesta. Vasta-argumentit voivat tietysti kumota argumentaation. Tämä on osa asioiden selvittelyn dialektista prosessia.

Tietäminen performatiivina

Olen edellä tarkastellut tietämistä suhteessa ihmisen sielunilmiöihin. Kielifilosofisessa ajattelussa on mielenkiintoinen käsite: performatiivi. Tällä nimellä on kutsuttu toimintoja, jotka ilmenevät sellaisina sanontoina ja sellaisissa sanonnoissa kuten "lupaan", "julistan", "päätän", "kastan" jne. Tällöin itse toiminta suoritetaan sanomisessa ja sanomisella. Performatiivi ei suinkaan pelkästään kuvaa jotain tapahtumaa, mitä tapahtuu, vaan suorittaa sen samalla.

Voisiko sanonta "tiedän" ilmaista performatiivin? Ensimmäinen ajatus tässä yhteydessä on se, ettei tietäminen tule tietämiseksi sanomalla, että tiedän. Se ei ole siinä mielessä

suoritus. Kuitenkin jotain performatiivista luonnetta tietämises-
tä voidaan löytää.

Jos sanon, että "tiedän", se merkitsee jotain erityistä suh-
detta johonkin ajatukseeni. Tämä ajatus aivan ilmeisesti täyttää
joitakin kriteerejä, ainakin minun mielestäni tai sitten muuten
vain luotan siihen. Väittäessäni tietäväni ilmaisen itse asiassa
suhdettani johonkin. Tässä mielessä tietäminen on osaksi myös
henkilön suhdetta ajatukseensa. Tämä suhde merkitsee yleensä,
että uskon, että minulla on perusteita ajatukselleni tai näke-
mykselleni. Kaikki näyttää ihmisessä palaavan jollain tavalla
uskoon.

Uskon käsitteestä

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) toi vakuuttavasti ja hienos-
tuneesti esiin uskon käsitteen, vaikka siihen ei ehkä kiinnitetty
sen ansaitsemaa huomiota.⁸ Fichte pohti mm. vanhaa filosofista
ongelmaa: Kuinka voin tietää ulkomaailman olemassaolon?
Kuinka voin tietää sellaisten esineiden olemassaolon, jotka ei-
vät ole välittömästi näkökentässäni? Miten voin luottaa sellai-
seen olemassaoloon, jota en havaitse? Tämä ongelma voi kos-
kea sekä aivan arkisia asioita ympäristössämme (viereistä huo-
netta) tai esimerkiksi teoreettisia yksiköitä fysiikassa tai sitten
ontologisesti kiistanalaisia olentoja.

Fichten vastaus ulkomaailman olemassaoloon oli, että me
yksinkertaisesti uskomme niiden olemassaoloon. Usko ei tee
niitä olemassaolevaksi, mutta meillä ei vain ole muuta mahdol-
lisuutta kuin uskoa. Vastaus voi olla yllättävä, mutta mielestäni
Fichten vastaus on tärkeä siltä osin, että hän löysi selkeästi
uskon toiminnan, uskon funktion ihmisen mielessä.⁹

Puhe uskosta tiedon yhteydessä jää löysäksi, jos sitä ei
yhdistetä ihmisen toiminnalliseen olemukseen, odotusmieliku-
viin, jolloin se saa realista sisältöä. Ihmisessä on todella uskon
funktio, joka toimii luonnollisena sielullis-henkisenä energiana
rakentaen uskoa varsinkin kaikkeen siihen, mikä vahvistuu toi-
minnassa, esimerkiksi liikkeussamme päivittäin lähiympäristös-

sämme. Ihmisen elämä perustuu uskoon, vaikka se ei luo mitään ehdotonta; maailma voi muuttua yllättävästi.

Ihminen muodostaa uskoa suhteessa elämänympäristöönsä ja elämäntapaansa tässä ympäristössä. Tämän ohella yksilöllä on myös teoreettista, moraalista, tieteellistä, maailmankatsomuksellista, uskonnollista jne. uskoa. Kaikista uskomuksista ei yksilö ole kovin tietoinen, vaan ne ovat syntyneet sosiaalisesta ympäristöstä yhdessä hänen tiedottomien tarpeidensa kanssa. Yhteisöillä, esimerkiksi uskonnollisilla tai tieteellisillä yhteisöillä, on usein hyvin yhdenmukaisia uskomuksia.¹⁰

Usko ja epäily

Uskon ohella ihmisellä on myös toinen kyky, joka on tärkeä hänen tietoisuudelleen. Tuota kykyä voi nimittää tutusti epäilyksi. Se on aivan erityinen inhimillisen sisäisen elämän ulottuvuus, joka osaltaan tekee ihmisen tietoiseksi. Arviointi ja kriittisyys perustuvat tähän inhimilliseen kykyyn. Epäilyn harjoittamista tässä mielessä on pidettävä ansiokkaana.¹¹

Usko on kaksisuuntainen sielunfunktio. Se voi kohdistua johonkin ulkopuoliseen todellisuuteen, mutta samalla se vaikuttaa vallanomaisesti yksilöön itseensä. Usko on pyrkimys hallita todellisuutta, mutta sisäisenä ilmiönä se on pyrkimys hallita itseään, pysyä koossa ja ehjänä. Usko kietoutuu ylipäättänsä helposti vallan narsismin piiriin, vaikka se toisaalta on myönteinen elämää ylläpitävä voima, ikään kuin tahdonomainen tuki. Epäily on tärkeä tietoisuuden funktio, koska se vapauttaa yksilöä näkemään asioita uudella tavalla, hakemaan uutta uskoa. Se on puolestaan uudistuva, aina uuden ilmeen hakeva sielunvoima, mutta kehityksen vuoksi sen kuuluu välillä murtua.

Voi nähdä, kuinka usko ja epäily sielunvoimina liittyvät toisiinsa, käyvät ikään kuin kamppailua keskenään. Tämä jännite rakentaa merkittävästi ihmisen tietoisuutta. Uskon rakentuminen on sinänsä useimmiten varsin tiedoton tapahtuma, erityinen energieettinen tapahtuma ihmisen sielussa, eikä sen kaikkiin ulottuvuuksiin ole useinkaan ymmärretty kiinnittää huomiota. Epäily on yleensä tietoisempaa pyrkimystä asioiden tar-

kasteluun, vaikka se toisaalta syntyykin usein jostain ulkoisesta syystä. Se on toisaalta sikäli paradoksaalista, että epäilijä uskoo niihin ajatuksiin, joilla epäilee, ts. uskoo epäilynsä. Tämä osoittaa minuuden riippuvuutta ajatuksista ja samastumista niihin.

Varmuus

Sielunelämässämme toimii myös ilmiö, jota kutsutaan varmuudeksi; olemme varmoja joidenkin asioiden olemassaolosta. Se on ollut myös filosofien tutkimuksen kohteena. Paradoksaalisesti on etsitty varmuutta varmuudesta. Tämä paradoksi kuvaa ongelman alkuperäisyyttä. Toisaalta se viittaa siihen, että varmuus on kokemus, ehkä lähinnä tunne.

Varmuus on tulkittavissa uskonkaltaiseksi ilmiöksi, uskon jonkinlaiseksi huippufunktioksi.¹² Arkisessa elämässämme varmuus asiantiloista on usein tiedotonta, ts. ei tietoisesti arvioitua. Kun varmuutta arvioidaan (esim. välittömiä aistihavaintoja), on kyse minuuden ja tietoisuuden erityisestä valveisuudesta suhteessa kohdattuun. Monet asiat näyttävät ehdottoman varmoilta esimerkiksi juuri silloin, kun ne ovat välittömästi kohdatuja. Kriittinen varmuus on joko muistissa tai välittömissä havainnoissa esiintyvän aineksen arviointia.

Varmuus on yhteydessä uskon, tiedon, arvioinnin, totuuden, tietoisuuden ja järjen käsitteisiin. Ihminen uskoo voivansa olla varma, koska hän tuntee ajattelevansa järkevän kirkkaasti ja olevansa tietoinen suhteestaan arvioitavaan asiaan. Näin varmuutta itseään ei voi suoraan perustella, vaan sitä on pidettävä tietynä sielunilmiönä, joka liittyy sisäisyyden muihin ilmiöihin. Varmuus on sisäisyytemme ydinilmiöitä: siinä voidaan erottaa sekä projektiivisia, vuorovaikutuksellisia että sisäistäviä komponentteja.

Totuusteoriat

Perinteisesti on nähty olevan olemassa kolme totuusteoriaa: korrespondenssiteoria, koherenssiteoria ja pragmaattinen to-

tuusteoria. Korrespondessi- eli vastaavuusteoria ilmaisee taval-
laan totuuden alkuperäisen vaatimuksen, nimittäin sen että aja-
tuksen ja todellisuuden tulee vastata toisiaan. Tätä voi pitää
tietenkin totuuden peruspyrkimyksenä. Vastaavuutta voidaan
pitää ohjeellisena vaatimuksena.¹³

Toisaalta on myös luonnollista ajatella, että ajattelun ja
todellisuuden välillä vallitsee yhteyksiä ja että toiset ajatukset
ovat osuvampia (todempia) kuin toiset. Ehkei näin ole missään
absoluuttisessa mielessä, mutta tietyissä inhimillisissä rajoissa
ajatusten osuvuus on täysin riittävää. Vastaavuuden olemassa-
olon puolesta puhuu sekä inhimillisen toiminnan onnistuminen
että kokemus siitä, että tavoitamme todellisuutta (vrt. ns. ideaa-
listava potentiaali). Ihmisen kyky käsitteellistää todellisuutta on
hämmäntävä ja usein ehdottoman tuntuinen, mutta silti siinä on
myös konventionaalinen elämäntapaan ja kulttuuriin liittyvä
ulottuvuus.

Koherenssi- eli yhteensopivuusteoria ilmaisee sen, kuinka
totuus riippuu käsitteellisistä, konventionaalisisista, näkemyksel-
lisistä ja jopa elämänmuotoon liittyvistä yhteyksistä. Ajatus ja
näin myös tieto on suhteellinen, konventionaalinen kuva maail-
masta.¹⁴ Pragmaattinen totuusteoria tuo esiin tiedon suhteen
ihmisen toiminnalliseen olemukseen, mitä edellä olen korosta-
nut (ns. odotusmielleteoria). Näin itse asiassa perinteiset to-
tuusteoriat ilmaisevat jotain olennaista totuuden puolta.

Ajattelulla ja tietämisellä voi ajatella olevan suurempi kos-
minen merkittävyys, kuin mitä edellä olen esittänyt. Mutta on
vaikea vedenpitävästi argumentoida sitä, että tiedolla olisi ihmi-
sen todellisuuden ylittäviä ominaisuuksia. En halua suoranai-
sesti kieltää sitä mahdollisuutta. Loppuun asti vietynä se tuntui-
si edellyttävän, että ihminen voisi olla yhteydessä johonkin maa-
ilman viimeiseen perustaan tai ihminen (hänen ajattelunsa) oli-
si mikrokosmos, makrokosmoksen aito kuva. Toisaalta vaikka
näin olisikin, voi kysyä, miten se heijastuu ihmisen tavanomai-
sessa tietotoiminnassa.¹⁵

Viitteet

1. Mielen sisältöinä voi pitää vain aktualisoituneita, ts. jossain ajankohdassa ajateltuja ajatuksia. Ne perustuvat kuitenkin ihmisen sieluun rakentuneisiin ajattelun mahdollisuuksiin, aihioihin, jotka ovat aktivoituneet ajatukseksi syystä tai toisesta. Näin ihmisen mielessä on aina faktuaalisesti paljon potentiaalista tietoa, joka ei aktualisoidu ajatukseksi tai väitteeksi.
2. Esim. kirjoissa ei sinänsä oikeastaan ole tietoja (vaikka tätä puhetapaa voidaan hyvin käyttää), koska niissä on vain merkkejä. Ne on ensin tulkittava (tiedettävä) joksikin, ennen kuin ne ovat tietoa. Se että tiedon on todellistuaikseen esiinnyttävä ihmismielessä, voi tietysti olla pelkkä ennakkoluulo. Ehkä aitoa tietoa on muuallakin, esim. Jumalan tai enkelien mielessä. Tällöin on tosin lähellä ajatus, että heillä olisi ehdotonta tietoa, mikä käsitys ei sovi mielestäni ihmisen tietoon.
3. Kuvittelun ja todellisen tiedeyhteisön olemassaoloa voidaan tarkastella myös vallan näkökulmasta. Ihmiset sisäistävät tällaisia valtoja usein huomattaenkin.
4. Totuuden arviointi on tärkeätä, vaikka ehdotonta totuutta ei koskaan saavutettaisikaan. Kaipaus absoluuttiseen tietoon on ilmeisesti ihmisen mielen harhautus, jossa väärän tiedon näkemyksen lisäksi vaikuttavat taustalla syvät psykodynaamiset syyt, esim. ns. vallan narsistinen tarve.
5. Ehkä tässä on syytä huomauttaa, että tiede on yrittänyt kehittää tekniikoita, joilla se pyrkii koettelmaan (testaamaan) esitettyjen ajatusten totuuden. Tiedeyhteisö tavallaan myös vaatii niitä käytettäväksi, ts. arvostaa tällaista menettelyä. Kuitenkaan tieteessäkään ei voida testata mitään yleistä totuutta, vaan koetteleminen toteutetaan tiettyjen kriteerien, tavallaan teoreettisten tai jopa maailmankatsomuksellisten ehtojen puitteissa.
6. Otetaan esim. lause "Suomi itsenäistyi vuonna 1917". Tämä merkitsee jotain vain hänelle, jolla on käsite "Suomi" (lisäksi valtio, maa, kansa jne.). Itsenäistymisen käsite on todella laajasti sidoksissa muihin käsitteisiin ja näkemyksiin. Sama koskee tietysti myös ajanlaskua, mikä sekään ei ole absoluuttista vaan suhteellista ja sovitua. Väitteillä on niin vaikuttava konventionaalinen (usein tiedottomien sopimusten kaltainen) ulottuvuus, että ne ovat merkityksellisiä vain jonkin ajatuskulttuurin jäsenille. Tämäkin osoittaa, ettei totuus väitteiden ominaisuutena voine olla absoluuttinen. Ajattelun kannalta "absoluuttinen asiantila" tuntuu luvottomalta abstraktiolta, vaikka substantiaalisen totuuden olemassaoloa on niin vaikea hylätäkään. Siihen meitä ehkä houkuttelee vain vallan narsistinen voima.
7. Varmuus (ja varmentuminen) on tietenkin kovin suhteellista ja riippuu yksilön elämäntilanteesta. Monien asioiden koemme olevan 100-prosenttisen varmoja. Tällaisia ovat esimerkiksi välittömän nykyhetken havainnot. Kuitenkin nekin ovat aina jollain tavalla tulkittua ja varmuus edellyttää, ettei mieleemme ole jotenkin harhainen tai sairas – siitäkin olemme usein varmoja. Uskon varmuus on kuitenkin todellinen ilmiö ihmisessä,

vaikkei ehkä syvimmiltään täydellistä varmuutta voida ainakaan ajatuk-sellisesti todistellen osoittaa olevan olemassa. Se ei ole ilmeisesti argu-mentaation varainen asia, niin kuin ei asioiden olemassaolokaan. Ihmi-nen kaipaa absoluuttista varmuutta. Sitä ovat sekä empiristit että idealis-tit uskoneet saavuttaneensa. Varmuutemme – esim. arkisessa elämässä – onkin aivan ilmeisesti hyvin perusteltua, ainakin johonkin rajaan asti.

8. Fichten teos, johon viitataan, oli "Die Bestimmung des Menschen" (ilm. ensi kerran 1800). Nimi voidaan suomentaa esim. Ihmisen määrittäminen.
9. Usein ajatellaan, että asiantilat maailmassa ovat kaiken perusta. Niihin nähden muodostamme käsityksemme ja niiden nojalla voimme mahdolli-sesti olla yhtä mieltä, ts. niihin perustuu mahdollinen yksimielisyys. Tä-hän liittyy usein ajatus ikään kuin olisi siis jokin "todellinen todellisuus", johon viime kädessä ajatuksia verrataan. Ajatus kaiken perustasta, esim. aistimukset synnyttävästä, ei-käsitteellisestä (ei-tulkitusta) todellisuudesta, on kuitenkin vain ajatus, johon uskomme. Se on varmaankin perustel-tu olemassa. Ajattelu on kuitenkin jotenkin samoin kuin uskomus toiseen "kaiken perustaan", Jumalaan. Me voimme uskoa, että kaiken takana on jokin todellisuus, mutta siitä meillä on kuitenkin vain käsityksiä ja usko-muksia. Fichte oli tästä selkeästi tietoinen. Kohdattu on jo toisella taval-la olemassa. Ajattelu voi luoda käsityksiä kohdatusta ja jäsentää sitä esim. suhteessa toimintaamme. Ajattelulla tai ajatuksilla ei voi päästä "todelliseen todellisuuteen". Uskoessamme maailman olemusta koskevia käsityksiä lankeamme usein tällaiseen ajattelun omnipotenssiin. Viime kädessä kuitenkin vain kohdattu on todellista.
10. Uskon käsitettä tarkastelen ihmisen sielundynamiikan kannalta myöhem-min tarkemmin, ks. luku 27, s. 274.
11. On toisaalta selvää, että sekä uskolla että epäilyllä on monia ilmentymiä, joita voi pitää kyseenalaisina ja jopa sairaalloisina. Ihminen voi olla kyvytön luottamaan ja on liiallisen epäilyn vallassa, tai hän luottaa liian sokeasti eikä kykene epäilemään. Tämä voi koskea tietysti sekä tieteellistä että maailmankatsomuksellista ajattelua.
12. Analogisesti voisi ajatella, että yhtyminen on kiintymyksen ja rakkauden huippufunktio. Kiintymyksestä ja rakkaudesta ks. luku 17. Yhtymisen käsitteen olen maininnut myös teoksessa ISO, s. 55.
13. Vastavuus ei ole ongelmaton, ajattelun oman riippumattoman energeettisen luonteen (esimerkiksi ajattelun näkemyksellisyyden) ja käsitteiden konventionallisuuden (sosiaalisuuden) vuoksi.
14. Oma mielenkiintoinen kysymyksensä ja lisä kielen ja ajattelun suhteellisuu-den ongelmaan on ns. kielen eksistentiaalinen yleispätevyys. Sitä käsitte-len luvussa 33, s. 343.
15. Usein ajatellaan, että totuutta voisi lähestyä jotenkin substantiaalisesti niin, että lopulta ajatuksissa olisi aito jäljennös maailmasta. Mutta aja-tuskuva maailmasta olisi kai joka tapauksessa vain kuva, koska muutoin meidän olisi kai ajateltava, että tutkijan ajatus (mieli) yhtyy maailmanaja-

tukseen (maailmanjärkeen?). Tietäminen ja tietämisen kohde olisivat tällöin yhtä. Vaikka tieto maailmanrakenteesta olisikin vain kuva, sen voisi tietysti ajatella olevan yhtä maailman alkukuvan kanssa. Voisiko tällöin olla kyse pelkästä ajatuskuvasta, koska ilmeisesti aistimuksillekin jää jokin osuus maailmankuvassa. Ajattelu ei kuitenkaan kykene toisintamaan sitä laatujen omaperäisyyttä ja yksityiskohtien loputonta rikkautta, joka sisältyy havainnossa kohdattuun. Voihan nimittäin kysyä, tavoittaako ajattelu jotain jo kohdatussa itsessään olevaa vai valmistaako ajattelu vain kuvan, ajatuskuvan todellisuudesta perustuen omaan energieettiseen luontoonsa eikä perustuen jossain annettuun maailman rakennukseen? Meidän on vaikea tyytyä ajattelemaan, että ajattelu on vain kuva, jolla on ainoastaan tietty pragmaattinen suhde todellisuuteen. Oivaltaessamme me todella koemme saavuttavamme oikeita käsityksiä todellisuudesta. Kun ajattelun energieettinen olemus on tutkijoillekin usein vaikeaa tiedostaa kohdaten, he tavallaan tietämättään ajattelevat ajattelun olevan todellisuuden aito toisinto, ikään kuin voisi ainakin periaatteessa tietää jotain lopullista. Yksittäinen ajatus on toisaalta vain katkelma laajasta ajatus- ja merkitysverkostosta, josta tietysti voisi ajatella, että se olisi väärentämätön todellisuuden kuva.

13. Valta ja riippumattomuus

Tietäminen on jäsentymisen linjan perusilmiö. Pyrkiessään jäsentämään ja tietämään maailmaa ihminen yrittää hallita sitä.¹ Hallitsemiseen liittyy läheisesti toinen käsite, nimittäin valta. Se on hyvin monentasoinen sekä yksilöllinen että yhteisöllinen ilmiö. Luon tässä alustavan kuvan vallan käsitteestä, vaikka tarkastelen sitä paljon myös myöhemmin. Valtaa tutkiessamme lähestymme jo selvemmin sielunelämän dynaamisia ilmiöitä, kun tähän asti olemme liikkuneet lähinnä mielen ja sielun fenomenologiassa. Siksi tarkasteluun tulee jo aivan toisia sävyjä.

Valta

Todellisuuden hallitseminen on valtaa sen yli. Jäsentäessämme todellisuutta ajatuksellisesti me otamme sen haltuumme, tavaltaan siis valtamme piiriin. On varsin luonnollista, että yksilö ja yhteiskunta pyrkivät hallitsemaan todellisuuden eri alueita, koska elämä ei olisi muutoin mahdollista. Valta on tässä mielessä luonnollinen ja neutraali elementti.

Vallalla on kaksi perusulottuvuutta, niin kuin lähes kaikella sielullisella. Voidaan puhua toisaalta henkilökohtaisesta ja toisaalta sosiaalisesta vallasta. Nämä käsitteet yhtyvät pitkälti myös jakoon sisäinen ja ulkoinen. Valta liittyy luontevasti ajatteluun, koska se on puhdasta muotoa ja erityisesti juuri se jäsentää ajatusmuodoilla todellisuutta.²

Valta on kuitenkin monitahoinen ilmiö siten, että se läpäisee koko inhimillisen olemisen, sen kaikki tasot. Vaikka käsittelemme tarkemmin vasta myöhemmin sellaisia eksistentiaalisia tarpeita kuin liittyminen ja tekeminen, joudun jo tässä kuitenkin ryhmittelemään vallan ilmiötä näillä ulottuvuuksilla, koska valta ei ole mikään täysin puhdas jäsentymisen ilmiö. Tällaiset monipuoliset yhteydet ovat sielunelämässä luonnollisia ja väistämättömiä.

Muotovallat ja henkilökohtainen ote

Yhteiskunnassa erilaiset toiminnot ovat pitkälle jäsenettyjä; näin on virastoissa, laitoksissa, yrityksissä, liikenteessä, käyttäytymisessä jne. Näistä toiminnoista huolehtivilla on valtaa, koska he voivat pidättyä, ja heidän tuleekin pidättyä, toiminnoista, jos jokin osapuoli ei noudata asioidensa hoidossa vaadittavia sääntöjä. Virantoimittajalla ei useinkaan ole henkilökohtaista valtaa siihen, että hän voisi itsenäisesti valita, kuinka hän suhtautuu esimerkiksi asiakkaaseen, vaan hänenkin on toimittava asetettujen sääntöjen mukaisesti.³

Itse asiassa yhteiskunta on erilaisten kirjoitettujen ja kirjoittamattomien toimintasääntöjen (valtojen) verkosto, joka jäsentää yhteiskuntaa ja tekee sen turvalliseksi. Yhteiskunta saattaa myös rangaista sääntöjen rikkojaa ja jopa pakottaa niitä noudattamaan (ns. pakkovalta tai väkivalta). Viranomaiset eivät saa harjoittaa mielivaltaa, vaan heitä sitovat myös omat säännöksensä. Mielivalta merkitsee vallan ottamista omiin käsiinsä. Yhteiskuntaa ja ihmisten käyttäytymistä siis hallitsevat eritasoiset muotovallat.

Sen ohella että yhteiskuntaa ja yhteisöjä ohjaavat erilaiset muotovallat, on kullakin yksilöllä oma toiminnallinen ote elämästään sekä työssä että muussa toiminnassa. Tämä on yksilön henkilökohtaista toiminnallista valtaa elämäänsä. Yksilöt joutuvat alistumaan ja alistuvat enemmän tai vähemmän yhteisöjen muotovaltoihin. Ne pyrkivät jäsentämään lähinnä yksilöiden toiminnan toisiinsa. Mutta kun kaikkea ei voi jäsentää etukäteen, joutuvat yksilöiden henkilökohtaiset otteet myös sovittumaan toisiinsa, ja tästä saattaa aiheutua ristiriitoja. Niitä voi tietenkin syntyä yksilöiden ja yhteisöjen välille, jos yksilöt katsovat, että noudatetut muodot eivät ole asiallisia syystä tai toisesta.⁴

Sekä yhteiskunnan muotovallat että yksilöiden henkilökohtaiset otteet toimivat tekemisen eksistentiaaliohjeena.⁵ Ne joutuvat kohtaamaan toisensa ja sulautumaan toisiinsa. Nämä kaksi toiminnan puolta, sosiaalinen ja henkilökohtainen, toteutuvat tahdon ulkoisuudessa: toinen tulee yksilöä vastaan ulkopuolelta, toinen on yksilön oma projektio ulkomaailmaan. Urautuu

misen ja muutoksen vastakkaiset voimat toimivat tällä alueella toisiaan vastaan sekä yksilöissä että yhteisöissä. Yksilölle on luonnollista samastua sekä omiin toiminnan uriansa että yhteiskunnan muotoihin; niistä voi tulla vallan kysymys tietoisesti tai tiedottomasti. Toisaalta elämällä täytyy aina olla muotonsa.⁶

Ajatusvallat

Yhteiskunnassa vallitsee myös erilaisia ajatusvaltoja. Tämä on erityisen totta nykyaikana, jolloin ihmisen mieltä käsitellään pitkäjännitteisesti ja järjestelmällisesti opeilla, teorioilla, ajatuskehyksillä, maailmankatsomuksilla jne. Oppimalla ajatusjärjestelmiä yksilön mahdollisuudet jäsentää ja hallita todellisuutta kasvavat, mutta samalla hänen mielensä ikään kuin valjastetaan ajatusvaltojen käyttöön. Koska myös inhimillinen ajattelu urautuu ja muuttuu jähmeästi, joutuu yksilö elämään pitkälti omaksumiensa ajatusmuotojen varassa.

Kun yksilö kohtaa koulutuksessa ja muussa viestinnässä ajatusvaltoja, ne toimivat hänen ajattelulleen virikkeinä, joihin hänen on aina vastattava jollakin tavalla, käytännössä lähinnä omaksumalla niitä, mutta myös muodostamalla omia ajatuksia. Ajatuskulttuurit ovat osa kasvattavaa ja säätelevä voimaa yhteiskunnassa.⁷ Ne ovat myös olennainen osa yhteiskunnan toiminnallista jäsenystä. Yhteiskunnan ja sen osa-alueiden jäsentämiseen vaikuttavat maailmankatsomukset, ihmiskäsitykset, muut teoriat, käsitykset oikeudesta ja moraalista jne. Tavallaan juuri ajatusvalloilla on ankara ote ihmisten mielestä. Ne ovat yksilön mieleen kohdistuvia sosiaalisia paineita.

Ajattelun valta vaikuttaa kuitenkin myös yksilön sisällä. Vallan energiaa voi pitää juuri ajattelussa vaikuttavana voimana.⁸ Se aiheuttaa sen, että yksilö samastuu ajatuksiinsa, uskoo niihin sokeasti ja noudattaa tiedottomasti sitä, mitä ajatuksiin nousee. Yksilön on pakko ottaa ajatuskellista valtaa jossain mielessä, se kuuluu ihmisen olemukseen. Jokaisella on käsityksiä, mielipiteitä ja näkemyksiä asioista, ja niiden varassa kukin elää. Tämä on luonnollista, ja epätasapainotilat löytyvät kyvyttömyydestä luottaa ajatuksiinsa tai liiallisesta luottamuksesta.

Tasapainoa on tavallaan se, että yksilön mieli liikkuu näiden kahden ääripään välillä eikä juutu jompaankumpaan. Yksilön on toimittava enemmän tai vähemmän valtaa ottavana, muuta mahdollisuutta ei ole, elämän tilanteet vaativat sitä.

Koska yksilö tarvitsee ulkoisia ajatusvirikkeitä persoonallisuutensa virittejäksi, hän on ristiriitaisessa tilanteessa, jos hän pyrkii säilyttämään myös oman vapautensa, oman valtansa. Ihmisen elämä on aina tällä tavalla ristiriitaista, koska ihminen on riippuvainen ympäristöstä. Kun yksilö omaksuu myös totuuden, kriittisyyden ja vapauden ihanteita, hän voi periaatteessa selvittää suhdettaan ajatusvaltoihin. Usein tosin ajatusvallat sitovat nämäkin ihanteet omaan käyttöönsä ja vaativat esimerkiksi tietynlaista kritiikin harrastamista.

Minä ja vallat

Yksilön tilanne ei ole helppo, koska ajatusvallat – samoin kuin muut muotovallat – palkitsevat usein nimenomaan noudattamista eivätkä itsenäistä ajattelua. Ajatusvallat antavat noudattajille aseman ja roolin valtansa piirissä. Näin ulkopuolisista, vaikkakin hyvin omiksi muuttuneista ajatusvalloista voi tulla kiihkeä identiteetti yksilölle, usein hyvin tiedottomasti.⁹ Mutta toisaalta omavaltaisuuskin voi olla kyseenalaista, vaikka uudistus edellyttää aina sitä.

Valta on aina kaksisuuntainen sielunfunktio. Toisaalta se antaa mahdollisuuden hallita todellisuutta, esimerkiksi omaksutuun ajatusvälinein. Mutta kun omaksumme todellisuutta hallitsevia ajatuskäytänteitä, joko aidosti todellisuutta hallitsevia teorioita tai muuten vain vallassa olevia käsityksiä, saamme todellisuutta itsemme hallintaan, mutta samalla nämä teoriat hallitsevat meitä, minuuttamme. Olemme näin valtojen jonkinlaisia toteuttajia, ehkä joskus suorastaan etäispäätteitä.

Kun ajatusvaltoihin ja niitä ylläpitäviin järjestelmiin liittyy lisäksi vielä arvovaltaa, ne muodostavat yksilölle kiusauksen antaa itsensä niiden käyttöön. Tilanne on siis todella ristiriitainen, jos vapautta ja omaperäisyyttä pidetään arvona. Liittymällä arvokkaaseen ajatusvaltaan yksilö nostaa omaa arvoansa.

Näin ajatusvallat liittyvät myös itsensä korottamisen ja roolin anastamisen naristiseen voimaan, joista tulee myöhemmin puhe. Tilannetta mutkistaa vielä se, että erilaiset ajatukset, omak-suttuina, toisaalta lisäävät yksilön mahdollisuuksia ja näin myös hänen vapauttaan.

Tieto ja valta

Kun elämme tietoyhteiskunnassa, muodostavat juuri erilaiset tietämisen järjestelmät ikään kuin mahteja, joiden vaikutus on monensuuntainen. Niillä hallitaan joitakin kohteita mutta myös yhteiskuntaa, yhteisöjä ja yksilöitä. Varsinkin tiede on saanut tavattoman arvovallan, niin että se on jokseenkin sivuuttanut esimerkiksi kirkon vaikutuksen, joka menneisyydessä oli pää-asiallinen uskomuksellinen mahti. Tiede on kirkollistunut, ja se ylläpitää ja jakaa arvovaltaa. Monia asioita, esimerkiksi virkoja ja tehtäviä, tuskin tavoiteltaisiin, jos niihin ei liittyisi arvovallan tuntoa ja kiusausta.

Tiedosta, tieteestä ja teorioista tulee jollain tavoin osa ihmisen persoonallisuutta ja identiteettiä. Persoonallisuus voi suorastaan kuorettua teorian ilmentymäksi. Tämä näkyy omalla erityisellä tavallaan ihmistä koskevilla tieteillä, koska tutkija ja tutkimuskohde ovat sama. Tällöin teoriat voivat tulla omalaa-tuisen hallitseviksi suhteessa yksilöön, koska hän itse on osa teorian sovellusalueetta.

Jos psykologiset teoriat ovat jotenkin maailmankatsomuk-sellisesti tai teoreettisesti yksipuolisia, ne vaikuttavat suoras-taan yksilön persoonalliseen ilmeeseen vääristäen sitä joiltain osin. Tosin kaikkien teorioiden vaikutus on ristiriitainen. Ne toisaalta avaavat ymmärryksen, hallitsemisen ja tiedostamisen mahdollisuuksia, mutta voivat samalla niitä myös sulkea. Tällai-set ristiriidat nostavat esiin arvojen välttämättömyyden, koska vain niihin voi perustua yksilön edes suhteellinen vapaus.

Yksilöllä on paine tietää. Tietämättömyys on raskasta, mut-ta sen sietäminen vahvistaa huomattavasti riipumattomuutta ja avartaa persoonallisuutta. Ihmisessä on luontaista painetta tie-tämiseen, ja hän saa siitä tyydytystä. Nykyaikaisessa yhteiskun-

nassa tiedon ja informaation kuluttaminen on suorastaan viihdettä. Ei vain hallitseminen ja perillä olemisen paine vaan myös uteliaisuus ja tiedonhalu on luonnollista; se virittää sisäisesti, mikä on yksilön henkiselle olemukselle tyydyttävää.¹⁰ Ihminen haluaa olla informoitu, ei halua eikä jaksakaan toimia tietämättömänä. Siksi tiedottaminen on tärkeää.

Maailmankatsomukset

Maailmankatsomukset ovat erikoinen inhimillisen vallan ilmentymä. Ihmisen ei yleensääkään oikcin jaksakaan sietää maailman moninaisuutta; hän haluaisi tietää asiat lopullisesti tai ainakin periaatteessa lopullisesti. Ihminen haluaa olla myös oikeassa-olija ja kaiken hallitsija. Ehkä nämä paineet selittävät osan siitä, miksi maailmankatsomuksia syntyy. Usein juuri maailmankatsomukset synnyttävät väärää omnipotenssia (kaikkivoipaisuutta) yksilön mieleen.

Maailmankatsomusten myönteinen puoli on se, että ne muodostavat virikkeellistä ainesta, järjestelmiä ja koulutuksen muotoja, jotka voivat prosessoida ihmisen sisäisyyttä myönteisesti, niin että hän saa suhteen johonkin uuteen. Katsomukset kasvattavat, niitä on hyvä käydä syvällisesti ja ymmärtäen, innostuenkin läpi, aikansa kutakin. Ne kuitenkin myös sitovat yksilöä piiriinsä, ja näin toteutuvat yksilöiden kautta; tällä tavoin ne jatkavat olemassaoloansa ja voivat toimia virikkeinä uusille sukupolville. Ihminen ei toisaalta juuri pysty olemaan muodostamatta jonkinlaista maailmankatsomusta joko tietoisesti tai tiedottomasti.

Oma erikoinen maailmankatsomusten synty tapa on teorioiden tai menetelmien ideologisoituminen eli maailmankatsomuksellinen rehevöityminen. Esimerkiksi ns. luonnontieteellinen menetelmä on rehevöitynyt monin eri tavoin maailmankatsomukseksi ihmisten mielessä; on syntynyt "tieteellisiä" maailmankatsomuksia.¹¹ Vastaavasti myös teoriat ja teoreettiset asenteet voivat yleistyä niin, että ne saavat maailmankatsomuksen aseman. Onhan esimerkiksi psykoanalyysia käytetty uskonnollisten ilmiöiden selittämiseen. Tällaiset rajoittuneista teorioista

lähtevät selitykset voivat olla hedelmällisiäkin (heuristisia) tuomaan esiin jotain uutta, mutta yksinomainen pysytteleminen niissä voi johtaa väärinarvioon jostakin ilmiömaailmasta ja näin kaventaa suhdetta todellisuuteen.

Ihmisen ajatuskenttä on aina kovin rajallinen, ja näin on tavallaan ymmärrettävää, että kukin yrittää selittää kohtaamiinsa elämänilmiöitä niillä ajatusaiheilla, jotka hänellä sattuu olemaan varastossa. Juuri ajattelun rajoittuneisuuden vuoksi ihmisen olisi hyvä yrittää olla samastumatta ajatteluunsa ja oppia sietämäänsä tietämättömyyttä, joka äärimmilleen vietyinä voi kyllä olla vaativaa. Toisaalta maailmankatsomuksellinen oikeassa oleminen ja vallanhimokin ovat kovin inhimillisiä ja ymmärrettäviä, vaikka niitä voidaan pitää myös heikkoutena ja lankeemuksena.

Tunnen ja tiedän

Edellä olen käsitellyt valtaa lähinnä tekemisen ja jäsentymisen eksistentiaalioiden piirissä. Valta liittyy kuitenkin myös liittymiseen ja tunteisiin. Itse asiassa käsite tunteminen ilmaisee jotain tiedonomaista, vaikka tällä ilmiöllä on oma energeettinen hahmonsensa ihmisen mielessä. Tunnumme ihmisiä, maisemia, rakennuksia jne. Kyseessä on tällöin kohteen tunnistaminen, mikä edellyttää jotain käsitteenomaista muodostetta, johon sisimmässämme vertaamme sitä, mitä olemme kohdanneet.¹²

Käsitteessä tunteminen (vrt. asiantuntemus) heijastuu se taustanäkemyks, että ollakseen todella perillä asioista yksilön on täytynyt kohdata ne aidosti ja lisäksi, että hän on muodostanut niistä näkemyksen.¹³ Tunnonomainen puoli ei suinkaan näin ole merkityksetön tietävässä tuntemisessa. Tunteminen on tietysti hyvin keskeistä ihmisen elämässä edelleenkin huolimatta aikamme korostuneesta rationalismista.¹⁴ Kun tunnot tosiasiaa hallitsevat ihmisen kokemuksta johonkin mittaan aina, on tämä ehkä luontevin syy samastua – sekä omassa persoonassa että yhteisössä valtaa pitävään – ajatteluunsa, koska se tuntuu tietoisuudessamme tunnonomaisen ehdottomasti.¹⁵

Vallan leviäminen

Ihminen joutuu liittymään jollain tavalla ympäristön eritasoisiin valtoihin. Liittymisen kautta yksilö oppii jotain näiltä valloilta, mutta samalla vallat ottavat tavallaan myös ainakin osia yksilöstä käyttöönsä. Liittymisessä vaikuttavat myös tunteet, jotka ovat erityisen merkittäviä valtojen muodostuessa yhteisöihin ja koko yhteiskuntaankin.

Tunteet sinänsä ovat vuorovaikutuksellisia, joten on selvää, että ne liittävät ihmistä sosiaaliseen maailmaan, myös vallan näkökulmasta. Ihmisellä on sosiaalisen hyväksymisen tarve, pyrkimys välttää hylätyksi tulemistä tai muita rangaistuksia. Yksilö tavoittelee myös sosiaalista kunniaa ja asemaa. Tällöin esimerkiksi häpeän, pelon ja kateuden tunteet vaikuttavat siihen, mihin ja miten yksilö liittyy.

Erityisesti tunteiden kautta vaikuttavat sosiaaliset vallat ovat erikoisen näkymättömiä voimia, joita vastaan on vaikea kamppailla. Yhteisössä voi elää pelkoa tai häpeää luovia voimia niin voimakkaasti, etteivät yksilöt uskalla nousta esimerkiksi yhteisössä viljeltäviä ajatusvaltoja vastaan. Tämä koskee jollain tavalla kaikkia yhteisöjä, mutta erityisesti niitä, joissa syystä tai toisesta elää teoreettista paatosta. "Toisinajattelijat" tai "toisintoimijat" herättää tunteita ja joutuu tunteiden kohteeksi. Tietysti toisinajattelijan tunteet ja motiivit voivat olla kypsyttyneitä niin kuin muidenkin.

Enemmän tai vähemmän valtaan samastuneissa yhteisön jäsenissä elää tunteita, jotka – vuorovaikutuksellisuutensa ja ympäristöön leviävien voimien – tukahduttavat omaperäisyyttä ja itsenäisyyttä. Tunnekuviot voivat olla niin moninaiset, ettei niiden yksityiskohtia voi tässä kuvata. Näin valta sananmukaisesti leviää yhteisöissä ja voi joskus suorastaan patologisoida yhteisön jäsenten mielet. Tyypillistä on se, että jokin ylimmän kaltainen – syvimmiltään narsististen voimien ylläpitämä – ajatustapa hallitsee yksilöä niin, että hän pelkää siitä poikkeamista ja levittää (tiedottomasti projisoi) tämän pelon muihinkin yhteisön jäseniin, ja näin muodostuu kaikkia yhdistävä "näkyvä" valta.

Narsistinen valta

Narsistinen vallan tarve elää kuitenkin myös jokaisessa yksilössä. Persoonallisuuteen sisältyy painetta levitä laajemmalle, ikään kuin persoonallisuudessa olisi voima, joka sanoisi: "Tulokoon ajatukseni yleiseksi laiksi". Tällöin tietoiset tai tiedottomat tunteet voivat toimia vallan pontimena, levittäjänä. Valtaa voidaan tietysti pakottaakin laajemmalle, mutta käytännössä yksilö voi myös tietämättään levittää valtaansa yhteisöön käyttämällä hyväksi – usein tiedottomasti – omia ja yhteisön jäsenten tunteita. Valtani pyrkii valloittamaan nimenomaan sosiaalisen todellisuuden.

Ihmisen narsistiset voimat vaikuttavat suunnattoman ovelilta, jopa niin, että niitä vastaan on vaikea käydä kamppailua. Tällaiset tunnevallat syntyvät, kun tunteet tukevat joitakin olemassa olevia ja tavallaan auktorioituneita ajatusvaltoja, teorioita, maailmankatsomuksia, moraalisia näkemyksiä, käyttäytymissääntöjä, puhe- ja suhtautumistapoja jne.

Vallan voima saa aikaan sen, että yksilö samastuu ajatuksiin tai muotoihin, joko henkilökohtaisiin, omaperäisiin tai sosiaalisesta todellisuudesta omaksuttuihin ajatusmuotoihin. Vallan voiman yksi tehtävä on ikään kuin sokaista yksilö samastumaan ajatuksiinsa ja näin yhdistymään johonkin kohteeseen aineellisessa, sosiaalisessa tai henkisessä ympäristössä, ts. liittymään niihin ja tulemaan osaksi niitä tai tavallaan myös tulemaan eräänlaiseksi jatkeeksi noille ilmentymille.

Tiedän, että en tiedä

Pidän merkittävänä sisäisenä vapautumisprosessina sitä, että yksilö tiedostaa ajattelun energeettisen olemuksen, siitä johtuvan suhteellisuuden, tiedon erillisyyden ajattelusta ja tiedon idealuonteen, joka puolestaan merkitsee mm. sen suhteellistamista kriteereihin.¹⁶ Tässä oivalluksessa on jotain samaa kuin sokraattisessa ajatuksessa "Tiedän, että en tiedä". Se purkaa merkittävästi minuuden samastumisen ajatusolemuksen, sen satunnaisiin sisältöihin.¹⁷

"Tiedän, että en tiedä" vapauttaa minuuden, niin että se ei ole riippuvainen tavasta jäsentää todellisuuden ilmiöitä. Ihmisellä on taipumus samastua ajatuksiinsa ja niihin kätkeytyviin asenteisiin. Ajatteluun liittyvä luonnollinen vallan kiusaus ajaa meitä absolutisoimaan tietämistä, ja niin tiedosta voi tulla persoonallisuuttamme kahlitseva identiteetti ja kuori. Juuri tietämättömydessään minus lunastaa vapauden oman ajattelunsa olemuksesta.¹⁸

Totuus on arvo, joka ei pohjimmiltaan sido ketään, vaan lopulta aina vapauttaa tarkastelemaan asioita uudella tavalla. Hetkeksi ihmisestä tietysti voivat jotkin erityiset näkemykset tuntua todelta, mutta totuuden seuraaminen vapauttaa hänet niistäkin. Näin arvot luovat periaatteessa riippumattomuutta, vaikka ihmisen on usein vaikea seurata totuutta sosiaalisten paineiden ja omien narsististen voimien vuoksi.

Arvot ovat lopullisesti saavuttamattomia, mutta kuitenkin vapauttavia. Sama koskee ideoitakin, ainakin sellaisia ideoita kuten esimerkiksi tieto. Koska tieto on idea, ei sitä voi koskaan saavuttaa mitenkään lopullisesti. Tietoa joudutaan etsimään jatkuvasti. Suhteellisesti – aikaan, paikkaan, konventioihin jne. rajoittuen – totuutta tietenkin saavutetaan. Ideat – tämä koskee tiedonkin ideaa tai ideoita – ovat toiminnan suuntia ja organisoijia samassa mielessä kuin arvotkin. Sama idea voi saada erilaisia ilmentymiä ja ajaa uusiutuvaan suhteeseen asioihin.

Sokraattisesti "tietämätön" minus on vapaa näkemään avaresti ideoiden erilaisia ilmentymiä inhimillisessä maailmassa. Tiedonkin idea on vapaa näkökulma todellisuuteen. Tämä ei vähennä tiedon arvoa ja merkitystä, vaan asettaa sen vapaasti ihmisen mieltä jäsentäväksi luomukseksi. Yksilön on vain usein vaikea sietää tietämättömyyttä tässä mielessä. Siinä on kuitenkin mielestäni syvimmän kriittisyyden siemen.

Viitteet

1. Hallitsemisesta ja muista ns. käytännöllisistä tarpeista, ks. tarkemmin ISO, s. 69-73.

2. Vallan käsitettä olen esitellyt teoksessa ISO, s. 75-93. Kyseisessä teoksessa liitin vallan juuri ajattelun psykodynamiikkaan, mutta aivan ilmeisesti meidän on liitettävä se laajempiin yhteyksiin, kuten tässä teoksessa pyrin tekemään.
3. Esim. pankkivirkailijan on annettava asiakkaan tililtä rahaa, jos hän täyttää kaikki rahannostolle asetetut edellytykset. Hän voi evätä rahannoston, jos edellytyksiä ei täytetä, ts. hän siis käyttää valtaa. Hän ei voi kuitenkaan valita, kenelle antaa rahaa, jos ehdot täytetään, ts. virkailijalla ei ole henkilökohtaista valtaa. Nykyaikaisessa yhteiskunnassa henkilökohtaisen vallan alue on usein rajattu tarkoin säännöksin eikä sitä ole monissa tehtävissä kovinkaan paljon.
4. Tyypillistä on, että perheissä tai työpaikoilla voi syntyä kamppailua siitä, kuinka elämä tai työ jäsennetään. Asiasta on eri osapuolilla usein erilaisia näkemyksiä.
5. Tekemisen eksistentiaaliosta (eksistentiaalisesta tarpeesta tai ulottuvuudesta) tulee puhe tarkemmin vasta luvussa 18, s. 163.
6. Jos yksilössä asuu vapauden paineita, hän joutuu kysymään sekä omaa että yhteiskunnan elämänmuotoa. Vapauden paineissa elää tietenkin aina narsismia, esim. itsensä korottamisen painetta, mutta se ei silti tee itse vapauden pyrkimystä arvottomaksi.
7. Ajatuskulttuurin käsitteestä, ks. tarkemmin IK, s. 79.
8. Saattaa olla jopa vaikea kuvitella, mitä ajattelu olisi, jos siitä puuttuisi kokonaan vallan energia. Se aivan ilmeisesti virittää omalta osaltaan inhimillistä sielunelämää aivan toiselle tasolle, kuin mitä se itsessään olisi. Sen vaikutus on kuitenkin kaksitahoinen. Toisaalta vallan energia tekee sielunelämän laajaksi ja monipuoliseksi, mutta toisaalta se harhauttaa voimakkaasti ja sitoo minuutta. Se rakentaa persoonallisuutta tämän kehitysvaiheissa, mutta toisaalta siitä olisi osattava luopua. Vallan energia panee hallitsemaan mutta myös hakemaan uusia hallitsemisen kohteita, koska se tyydyttyy hallitsemisen piirin laajentumisesta. Narsistiset voimat vaikuttavat ihmisen sisäisyydessä. Siksi ne yleensäkin näyttävät tarttuvan ihmisen ajatteluun helposti. Sen kiertävässä kiihkeydessä elää vallan, itsensä korottamisen ja roolin anastamisen paineita. Se ei tietenkään merkitse, että syntyisi kelvottomia näkemyksiä, mutta se voi vaatia vastapainokseen raastavia eksistentiaalisia tunteita. Palaan tähän kysymykseen myöhemmin tarkastellessani ns. narsistista ydintä luvussa 22, s. 200.
9. Identiteetin käsitteestä tarkemmin ks. ISO, s. 114-120.
10. Varsinkin kasvatuksessa on tärkeää huomata, että ihminen on nimenomaan henkisesti virittyvä olento. Ärsykeistä tulee virikkeitä inhimillisesti katsoen vain, kun sisäiset energiat käynnistyvät. Tällöin on kyse muustakin kuin vain ihmisen sielullisista energioista. Uteliaisuudesta (tiedonhalusta) ja muista aktiivisista henkisistä tiloista ks. tarkemmin ISO, s. 158-166.

11. Luonnontieteellisen menetelmän ideologisoitumisesta luonnontieteelliseksi materialismiksi, ks. esim. IK, s. 123.
12. Vrt. ns. hahmoontuminen luvussa 15, s. 144.
13. Vrt. ajatuksen ja näkemyksen tunteenomainen luonne, ks. luku 6, s. 41 ja luku 10, s. 72.
14. Ihmisen suhde todellisuuteen lienee ollut menneisyydessä monin tavoin erilainen kuin nyt. Luultavasti se on ollut nimenomaan kokonaisvaltaisempi, jäsentymättömämpi ja siksi tunnonomaisempi, tuntevampi. Käsitteellinen ajattelu ei ollut kehittynyt, eikä sitä viljelty samaan terävyyteen kuin nyt. Nykyään suhtaudumme hyvinkin tietoisesti käsitteellisesti ja kriittisesti niin omiin ajatuksiimme kuin todellisuuteen – tai ainakin tämä on mahdollista. Tulevaisuuden ihmisen suhde maailmaan tulee olemaan monessa ulottuvuudessa ja monen asian yhteydessä vieläkin tietoisempi kuin nyt – ehkä yllättävälläkin tavalla. Käsitteellisen terävyyden puuttuessa ihminen on ilmeisesti enemmän aistinut ja tuntenut, vaikka jonkinlaista käsitteellistymistä, ts. todellisuuden tuntemista, on tapahtunut. Kun tiedon idea heräsi ja tietämiseen alettiin suhtautua tietoisemmin, kriittinen tietoisuus heräsi. On tietenkin hyvä muistaa, että vaikka järkevyyden on hyve, johon pitää myös pyrkiä, on käytännössä järkevyydenkin takana usein monia vaikuttavia tunteita. Rationaalisuus voi olla vain väärää luottamista omaan "rationaaliseen tuntumaan" asiasta tai vain defensiivisyyttä olla kohtaamatta tunteita, mikä sinänsä on aivan arkipäiväistä ja ymmärrettävää, koska kaikissa ihmisissä elää kohtaamattomia tunteita.
15. Tietämistä on pidetty kykynä sen takia, koska ajattelu on kyky. Mutta sekaannuksen juuret voivat olla syvemmälläkin. Ehkä tietämistä on pidetty (tiedostamatta) eräänlaisena tuntemisena. Tällöin elämys tuntemuksen ehdottomuudesta on siirtynyt myös tietämisen kokemukseen. Ajatteluhan on tietenkin sekin jollain tavalla tunnettua, koettua. Syvimmiltään ehkä tuntemiseen luottaminen on syy siihen, että luotamme ajatuksiin ja pidämme niitä tietona jossain ehdottomassa mielessä. Saatamme suhtautua käytännössä hyvinkin primitiivisesti tietoihimme – luottamalla syvimmiltään tunteisiimme. Tunteminen on tietysti merkittävä inhimillinen kyky, eikä se ehkä koskaan ole täysin erillään tietämisestä, mutta kriittisessä asioiden tarkastelussa on pyrittävä olemaan tietoinen siitä, millä tavalla se on mukana.
16. Useimmat vapauttavat ja kehittävät sisäiset prosessit ovat myös psyykkisesti koettelevia ja ne edellyttävät esim. eksistentialisten tunteiden läpikäymistä. Eksistentialisista tunteista ks. myöhemmin luku 25, s. 244.
17. On jossain määrin liioiteltua puhua ajatteilun satunnaisista sisällöistä, koska ihmisen elämän asetelma ihmisenä ilmeisesti sisältää toisaalta sellaista yleispätevyyttä, että on vaikea kuvitella ihmisen elämää ilman tiettyjen peruskategorioiden myöntämistä. Tällaisia ovat esimerkiksi elämää, kuolemaa, aikaa, syömistä, kävelyä koskevat käsitteet. Filosofit ovat pyrkineet puolestaan selvittämään tietoisuuden peruskategorioita (ns.

transkendentiaalifilosofia) ja yrittäneet sitä kautta löytää absoluuttisen tieteen, ihmisen tajunnan kategoriaalisen perusrakenteen. Kategorioihin verrattavia ovat tietenkin kielessä ja ajattelussa olevat loogiset rakenteet, joita niitäkään tuskin voidaan pitää "satunnaisina". Ne ovat oma ongelmansa, niin kuin matemaattinen tietokin. Missä kategoriaalisten ja ei-kategoriaalisten käsitteiden raja kulkee, on oma filosofinen kysymyksensä. Selvää on, että on tavallaan annettuja kategoriaalisia käsitteitä ja tietoisuuden muotoja, mutta toisaalta ihminen voi käsitteellistää lähes mitä tahansa ja luoda käsitteitä lähes mistä tahansa, joten on todella satunnaisia (kontingenteja) käsitteitä. Ajattelu ei ole kuitenkaan yhtä kuin käsitteet, vaan käsitteiden väliset yhteydet eli ajatukset ovat olennaisia. Käsitteisiin nojaten voi luoda mitä erilaisimpia ajatuksia. Niinpä ajatukset tuovat oman variaatioavaruutensa käsitteiden käyttöön, ja näin käsitykset (ajatukset ja tiedot maailmasta) voivat olla erityisen kontingenteja.

18. Se ei enää ime mukaansa minuutta, joka voi alkaa kuunnella sisäisempiä lähteitä. Sokrates kuunteli daimoniansa, ääntä, joka varoitti häntä ryhtymästä johonkin suunniteltuun toimeen. Tietämättömyys on raskas kokemus, mutta toisaalta ihmisen sisäinen vapaus vaatii ajoittain tällaista vapaaehtoista tyhmentymistä. Vasta siitä alkaa todellisuuden kohtaaminen intensifioitua. Hurskaasti voin tietysti kuvitella ymmärtäväni tämän tietämättömyyden ja sen perustelut. Käyttäydyn kuin tiedon vallan anastaja. Salaisissa ajatuksissani, itsellenikin salaisissa, saatan kaikesta älyllisestä tietoisuudestani huolimatta kuvitella itseni tietäväksi sanan ehdottomassa mielessä. Pelkästään älyllinen ponnistus ei riitä, täytyy tapahtua syvempikin mielenmuutos.

LIITTYMISEN LINJA

Suhteellisen itsenäisenä ja omalaatuisena energiana ajattelu luo kuvaa maailmasta. Taustalla on jäsentymisen ankara eksistentiaalinen tarve. Kuitenkin ihminen on myös välttämättä vahvassa vuorovaikutussuhteessa maailmaan. Hän elää liittymisestä; se on elämän aineellinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja henkinen välttämättömyys. Seuraavassa pyrin tarkastelemaan liittymisen omaehtoista ilmiökokonaisuutta, vaikka se on tietenkin kiinteässä yhteydessä muihin sielunenergiaihin.

14. Liittyminen ja tunto-olemus

Liittyminen on sekä elämänehto että syvä eksistentiaalinen tarve. Ihminen tarvitsee ja kaipaa yhteyttä ihmisiin ja muuhun todellisuuteen. Jäsentymiseen verrattuna astumme liittymisen alueella ikään kuin tiedottomampaan maailmaan. Liittymisessä olemme enemmän yhtä maailman kanssa, dualismi (kaksijakoisuus) heikkenee ja me kietoudumme elämän ilmentymiin ja vaatimuksiin. Ulkoisen ja sisäisen erottaminen ja erilleen hahmottaminen ei ole helppoa, jos se on aina edes oikeutettua.

Tunto-olemus ja aistimukset

Ajattelu välittää jäsentymistä todellisuuteen. Vastaavasti voi sanoa, että tunteet välittävät liittymistä maailmaan, vaikka vuorovaikutuksellisen luonteensa vuoksi ne ovat usein yhtä kuin liittyminen. Ne ovat elämän aines. Käytän tässä yhteydessä usein tunto-olemuksen käsitettä ja tarkoitan sillä aistimuksia, elämyksiä ja tunteita, ts. koko inhimillisten tuntemusten maailmaa.¹

Eri aistinalueiden aistimukset merkitsevät liittymistä vastaavaan todellisuuden alueeseen. Aistimukset syntyvät vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa, mutta niitä voi tuskin pitää minään aitona ja lopullisena todellisuuden kuvana, koska ne välittävät myös kokemuksia omien energieettisten ehtojensa rajoissa. Näin niissä on oma subjektiivisuutensa, ts. ne ovat riippuvaisia sielunelämän energieettisestä luonteesta. En käsittele tässä kuitenkaan havaintojen laajaa ongelmaa, vaan keskityn lähinnä tunteisiin.

Tunne-elämä

Kuten aistimuksetkin, niin myös tunne-elämämme muodosteet ja sisällöt sanelevat tapaamme liittyä ympäristöön. Tunteet ovat paljon liikkuvampia ja omaehtoisempia kuin aistimukset, joiden antama kuva on yleensä varsin vakioisessa suhteessa ympäristön rakenteeseen. Ulkoiset havainnot ovat erikoisen valmiita. Tosin tunteissakin on jotain samaa. Niiden vaativa ja usein suorastaan

pakottava olemus ei aina salli meidän havaita niiden yksilöllistä ainutlaatuisuutta, vaan elämämme vain toteutuu niissä kuten aistimuksissakin. Elämämme ja todellisuutemme ovat myös yhtä kuin tunteemme. Tämä koskee niin tietoisia kuin tiedottomiakin tunteita.²

Liittyminen elämän eritasoiisiin ilmentymiin herättää sielullis-henkisiä energioitamme ja myös muokkaa niitä. Ihminen kehittyy ja kasvaa liittymisen ja liittymien kautta ja tavallaan niiden sanelemissa ehtoissa, yhteydessä tietenkin yksilöllisiin taipumuksiin reagoida kohtaamaansa. Yksilöllisyys on sekä synnynäistä että yksilön ainutlaatuiseen kokemukseen perustuvaa.

Ihminen on aina liittynyt johonkin ja jotenkin. Erityisesti sosiaalinen ja kulttuurinen ympäristö, kasvatusta laajasti käsittäen, viljelee ihmisen tunto-olemusta ja sen liittymispotentiaaleja. Ajattelun suhteellisen vakioiset mahdollisuudet ovat muodostuneet menneisyydessä. Myös tunteisiin muodostuu samalla tavalla vakioisuutta, joka on heijastusta kokemastamme menneisyydestä. Tunteet vakioituvat tunnemuodostelmiksi, joilla on usein massiivisen kiinteä ja tiedoton olemassaolo yksilön persoonallisuudessa.³

Tunteet liittymisen välittäjänä

Tunteen liittymistä välittävä luonne ilmenee monin tavoin. Tietyn tunneaiheen olemassaolo merkitsee sitä, että kykenemme saamaan suhteen ts. liittymään johonkin todellisuuden tai kokemuksen alueeseen (ajatellaan esim. ihmissuhteita tai eri taidelajeja). Tunneaiheen puuttuminen on ikään kuin kuuroutta johonkin todellisuuden ilmentymään nähden. Joissakin tapauksissa tunneaiheet myös estävät liittymistä johonkin ihmisissä tai kulttuurin ilmentymissä kohtaamaamme asiaan. Omalla tavallaan tietty ajatustapa tai asenne (esim. teoria tai maailmankatsomus) voi estää ymmärryksen syntymistä.

Tunto-olemus antaa meille todellisuuden materiaalin, kohdattavan aineksen. Toisaalta se on myös keskeinen todellisuussuhteemme motivoija. On syytä korostaa, että tunteiden välittä-

mä liittyminen on usein myös tiedotonta. Siksi suhteemme todellisuuteen voi olla hyvin ongelmallinen.

Tunneolemuksessamme on omaa subjektiivista lainalaisuuttaan, mikä merkitsee sille tiettyä sisäistä itsenäisyyttä ja omaehtoisuutta, suhteellista irrallisuutta muuhun todellisuuteen nähden. Tunne on kuitenkin aina toisella tavalla kiinteässä suhteessa olemista kuin ajattelu. Tunne muodostelmat ja niiden keskinäiset suhteet ovat keskeinen osa ihmisen persoonallisuutta. Niillä on aina oma syntyhistoriansa ja kehityksensä. Tästä tunteiden rakentuneesta ja koostuneesta keskuksesta, tunteiden keskittymästä, "liedestä" käsin jokainen yksilö suuntautuu maailmaan.

Yksilö ei ole suinkaan luonut sisäisyyttään itse, ei varsinkaan tietoisesti. Subjektiviteetti on rakentunut sisäisyyden ominen lainalaisuuksien mukaan, mutta välttämättömässä yhteydessä ympäristön virikkeisiin. Ihmisen minuus elää tämän keskityksen sisässä, tuntee olevansa vahvasti osallinen siihen, vaikkei ehkä tosiasiaassa ole vaikuttanut sen muodostumiseen kovinkaan merkityksellisesti. Inhimillisen tietoisuuden ja itsekasvatuksen merkitystä ei tosin ole syytä aliarvioida.⁴

Yksilö ei voi vaihtaa yhtäkkisesti ajattelun potentiaalejaan eikä tunne-elämänsä vakiintunutta kokonaisuutta. Siksi yksilön tunne-elämän laatu on ikään kuin hänen kohtalonsa; olemme tavallaan tuomittuja elämäntilanteeseemme. Ihminen tuntee usein voimattomuutta suhteessa tunne-elämäänsä, suhteessa itseensä.⁵ Hän voi tuntea olevansa kuin vastakkaisessa asemassa itseensä, vaikka on usein siihen aivan samastunut ja elää sen ehdoilla.

Kehittyminen on sisäisessä maailmassa hidasta ja prosessuaalista. Yksilö ei voi määrätä syntymäänsä eikä niitä oloja, joissa hän joutuu kehittymään. Silti hän luonnollisesti tuntee niin fyysiseen, sosiaaliseen kuin kulttuuriseen olemukseensa ja tilanteeseensa vahvaa osallisuutta. Sitä mukaa kuin tietoisuus kasvaa, voi yksilö tietenkin pyrkiä vaikuttamaan oman kehityksensä suuntaan ymmärryksensä mukaisesti. Tämä liittyy inhimillisen minuuden arvoitukseen ja aktiivisuuteen.

Viitteet

1. Tunto-olemuksen käsitteestä ks. tarkemmin IK, s. 39-48.
2. Vastaavasti ja hyvin ratkaisevasti maailmamme on yhtä kuin aistihavaintomme siitä.
3. Tunnemuodostelmista ks. tarkemmin luku 28, s. 293. Tunnemuodostelman käsitteen toin esiin jo teoksessa Turunen 1981, s. 156-158.
4. Itsekasvatuksen todellista merkitystä ei ehkä ole aina osattu oikein arvioida. Kun lasta ruokitaan pienenä, se tapahtuu siksi, että hän pystyisi myöhemmin itse hankkimaan ruokansa. Kun lasta kasvatetaan, se merkitsee sitä, että kasvatus siirtyy pieninä asekeleina yksilön itsensä hoidettavaksi. Virikkeillä on suuri merkitys, koska ne kasvattavat lapsen erilaisia ajattelun, toiminnan ja tuntemisen edellytyksiä. Kulttuurin välittämät arvot puolestaan vaikuttavat siten, että lapsi voi vähin erin itsenäistyä ja ottaa yhä suuremman osan elämästään itse kantaakseen.
5. Minän ja itsen käsitteestä tarkemmin ks. ISO, s. 114. On syytä huomata, että vain omaksuttujen arvojen vuoksi ihminen haluaa itselleen jotain, haluaa muuttaa ja kehittää itseään. Arvot ovat näin myös väline havaita tilaansa, päästä irti sokeuttavista imuista. Ihmisen on siis kyettävä kokemaan vastakkaisuutta siihen, mitä hänessä elää.

15. Tunteen olemus

Tunteella on oma massainen olemassaolonsa. Tunteita, tunne-laatuja on tietenkin monenlaisia: on kevyempiä, kohottavampia ja toisaalta raskaampia ja painavampia tunteita. Niissä on usein tiettyä itsestäänselvyyttä kuten esimerkiksi ilon, häpeän tai surun tunteessa, ts. tiedämme mitä ne sellaisenaan ovat. Tunteiden laadut ikään kuin antautuvat sellaisenaan, mikä on saanut filosofeja pitämään myös niitä – aistimusten ohella – annettuna maailmansisältönä. Kutsun niitä yhteisesti kohdatuksi, kuten edellä olen todennut.

Tunne ilmaisijana

Vaikka tunteissa on oma ilmaisun itsestäänselvyytensä, se ei tarkoita, ettei tunteissa ole myös tiettyä epämääräisyyttä ja selkiytymättömyyttä. Toisaalta tunteiden taustatekijät voivat kokonaan kätkeytyä katseeltamme. Tunteet näyttävät rakentavan muodostelmia, jotka voivat jäädä tiedottomaan. Tällöin niihin tietenkin liittyy hyvin monipuolisesti erilaisia sielunenergioita, joiden kanssa yhdessä muodostuu joskus hyvinkin kiinteitä koostumia eli tunnemuodostelmia (komplekseja). Varsinkin juuri näiden kautta tunteet vaikuttavat tiedottomasta käsin suhteisiimme ympäristöön.

Myös aistimuksemme, aistimuskanavien välittämät kokemukset, muodostavat monenkirjavien laatuojen kokonaisuuden. Näkö-, haju-, makuaistissa jne. tulee esiin omia "annettuja" laatujaan, joissa on samaa itsestäänselvyyttä kuin on tunteissakin. Punainen väri on omalla tavallaan sellaisenaan annettu. Aistinalueilla on näin ikään kuin omat skaalansa, sarjansa laatuja, joita ne välittävät. Näin voi ajatella, että koko ihmisen tunto-olemuskin on koostunut periaatteessa ennalta-annetusta laatuojen kokonaisuudesta. Tunteissa on runsaasti erilaisia virtailevia ja liikkuvia laatuja, joiden luokittelu on vaikeata.¹ Tosin luonnollisessa kielessä on aivan ilmeisesti ilmaistut tärkeimmille tunnekokemuksille.²

Tajunta

Tunteen erityispiirre on sen kyky koota yhteen asioita. Näköhavainnossa esineet ovat toistensa "rinnalla", "vierellä", "edessä", "päällä" jne. Ne ovat joka tapauksessa "samassa kuvassa". Samoin elämys kokoaa monia asioita yhteen. Tunne on jotain kokoavaa, kokonaisvaltaista. Tajuntamme ajallinen laaja-alaisuus selittyy osaksi tunteen kokonaisvaltaisuudesta.³ Tunteessa monet asiat voivat olla yhtä aikaa läsnä.⁴ Tätä tunteen kokoavaa olemusta on vaikea selittää; se on vain hyväksyttävä ilmeisenä tosiasiana.

Tunteet nimenomaan levittäytyvät, niin yksilössä kuin yhteisössäkkin, solmien suhteita ja rakentaen yhteyttä. Tämä on sinänsä neutraali ilmiö, mutta on ymmärrettävää, että se luo sekä myönteisiä mahdollisuuksia että rakentaa ongelmallisia tiedottomia liittymiä. Kyky yhdistää asioita riippuu aivan ilmeisesti tunteista, mikä voi heijastua myös älyllisiin suorituksiin. Tunteet voivat häiritä älyllistä suoritusta, mutta ne ovat toisaalta – ajattelun fenomenologisen rakenteen vuoksi – älyllisen luovuuden perusta.⁵

Tunto-olemus muodostaa varsinaisesti sen osan sisäistä maailmaa, jota voimme kutsua tajunnaksi. Se on eräänlainen näyttämö, jolla inhimillisen kokemuksen ilmiöt toteutuvat. Tämä näyttämö ei ole pistemäisesti ajassa rajoittunut, vaan sillä on omaa erikoista levittäytyneisyyttään ajassa, mikä mahdollistaa sen, että tajunta kokoaa yhtenäisen elämyksen. Alkeellinen oppiminen (esim. ns. ehdollistuminen) mahdollistuu tämän tajunnan kokoavan levittäytyneisyyden vuoksi. Aistimukset ovat alkeellista, hyvin alkuperäistä tajuntaa. Inhimillinen tajunta laajenee sielunelämän moniulotteisuuden vuoksi hyvin laajalle, tietoisuudeksi. Tajunta on eräänlainen todellisuuden peli.⁶

Tajunta merkitsee kykyä olla tajuinen.⁷ Tajuisuus on erotettava tietoisuudesta, sillä tietoisuus edellyttää minuutta, mitä tajuisuus ei mielestäni edellytä. Kun pyrin erottamaan sisäisestä kokemuksestani tietoisuuden, jää jäljelle tajuisuus. Tämä nos-taa esiin kysymyksen tajuisuuden kosmisesta merkityksestä, koska se ei ole ilmeisesti vain ihmisen ominaisuus. Tämän tutki-

mus- ja sisäisen prosessin kautta voi päästä tutummaksi tajuisuuden ilmiön kanssa.

Hahmottaminen

Tajuntamme on kokoaja, mutta se mitä se erilaisina laatuina kokoaa, ei kuitenkaan ole mikään kaoottinen vaikutelmien virta. Se, mitä tajuntamme "esittää", on yleensä hyvin järjestynyttä, kokonaista ja ehjää. Kokemamme on jokin hahmo. Näin voidaan sanoa, että tunto-olemuksessamme on sisäisen hahmottumisen, hahmoontumisen pyrkimys. Itse asiassa ihmisen on vaikea saada suhdetta mihinkään hahmottomaan; tämä selittää jossain mielessä hahmoontumisen välttämättömyyden.

Voimme tietysti ponnistella tietoisestikin, erityisesti ajattelussa, ts. pyrkiä hahmottamaan kohtaamaamme. Mutta olenaista on, että hahmoontuminen on tunto-olemuksen sisäinen ja tiedoton ominaisuus; hahmot kuuluvat tuntolaatuihin ja tajunnallisuuteen. Ihminen ei luo tietoisesti tahtoen esimerkiksi näköhavaintojansa, jotka ovat erittäin pitkälle hahmottuneet, vaan muut sisäiset – tiedottomat – energiat vastaavat todellisuuden aistimellisen kuvan valmistumisesta. Havaintojemme ja kokemustemme hahmoontumiseen vaikuttaa tietysti koko sielunelämämme, esimerkiksi ajattelu, ts. miksi käsitämme tai kuvittelemme kohtaamaamme. Kuitenkin perustasolla hahmoontuminen on tunto-olemuksen sisäinen, "automaattinen" ominaisuus.

Hahmoontuminen herättää tietysti kysymyksen siitä, onko tämä jotenkin kosmisesti merkittävä niin, että kaikki luomakunnassa pyrkii hahmoon. Tämä on toisaalta myös tieto-opillinen kysymys siten, että hahmoontumisen voi nähdä niiden sielunenergioiden ominaisuutena, joilla ihminen saa suhteen todellisuuteen ja joiden vuoksi maailma saa hahmonsä ikään kuin ihmisen sisäisen elämän projektiona, vaikkakin vuorovaikutuksessa sen kanssa.⁸

Hahmot syntyvät siis vuorovaikutuksessa kohdatun todellisuuden kanssa. Ei ole syytä lähteä siitä, että ne ovat todellisuuden autenttinen kuva, koska ihmisen tunto-olemuksen ulottuvuus on rajallinen; ajatellaanpa vaikka näköhavaintojen tiettyä

vajavuutta, ja kuinka sen tehoa voidaan lisätä mikroskoopeilla ja kaukoputkilla.⁹ Musiikki itsessään on ehkä puhtaimmin sel-laista hahmojen luomista, joka vähiten tuntuu olevan kosketuk-sissa tavanomaisen informaation ja tiedon kanssa. Kuitenkin siinä on kyse merkittävistä ja erityisesti ihmisen tunne-elämää puhuttelevista hahmoista, jotka eivät ole oikein ajatuksin kuvat-tavissa. Musiikki perustuu kuuloaistiin, joka on epämateriaali-sin aisteistamme. Niinpä musiikki vaatii harjaantumista, jotta sen hahmot tavoitettaisiin.

Myös puhtaasti tunteenomaiset sielunvoimat keräävät ko-konaisuuksia ja yhdistävät niitä. Koska heijastamme sisäisyyt-tämme ulkomaailmaan, saa kohtaamamme sellaisia hahmoja, joita sisäisyytemme luo. Toisaalta sisäisyytemme itsessään muo-dostaa hahmoja, ja me pyrimme tunnistamaan sisäisyyttämme muodostamalla siitä ajatus- ja mielikuvahahmoja. Tässä sisäi-nen ja ulkoinen tuntuvat yhtyvän ja voi olla väärin pitää niitä erillään.

Lähestymme tässä uudelta kannalta prosessuaalisen tiedon käsitettä.¹⁰ Sisäisessä maailmassa kuva ja kohde lähestyvät toisi-aan, silti niissä on suhteellista erillisyyttä. Tunto-olemuksen kehittyminen merkitsee myös sitä, että mahdollisuudet muodos-taa hahmoja paranevat. Nämäkin hahmot ovat omia kuviaan maailmasta, joten ne eivät ole ehdottomia, mutta niihin meidän on perustettava käsityksemme todellisuudesta. Kuinka kehittyä hahmojen luomisessa, on mielenkiintoinen pedagoginen kysy-mys. Kyse on taiteellisesta kyvystä, tunteenomaisesta asioiden yhdistämisestä.

Näköhavainnossa hahmot syntyvät yleensä hämmentävän nopeasti, ja näin voidaan sanoa, että ihminen saa suhteen ai-neelliseen elämän tasoon mm. näköhavainnossa vaikuttavien hahmottavien voimien vuoksi.¹¹ Vastaavasti muodostumisen – ikään kuin todellisuuden muodostumisen – paine elää kaikessa tunto-olemukseen kuuluvassa. Hahmot eivät tosin aina synny vain itsestään (niin kuin eivät varsinkaan käsitteet ja tieto), vaan hahmojen syntyminen voi joskus edellyttää ponnistusta ja odottamista. Toisaalta hahmotusprosessit ovat aina käynnissä ja ne toimivat myös automaattisesti, huomaamattamme ja tietä-

mättämme. Syntyihän jäsentymistä ja tietämistäkin huomaamattamme.

Ihmisen hahmo

Kaikki näyttää hakevan hahmonsa tai hahmoaan. Ihmisen fyysinen ulkonäkö on hänen ulkoinen hahmonsa, jonka varassa hänet tunnistamme. Yksityisen ihmisen hahmo ilmentää osaksi myös yksilöllisiä hahmottavia voimia. Yksilön sielunelämä tuntuu sekin hakevan oman, osittain aina yksilöllisen hahmonsa. Tämä koskee niin yksittäisiä kokemuksia ja luonteenpiirteitä kuin myös ihmisen koko sisäistä habitusta. Juuri hahmoina ihmiset tunnistetaan yksilöiksi.

Kaikki inhimillinen on hahmollista. Yksilön sosiaaliset suhteet, esimerkiksi perhe ja muut yhteisöt rakentuvat dynaamiseksi hahmoiksi. Myös kulttuuria, laajana kokonaisuutena tai alakulttuurina, voidaan tarkastella hahmona. Yksilö ei suinkaan yleensä tiedosta itse sitä, millä tavalla hän on vakiintuneiden kuvioiden osa, miten hän on osa hahmoja. Ulkopuolinen tunnistaa yhteisön sen hahmosta ja niistä elämyksistä, joita se hänessä herättää.

Kaikki näyttäisi hakevan hahmoansa, mutta toisaalta asioiden ymmärtäminenkin edellyttää hahmojen syntymistä. Ne tietenkin ilmaisevat kohdatun todellisuuden luonnetta, mutta ne saavat eri syistä mielessämme aina myös yksilöllisiä ilmeitä. Luomamme hahmot voivat olla vääristyneitäkin sisäisten paineiden ja ristiriitojen vuoksi.

Näköhavaintojen keskeisyyden takia mielikuvat ovat keskeisessä asemassa, kun ihminen muodostaa hahmokuvia todellisuudesta. Meillä on tietenkin myös muita mielikuvia kuin näkömielteitä, jotka omalta osaltaan välittävät suhdettamme maailmaan. Mielikuvissa elää aina jossain määrin itse havainnon yksityiskohtaisuutta. Ne toimivat ikään kuin ajattelun ja tunto-olemuksen välisenä yhdistävänä siltana. Yrittäessämme ymmärtää jotain ovat mielikuvat tärkeänä välijäsenenä. Niissä itsessään ja niiden välillä elää omaa hahmottamisen energiaansa, jota mm. ajattelu käyttää hyväkseen.¹²

Hahmojen syntyminen on yhteydessä myös odotusmielikuviin.¹³ Me tiedämme maailmaa muodostamalla siitä odotushahmoja. Lisäksi me tulkitsemme maailmaa odotustemme mukaisesti. Tämä voi tietysti johtaa harhaankin. Esimerkiksi kirjainten tunnistamista ohjaavat odotuksemme. Sujuva lukeminen (varsinkin tutun kielen ja äidinkielen lukeminen) perustuu siihen valtavaan odotusvarastoon (kokemukseen), joka meille on muodostunut kirjaimista, sanoista ja lauseista.¹⁴

Viitteet

1. Ihmisen sielunelämän tunnelaatujen luokittelu on osoittautunut visaiseksi tieteelliseksi tehtäväksi. Voi olla, että koostuneiden tai hienostuneiden tunteiden tieteellinen ja käsitteellinen ilmaisu ei ole mahdollista, vaan ne jäävät taiteen, seremonioiden, uskonnon jne. välinein ilmaistaviksi ja saavutettaviksi.
2. Luonnollisen kielen eksistentiaalisesta yleispätevyydestä ks. luku 33, s. 344.
3. Tajunta "levittäytyy" ajassa. Tästä levittäytyneisyydestä oli puhe jo ajattelun yhteydessä, ks. luku 10, viite 16, s. 79.
4. On tosin huomattava, että myös ajatuskenttä on aina yksittäisen ajatuksen taustalla. Näin ajatellessamme ovat valtavat kokonaisuudet mukana. Mukana eivät ole vain ajatukset vaan erityisesti myös tunteenomaiset kokemukset.
5. Huomaa ajatus tunteenomaisena ajattelun komponenttina, ks. luku 6, s. 41.
6. Tunnettu eksistentiaalifilosofi Martin Heidegger (1899-1978) puhui ajasta "hetkien monistona". Tämä mielikuva tajunnasta on hyvin orgaaninen ja elävä.
7. Lauri Rauhala on erityisesti kiinnittänyt huomion ihmisen tajunnalliseen olemukseen ja tuonut esiin tajunnan primorditeetin, epistemologisen ensisijaisuuden, ks. luku 10, viite 1, s. 76.
8. Tämä johtaa vanhaan ongelmaan maailmasta mielteenäni. Todellisuuden subjektiivisuus on vaikeasti ylitettävä filosofinen ongelma, koska maailma on aina ihmisen kokemus. Kuten edellä olen jo huomauttanut, tavoitamme kuitenkin tahdossa, toiminnan kautta, todellisuuden lainalaisuuden, joten on vähintään luonnollista olettaa meistä riippumaton maailma. Hahmollinen maailma on sisäisen ja ulkoisen, subjektiivisen ja objektiivisen yhteistulos.
9. Ihminen tarkastelee omasta minäpisteestään, "näkökulmasta" maailmaa. Mm. kaukaisen paikan lähestyminen kävelemällä merkitsee havainnon tehostamista kohteesta.
10. Prosessuaalisesta tiedosta luvussa 1, s. 4.

11. Ihminen liittyy sanan aidossa mielessä todellisuuteen myös aistien kautta. Tätä ei ehkä heti havaitse, mutta puhuessani myöhemmin yhteyden luomisesta tämä käy ilmeisemmäksi. Tärkeä ja vaikea kysymys on se, miten liittyvät yhteen ne kahdenlaiset voimat, joista toiset vaikuttavat havaintojen sisällä hahmottavasti ja toiset jäsentävät muuta, esim. aineellista todellisuutta.
12. Tärkeä ydinkysymys tässä yhteydessä on se, ovatko kaikki hahmoontumisen voimat syvimmiltään ajattelunomaisia voimia vai ovatko kyseessä jotkin muut sisäiset energiat, esim. tahdonomaiset energiat. Näin voisi ajatella varsinkin havainnoista ja erityisesti näköhavainnoista mm. siitä syystä, että ne ovat projisoituja maailmaan.
13. Odotusmielikuvista luvussa 11, ks. s. 93.
14. Elämämme on odottamista ja varautumista tärkeältä osin. Emme tietysti osaa asianmukaisesti odottaa sellaista ja varautua siihen, mitä emme tunne. Koulutuksen yhtenä tehtävänä on yrittää luoda oikeita odotuksia, ts. oikeita tietoja, kyseisestä tehtäväalueesta koulutettavalle. Kaikkeen ei kuitenkaan voi koskaan täydellisesti varautua ja varautuminen voi olla virheellistäkin.

16. Yhteyksien luominen

Kuten edellä olemme nähneet, on liittymisen tarve ihmisen eksistentiaalisia perustarpeita. Hän ei voi välttää myöskään tunteita, vaan joutuu kohtaamaan maailmaa juuri tunteidensa kautta, niiden välittämänä. Kokemus maailmasta rakentuu hahmoiksi. Maailma, todellisuus on ihmiselle keskeiseltä osin sitä, mitä tunto-olemus hänelle välittää. Se luo meille todellisuuden aikneksen.

Yhteys

Ihminen pyrkii tietämään maailmaa, ennakoimaan sitä, jotta voisi sitä hallita. Samantapaisesti ihminen pyrkii saavuttamaan yhteyden todellisuuteen. Selvimmin tämän havaitsemme silloin, kun haluamme luoda yhteyttä ihmisiin, tai jos tunnemme sen menettäneemme. Niin kuin menneet tietomme eivät meitä enää tyydytä, voi myös käydä niin, että vanha yhteys tai vanhat yhteydet eivät enää tyydytä.

Yhteys ja tunteet

Juuri yhteydettömyys ihmisiin tai ihmiseen voi tuntua erityisen kipeältä. Yhteyden luonne muuttuu läheisiinkin kaiken aikaa, ja hetkittäin meistä voi tuntua siltä, ettei meillä ole yhteyttä, joka kuitenkin voi olla rakentumassa uudelleen syvemmältä tasolta. Tunteidemme tila ratkaisee yhteytemme ihmisiin ja asioihin.

Jos sisäisyydestämme ei löydy joitakin tunnelaatuja emmekä kykene niitä itsellemme luomaan ja prosessoimaan, voi olla, ettemme koskaan saa kosketusta johonkin asiaan. Kuten tieto käyttää ajatuksia, niin käyttää yhteys tunteita. Niiden ja tunne-muodostelmien tiedottomuuden vuoksi yhteydet ovat usein tiedottomia ja rakentuvat tiedottomina prosesseina, joita ei voi suoranaisesti hallita.

Tyydytystä olen kutsunut käytännölliseksi tarpeeksi.¹ Tietäminen tuntuu itsessäänkin tyydyttävältä, mutta saadessamme uusia tietoja mahdollisuutemme kasvavat. Onnistuessamme

prosessoimaan sisäisessä maailmassamme yhteyden johonkin uuteen ilmiöön ja kokemukseen, tunnemme tyydytystä ja liittymisen mahdollisuutemme kasvavat. Asian johon olen kerran saanut yhteyden, voin tunnistaa uusissakin yhteyksissä.

Ihminen rakentaa yhteyksiä ihmisiin, luontoon, maisemaan, kulttuurin eri tuotteisiin tai ilmentymiin. Yhteyden saavuttaminen ei suinkaan ole aina helppoa. Se saattaa joissakin tapauksissa vaatia pitkän työn ja harrastuksen. Luonnollisesti ihmisen mahdollisuudet saada yhteyksiä ovat rajalliset mm. synnynnäisten kykyjen ja kasvatuksellisten edellytyksien, mutta myös ajan ja paikan rajoitusten vuoksi. Persoonallisuutemme tavallaan myös laajenee, kun siinä elää rikkaiden yhteyksien jälki. Vain se on meille todellista, mihin olemme luoneet yhteyden.

Yhteytemme elämän eri ilmentymiin kehittyy kaiken aikaa, ja se rakentaa kykyämme saada suhde ja ymmärtää kohtaamaamme. Yhteys ei ole koskaan mitään ehdotonta, niin kuin eivät ole tiedotkaan. Siinä on tiettyä väliaikaisuutta, mutta elämän välttämättömytenä ja persoonallisuuden edellytysten rakentajana sitä ei voi väheksyä; yhteydet vaikuttavat myös jotenkin pysyvästi niin kuin tietokin.

Täydellinen yhteydettömyys ei ole periaatteessa edes mahdollista. Yhteyksien kapeus, niiden katkeaminen tai katoaminen voivat vaurioittaa elämää ja mielenterveyttä. Toisaalta yhteytemme elämän äärettömyyteen on aina rajallista. Yhteyden kaipuu on jatkuvaa.

Hahmot ja yhteys

Ihminen ei voi luoda yhteyttä mihinkään hahmottomaan. Hahmottamista (tai hahmoontumista) voidaan pitää tunteen perusominaisuutena, mutta erityisen luontevasti se kuuluu yhteyden luomiseen ja ideaan. Jos jotain hahmonomaista ei synny, ei synny yhteyttäkään; ilmiöt jäävät saavuttamatta. Tunto-olemuksen kanssa voidaan puhua hahmoon hakeutumisesta, ikään kuin sisäsyntyisestä paineesta tai lainalaisuudesta.

Hahmo syntyy sekä todellisuuden rakenteesta että yksilön tunto-olemuksen energioista. Aistimuksissa hallitsee useimmiten todellisuuden rakenne, tunteitten hahmot voivat puolestaan olla hyvin sisäsyntyisiä, esimerkiksi vääristyneitä jopa sairaalloisuuteen asti.² Omaa tapaansa tietää, omia tietojaan voi tarkastella arvioivasti. Näin voi menetellä yhteyksienkin suhteen. Ihmiset ja ihmiskunta ovat pyrkineet harjoittamaan yhteyttä sanan hyvin monessa mielessä (esim. inhimillinen läheisyys yleensä tai vaikkapa ateriyhteys ja uskonnollisen yhteyden harjoitus).

Yhteyden komponentit

Edellä olen todennut tiedon ideaan kuuluvan kolme komponenttia: kohdattu, ideaalistava potentiaali ja odotusmielle. Itse asiassa voi tietämisen ajatella etenevän juuri tässä järjestyksessä, vaikka kyseessä on tietenkin toisiinsa vaikuttava kolminaisuus. Vaikka yhteys ei ole samalla tavalla vakiintunut idea kuin tieto, myös sitä voi käsitellä ideana, josta löytyvät vastavasti kolme komponenttia.

Yhteyden komponentit ovat tavoittaminen, hahmoontuminen ja tunteminen. Käytännössä ne usein etenevät juuri tässä järjestyksessä, vaikka kyse on toinen toiseensa vaikuttavasta triadista. Hahmoontumista olen jo edellä käsitellyt. Seuraavassa tarkastelen muita komponentteja.

Tavoittaminen

Yksinkertaisimmillaan tavoittaminen merkitsee sitä, että pyrimme saavuttamaan jonkin kohteen yksinkertaisesti pyrkimällä sen läheisyyteen, esimerkiksi fyysisesti. Näin voimme saada kohteesta aistimuksia. Ne ovat itsessään hahmoontuvia, mutta käytännössä myös jo pitkälle hahmoontuneita. Uudet aistimukset on siis hahmotettava, mutta koska havainnot ovat jo itsestään pitkälle hahmottuneita, on pikemminkin kyse siitä, että uudet aistimukset tuottavat uutta mielikuva-aineistoa, jonka on hahmoontava muiden mielikuvien kokonaisuuteen.³

Kohdattu tuottaa myös elämyksiä, tunteja, tunteita ja muita hienojakoisia tuntemuksia. Nekin hakevat hahmoaan, mutta ne eivät voi saada sitä, jos niitä ei ensin kohdata. Fyysisessä maailmassa tavoittaminen on fyysinen kysymys, on ts. hankittava keinoja ilmiöiden tavoittamiseksi. Samalla voimme saada suhteen muillakin tunto-olemuksemme energioilla. Sisäisempien tunteiden maailman tavoittaminen voi olla kuitenkin prosessuaalinen kysymys, mikä vaatii muutosta ja avautumista sisäisissä rakenteissani. Yhteys edellyttää siis eritasoisia tunto-olemuksen energioita. Kohtaamisen jälkeen alkava hahmottuminen on niiden yhteinen ominaisuus.

Ajattelussa on kyse hyvinkin kaukaisten elementtien yhdistämisestä niin, että syntyy kokonaisuuksia ja näemme asioiden välisiä yhteyksiä (tunnistamme esimerkiksi kasvien rakenteessa niiden lajisukulaisuus). Yhdistämisessä ovat tunteenomaiset prosessit ikään kuin virtoina ja kokoajina paljon olennaisemmassa osassa, kuin yleensä olemme taipuvaisia ajattelemaan (maailmankatsomuksellisista syistä). Tajunnan levittäytyneisyys on yhdistämisen primaarinen lähtökohta, mutta on myös muuta tunteenomaista, hahmottavaa laaja-alaisuutta, joka ei ole lähtöisin yksinomaan ajattelun ajan ylittävstä laaja-alaisuudesta. Ns. näkemyksen synty on yhteydessä hahmoa luoviin voimiin.⁴

Tunteminen

Kun hahmo syntyy, meillä on mahdollisuus tuntea se kohdattamme sen seuraavan kerran. Hyvin hämmäntävä kysymys on se, mitä tunteminen sisäisenä liikahduksena on, vaikka tunteminen on niin todellinen ja tavallinen ilmiö ihmisen maailmassa. Sanalla tunteminen on monta merkitystä, mutta tässä tarkoitan sillä perustasolla tunnistamista, joka sanana soveltuu erityisesti ulkoisiin havaintoihin, vaikka sopii sisäiseenkin havainnointiin. Tuntemisessa on kuitenkin myös oma erityinen sisäinen, syvä ja sykähdyttävä ulottuvuutensa, joka tulee esiin erityisesti ihmisiä tai muita persoonallisia ilmiöitä tunnettaessa.⁵

Juuri hahmoja ja hahmojen osia (alahahmoja) tunnetaan ja tunnistetaan. Tunnetta esimerkiksi ihmisen kasvot, esineitä

tai maiseman. Tunteminen on elämyksellisesti tavoitettuna erikoinen sisäinen kokemus; tuntemisen kautta ihminen liittyy aivan erityisellä tavalla ympäristöön. Se tulee tutuksi ja myös osaksi sisäistä maailmaani; ilmiöillä on siellä hahmonsä, yhteytensä ja paikkansa. Tuntemme maailmasta pienen osan, mutta maailman täydellinen tuntemattomuus voisi olla sielunelämällemme kauhistuttavaa ja ikään kuin pimeyteen joutumista.

Tunteminen on siis elämän välttämättömyys, mutta toisaalta se on kiinteässä yhteydessä myös ihmisen monimuotoiseen psykodynaamiseen olemukseen. Sisäiset syyt voivat estää tai vauhdittaa liikaa tunnistamista tai tuntemista. Tuttuus ja tunteminen ovat välttämättömiä turvallisuudelle ja sisäiselle levollisuudelle (levolle, rauhalle), mutta toisaalta myös niistä riippuvia. Todellinen tai kuviteltu tunteminen vaikuttaa myös siihen, minkälaiseksi hahmotamme kohtaamamme.

Sisäisen maailman yhteydessä on luontevampaa puhua tunnistamisesta kuin tuntemisesta. Tavoittaessamme sisäisen maailman aiheita, niihin liittyy usein erikoinen tuttuuden tuntu siitä huolimatta, että saatamme mielestämme kohdata ne ensimmäistä kertaa. Sisäinen maailma on juuri tällä erikoisella tavalla tuttua ja merkitykseltään annettua meille. Ehkä siihen perustuu näkemys, että syvimmiltään tiedämme kaiken, kunhan vain saamme sen esiin.

Yhteys todellisuuteen edellyttää sen jonkinasteista tuntemista. Voi tietysti sanoa, ettemme tunne koskaan todellisuutta kovin täydellisesti, mutta usein kuitenkin riittävästi. Yhteytemme maailmaan kehittyi kaiken aikaan ja maailman eri osa-alueet käyvät meille jatkuvasti tutummiksi, tunnetuiksi. Voi melkein sanoa, että tunnetuksi, tutuksi tekeminen on yksi elämän perustarpeita. Tunteminen on sinänsä tyydyttävää ja ilahduttavaa, vaikka siihen voi liittyä tietenkin myös muita kokemuksia.

Tieto ja yhteys

Kokonaisuudessaan yhteys on leimallisesti vastavuoroisuutta maailman kanssa, kun taas tietäminen on sisäistämistä. Tietäminen etenee kohtaamisen (vastavuoroisuuden) ja ideaalisten vas-

tineiden rakentamisen (sisäistymisen) kautta todellisuuden ennakointiin, odotusmielteisiin (projektiioihin). Tietämisen ole-mukseen kuuluu uskottavien projektioiden luominen; sen pää-määrä sävyttää sen siis tahdonomaiseksi.

Yhteys lähtee luontevasti liikkeelle tavoittamisesta (tahto-vasta suuntautumisesta, ulkoistamisesta, kohteeksi ottamisesta, projektiosta) ja etenee hahmottamisen (yhteyksiä solmivan vas-tavuoroisuuden) kautta tuntemiseen (sisäistämiseen). Yhteyden päämääränä on siis sisäistävä kohtaaminen.⁶

Ihmisellä on siis tavallaan kaksi intohimoa, tictämisen ja yhteyden saamisen intohimo. Kolmantena intohimona tulee myöhemmin esiin vielä taitaminen tai osaaminen. On selvää, että nämä kolme pyrkimystä ja painetta tukevat monin tavoin toisiaan eivätkä voi olla ilman toisiaan.

Viitteet

1. Käytännöllisistä tarpeista, ks. ISO, s. 69-73.
2. Näin itse asiassa johdumme vanhaan filosofiseen ongelmaan, onko maailma vain subjektiviteettini luoma kuva. Tosin tällöin pitää muistaa, että tah-tovina, toimivina testaamme hahmoja ja niistä muodostamiamme ajatuk-sia. On syytä korostaa, että hahmot ovat usein käsitteiden ja ajatusten muodostamisen edellytys. Hahmottaminen ei ole pelkkää ajattelua, vaika näin voi aluksi näyttää; se on tunto-olemuksen varassa toimiva, vaika-kakin ilmeisen ajattelunomainen ilmiö. Se että ajattelu työskentelee muodostamalla eräänlaisia ajatuskenttiä, kokonaisuuksia ja näkemyksiä, osoittaa vain, että ajattelussa on myös jotain tunnemaista. Yhteys on sillekin välttämätöntä.
3. Tieteellisessä työssä tavoittaminen on esim. sellaisten koeolosuhteiden jär-jestämistä, että jokin ilmiö saadaan näkyville.
4. Näkemyksen käsitteestä ks. lukua 10, s. 72. On hyvä huomata, että myös liikeratojen muotoutumisessa on hahmottavaa voimaa, ks. lukua 19, s. 170.
5. Uskonnollisessa ja mystisessä ajattelussa esiintyy ilmaisuja, jotka viittaavat siihen, että Jumala tai joku korkeampi olento "tunsi" jonkun toisen, esim. ihmisen. Se kuvastaa jonkin erittäin syvän vastavuoroisuuden syntymistä.
6. Yhteyden jonkinlaisena huippukokemuksena voidaan ajatella rakkaudelli-nen yhtyminen. Yhtymisestä ks. tarkemmin ISO, s. 55.

17. Pyyde, kiintymys ja kauneus

Tunto-olemuksen välittämät laadut merkitsevät elämän perustaa, sen ainesta. Jossain mielessä juuri ne ovat todellisuus. Kohdattu on yhtä kuin todellisuus. Usein yksilön mielestä todellista on vain se, mitä hän on kyennyt kohtaamaan, mihin hän on saanut yhteyden. Tieteessä on ollut tapana korostaa aistivan yhteyden merkitystä. Ihmisen suhde todellisuuteen ei kuitenkaan ole neutraali, vaan se on mm. narsististen tarpeiden läpäisemä. Liittymisen alueen omin narsistinen tarve on pyyde, jota seuraavassa tarkastelen eri näkökulmista.

Itsensä korottaminen

Jäsentymisen ja ajattelun alueelle taipuvaa pyyteellisyyttä kutsun itsensä korottamiseksi. Ajattelevana ihminen erottaa itsensä ympäristöstä, ja on luonnollista, että ajattelussa voi syntyä sisäinen pyörre, joka äärimmäisessä tapauksessa johtaa eristymiseen ympäristöstä. Tälle alueelle kuuluvat sisäsyntyiset ja usein omaan sisimpään jäävät suuruuden kuvitelmat ja harhat, joissa yksilö ikään kuin itse itselleen vakuuttaa olevansa merkittävä ja tärkeä.¹ Tällaisen narsismin tuntomerkki on nimenomaan ainakin osittainen sisimpäänsä eristyminen ja siellä eläviin, usein kiihkeisiin sisäisiin liikkeisiin juuttuminen.

Itsensä korottamisen tarve tavallaan pitää ihmistä pystyssä, vaikka se on aina kaksiteräinen sisäinen paine. Me suojaudumme ympäristöltä ja luomme itsestämme itsellemme hyvää kuvaa (hyvän kuvan). Me kehumme itseämme sisäisyydessämme ja siinä mielessä vertaamme itseämme ympäristöön. Tämä edellyttää tietenkin käsityksiä esimerkiksi siitä, mikä on hyvää ja mikä pahaa. Me haluamme olla hyviä, ja niinpä paras ilmaisu sisäiselle narsismille ehkä onkin omahyväisyys. Tämän vuoksi saatamme olla hyvin haluttomia tiedostamaan sitä, mitä sisäisyydessämme todella elää. Se tieto voi olla vastakkaista sille, mihin perustamme omakuvamme, ja vastakkaista myös sosiaalisen todellisuuden vaatimuksille. Ymmärrämme myös itseämme hyvin pitkälle.

Itsensä korottamisella on välttämättömät sosiaaliset yhteytensä. Narsistisia tarpeita säätelevät sosiaaliset paineet. Ajattelussa se usein merkitsee sellaisia näkemyksiä, teorioita, maailmankatsomuksia ja uskomuksia, jotka tekevät arvokkaaksi yksilön toiminnan suunnan ja käsityksen itsestään. Tällaisia voivat olla yleisesti hyväksytyt arvot, arvovaltaiset ajatussuunnat, järjestelmät tai instituutiot. Sellaisia voivat olla kuitenkin myös lähetystehtävän omaksuneet alakulttuurit, aatteelliset seurakunnat, lahkot jne. Niiden avulla ihminen tavoittelee kunniaa, gloriaa elämäänsä. Tällöin tietysti valta voi olla välttämätön edellytys kunnian – joskus tosin kuvitellun kunnian – saavuttamiseksi.

Itsensä korottaminen on jotain, jossa on oma henkilökohtainen kierteensä, mutta toisaalta se ei ole useinkaan mahdollinen ilman sosiaalisia ulottuvuuksia. Itsensä korottaminen on siis sekin sisäisen ja ulkoisen hengitystä ja jännitystä. Tämä vastavuoroinen hengitys toteutuu ihmisen elämässä useimmiten täysin tiedottomasti. Periaatteessa ihminen voi yrittää korottaa itseään mielistelemällä sosiaalista todellisuutta tai sulkeutumalla omaan suuruuteensa. Itsensä korottamisella on tavattoman hienosyiset perusjuonteensa, jotka etsivät aina toteutumistaan ihmisen elämässä.

Hyväksyminen

Puhtaammin liittymisen alueella liikumme silloin, kun haemme itsellemme hyväksyntää sosiaalisessa todellisuudessa. Ihmisessä elää paine tulla hyväksytyksi edes joissakin yhteyksissä. Tämä tarve voi tietysti olla kyltymätön niin, että ihminen kaipaa aina suurempaa julkista hyväksymistä. Jokainen haluaisi olla hyvä jossain ja joillekin. Yleensä koemme edustavamme itse hyvää, kun muut edustavat jotain muuta. Toisaalta kuitenkin kaipaamme, että sosiaalinen maailma pitäisi meidät hyvänä.² Ilman hyväksyntää tuntuu olevan raskasta elää. Esimerkiksi hyväilemällä osoitamme toisen hyväksi.

Kun hyväksymme itsemme, sitä kutsutaan usein itsetunnoksi. On selvää, että itsetunnon syntyminen on ratkaisevalta osin sosiaalista alkuperää; sosiaalisessa todellisuudessa ja erityisesti

lapsuudessa luodaan itsetunnon rakennuspuut. Väärää itsetuntoa — jos nyt oikea ja väärä ovat tässä edes erotettavissa toisistaan — pidetään vääränä itsehyväksyntänä tai omahyväisyytenä. Sosiaalinen arvonanto ja hyväksyminen joka tapauksessa voitelee sisintämme, ja se voi osoittautua näin kiusaukseksi, jota alamme kohtuuttomasti tavoitella.

Tunteensa pyhittäminen

Puhdas tunteen pyyde tulee esiin siten, että omat tarpeet, halut, unelmat jne. pyhitetään ja niistä syntyviä vaatimuksia pidetään itseoikeutettuina ja koskemattomina. Tämäkin on tiettyä itseensä sulkeutumista, yhteyden ja liittymisen vastakohta. Samoin kuin valta on joiltakin osin tiedon vastakohta, on myös pyyde joiltain osin yhteyden tukahduttaja, ts. erottaja.³

Tunteissa on tiettyä aiheenomaisuutta, mutta kaikkia tunteitamme ei voi luonnehtia tarpeiksi. Me saatamme kuitenkin korottaa oman tunnesuhteemme yleiseksi kriteeriksi, joka kaikkien olisi hyväksyttävä ja jota heidän olisi jopa noudatettava. Tällöin voi olla kyseessä makuarvostelma, arvostus, kiintymys, kansallistunne tms. Helposti pyhitämme oman suhteemme tai asenteemme asioihin, ja näin korotamme itseämme. Ihminen on taipuvainen samastumaan tunteeseensa samoin kuin ajatukseensa. Narsistiset voimat houkuttelevatkin juuri samastumaan, vaikka samastuva liittyminen tuntuu toisaalta elämän välttämättömyydeltä.

Edellä mainittu omiin tuntumiin pidättäytyminen lähestyy jo tekemistä ja tahtoa. Välittömämmin tekemiseen, aisteihin ja aineellisiin hyödykkeisiin liittyvät erilaiset nautinnon ja hyvänolon saamisen muodot. On luonnollista, että ihminen tavoittelee elämästä tyydytystä myös aineellisilla alueilla. Usein ne eivät ole suinkaan aina erotettavissa jyrkästi muista pyyteen muodoista, ja niinpä sosiaalinen todellisuus säätelee varsin voimakkaasti sitä, mikä on aineellisesti arvokasta ja tyydyttävää. Ihmisessä kaikki liittyy kaikkeen.

Kiintymys ja rakkaus

Mutta jos näkisimme ihmisen pelkästään pyyteellisenä olentona, se loisi hänestä väärän kuvan. Ihminen pyrkii elämässään tyydytykseen, mutta ilmeisesti pyyteiden vaatimusten jatkuva toteuttaminen ei sittenkään syvimmiltään ja pitemmän päälle tuo hänelle tyydytystä vaan johtaa ristiriitoihin. Tosin pyyteiden kaikki tiedottomat vaatimukset eivät ole kontrolloitavissa, ja siksi me ajaudumme joka tapauksessa ristiriitoihin.

Vaikka kaikkeen inhimilliseen yhteyteen liittyy pyydetä, muodostaa ihminen sen ohella kohdattuun maailmaan myös sellaista suhdetta, jota voi ilmaista sanoilla kiintymys ja rakkaus. Ongelmalliseksi ihmisen elämän tekee usein kuitenkin juuri se, että pyyteellisyys ja rakkaus ovat usein toisiinsa kietoutuneita. Me emme suinkaan ole vain kiintyneitä, vaan – usein tietämättämme – myös edellytämme kiintymyksen kohteelta jotain.

Kiintymys on samalla tavoin automaattinen sielunfunktio kuin uskokin.⁴ Kiintymys uusiutuu kaiken aikaa ja hakee kohdetta. Sen kohteena voivat olla ihmiset, paikkakunnat, rakennukset, esineet, tapahtumat, eläimet, harrastukset jne. Kiintymykset ovat osa persoonallisuuden kantavaa rakennetta niin kuin uskomuksetkin. Niin kuin usko on myös rakkaus kaksisuuntainen funktio. Se kohdistuu ulkopuolelle ja voi näin ikään kuin kuljettaa sinne jotain myönteistä, mutta toisaalta se myös sitoo rakastavan minuutta. Kun lisäksi kiintymys- tai rakkaussuhteisiin liittyy tiedottomia pyyteitä, ovat suhteet usein hyvin sitovia, ehkä raastaviakin.

Kiintymys ja rakkaus voidaan erottaa toisistaan niin, että kiintymyksessä on kyse vähemmän voimakkaasta, arkisemmasta, ehkä pyyteiden sumentamasta imusta, kun taas rakkaus – ainakin periaatteessa – voi olla puhdas. Käytännössä tätä eroa tuskin voi suoranaisesti tehdä, vaan on kyse samasta perusvoimasta.⁵ Erityisesti lapsissa voi havaita rakkauden vilpittömyyden ja puhtauden suhteessa ympäristön yksinkertaisiin asioihin. Lapsen suhdetta kohdattuun alkaa tietysti jo varhain sävyttää myös pyyteellisyys eli vaatimus asioiden tilasta. Rakkaudessa

sinänsä, puhtaana ilmiönä, on kuitenkin jotain vapauttavaa eikä suinkaan sitovaa.

Jokapäiväinen elämämme perustuu uskomiseen, sekä arkiiseen uskoon asioiden tilasta ja pysyvyydestä mutta myös maailmankatsomukselliseen ja teoreettiseen uskoon. Vastaavasti on vaikea kuvitella elämää ilman kiintymyksellistä yhteyttä mihinkään. Samoin kuin voidaan puhua uskon muodostumisesta, samoin voidaan puhua kiintymyksen muodostumisesta. Tosin selvää on, että elämään kuuluvat sekä epäuskon että rakkaudettomuuden hetkensä. Niin kuin ihminen ei vähällä huomaa uskon muodostusta ja uskomuksiaan, ei hän myöskään aina halua nähdä tai ei kykene tiedostamaan kiintymystään, sen luonnetta ja monia psykodynaamisia taustatekijöitä.

Ihminen elää jonkinlaisen uskonvaraston avulla. Samoin voidaan nähdä hänellä olevan rajallisen määrän kiintymyssuhteita, koskivatpa nämä suhteet sitten paikkoja, esineitä, ihmisiä, tapahtumia, ilmiöitä tai mitä tahansa. Ihmisen suhde maailmaan on aina myös kiintymyksellinen. Rakkaudella on lisäksi omat syvälliset ja syvältä prosessoivat ulottuvuutensa, kuten on uskollakin.

Yhteys ja kauneus

Ajatteluun liittyy luontevasti totuuden arvo. Vastaavasti varsinkin juuri tunteen alueella voidaan puhua kauneudesta. Esimerkiksi ihmisten välisessä yhteydessä tai luonnonyhteydessä sitä ei voi saavuttaa koskaan lopullisesti, mutta se voi ajoittain toteutua, ja oikeastaan toteutuukin aina täydellisemmin tai epätäydellisemmin. Kauneus on arvo, johon ihminen voi suuntautua, mutta joka ei koskaan ehdottomasti tai lopullisesti toteudu; sitä on vaalittava jatkuvasti ja iloittava sen toteutumisesta. Kauneutta tavoiteltaessa syntyy yhteyksiä, ja yhteyttä tavoiteltaessa voidaan löytää kaunista.

Tietämisessä etsitään kriteerejä totuudelle. Yhtä täsmällisesti ei kauneudelle voi määritellä kriteerejä, vaan kyse on kauneudentajun kehittymisestä. Tunteen alue jää helpommin "subjektiiviseksi", vaikka mielestäni ei ole syytä kieltää kauneu-

den objektiivisuutta. Kauniin yhteyden arvo ei niinkään näy todellisuuden hallitsemisessa (vrt. tietoon) vaan siinä ymmärryksessä ja tyydytyksessä, jota se luo elämään. Niin kuin todellisuuden hallitsemista ja hallitsemisen tarvetta on monentasoista, samoin myös tyydytys riippuu yksilön persoonallisuudesta ja kehitysvaiheesta.

Tärkeä kauneuden elementti on dramaattisuuden tajua.⁶ Jo muinaiset kreikkalaiset ymmärsivät teatteritaiteessaan ihmisen elämän dramaattisuuden ja sen riippuvuuden voimista, joita yksilö ei voi hallita. Sama ymmärretään usein taiteessa nykyäänkin, vaikka käsityksemme tiedottomista vaikuttajista, tiedottomasta sielunelämästä onkin muuttunut ja kehittynyt. Dramaattisuuden tajuaminen voi auttaa meitä sijoittumaan toisella tavalla ihmisten elämän draamoihin. Kauneus ei ole vain siloteltua ja siistiä, vaan se on myös kykyä nähdä intohimojen liikettä ja kykyä asettua niiden keskelle.

Yhteyttämyys

Sokraattinen ajatus "Tiedän, että en tiedä" on ilmaus minuudesta, joka pyrkii lunastamaan vapautensa. Tähän suuntaan etenemisen vaatii yksilöltä ankaria prosesseja, joissa käsitellään mieltä kietovaa vallan narsismia ja katkaistaan ajatteluun (tietoihin) samastumista. Ihminen ei siis syvimmiltään voi sanoa tietävänsä. Tässä tietämättömyydessä on hänen vapautensa. Kun narsismi virittää ihmisen sielunelämän, hän alkaa luoda tietoa ja samastua siihen, ajautuu sen kuljettavaksi. Tämä on erittäin todellinen tilanne nykyään, kun erilaiset ajatusvallat tulevat ihmisen persoonan osiksi ja hänen kuljettajikseen.

Vastaavasti ihminen voisi sanoa: "Olen yhteydessä yhteyttämyyteeni." Kun pyyteen narsismi hellittää, ihminen tuntee menettävänsä yhteytensä. Tällöin myös pyyteen rasittamat kiintymykset ja rakkaudet tuntuvat raukeavan tai ainakin muuttavan muotoaan. Ihminen ajautuu yhteyttämyyteen. Sen sietäminen ja läpi eläminen on ihmisen kypsymiselle tärkeää. Tämä koskee niin yksittäisiä ihmissuhteita kuin elämää yleensäkin.

Viitteet

1. Jo evankeliumeissa kerrotaan opetuslasten keskustelleen — tosin Jeesuksen selän takana — siitä, kuka heistä on suurin. Ks. Luuk. 9:46.
2. Tässä mielessähän yhteiskunta jakaa suosionosoituksia, esim. kunniamerkejä. Ihminen kaipaa olla virallisesti hyväksyty. Ansiot ovat varmasti usein aivan oikeita ja perusteltuja.
3. Eksistentiaaliset tunteet (ks. luku 25, s. 244) mm. pakottavat meitä tarkistamaan valtaamme ja pyyteitämme.
4. Kiintymyksestä ja rakkaudesta ja niiden merkityksestä ihmisen sisäiselle rakentumiselle, ks. tarkemmin luku 27, s. 280.
5. Samantapaisesti voi tehdä eroa myös luottamuksen ja uskon välille. Luottamus on arkisempaa ja kohdistuu ehkä enemmän ihmisiin, kun taas usko on jylhempi perusvoima, joka voi kohdistua esim. maailmankatsomuksellisiin näkemyksiin. Ehdotonta eroa tuskin kuitenkaan on tällä tavalla olemassa.
6. Ks. esim. Turunen 1981, s. 123-128.

TEKEMISEN LINJA

Mikään ei maailmassa ole niin ilmeistä kuin liike. Ei ole ihme, että liikettä – ja tahtoa ikään kuin sen laajentumana – on joskus pidetty kaikkein alkuperäisimpänä inhimillisenä ilmiönä. Kaikki on liikkeessä, mutta myös sisäisessä elämässä kaikki näyttää palautuvan joltain kulmaltaan tahtoon, esimerkiksi eksistentiaaliset, käytännölliset ja narsistiset tarpeet. Tunteista puhuttaessa käytin sanontaa "tunteiden liesi", mutta tämä sopii vielä paremmin tekemiseen ja tahtoon, varsinkin sen syviin ytimiin ja juuriin, "tahdon lieteen". Ylipäänsä kaikesta inhimillisestä löydetään tahdonomainen puoli.

Tekemisen ja tahdon laaja-alaisuus, niiden tietty välittömyys ja välttämättömyys elämälle sekä keskinäinen läheisyys tekevät niiden tunnistamisen ja tiedostamisen erityisen vaikeaksi. Tässä luvussa pyrin hahmottamaan joitakin olennaisia tahdon alueen ilmentymiä. Kuten myöhemmissä luvuissa näemme, on tahto hyvin merkittävä sielunilmiö myös psykodynaamisesti.

18. Tekeminen ja tahto

Tekemisen orientaatio on ihmisen elämässä yllättävän vakioista. Tahdolla on ilmeinen taipumus urautua suhteellisen vakiintuneisiin muotoihin. Tämä on elämän jatkuvuudelle ja sujuvuudelle luonnollista ja välttämätöntä. Tahto ikään kuin kehittyä ja piirtyä omaan massaansa, jolla on sellaista hitautta, ettei muutos ole suinkaan helppo vaan vaatii aikaa. Tämä koskee niin asioiden tekevää oppimista kuin elämäntavan muuttamista.

Tekeminen ja tarkoitus

Ihmisessä on tekemisen pakko. Tämä kuvastuu erityisesti lapsen olemuksessa, joka on painottunut tekemiseen ja jäseniin. Aikuisen tekeminen on jäsenetymistä, ja sillä on usein laajat yhteiskunnalliset yhteydet. Yhteiskunta on ikään kuin risteilevien tahtojen verkosto, johon meidän on sijoittauduttava. Tahtojen verkosto jakaa tehtäviä ja rooleja, joita yksilöt pyrkivät täyttämään.

Tekemisen kautta ihminen saavuttaa tarkoituksen elämäänsä. Siksi tekeminen on niin alkuperäistä ja pakottavaa. Vaikka tarkoituksen tunto välillä katoaa – mikä sekin on luonnollista –, ihminen pyrkii löytämään sen uudelleen jostain tahtovasta orientaatiosta. Tehtävän löytäminen on elämää voimakkaasti organisoiva voima, jopa siinä määrin, että se sivuuttaa ja hoitaa-kin yksilössä ja yhteisössä muita ongelmia, joita ehkä esiintyy liittymisen ja jäsentymisen alueella. Tervehdyttävintä ihmiselle on saada rooli ja tehtävä.¹

Tehtäviin ja rooleihin liittyy arvostusta. Sen kautta yhteiskunta ikään kuin säätelee sitä, mitä ihmiset tahtovat. Ihminen kaipaa nimenomaan arvostettua roolia yhteiskunnassa, se on osa hänen identiteettiään ja itsetuntoaan. Ihmisen itsearvostus riippuu pitkälti niistä tehtävistä, joita hän hoitaa. Usein yhteiskunta säätelee todella ankarasti arvokasta ja ei-arvokasta. Tällä on luonnollisesti sekä hyvät että huonot puolensa. Ihmisen on vaikea säilyttää itsetuntoansa, jos yhteiskunnan arvostukset, arvovallat, eivät hyväksy hänen elämänsuuntaansa.

Tahdon sisällöt

Tekeminen on ehdoton pakko ja eksistentiaalinen välttämättömyys, mutta tahto itsessään määrättyy paljolti ulkomaailmasta käsin sekä oppimisena että sopeutumisena. Tekeminen toteutuu tahdon sisältöjen läpi. Edellä olen todennut, että tahto on tavallaan ihmisen ulkoisin sielunvoima ja että sen luonne määrättyy pitkälti ulkomaailmasta käsin.² On syytä puhua painokkaasti tahdon muokkautumisesta, niin kuin puhumme ajattelun ja tunteen muokkautumisesta. Tahdon olemuksen ymmärrämme vain, kun ajattelemme myös sen olevan riippuvainen ympäristön virikkeistä.

Me todella opimme ja ajaudummekin tahtomaan tietyllä tavalla, niin kuin myös ajattelemaan ja tuntemaan. Ympäristön jälki laskeutuu tahtoonkin, vaikka itsetietoisuuden kasvaessa voimme sitä arvioida ja muuttaa tahtomisemme suuntaa. Se mikä meissä on tahdonvalmiuksina, ei kuitenkaan ole suoranaisesti sivuutettavissa, vaan me joudumme ponnistamaan niiden pohjalta. Voimme pyrkiä kehittämään tahtomme sisältöjä. Näin tahto näyttäytyy sielunlaatuna toisten sielunlaatuojen, erityisesti ajattelun ja tunteen rinnalla.

Tahdon asema ihmisen kokonaisuudessa

Tahto ei ole täysin itsenäinen sielunvoima, vaan se toimii muiden sielunvoimien yhteydessä. Ajattelu on tavallaan valo, joka valaisee maailmaa, tekee sen käsitettäväksi. Tahdon toiminta on jotain muuta, tavallaan se toimii suurelta osin tiedottomuudessa, "pimeydessä". Vain joiltakin osin, esimerkiksi päätöksessä (tahdon ajattelunomaisessa komponentissa), tahto kohoaa valoon. Toisaalta on tietysti tiedottomia ajatuksia ja tietoista pyrkimystä. Kuitenkin ylipäänsä tahto on luonteeltaan enemmän tiedoton ja ajattelu tietoinen.

Tahto toimii ajattelun jäsentämässä ja valaisemassa maailmassa. Ajattelu puolestaan kohtaa uutta jäsennettävää tahdon ansiosta. Kuvaannollisesti sanoen ajattelu valaisee maiseman, tunteet ovat kuin massaisia pilviä – pouta- tai ukkospilviä – ja

tahto toimii välittömyyden hämärässä. Tässä kuvassa ilmenee jotain olennaista sielunvoimien keskinäisestä suhteesta.

On hahmollisesti perusteltua jäsentää sielunvoimat niin, että ajattelu sijoittuu lähinnä pään alueelle, suhteellisen liikku-mattomaan sisäistävään päähän. Tunne on vastavuoroisessa, "hengittävässä" suhteessa ulkomaailman kanssa, mikä on tyypilistä varsinkin keskikehollemme. Tunne merkitsee vuorovaiku-tusta, mutta omalla tavallaan sekin on suhteellisen passiivinen liikkeissään verrattuna tahtoon. Se puolestaan sijoittuu jäseniin ja on näin aktiivisessa, ulkoistavassa ja toiminnallisessa suhteessa ympäristöön.³

Korkeus ja syvyys

Valaisevaa on myös nähdä tahto syvyytenä ja ajattelu korkeute-na. Tällöinkin tunne jää jonkinlaiseksi keskikohdaksi. Syvyyteen ja korkeuteen liittyy luontevasti myös näkemys pimeydestä ja valosta. Tässä ei ole kyse tietenkään arvostavista kannanotoista vaan kuvaannollisista ilmauksista. Tahdon erityinen tuntumatto-muus ja sen piirissä vaikuttavien elementtien vaikea tiedostetta-vuus tulevat kuitenkin tätä kautta ymmärrettäviksi.

Tahdonomaisilla elementeillä on taipumus kadota syvyy-teen, hävitä välittömältä tietoisuudelta. Toimintojen automa-tisoitumista voidaan pitää erittäin myönteisenä. Mutta monen-laiset muutkin sielunilmiöt painuvat syvälle ihmiseen olemuk-seen, ikään kuin tahdon pimeyteen, ja kuitenkin ne vaikuttavat sieltä voimakkaasti. Tämä koskee niin tapoja, tottumuksia kuin myös kaikenlaisia muita tiedottomia sielunmuodostelmia. Se koskee jossain määrin kaikkea tahdonomaista: käsitteitä, motii-veja, asenteita, arvostuksia, arvoja jne. Juuri tahdon alueella sijaitsee tiedoton sielunelämä, vaikka se levittääkin vaikutuk-sensa koko sielunelämään.⁴

Edellä olen todennut mm., kuinka kieli muuttuu tahdon valmiudeksi, ja näin sitä ei voi helposti tiedostaa varsinkaan toimivana ilmiönä, sujuvana puheena. Se on kuitenkin meillä kaikessa monimutkaisuudessaan välittömässä käytössä. Emme ole kieltä itse tehneet vaan omaksuneet sen tahtoomme, lähes

tiedottomasti. Ihmisen omaksumiskyky on todella hämmästyttävä tahdon tiedottomuudesta huolimatta. Näin sosiaalinen yltää olemukseemme. Kielessä se havainnollistuu dramaattisesti, mutta on totta myös muun sosiaalisen osalta.

Tunteissa on omaa pakottavuuttaan, missä suhteessa ne muistuttavat tahtoa. Tahto ei ehkä tunnu pakottavalta, mutta sillä on omaa ankaraakin jatkuvuuden painettaan, mikä toteutuu käytännössä usein huomaamattomana sujuvuutena. Tahdossa on valmiita uria, joihin toimintamme imeytyy. Samaa jatkuvuuden painetta on myös ajattelussa, mikä tuo esiin ajatteluun kätkeytyvän tahdonomaisuuden. Ajattelu ja tahto muodostavat sielunelämän keskeisen vastakohtaisuuden (polariteetin).⁵

Jonkinlaisen analogian voi löytää myös valveisuudesta ja unessa olemisesta. Ajattelussa ihminen on periaatteessa – ei suinkaan aina käytännössä – valveisimmillaan. Tahdon suhteen ihmisellä on taipumus olla nukuksissa. Tietoisuus on valveilla olemista ja tiedottomuus unen kaltaista. Tämä analogia sopii kuitenkin vain osittain tahdon ja ajattelun ilmiöihin, koska aidossa unessa myös tahto on sammunut. Tässä analogiassa tunne on puolivalveista, jossa on sekä tietoisia että tiedottomia osia.

Korkeammat tahdon toiminnot

Edellä olen käsitellyt tahtoa tekojen ja niihin liittyvän välittömyyden, automaattisuuden ja senkaltaisen tiedottomuuden näkökulmasta. Tahtoon ovat syöpyneet omat sisältönsä, joiden kautta tekeminen toteutuu. Tavallaan tämän kaiken kanssa ristiriidassa on näkemys, että ihmisen korkeimmat toiminnot ovat tahdonomaisia. Kun tullaan lähemmäksi minuutta, kohtamme sielumme sisimmissä – henkisimmissä – ilmiöissä tahtoa. Ulkoisesti toimiessaan ihminen käyttää tahdon sisältöjään ikään kuin opittua varastoa, mutta sisimmässään hän voi suuntautua tietoisemmin tahtovana; hän voi asettaa tahdon kohteeksi esimerkiksi omaan sisäiseen maailmaansa.

Tällaisia korkeampia sisäisiä energioita ovat vertailu, epäily, arviointi, tarkkaavaisuus, keskittyminen, tiedostaminen, kohtaaminen, tarkoittaminen, tunnistaminen, mielenmalti ja mah-

dollisesti monet muut. Näissä sisäisyyden ilmiöissä voi erottaa muitakin sielunenergiaita kuin vain tahtoa, mutta niihin kuuluu tahtoa merkittävänä, ehkä pääasiallisena osana.

Myös arvoilla, ihanteilla ja ideoilla on erityinen tahdonomainen olemisensa ihmisen sisäisessä maailmassa. Kaikkiin korkeampiin sisäisiin tahdonomaisiin ilmentymiin vaikuttaa se ympäristö, jossa elämme. Näin kasvatusta laajasti vaikuttaa myös tahtomme korkeimpiin ilmentymiin. Nekin voivat syöpyä sisäiseksi tottumukseksi (esim. totuudellisuus tai arvioiva kriittisyys). Tahto läpäisee krikoisella tavalla koko inhimillisen sielunelämän ja muodostaa ikään kuin sen rungon.

Viitteet

1. On selvää, että roolin ottamisen kyky ja sen pitämisen kyky voi olla ihmisellä vajavainen. Myös muiden eksistentiaalioiden alueilla voi olla niin voimakkaita häiriöitä, ettei tehtävän kantaminen onnistu. Tehtävättömyys ja roolittomuus on kuitenkin taipuvainen aktivoimaan myös muiden sielunalueiden ongelmia. Jos esim. vanhuksille, eri tavoin vammaisille, vaikeille nuorille tai alkoholisteille löydetään tehtäviä, se voi vaikuttaa organisoi-vasti (ja virkistävästi) elämään niin, että he edistyvät sekä liittymisessä ihmisiin että jäsentymisessä yhteisöihin ja yhteiskuntaan. Jo pelkästään ns. avohoito voi vaikuttaa tähän suuntaan, koska se antaa tehtäviä ja omakohtaisia rooleja.
2. Tahdon ulkoista olemusta käsittelemme luvussa 3, s. 22.
3. Rudolf Steiner (1861-1925) esitti ns. steinerpedagogiikan perustaksi näkemys ihmisestä kolmijäsenisenä olentona. Nämä kolme jäsentä olivat pään ja hermoston järjestelmä, rytmisen järjestelmä (lähinnä keskikehossa) sekä raajojen ja ruoansulatuksen järjestelmä. Nämä vastaavat osapuolteen ajattelun, tunteen ja tahdon järjestelmiä. Sekä sielullisesti että fysiologisesti järjestelmät on ajateltava hahmollisiksi ja toistensa alueille ulottuviksi, osittain siis päällekkäisiksi. Tämä herättää kysymyksen fysiologian (aineen) ja sielun (hengen) välisestä suhteesta.
4. Syvyyteen liittyvä näkemys tiedottomasta ja korkeuteen tietoisuudesta. On ilmeisen tärkeää havaita, että jos ajattelemme henkisen todellisuuden todeksi, se voi olla molemmissa suunnissa. Ehkä juuri tahdossa ja tahdonomaisuudessa henki ilmenee välittömämmin. Tämän puolesta puhuisi tahdon ja tietoisuuden yhteys, samoin kuin korkeiden sielunfunktioiden tahtova luonne, ajateltakoon esim. arviointia, tarkkaavaisuutta, vertailua, epäilyä, katsetta.
5. Ajattelun ja tahdon polariteetista ks. myös IK, s. 155-161. Palaan tähän kysymykseen luvussa 21, s. 186.

19. Taito ja tarkoittaminen

Jäsentyäkseen todellisuuteen ja hallitakseen sitä ihminen tarvitsee tietoa. Toisaalta yksilö tavoittelee yhteyttä ihmisiin ja elämän eri ilmentymiin. Mutta ihminen tarvitsee myös taitoa selviytyäkseen elämästä. Tahdon alueen ilmiöt ovat olleet tutkijoille vaikeita hallita käsitteellisesti, vaikka ne ovat olleet osa luonnollista elämää. Lopulta ne ovat ehkä oma erityinen elämänaluensa, jota ei ole tarkoitettukaan hallittavaksi käsitteellisesti. Seuraavassa pyrin kuitenkin, ikään kuin johdonmukaisuuden vuoksi, luomaan jonkinlaista taidon ideaa.

Taidon komponentit

Tietoa voi osapuilleen luonnehtia niin, että se etenee vuorovaikutuksen (kohdatun) ja sisäistämisen (ideaalistavan potentiaalilin) kautta projektiioon (odotusmielteeseen). Yhteys etenee projektion (tavoittamisen) ja vuorovaikutuksen (hahmottumisen) kautta sisäistämiseen (tuntemiseen). Taidon vastaavat komponentit ovat kuvittelu (valmistautuminen), harjaantuminen (uraantuminen) ja osaaminen (taitaminen). Näin taito etenee sisäisyydestä projektiioon ja päättyy vuorovaikutukseen kohneiden kanssa.

Kuvittelu

Taitoa voidaan kokonaisuudessaan pitää projektiivisena ilmiönä. Kuitenkin monet sisäiset ilmiöt edeltävät toimintaa. Näin on nopeana ohikiitävänä momenttina kaikessa toiminnassa, mutta sisäinen aktiivisuus on korostunutta silloin, kun alamme tavoitella jotain uutta, esimerkiksi uutta taitoa. Kaiken toiminnan alussa esiintyy sen sisäistä tunnustelua ja kuvittelua. Varsinkin uusia asioita lähestyttäessä ja opeteltaessa kuluu sisäisiä energioita. Siksi oppiminen on väsyttävää.

Toimintaan ryhdyttäessä tarvitaan toiminnan ennakkointia, jota kutsutaan mm. toiminnalliseksi mielikuvitukseksi. Tämä on tärkeä inhimillisen kuvatajunnan ominaisuus.¹ Sitä voisi kutsua myös projektiiviseksi sisäiseksi aktiivisuudeksi tai ennakoivaksi

kuvitteluksi. Toiminnan aloittamiseen liittyy muutakin sisäistä aktiivisuutta, aikomuksia, suunnittelua, ennakoivia tuntemuksia jne., mutta ne ovat yleensä kiinteässä yhteydessä ennakoivaan kuvitteluun.² Taitojen omaksuminen vaatii myös keskittymistä ja paneutumista.

Harjaantuminen

Toimiessamme meillä on aistimuksia omasta kehostamme ja sen liikkeiden yhteydestä ulkomaailman havaintoihin, joita toisaalta olemme ennakoineet mielikuvissamme. Toiminnan piirtyminen tahtovaan elimistöömme vaatii harjoittelua. Tämä koskee niin voittopuolisesti jäsenien aktiivisuutta (esim. voimisteluliikkeitä) kuin myös mielen ratojen muodostumista (esim. matemaattiset rutiinit).

Harjaantuminen merkitsee toimintojen uraantumista (urautumista, urauttamista), minkä vuoksi toimintoihin vaaditun energian kulutus vähenee. Ne tavallaan syöpyvät olemukseemme ja muodostavat ikään kuin toiminnallisen varaston. Tämä koskee niin konkreettisia toimintoja kuin ajatteluakin. Harjoittelu on taidon omaksumisen komponenteista projektiivisin. Siinä suuntaudumme keskittyneesti jäseniimme ja sitä kautta ulkomaailmaan tai ponnistamme mielessämme saadaksemme uran syntymään mielenainekseemme. Autolla-ajon, matematiikan ja kielten opiskelu vaatii toimintojen uraannuttamista.

Kun uraantuminen on riittävästi toteutunut, siitä katoaa sisäisen ponnistuksen tunto. Toisaalta siihen liittyvät mielikuvat väistyvät tai ne ikään kuin sulavat uraan. Tämä koskee niin toiminnan kuin ajattelun uriakin. Vain uusia asioita tai tehtäviä joutuu mielikuvissa koettelemaan ja suunnitelemaan.³ Ura on tavanomainen automaattisuus, jota ei tarvitse hakea ja tunnustella mielessä (esim. hyvin harjoiteltu kertotaulu).⁴

Osaaminen

Kun uraantuminen alkaa vakioitua, se merkitsee mahdollisuutta vetää tarkkaavaisuutensa pois toiminnan yksityiskohdista, ja

tarkkaavaisuus voidaan kohdistaa laajemmin sekä toiminnan kohteeseen että toiminnan muihin yhteyksiin. Uraantumisen merkitsee myös sitä, että yksilö vapautuu valitsemaan tarvittavia toimintavaihtoehtoja, ts. omaksuttuja ja harjoiteltuja uria, jos toiminnan suuntaa on tarvetta muuntaa. Uran muodostuminen on yhteydessä hahmoontumiseen.

Monipuoliset ja vakiintuneet urat mahdollistavat monipuolisen valikoinnin. Näin kehittyä osaaminen. Asioiden taitaminen tekee ihmisen suhteellisesti riippumattomaksi, koska hänellä on mahdollisuus valita. Todellinen taito on valitsevaa vuorovaikutusta suhteessa kohdattuun, ts. taitamista ja toiminnallista hallitsemista, kohteen muuntuessakin. Esimerkkinä voi ajatella kävelemistä tai hallinnollista toimintaa, niitä voidaan käyttää erilaisiin päämääriin. Urautumisella on tietysti sekä myönteiset että kielteiset ulottuvuutensa, koska juuri tahdon alueella esiintyy voimakasta jähmettävää vakioitumista. Tahto ja urauttava tahto vaikuttaa myös tunteissa ja ajattelussa, tai se voi vetää piiriinsä nämä yleensä liikkuvammat sisäiset energiat.

Oikeastaan vain hän, joka on tehnyt, osaa. Ihminen voi periaatteessa, teoreettisesti hallita asioiden tärkeät ulottuvuudet, mutta vain tekemisen kautta hän oppii niitä hallitsemaan. Epäkäytännöllinen teoreettisuus voi johtaa harhaisuuteen. Toiminnallinen tieto on tuttuustietoa. Silti teoreettiset tarkastelut aukaisevat havaintoa ja ohjaavat toimintaa toki merkittävästi.

Ura ja tapa

Ihminen oppii tekemään asioita vain tekemällä niitä. Harjaantumisen kautta syntyy tahto-olemukseemme ratoja, joista tulee toimintavalmiuksia. Nämä radat ovat suhteellisen vakioisia; ne ovat tavanomaisia. Tahtomme oppiva, urautuva ja tapaa muodostava luonne on tärkeä elämän sujumiseksi ja jatkumiseksi.

Tahdon toiminnalliset sisällöt eivät muodostu itsekseen vaan yhteydessä ympäröivään todellisuuteen. Näin havainto ja ajatukset ovat olennainen osa tekemistä. Vaikka liikkeen paine, toiminnan tarve onkin sisäsyntyinen, se riippuu olennaisesti myös ympäristön herätteistä, ärsykkeistä ja malleista.

Urautuminen ei tule esiin vain tahdossa, vaan kaikki vakioituva sielunelämässä on luonteeltaan tavanomaista. Näin siis vakioitumisen paine näyttäisi olevan lähtöisin tahdon alueelta; se on ikään kuin jäykistävien voimien syntypaikka. Sen sijaan ajattelusta — ainakin suhteellisessa mielessä — ovat peräisin uudistavat ja entistä hajottavat voimat. Asioihin on ensin saata-va suhde ajatuksissa, ennen kuin voi alkaa muuttaa tai hioa toimintaansa.

Ajattelu voi olla kiihkeätä ja villiä. Samoin tunteissakin on oma kaoottisuutensa, mutta se johtuu pikemminkin tietystä tahdonomaisesta pakottavuudesta tunteiden piirissä. Juuri tiedottomalta tahdon alueelta löytyy tekijöitä, jotka vaikuttavat muihin sielunenergioihin. Myös ajatuksista löytyy ankaraa vakioitumista, mutta toisaalta ajatukset ovat usein — oikeastaan terveesti — liikkuvia ja uudelleen muotoutuvia. Jäykistyvä tahto voi tosin vetää piiriinsä jäykistyvät ajatukset. Käsitteiltään — tahdonomaisimmalta osaltaan — ajattelu on käytännössä hyvin vakioista.⁵

Koko ihmisen olemus voi heijastaa voimakasta kiinnittymistä johonkin tahdon suuntaan. Äidinkieli uraantuu voimakkaasti tahtoomme, vaikka kieli on hyvin monimutkainen järjestelmä. Sen omaksumisessa vaikuttavat myös monet muut sielunenergiat, esimerkiksi ajattelu ja kielen elämyksellis-soinnillinen vastaanottaminen.⁶ Myös ne uraantuvat osaksi kielen merkityksiä ja rakenteita. Yleinen elämään orientoituminen, elämäntapa ja arvot, urautuvat lapsuudessa syvälle yksilön olemukseen.

Tahdon uranomainen jäykkyys tulee esiin siinäkin, että tahtoa joudutaan monissa suorituksissa, varsinkin esimerkiksi taitolajeissa, hiomaan ja automatisoimaan pitkään. Tahdon urat piirtyvät aivan kuin omaan massaansa, omaan energeettiseen kenttäänsä, joka muotoutuu omalla tavallaan hitaasti. Ajattelu voi saavuttaa hetkessäkin nopeita tuloksia — vaikka tällöinkin tietysti edellytetään usein pitkää valmistautumista —, mutta tahdon taidot vaativat usein todella pitkän ajan. Vaikka tahtovaan toimintaan kuuluu tietoisuutta, usein huomaamattomina ja

hienonhienoina annoksina, voi tietoisuus toisaalta myös häiritä suoritusta.

Havainto ja valinta

Hahmotettaessa taidon olennaisia komponentteja on mukaan otettava havainnon käsite. Taitaminen edellyttää kykyä havaita todellisuutta. Havaitsemisen kyvystä ja tarkkuudesta riippuu toimintojen osuvuus. Vakiintuneissa toiminnoissa tätä ei niinkään huomaa, mutta on selvää, että toiminnan osuvuudelle havainto on tällöinkin tärkeä. Havaitseminen on keskeinen niin toiminnan alussa kuin myös sen seurausten arvioinnissa. On selvää, että tietomme ja ajattelumme vaikuttaa siihen, mitä havaitsemme, mutta jossain mielessä ajattelu on liian karkea elementti sen kaiken jäsentämisessä, mitä toiminnallinen havaitseminen vaatii. Kaikki toiminnan kannalta olennainen havainto ei antaudu käsitteelliselle tarkastelulle.

Toiminnan osuvuuden kriteerit määräytyvät niistä tavoitteista, joita on olemassa. Ne syntyvät sekä kokemuksesta että tilanteen havainnosta. Taustalla ovat tietysti monet sekä yksilölliset että sosiaaliset syyt. Ei pidä aliarvioida tahdon omaa pakottavaa jatkuvuutta eikä syvälle syöpyneitä tavanomaisia (elämäntilanteesta ja kulttuuriyhteydestä johtuvia) tahdon orientaatioita.

Havainnoissa on paljon ajattelunomaista jäsentyneisyyttä itsessäänkin, mutta on selvää, että käsityksemme todellisuudesta ohjaavat myös havaintoja. Ne eivät ole vain todellisuuden sisäistämistä, vaan niissä ilmenee projektiivisuutta. Me tarvitsemme havaintoja ennen kaikkea toiminnan takia. Havaitsemme näin asioita juuri tahtomme ja tarkoitustemme näkökulmasta, vaikka terve havainto ei tietenkään luo havainnon kohteita itsekseen vaan yhteydessä todellisuuden kanssa, mitä toiminnan osuvuuskin edellyttää. Havainto kuitenkin kehittyy lähinnä vain toiminnan kautta.

Edellä olen todennut, että ajattelunomainen tulee tahdossa esiin siinä, että toiminta on aina sarja päätöksiä. Ne perustuvat havaintojen tarkkuuteen ja jatkuvaan jäsentymiseen. Päätös

edellyttää kykyä valita. Valinta onkin tahdon kehittämisessä olennainen ilmiö; siihen perustuu todellinen osaaminen. Itse asiassa sujuva toiminta on sarja salamannopeita valintoja, jotka kuitenkin perustuvat hankittuun taitoon. Valinta ja havainto riippuvat toiminnan päämääristä ja tarkoituksista.

Valinta ja päätöksenteko on usein jopa lähes tiedotonta, ja ihmisellä on kyky näin uppoutua tekemiseen niin, että tietoisuus voi tekemisen hetkellä olla vähäistäkin, ikään kuin toimintaan sulautunutta. Ihmisen elämä sisältää tämänkaltaista urautumista lähes kaikissa osa-alueissaan ja jopa yleisorientoitumisessaan. Juuri näin ihmisen elämä sisältää tiedotonta tahtoa, mikä ei suinkaan merkitse, ettei ihminen voi olla tietoinen tahtovan orientaationsa erityisluonteesta. Elämän ehtoja ja asetelmia ei voi koskaan täysin muuttaa ja rakentaa uudelleen, mutta tietoinen niistä voi olla aina suuremmassa määrin.

Tarkoittaminen

Ihmisen toiminnassa voi osoittaa olevan tahattomia liikkeitä, mutta tyypillistä ihmiselle on kuitenkin nimenomaan se, että hän tarkoittaa toiminnallansa jotain. Tarkoittamisen käsitteen alue on laaja, mikä sekin on osoitus tahtovan toiminnan koko sielun läpäisevästä luonteesta. Tarkoitamme sekä teoillamme että ajatuksillamme jotain. Ehkä tarkoittamista ohjaavat monet tarpeemme ja psykodynaamiset ehdot, mutta itse tarkoittamisen ilmiö on joka tapauksessa suhteellisen itsenäinen.⁷

Itse asiassa elämäämme läpäisevät mitä erilaisimmat tarkoitukset ja tarkoittamiset. Nämä ovat merkittävimpiä eksistentiaalisia tosiasioita. Ihmisen elämä on läpeensä tarkoittavaa. Jokaisesta ilmiöstä voidaan kysyä, mitä se tarkoittaa tai mitä sillä tarkoitetaan. Tarkoittaminen perustuu tietysti siihen, että ihminen antaa merkityksiä asioille ja toisaalta pyrkii suhtautumaan niihin ennakoivasti. Tarkoitukset voivat olla omaperäisiä, mutta jos ihminen pyrkii kommunikoimaan ympäristön kanssa, hänen on tietysti pyrittävä ottamaan huomioon se, mitä monilla asioilla yleensä tarkoitetaan.

Varsinkin ihmisen itsensä valmistamat esineet ja muut tuotteet tarkoittavat jotain mm. siinä mielessä, että ne on valmistettu jotain tarkoitusta varten, niillä on ts. jokin tarkoitus. Se syntyy aineellisista ja kulttuurisista elämänehtoista, joita kukin yksilö pystyy vain rajallisesti kontrolloimaan. Näin ihmisen tarkoitukset, vaikka ne ovat aina myös yksilöllisiä, ovat myös vahvasti kulttuurista alkuperää ja sen rajoissa toteutuvia. Yksilöllisyys merkitsee toisaalta sitä, että tarkoitukset elävät yksilössä, vaikka ne eivät olisi mitenkään omaperäisiä.

Suuri kysymys on se, mikä on elämän tarkoitus ylipäätään. Voiko tarkoituksen saada jostain ihmisen ulkopuolelta vai onko tarkoitus itse luotava, ts. itse tarkoitettava jotain? Ehkä meissä itessämme on syvemällä jokin tarkoitus, josta emme ole tietoisia. Elämä olisi näin tarkoitus, projektio maailmaan. Tähän ei ehkä voi saada vastausta, mutta elämässä toteutuu aina pienempiä tarkoituksia, jotka menettävät vuorollaan merkityksensä, ja niin joudumme etsimään elämän tarkoitusta uudelleen. Tekemisessä on omaa erikoista ja loputonta pakottavuuttaan. Usein tunnemme juuri tahdon alueella olevamme kuin inhimillisen olemisen ytimessä.

Ehkä mitään emme niin syvästi kaipaa kuin oman tahtomme löytämistä. Ihmisen ristiriitaisuus ajaa hänet kamppailemaan oman eheytensä puolesta. Tuo eheys tuntuu olevan ensisijaisesti kiinni siitä, kuinka hyvin tavoitamme tahtomme ja kuinka ymmärrämme sen alueella vaikuttavia tiedottomia sielunaiheita.

Viitteet

1. Toiminnallisesta mielikuvituksesta ks. esim. IK, s. 60.
2. Aikomuksen käsite on tässä yhteydessä mielenkiintoinen. Sitä voisi luonnehtia toisaalta sisäiseksi tunnusteluksi, mutta toisaalta myös toiminnan päätökseen pyrkimiseksi ja pääsemiseksi.
3. Usein älykkystehtävissä on osioita, joissa koehenkilö joutuu suorittamaan mielikuvituksessaan jonkin tehtävän ja antamaan vastauksen sen pohjalta.
4. Sielunilmiöille tyyppillisesti uraantumisen läpäisee koko sielunelämän eikä ole yksinomaan ominaista vain jollekin sielunenergialle. Uraantumista

tavataan niin tunteissa, ajatuksissa kuin toiminnoissakin; ihmisessä kaikki läpäisee kaiken. Kaikki, mitä toistetaan, pyrkii uraantumaan. Tietäminenkin on usein tavanomainen ura. Uraantuminen on usein jopa takertuvaa ja defensiivistä, vaikka toisaalta ihmisessä toimii toistamiselle vastakkaisiakin voimia. Yleisesti ottaen juuri uraantuminen näyttäisi olevan kilnteässä yhteydessä fyysisen kehon funktioihin, niiden jäykkyyteen.

5. Ajattelun liikkuvuus, spekulatio, luo mahdollisuutta uusiin käsitteisiin ja käsityksiin.
6. Kielen soinnillis-elämyksellisestä luonteesta ks. esim. IK, s. 65.
7. Filosofit ovat keskustelleet sielunelämän intentionaalisesta luonteesta. Sillä viitataan usein samoihin asioihin kuin tarkoittamisella.

20. Ahneus, toivo ja hyvyys

Ihmisen elämää leimaa yhä uusiutuva pyrkimys saavuttamiseen. Olenkin nimittänyt sitä käytännölliseksi tarpeeksi, hallitsemisen ja tyydytyksen ohella. Saavuttaminen ei suinkaan ole aina konkreettista (esim. talon rakentaminen), vaan se voi olla myös sisäinen pyrkimys (esim. meditaatio). Saavuttamista voi pitää varsin neutraalina ilmiönä ja se on yhteydessä kokemukseen elämän tarkoituksesta. Ihmisen elämä ei kuitenkaan ole neutraalia, vaan siihen tarttuu voimia, jotka tekevät siitä ristiriitaisen.

Tahdon alueen narsistista tarvetta kutsun ahneudeksi. Vaikka saavuttamisen ahneus kuuluu tekemisen alueelle, on tällekin narsistiselle tarpeelle tyypillistä, että se heijastuu koko ihmisen sisäiseen elämään. Siksi tarkastelen sen vaikutusta eri eksistentiaalioiden aluella.

Tekemiseen uppoutuminen

Ihmisellä on kyky paneutua johonkin tehtävään niin, että hän tavallaan kuuroutuu kaikelle muulle. Moni inhimillinen pyrkimys vaatii toteutuakseen voimakasta sisäistä sitoutumista ja pitkäjännitteisyyttä. Mutta toisaalta on aivan luonnollista yksinkertaisesti vain uppoutua tekemiseen. Tämä näyttää elämän kannalta usein jopa välttämättömältä. Tahtoon ja tekemiseen tarttuu helposti suorastaan pakonomaista vääjäämätöntä painetta, jonka katkaiseminen tuntuu vaikealta ja jopa mahdottomalta. Tekemisessä on omaa vyöryn kaltaista jatkuvuutta. Eikä ole syytä unohtaa tekemisen ja sen luistavuuden antamaa sisäistä tyydytystä.

Tekevässä uppoutumisessa ja sitoutumisessa on ongelmana se, kuinka kiinteästi on antanut itsensä jonkin toiminnan käyttöön. Mieleni voi liittyä niin erotuksetta johonkin tehtävään, etten tosiasiaassa pysty enää tarkastelemaan kaikkia toiminnan syitä ja yhteyksiä. Tekeminen tai jokin elämänorientaatio on tavallaan "hirttänyt päälle". Johonkin rajaan asti tämä on aivan luonnollista, koska tekeminen (ja tahto) on aina joiltakin osin

unohtumista tekemään, toimintaan hukkumista. Mutta ilmeisesti on olemassa jokin, tosin kovin suhteellinen raja, jonka jälkeen tietoisuus alkaa imeytyä ikään kuin sammuksiin, ainakin yhteydet ympäristöön (esim. ihmisten huomioiminen ja uuden omaksuminen) heikkenevät.

Erityisesti tahdon alueella vaikuttavat tietoisuutta sammuttavat voimat. Tätä kutsun persoonallisuuden kuoretumiseksi. Vaikka kaikissa sielunenergioissa on omaa pakottavaa jatkuvuuttaan, se on kuitenkin juuri tahdon ominaisuus. Tässäkin mielessä tahto on jotain hyvin alkuperäistä.

Perustasolla – yksilön näkökulmasta – ymmärrän ahneudella siis tekemiseen uppoutumista ja mahdollista toiminnan jäykistymistä. Itse yhteiskuntakin ja sen eri laitokset, yhdessä ja erikseen, ovat kuitenkin kuin kone, joka jatkaa vääjäämättömyyden kulkuaan, jopa niin että sen suuntaa on vaikea muuttaa, vaikka ilmeistä tarvettakin olisi. Yksilöllä ei näin ole useinkaan suurta valinnanvaraa. Kun ihminen ottaa vastaan jonkin työtehtävän tai työpaikan, hän joutuu virankin puolesta sitomaan itsensä siihen pitkäjänteisyyteen, mikä työlle on luonnollista. Yhteiskunta on tehtäväverkosto. Sekin voi olla hukuttava ja päällekaatuva; siihen ei ikään kuin jää valinnanvaraisia tehtäviä.

Roolit ja roolin anastaminen

Tehtävien kautta yksilö saa tärkeän osan identiteettiä ja itsekunnioitustaan. Yhteiskunta on järjestäytynyt juuri tehtävien ja roolien näkökulmasta. Sosiaalinen maailma liittyy eri tehtäviin erilaista arvostusta. Tehtävät on lisäksi jaettu hierarkkisesti, joten niistä tulee juuri näin sosiaalista merkitystä kantavia rooleja. Yhteiskunta ei ole vain tehtävä-, vaan myös rooliverkosto.

Ilman roolia on vaikea olla, ja siksi ihmisissä elää roolipainetta. Haluamme lunastaa itsellemme roolin ainakin joissakin sosiaalisissa yhteyksissä. Tällainen paine elää jo lapsessa esimerkiksi suhteessa vanhempiinsa, ja usein sisarukset kilpailevat rooleista perheissä. Myös aikuiset kilpailevat ystävyystensä ja suosionsa. Rakastunut haluaa saada tärkeän roolin rakastetun maailmassa.

Yhteiskunnan roolien kautta yksilö tyydyttää identiteetin tarvettaan. Narsismimme vaatii merkittäviä ja yhteiskunnassa arvostettuja rooleja. Jos toiminnallemme ei anneta arvostusta, se koettelee yleensä kovasti sisäistä elämäämme. Valmiit yhteiskunnan roolit antavat arvostusta yleensä aivan luonnostaan. Jos yksilö haluaa saavuttaa yksilöllisesti ja omaperäisesti arvostettua asemaa, se vaatii jotain erityistä kunnostautumista. Yhteiskunnan arvostukset voivat kuitenkin olla varsin murskaaviakin yksilön omien päämäärien ja arvostusten kannalta. Uudistajat saavat usein kunniansa vasta myöhemmin.

Perustuipa yksilön rooli sitten muodolliseen asemaan tai yksilöllisiin ansioihin, se tuntuu yleensä vaikutusvaltana. Se voi vaikuttaa sekä hyvässä että pahassa. Sosiaalisen todellisuuden ilmiöt ovat jotain, joka leviää yksilöiden keskuudessa, elää siellä imuina ja paineina. Yksilö voi joutua vaikuttavaan rooliin vasten tahtoaan, mutta voi sitä myös kiihkeästi tavoitella ja puolustaa. Juuri vaikutusvalta (vaikuttava rooli) on sitä, mitä yksilöt nimenomaan, vaikka usein tietämättään tavoittelevat. Tätä voi kutsua roolin anastamiseksi.

Tehtävät ja roolit ovat osa yhteiskunnan muotoa. Ne voivat olla joko hyvin väljiä tai jäykkiä, niin kuin yksilökin roolinotossaan. Tehtävä tai rooli voi sammuttaa kokonaan omakohtaisen pyrkimyksen, ja yksilö keskittyy roolin täyttämiseen. Joskus tämä voidaan tulkita epäitsekkääksi uhrautumiseksi, joskus sisäiseksi jäykistymiseksi; ehkä se on elävässä elämässä aina molempia. Yksilössä voi elää myös monenlaisia sisäisiä esteitä (esim. tiedottomia paineita, pelkoa, vihaa) ja muuta kyvyttömyyttä ottaa vastaan yhteisöjen ja yhteiskunnan rooleja.

Mielen kiinnittyminen

Antautumista johonkin toimintaan – hetkellisesti tai pitkäjännitteisesti – voi pitää yksilön projektina todellisuuteen. Roolien saavuttaminen vaatii vastavuoroisuutta sosiaalisen maailman kanssa. Sisäisin puoli tahdon narsismia ilmenee yksilön mielen kiinnittymisenä joihinkin tavoitteisiin. Mieli askartelee saavutusten ja mahdollisuuksien parissa, ja on luonnollista, että tämä

voi johtaa kuuroutumiseen suhteessa ympäristöön ja persoonallisuuden kuorettumiseen. Maailman imu on ihmisen mielelle salakavala.

On aivan luonnollista, että tekemiseen liittyy aina joitakin päämääriä; toimintaa tuskin olisi muuten olemassa. Ihminen on olento, joka ei voi olla asettamatta päämääriä, ja niinpä niitä muodostuu mielessämme kaiken aikaa. Päämäärän muodostaminen on ikään kuin mieleemme vääjäämätön refleksi. Yksilön itsekäitä päämääriä ovat esimerkiksi raha, asemat, virat, maine, tavarat. Tavoitteet voivat kietoa ja sitoa mieltä, vaikei esiintyisi niiden saavuttamiseen tarvittavaa toimintaakaan (esim. haaveilua).

Mielen sitoutuminen voi kaventaa elämää, saada mielen askartelemaan vain joidenkin ajatusten ja mielikuvien parissa ja eristää yksilön ainakin osasta ympäristöä. Kuitenkin vaativissa, vastuullisissa ja pitkäjännitteisissä töissä mielen kiinnittymistä ei juuri voi välttää, on suljettava niin paljon ulkopuolelleen. Toisaalta tahdon narsismin paine on usein niin suuri, ettei yksilö saa käännettyä mieltään muualle, vaikka haluaisikin; jokin saavuttamisen suunta voi olla niin vangitseva. Tämä osoittaa, ettei yksilö suinkaan mahda sielulleen mitä vain. Toisaalta hän on myös sosiaalisen maailman vanki.

Toivo

Ajattelun alueella vaikuttaa uskon funktio. Vastaavasti tunteeeseen liittyen, voimme puhua kiintymyksestä ja rakkaudesta. Vanhan tunnetun kolmijaon mukaisesti – jonka toi esiin apostoli Paavali – voimme olettaa tahdon alueella vaikuttavan toivon funktion.¹ Toivo on voima, joka uusiutuu sisimmässämme kaiken aikaa.² On tietysti epätoivon, näköalojen puuttumisen hetkiä, mutta ne tasaantuvat useimmiten aina uudistuvalla toivon vireellä. Toivo on siis sielunelämän vääjäämätön funktio.

Ihminen on lakkaamatta erilaisiin toivon aiheisiin kiinnittynyt, ja näin myös toivo on elämää kantava voima. Uskomuksiin ja varsinkin kiintymyksen kohteisiin liittyy paljon tiedotonta. Toivosta puhuttaessa tämä pitää erityisesti paikkansa; siinä on

tahdonomaista tiedottomuutta. Puhdas toivo on hyvin kirkas ja vapauttava sielunenergia, mutta on selvää, että toivoon liittyy aina myös hyvin henkilökohtaisia ja kyseenalaisiakin paineita. Narsistisissa toiveissa yleensä lopulta petymme.

Hyvyys

Hyvyys on ehkä vaikeimmin luonnehdittava arvo, varsinkin to- tuus on jollain tavalla selvempi. Voimme tietysti määritellä hy- vyydelle kriteerejä suhteessa joihinkin päämääriin, mutta inhi- millinen hyvä, yleensä ja periaatteellisesti, on erittäin vaikea hahmottaa. Kuitenkin meillä on monissa tapauksissa selvä käsi- tys siitä, että jokin on hyvää ja jokin paha ihmiselle. Tai jos tästäkin voi syntyä jossakin tapauksessa keskustelua, me taval- laan kuitenkin olemme varmoja, että hyvän ulottuvuus, arvo on jotenkin olemassa.

Filosofit ovat usein tulleet siihen tulokseen, että ihminen tavoittelee sittenkin aina hyvää; se on ikään kuin sisäänraken- nettu ihmiseen. Julmimpienkin tekojen takana on kuvitelma ja ehkä jopa vaatimus hyvästä. Sen toteuttaminen vain vääristyy ihmisessä aina, joskus kovinkin kauhistuttavasti. Ihminen ei myöskään jaksa pysyä kiinni tietämässään hyvässä. Hän voi myös syvästi ja järkyttyen tiedostaa, ettei hän toimita maailmas- sa vain hyvää, vaikka hän sitä kuinka tahtoisi, vaan muut sielun- voimat ja sosiaaliset tekijät ottavat osansa.³

On ilmeisen tärkeätä, että hyvä on määrittelemätön, jotta ihminen voi jatkuvasti pyrkiä kehittymään inhimillisesti hyvän ymmärtämisessä. Hänellä on kuitenkin suuri kiusaus tietää liian varmasti, mikä on hyvää. On mielestäni perusteltua väittää, että mitään ihminen ei elämässään syvimmiltään tavoittele – vaikka tämä ei aina näytäkään ilmeiseltä – niin kuin inhimillistä hy- vää. Siihen pyrkimistämme tosin vääristävät omat narsistiset paineemme, jotka ovat yhteydessä sosiaalisen maailman mah- dollisuuksiin ja houkutuksiin.

Me haluamme olla hyviä myös ympäristön silmissä. Tähän kätkeytyy monia paradokseja. Sosiaaliset paineet voivat ajaa meitä olemaan parempia, kuin muutoin jaksaisimme olla, koska

kaipaamme hyväksyntää. Toisaalta ne voivat painaa meitä tavoittelemaan sellaista hyvää, mikä ei ehkä ole mitään todellista hyvää – omankaan syvemmän näkemyksemme mukaan. Ihmisen ongelma on se, miten tietää, mikä on hyvää, ja miten jaksaa pitää sitä yllä.

Arvot ovat inhimillisesti tärkeitä, koska niiden vaikutuksessa ja paineessa ihminen ylittää henkilökohtaiset sitovat ja vääristävät asenteensa asioihin. Ainakin arvoissa elää painetta korjata suhdettaan, vaikeivat ne koskaan täydellisesti toteutuksaan. Näin arvot ovat vapauttavia, vaikka ne tuntuvat joskus liian vaativilta ja pakottaviltakin. Ne vapauttavat usein ihmisen myös itseltään. Ne avartavat persoonallisuutta ja pitemmän päälle myös selkiyttävät ihmissuhteita ja yhteisöjen toimintaa.

Hyvyys on hyvin kokonaisvaltainen arvo, jonkinlainen arvojen arvo. Arvoissa yleensäkin on vahva tahdonomainen sävy, niinpä sekä totuus että kauneus on jotain, johon suuntaudutaan ja jota siis tahdotaan. Arvojen tahdonomainen luonne heijastaa ihmisen ytimen tiettyä kokoontumista tahdonomaisen sielunosan ympärille. Arvoja ei voikaan mitenkään ehdottomasti luokitella eri sielunenergioiden alueelle, vaan niiden vaikutus on laaja.

Arvojen välillä onkin sellaista yhteyttä, että niitä on pidetty joskus synonyymeinä: hyvä on totta, totuus hyvää, hyvä kaunista jne. Arvot ovat kuitenkin hahmollisesti erilaisia siten, että ne ovat suhteellisen itsenäisiä. Ne muodostavat jonkinlaisen ihmisen vapauden ytimen. On syytä huomata, että arvot toimivat usein lähes refleksinomaisesti vain siksi, että ne on omaksuttu ympäröivän kulttuurin antina.

Arvojen olemassaoloa, niiden vaikutusta sielunelämään ja sosiaalisiin suhteisiin voi yrittää tiedostaa. Juuri tiedostettujen arvojen voi tuntea olevan ristiriidassa ihmisen monien kyseenalaisten ja usein tiedottomien yllykkeiden kanssa. Erityisesti tiedostettuina arvot aiheuttavat merkittäviä sisäisiä prosesseja ja niistä voi tulla persoonallisuuden kirkas keskus. Tässä mielessä ne voivat vaikuttaa voimakkaina sisäistyksinä.

Osaamattomuus ja merkityksettömyys

Tietämättömyys on tärkeä vallan vastapaino yksilön persoonassa. Vastaavasti yhteydettömyys on sekä pyyteen seuraus että syvältä prosessoiva kokemus. Tahdon liiallisen uppoutuvan ja jäykistyvän sujuvuuden vastapainoja ovat neuvottomuus, avuttomuus ja osaamattomuus. Roolin anastamisen vastapainona voidaan puhua myös merkityksettömyyden kokemuksista. Tällaisia kiusallisia tunteita voi pitää hyvin tärkeinä yksilön sisäiselle dynamiikalle. Ne osoittavat, ettei sisäinen elämä ole liikaa vaikiintunut, vaikka toisaalta me pyrimme näistä kokemuksista pois.

Viitteet

1. Vakavaa tieteellistä suhtautumista käsitteisiin usko, toivo ja rakkaus on estänyt se, että niihin on tarttunut kristillinen leima. Nämä käsitteet eivät sinänsä ole lainkaan kristillisiä, vaan pyrkivät kuvaamaan jotain olennaista ihmisen sisäisessä olemuksessa. Mielestäni voidaan erottaa toisaalta Paavalin ihmiskäsitys, johon edellä mainitut käsitteet kuuluvat, ja toisaalta hänen kristilliset näkemyksensä tämän ihmiskäsityksen yhteydessä.
2. Toivon psykodynaamisesta merkityksestä ks. tarkemmin luku 27, s. 286.
3. Hyvänkin ankara olemassaolo ihmisessä vaikuttaa nimenomaan hänen mielensä toimintaan. Mielen ja sielun välisistä suhteista tarkemmin luvussa 21, s. 188.

SIELUNELÄMÄN YLEINEN RAKENNE

Tässä luvussa tarkastelen sielunelämän yleistä rakennetta ja kerroksisuutta. Elämme elämää omien tuntemustemme, ajatus-temme ja pyrkimystemme kautta. Olemme siis osallisia näin — sanan sisäisessä ja kokemuksellisessa mielessä — elämään. Se on koettua, tietoista. Kuitenkin on myös paljon sellaista, minkä olemassaolosta itessämme emme ole tietoisia. Olemme hyväksyneet lähes kulttuuriseksi perusideaksi ja kategoriaksi tiedottoman sielunelämän käsitteen. On syvä ihmisen sisäistä olemusta koskeva kysymys, miksi ylipäätään tulee olla tiedotonta sielunelämää; miksei kaikki voisi olla avointa ja tietoista, tavallaan kuin "viatonta".

Ihminen on lajityypillisesti tietynlainen olento, myös sielullis-henkiseltä rakenteeltaan. Toteutamme elämäämme näissä rakenteissa ja niiden kautta. Ihminen ei voi vaihtaa näitä rakenteita. On paljon sellaista ylittämätöntä, mikä on vain hyväksyttävä elämään kuuluvaksi. Osa ihmiseen kuuluvista ilmiöistä on rakenteellisia siten, että ne tulevat aina esiin tavalla tai toisella. Kuitenkin ihminen on sikäli erikoinen olento, että hänen kohtaamansa todellisuus myös muokkaa häntä tavattoman paljon. Ympäristön vaikutukset rakentavat ihmistä, usein hänen tietämättään, sielullisten perusenergioiden varassa.

Ihminen syntyy ihmiseksi. Elämä toteutuu paljolti sellaisten tekijöiden vaikutuksessa, joita hän ei itse juurikaan valitse, ei rakenteellisesti (lajityypillisesti) eikä kokemuksellisesti (yksilöllisten kokemusten näkökulmasta). Sielullis-henkinen rakenne ja kokemukset liittyvät tietenkin läheisesti yhteen. Seuraavassa pyrin selvittämään joitakin keskeisiä puolia ihmisen sielullis-henkisestä rakenteesta.

21. Mieli, sielu ja minuus

Ihmisen sielunelämää virittävät monenlaiset sisäiset ristiriidat ja jännitteet. Näiden voi ajatella kuuluvan sielun energieettiseen luonteeseen. Erilaiset ristipaineet muodostavat monenkirjavan verkon ja verkoston. Yksilössä on tietenkin sekä yleisiä inhimilliseen rakenteeseen kuuluvia jännitteitä että yksilöllisiä ristiriitoja. Tieteen tehtävänä on ensisijaisesti selvittää sielunelämän yleistä energieettistä rakennetta.

Tiedoton ja tietoinen sielunelämä

Tahdon ja ajattelun välillä vallitsee oma polaarinen jännitteensä, joka jossain määrin yhtyy tietoisien ja tiedottoman jännitteeseen, mutta vain osapuilleen, sillä näillä sielunlaaduilla on itsensäkin taipumusta tiedottomaan ja tietoiseen. Nämä erilliset vastakkaisuudet eivät vastaa toisiaan yhteneväisesti, mutta lähtökohtana tarkastelulle niiden jonkinasteinen päällekkäisyys voi olla valaiseva. Tiedottomat sielunelämän muodosteet tuntuvat taipuvan tahdon alueelle ja näin saavan tahdonomaista luonnetta.

Ajattelu on sielunelämän tietoinen, "kirkas" ja "valaiseva" osa. Tahdon alueella kaikki näyttää enemmän hukkuvan tiedottomuuteen ja "pimeyteen". Tämä kaksijakoisuus ei ole ehdoton, vaan nämä kaksi poolia menevät limittäin ja ulottavat vaikutuksensa toistensa alueelle. Siksi ajattelussakin voi olla tahdonomaista urautumista ja jäykkyyttä ja tahdossa liikkuvaa keveyttä. Kaksijakoista vastakohtaisuutta on syytä tarkastella hahmollisesti; tiedoton ja tietoinen läpäisevät koko ihmisen sielunelämän. Näiden välillä, ulottuen syvälle molempiin suuntiin, aaltoilee tunne taipuen alemmalta osalta tiedottomiin ja raskaisiin tunteisiin ja kohoten ylemmältä osalta tietoiisiin ja keveisiin tunteisiin.

Tiedottoman sielunelämän asema

Ihmiseen vaikuttavat myös sellaiset voimat, joiden olemassaolosta hän ei usein ole lainkaan tietoinen. Ja vaikka hän peri-

aatteessa tietäisikin niiden olemassaolon, ei hän välttämättä sittenkään saa niihin suhdetta. Tiedottomien tekijöiden kohtaaminen vaatii meiltä sisäisiä prosesseja, joihin emme aina pysty. Tiedostaessammekin niitä saatamme hämmentyneenä joutua toteamaan voimattomuutemme niiden suhteen.¹

Miksi sitten osan ihmisen sisäisyydestä tulee jäädä tai joutua tiedottomuuteen? Onko niin, että jotkin energiat ikään kuin pyrkivät jäämään tiedottomuuteen, jolloin ne pääsevät paremmin vaikuttamaan? Tällöin tosin nousee esiin kysymys siitä, onko ihmisessä sitten jokin olemus, joka pyrkii paljastamaan tiedottomat vaikuttajat, ehkä jollain tavalla vastustamaankin niitä. Mutta yksilö myös suojautuu itse näitä voimia vastaan eristämällä ne kohtaamattomuuteen. Toisaalta taas yksilö on jollain tavalla kuitenkin juuri sellaisten voimien vaikutuksessa, joita hän ei suostu kohtaamaan, silloinkin kun hän päällisin puolin on hyvin tasapainoinen.

Tavanomainen tiedottoman selitys on se, että ihmisessä elää sellaisia yllykkeitä, joita hän ei sosiaalisen itsekunnioituksen ja sosiaalisen kontrollin vuoksi suostu myöntämään edes itselleen. Yksilön kontrolloivan yliminän ja hänen sisäisten paineidensa ("viettien") välillä vallitsee ristiriita.² Jos tuo ristiriita on jotenkin ratkaisematon ja elävä, se heijastuu vaikeuksina yksilön elämässä. Mutta jos se on onnistuneesti torjuttu, se ei ehkä häiritse merkittävästi – tai häiritsee vain rajoittuneissa tilanteissa – yksilön elämää. Toisaalta jos se on neutralisoitunut, ts. sen jännitys on päässyt purkautumaan, se sallii itsekunnioitusta loukkaamattoman tarpeiden tyydytyksen.

Tiedottomien sielunmuodosteiden lähteenä pidetään myös niitä, varsinkin lapsuuden kokemuksia, joissa on esiintynyt uhkaa, jota yksilö ei ole kyennyt käsittelemään ja jonka hän on joutunut torjumaan tiedottomaan. Kyseessä voi olla ristiriita yksilön tarpeiden ja sosiaalisen todellisuuden välillä. Mahdollinen on myös jokin suoranainen yksilöön kohdistuva uhka tai sen mahdollisuus (esim. kipu, hylkääminen, muu turvattomuus).

Mieli

Ihmisessä on kuitenkin myös tietoinen osa. Sen varsinaisesti tunnemmekin, nimenomaan tunnemme itseksemme. Meillä on kunakin hetkenä tietty kokemus itsestämme. Kutsun tuota kokemusta mieleksi. Jos sielu ajatellaan laajaksi kokonaisuudeksi, johon kuuluu sekä tiedoton että tietoinen sielunelämä, on mieli sielun kokonaisuudessa ikään kuin se valoisa kohta, joka on meidän kunakin hetkenä toteutuva tietoinen kokemuksemme. Siihen kuuluvat kaikki aktivoituneet tietoiset sielunilmiöt: ajatukset, tunteet, mielikuvat, aikeet, suunnitelmat jne. Mieleemme tietysti vaikuttavat monet tekijät, jotka ovat menneisyydessä muotoilleet sieluamme.

Mielen sisälläkin on tietenkin monenasteista tietoisuutta. En ole välttämättä erityisen tietoinen kaikesta, mitä mielessäni liikkuu, eikä kaikki ole siinäkään helposti tavoitettavissa ilman harjaantumista (esim. mielikuvien liike ajattelussa tai tarkoittava toiminta). Periaatteessa mieli on kuitenkin se peili, jossa ilmenee se, mitä me koemme. Mielessämme elää erilaisia mielentiloja. Se on keskeinen tapa olla ihminen, se kuuluu ts. ihmisen rakenteeseen.³

Mielentilat voivat olla ja aivan ilmeisesti ovatkin – luonnollisesti tietämättämme – pitkälti tiedottoman sielunelämän vaikutuksen alaisia. Kokemuksellisesti elämme mieltämme, mutta kätkeytyksi toteutamme paljolti sitä, mitä tiedottomassa sielussamme on. Mieli on valokeila ja peili, jonka taustalla on laajoja sielunkerroksia. Tiedoton muodostaa tavallaan mielen rajaehdot, joiden ylittäminen tai sen uhka – rajan loukkaaminen – käynnistää tiedottomat sielunvoimat. Kuvaan myöhemmin eri tavoin niitä tiedottomia tekijöitä, joita on tietoisien mielen pinnan alla.

Mielen voi käsittää varsin hetkelliseksi ilmiöksi, mutta laajempaan mielen käsitteeseen voi lukea mukaan kaiken sen potentiaalisen, joka ilman suurempaa vaivaa – ilman syvälle käyviä prosesseja – voidaan nostaa mielensisällöksi.⁴ Näyttäisi siltä, että mielen tunteenomainen, vuorovaikutuksellinen perusreaktio, mieliala, liikkuu ulottuvuudella miellyttävä-epämiellyt-

tävä. Kaikki kohtaamamme, ja elämämme yleensäkin tietynä hetkenä, sijoittuu myös tälle ulottuvuudelle. Kokemuksen juuret voivat tällöinkin olla hyvin syvällä ja ohjautua sieltä käsin, mutta mieli kuvastaa tapahtuman pinnallaan, mielialana.

Mieliala heijastaa liittymistäni, suhdettani asiaan, vaikka en aina ole tietoinen siitä, mistä tuo suhde on muodostunut. Mieliala voi olla peräisin jostain kaukaisestakin suhteesta ihmisiin ja tapahtumiin. Mielialan voi nähdä laajana sisäisten tunteiden kirjona, mutta on syytä huomata, että jo pelkästään miellyttävyys-ulottuvuus ohjaa merkittävästi käyttäytymistämme. Mieli koostuu lähinnä mielikuvista, ajatuksista ja mielialasta, mutta siihen voidaan laskea myös kaikki muut koetut mielenisällöt, esimerkiksi erilaiset tunteet.⁵

Sielu

Sielu on paljon laajempi ilmiö kuin mieli. Siihen kuuluu myös kaikki se, mitä emme ole vielä saaneet mieleemme valokeilaan tai jota emme ehkä koskaan saakaan. Ns. psykodynaamikka on erityisesti pyrkinyt selvittämään tiedottoman sielunelämän olemusta. Tälle alueelle kuuluvat torjutut sielunmuodosteen ja monenmoiset yllykkeet. Psykodynaamisesti tiedottoman sielunelämän ilmiöt ajatellaan yleensä periaatteessa tiedostettavaksi, vaikka käytännössä voi tiedostamiselle olla ylipääsemättömiä esteitä.

Sielua ei voi määritellä vain psykodynaamisesti tiedottoman ja tietoiseen sielunelämän (mielen) kokonaisuudeksi, vaan siihen on laskettava paljon muutakin. Itse sielunlaaduissa (esim. tahdossa) on jo sinänsä paljon sellaista tiedostumatonta, laadullista ja rakenteellista, jota on vaikea saada tietoisuuden valokeilaan, eikä tämä vaikeus riipu suinkaan torjunnasta. Ehkä on olemassa sellaista, jota ei saa tietoisuuden valokeilaan lainkaan.⁶

Saattaahan olla, että ihmisen olemiseen kuuluu nimenomaan jonkinlainen sokeus suhteessa itseensä, varsinkin rakenteelliseen olemukseensa; hänen on vain toteutettava sitä elämällä. Jotkin minuudesta riippumattomat voimat ovat rakenta-

neet tämän kaiken, ja minuus ikään kuin vain herää näiden muodosteitten keskellä. Lajihistorian lisäksi yksilöllä on myös oma kokemushistoriansa, jolle hän ei ole suurestikaan voinut mitään.

Sielun rajat on vaikea määritellä, jos otamme huomioon, ettei kaikki sisäisen elämän piirissä ole vain sielullista luonteeltaan, vaan on myös sosiaalista tai henkistä vaikutusta. Sielu on sielullisen ja henkisen aineksen koostuma. Ihmisellä on monia jäsentyneitä kulttuurisia yhteyksiä todellisuuteen (kieli, sosiaaliset elämykset ja suhteet, tavat jne.), mikä myös voi herättää kysymyksiä siitä, missä inhimillisen sielun rajat kulkevat. Ihminen on osa laajaa sosiaalista elimistöä, koska sosiaalinen todellisuus ylittää häneen ja liikuttaa häntä.⁷

Mielen eheys

Mielellä näyttäisi olevan oma eheytensä tai ainakin eheytymispyrkimyksensä, joka taistelee niitä hajottavia voimia vastaan, joita varsinkin tiedottomaan sielunelämään näyttää kätkeytyvän. Mieleltään järkkynyt, mielenvikainen tai mielisairas on menettänyt jotain tästä eheydestä. Mielenterveys on kyky säilyttää joitakin olennaisia voimia, jotka rakentavat nimenomaan mieltämme. Vaikka sisäiset ja ulkoiset ristiriidat olisivat hyvin suuret, voi henkisesti vahva yksilö säilyttää mielensä integraation.

Näyttäisi siltä, että mielellä on käytössään sellaisia muusta sielunelämästä ilmeisesti osaksi erillisiä voimia, joilla se pitää yllä kohtuullista eheyttä. Elämän raastavissa kriiseissähän tunemme usein, kuinka voimamme ovat vähissä ja saatamme epäillä, riittääkö meillä energiaa säilyttää mielenterveytemme. Joskus yksilön mielenterveys murtuu hetkellisesti tai pysyvämmiin. Terveen ja sairaan mielen rajaa on tosin vaikea määritellä, koska aina voidaan löytää aiheita molempiin suuntiin. Käytännössä kuitenkin tässä voi havaita varsin selvän rajan. Ainakin vahvassa mielenterveyden häiriössä jotain olennaista näyttää yksilön mielessä murtuneen.

Mielen ja tietoisuutta sammuttavan sielun välinen raja näyttäisi olevan häilyvä. On elämäntilanteita, joissa sisäiset eheyttävät voimat tuntuvat ehtyvän ja terveen mielen osuus kapeutuu. Kätkeytyvän sielun osuus valuu ylitsemme tukahduttavana ja ahdistavana. Toisaalta elämässä on hetkiä ja vaihteita, jolloin kaikki on kevyttä ja tunnemme sielumme ja elämämme valoisaksi. Tässäkin ilmenee oma rytminsä, kuten sielunelämässä yleensäkin.⁸

Mieli on siis oma, tosin vain suhteellisen erillinen energia- muodosteensa, joka on joiltain osin oppositioasemassa suhteessa muuhun sielunelämään. Mielen eheys perustuu osaksi sen omaan energiatalouteen. Se ikään kuin tietää jollain tavalla, mitä se kykenee kohtaamaan ja mitä sen täytyy torjua.⁹ Aina tämä ei tietenkään onnistu. Ilmeisesti silloin eri mekanismien välillä vallitsee ristiriita. Toisaalta ristiriita on merkki ongelman purkautumisesta tai ainakin purkautumisen mahdollisuudesta. Mielen eritasoisia rakentavia mekanismeja tarkastelen myöhemmin eri kannalta useampaan otteeseen. Nämä mekanismit vaikuttavat perustavien sielunlaatujen – ajattelun, tunteen, tahdon ja mielikuvien – joukossa rakentaen sen, mitä kutsun mieleksi.

Minuus ja mielen eheys

Minuushan kohtaa tavallaan itsensä ja maailman vain itsensä kautta. Yksilö kohtaa vain sen, minkä on tavoittanut, niin ulkoisessa maailmassa kuin omassa sisäisyydessäänkin. Tiedoton, vielä kohtaamaton sielunelämä on tiedotonta nimenomaan minuuden kannalta, minuuden näkökulmasta. Minuus kokoaa sekä mielen että sielun tunnistettavaksi samaksi yksiköksi. Sielunilmiöt kokemukseni piirissä ovat siten minäistyneet, että tunnistan niiden kuuluvan minulle. Osasta sielunsisältöjään minuus ei ehkä osaa edes erottaa itseään, se on ts. liittynyt niihin niin kiinteästi.

Minuuden olemuksen olennaisia kysymyksiä ovat seuraavat. Onko minuus sielunelämän voimien armoilla siten, että sillä ei ole todellista vaikutusta siihen, miten sielunelämän ilmiöt

toimivat, esimerkiksi hajottavina ja eheyttävinä. Jos näin on, kaikki toteutuu vain niiden edellytysten varassa, joita sielussa on ja joita sinne on muodostunut. Tällöin voisi myös ajatella, ettei minuus olisi mikään varsinaisesti erillinen entiteetti vaan ehkä vain sielunenergioiden massasta syntynyt elämys. Tällöinkin se tietysti olisi merkittävä sielunilmiö, koska ihminen kokee itsensä hyvin vakavassa mielessä minäksi.

Minuudella voisi kuitenkin ajatella olevan käytössään joitakin sielunvoimia, jotka tekevät sen aseman jollakin tavalla erityiseksi suhteessa muuhun sieluun, esimerkiksi jopa suhteessa mieleen. Tällaisia energioita ovat ehkä mm. tarkkaavaisuus, keskittyminen, päättäväisyys, lujuus, tiedostaminen, kysyminen ja arvioiminen. Niitä on vaikea ryhmitellä jäsentyneesti; ne ovat sisäisimpiä, lähinnä henkiseksi luonnehdittavia voimia.¹⁰ Niitä voidaan pitää juuri tietoisien mielen ominaisuuksina, sen kirkkaimpina kykyinä. Ne ovat myös osa sitä, mitä kutsutaan järjeksi ja järkevyydeksi. Järjen (rationaalisuuden) viljely voimistaa ihmisen mielen kykyä kohdata todellisuutta. Sitä voidaan pitää nykyaikaisen ajatuskulttuurin yhtenä tärkeimmistä piirteistä.

Ihmisen mielessä vaikuttaa monenlaisia integroivia voimia, joista vain osan muodostavat minän tietoiset ponnistukset.¹¹ Tiedottomien voimien ajatellaan usein vaikuttavan hajottavasti mielen eheyteen, mutta se on liian yksipuolinen näkemys. Ihminen ei suinkaan yksinomaan tietoisena minuutena pidä mieltä eheyttä yllä, vaan siihen vaikuttavat monet rakenteelliset seikat. Ilmeisesti valtaosa myös eheyttä ylläpitävistä voimista on luonteeltaan tiedottomia. Minuutemme ja mieleemme kyllä pyrkii säilymään monissa ristikkäisissä vedoissa koossa (myös "järkevänä" ja "järjissään"). Tämä tuntuu sisäisenä paineena ja ponnistuksena. Mielen eheyteen vaikuttavat monenlaiset tekijät, mutta toistaiseksi paneudun kuitenkin lähinnä minuuden arvoitukseen.

Minän olemus

Minä — koettuna — näyttäisi sijaitsevan mielen keskellä. Minällä on jokin yhteys kaikkeen sielunelämään, mutta koetusti —

kun suuntaamme tarkkaavaisuutemme sisäänpain – se on ikään kuin mielen keskipiste. Minuus voidaan ajatella jonkinlaiseksi pisteeksi, jolla ei ole mitään ominaisuuksia. Minuudella tosin tarkoitetaan usein myös kaikkea sitä, mikä on minään kiinnittynyt tai johon se on kiinnittynyt.¹² Minuudella on kuitenkin oma ehdoton sisäänpäinsuuntautunut pistemäisyytensä, ja tästä näkökulmasta tarkastelen seuraavassa minuutta.

Koetulle minälle on tietenkin esitetty monenlaisia vastineita ja vastakohtiakin sisäisessä maailmassamme. Voi ajatella, että minuudella on jonkinlainen vastaminuus tiedottomassa sielunelämässä. Tämä antaisi aihetta puhua todellisesta minästä, joka johtaa elämäämme ja jonka näkökulmasta koettu minuus on vain (joskus heikko tai teeskennelty) varjo. Mutta onko tuo tiedottomaan kätkeytyvä minuus jonkinlaisen vihollinen ja elämän vääristäjä tai ehkä olemus, joka kätkee itseensä syvemmän viisauden. Tämä kysymys johtaa meidät pohtimaan ihmisen kohtaloa.

Todellista minuutta voidaan etsiä myös toiselta suunnalta. Filosofit ovat puhuneet varsinaisesta minästä tai ydinihmisestä.¹³ Tämä minuus ei ehkä – mikä ei suinkaan ole varmaa – niinkään löydy syvyyden (psykodynaamisessa mielessä tiedottoman sielunelämän) suunnasta, vaan korkeudesta. Siihen voi ajatella kätkeytyvän ihmisen parhaan, ikään kuin jumalallisen tai muuten inhimillisesti arvokkaimman osan.

Minän asema

Minuus näyttää kykenevän liittymään ja se on liittynytkin erilaisiin elementteihin: fyysiseen kehoon, sen liikkeisiin, sen välittömiin aistimuksiin, elämyksiin, tunteisiin, ajatuksiin, tahtoon jne. Vai onko ehkä ajateltava, että minuus on liittynyt sielunlaatuihin ja -energioihin, jotka puolestaan ovat liittyneet esimerkiksi kehoon ja muuhun fyysiseen todellisuuteen (esim. aistien kautta). Joka tapauksessa tunnen, että tämä on minun kehoni, nämä ovat minun tunteeni, minun ajatukseni, minun toimintani jne.

Kuitenkin herää kysymys, missä mielessä esimerkiksi ajatukseni tai toimintani ovat minun vai onko vain niin, että ne

ovat minuun muodostuneet ja minuuteni on osallinen kaikessa tuossa. En ole minänä – ainakaan tietoisesti – luonut kehoani, en luonut ajatus- tai tunne-energioitani, vaikka olen niissä kiinteästi mukana ja pyrkimykseni ja toimintani voivat toki jotenkin vaikuttaa niiden muotoutumiseen. Voihan ajatella, että ympäröivästä kulttuurista on vain tarttunut minuun niin sielunsisältöjä kuin myös niitä pyrkimyksiä, jotka ajavat minua kehittämään sielunsisältöjäni.

Olisiko niin, että minuudella itsellään olisi jokin erityinen ja ennen kaikkea alkuperäinen, vain sille kuuluva, ei ulkoapäin synnytetty tahto, joka vie sitä edes jotenkin suhteellisesti omaan suuntaansa? Onko kaiken tapahtuman keskellä jokin lähes häviävä tahdon vapauden momentti? Onhan nimittäin toisaalta niin, että mitä suuremmaksi tietoisuutemme ihmiseen vaikuttavista asioista kasvaa, sitä epäuskottavammaksi muuttuu ihmisen vapaa tahto, mutta – paradoksaalisesti kyllä – sitä todellisemmalta tuntuu, vaikkakin hämmentyneesti ja kipeästi, vapauden jonkinlainen mahdollisuus.

Tietoisuus

Juuri minuuden vaikutuksesta tai ainakin sen läsnäollessa näyttäisi ihmiselle olevan mahdollista ei vain tajuisuus vaan myös tietoisuus. Ihminen ei voi kerralla muuttaa sielunsa sisältöjä ja taipumuksia, mutta hän voi olla tietoinen siitä, minkälaiseen ainekseen liittyen se elää. Tietoisuus näyttää vaikuttavan sielunsisältöjen tilaan niin, että ne joutuvat kehitysprosessiin, jossa ne muuttuvat enemmän tai vähemmän. Tietoisuus ikään kuin pisaroi sielunelementtejä, jolloin ne varautuvat uudella energialla (hengellä?), joka tekee niissä työtänsä ja käynnistää prosesseja. Mitään absoluuttisia nämä prosessit eivät tietenkään ole, vaan ne ovat yhteydessä yksilöllisiin ehtoihin ja muihin sielunvoimiin.

Vaikka tiedostamiseen liittyy myös iloa ja helpotusta, sille on kuitenkin tyyppillistä myös tietty kärsimys. Minällä onkin oma erityinen tuskansa, jota voi kutsua aivan yleisesti kärsimykseksi, elämän kärsimykseksi. Tämä on pyrkimystä pysyä terävästi tietoisena huolimatta monista paineista ja ehkä jatkuvasti kasva-

vasta tietoisuudesta siitä, missä oloissa elää sekä sielullisesti, sosiaalisesti että yhteiskunnallisesti. Kärsimys on minän pysymistä valveisena ja pyrkimystä olla antautumatta kokonaan todellisuuden imuun, vaikka maailma vaatii tietysti monella tavalla veronsa.

Minän kärsimys on erotettava monesta muusta kärsimyksen lajista, kivusta, häädystä, ahdistuksesta, huolesta, häpeästä jne., jotka nekin voivat vaikuttaa parhaimmillaan minuutta herättävästi. Erityisesti minuuden valveisuuteen vaikuttavat ns. eksistentiaaliset tunteet – häpeä, ahdistus ja tyhjiys –, mutta myös niiden kehittyneemmät muodostet: syällisyys, suru ja huoli.¹⁴ Pyrkimys minän valveisuuteen aiheuttaa ainakin ajoittaista kärsimyksen tunnetta. Tämä ei tietenkään merkitse sitä, etteivät ilo ja unohtus olisi välillä paikallaan ihmisen elämässä.

Kärsimys aiheutuu minän ja muun sielunelämän välisestä vastakkaisuudesta ja minän pyrkimyksestä luoda tietoisuutta sielunelämään. Tämä vaikuttaa vähittäin sielunelämän uuteen rakentumiseen ja "valoistumiseen", vaikka välillä on raastavia-kin hetkiä. Kärsivä tietoisuus aivan ilmeisesti nostaa askel askeleelta uusia aiheita näkyviin tiedottomasta sielusta.

Tällaiseen kamppailuun minuus ei herää itsestään, vaan kulttuurin virikkeillä (kasvatuksella) on suuri merkitys ihmisen kehittyvälle tietoisuudelle. Minuuden tukena ovat inhimillisesti arvokkaaksi koetut ja ympäristöstä omaksutut arvot ja ihanteet, esimerkiksi totuus, rehellisyys ja suvaitsevaisuus. On syytä huomata, että silloinkin kun minuus ei ole jostain syystä herännyt vahvaan tietoisuuteen, nämä kulttuurista omaksutut arvot voivat olla syvälle syöpyneitä ihmisen mieleen, suorastaan tahdonomaisiksi – jossain mielessä siis jopa epäitsenäisiksi – reflekseiksi. Näin ne ikään kuin kohottavat yksilön sisäisyyden tasoa. Aina ne ovat osa mielen sisäistä yhtenäisyyttä ja eheyttä.

Yksilö voi kokea ankaranakin arvojen velvoittavuuden ja sisäisten yllykkeidensä ristiriidan, koska toisaalta tiedostettuina monet asiat saattavat vasta muuttua teräviksi ja houkutteleviksi; ne ikään kuin heräävät viattomuuden unesta. Arvojen tietoisuuden kehittyessä kehittyä mielen ja minuuden arvioiva kriittisyys,

mutta samalla terävöityy myös minuuden vastakohtaisuus muuhun. Tässä prosessissa arvot voivat muuttua aidoiksi sisäisiksi velvoitteiksi, joita on päätetty seurata.

Ihmisen mieli ikään kuin kiinteytyy tärkeiden arvojen ympärille, toimii tai ainakin pyrkii toimimaan arvioivasti ja järkevästi. Se että ihminen pitäytyy tiukasti joihinkin inhimillisesti arvokkaiksi koettuihin pyrkimyksiin, ei tietenkään merkitse, etteivät nämä pyrkimykset olisi syvemmästä näkökulmasta valjastettu joidenkin tiedottomien ylykkeitten palvelukseen ja ikään kuin niiden peitoksi. Arvot eivät ole vääriä, mutta ihmisen suhteessa ympäristöönsä voi silti olla mukana myös kyseenalaista tai epätervettä. Näin on ilmeisesti aina. Juuri näin tiedottomat voimat ja sielunmuodosteet heijastuvat tietoiseen mieleen.

Ihmisen mahdollisuus on kuitenkin arvojen ytimessä, olipa hän valinnut ne tietoisesti tai omaksunut tiedottomasti; ne ovat olennainen osa mielen integraatiota. Niiden takia ihminen saattaa myös joutua kipeästi tarkastelemaan niitä asenteita tai suhteita, joihin hän on kiinnittynyt ja joihin jopa arvot olivat kiinnittyneitä. Samalla hän voi joutua etsimään näille arvoille uusia toteutumisalueita.

Arvojen todellisuus

Tässä yhteydessä on syytä sivuta jälleen kysymystä arvojen todellisuudesta, koska niillä on suuri merkitys ihmisen mielessä. Yksilö ei keksi itse arvoja, vaan hän kohtaa niiden olemassaolon liittymällä ympäristön elämänmuotoon ja kulttuuriin, kaikkine sen ilmentymineen.¹⁵ Ihmisellä täytyy kuitenkin olla sisäinen mahdollisuus kokea näihin ilmiöihin sisältyvät arvot arvoiksi, ts. hänellä on olemassa jokin sisäinen potentiaali arvojen omaksumiseksi (niin kuin esimerkiksi kielenkin omaksumiseksi).

Kun omaksutut arvot muuttuvat pelkistä opituista reaktioidista ja käyttäytymismalleista sisäisesti hyväksytyiksi ja ehkä edelleen kehitetyiksi velvoitteiksi, tämä osoittaa, että niillä täytyy olla jokin ylipersonallinen merkitys. Arvojen olemassaolon ei tarvitse olla yli-inhimillinen; ehkä arvot ovat nimenomaan

jotain peri-inhimillistä. Ne ylittävät yksilön henkilökohtaiset tarpeet, yllykkeet ja taipumukset tai ainakin vaikuttavat siihen suuntaan. Siinä mielessä ne ovat myös kirkkaita ja valaisevia. Ne ovat omalta osaltaan mielen tukipilareita – jopa mielenterveyden kannalta, vaikka niitä ei sellaisiksi useinkaan ajatella.¹⁶ Tässä mielessä ei ole syytä unohtaa järjen käsitettä mielennehtyden yhtenä perusilmionä.¹⁷

Arvoja korostavan mielen ja tiedottoman sielun välillä voi olla voimakaskin ristiriita. Mielessään ihminen kehittyy "hyväksi", hyväntahtoiseksi ja hyvään pyrkiväksi, arvotietoiseksi, eikä ehkä pelkästään siksi, että saisi sosiaalista tai muuta arvonantoa. Mutta voi olla, ettei sielun syvemmissä kerroksissa suinkaan tapahdu vastaavaa muutosta ja niin hyväkin kuihtuu osaksi merkitykseltään, koska se on kätkeytyneenä muiden voimien vaikutuksessa.

Hyvään pyrkimistä, hyvän ylläpitämistä on kuitenkin pidettävä tärkeänä. Sen vain täytynee lopulta ulottua valaisemaan koko sieluelämää, ja se ei ilmeisesti onnistu ilman syvältä kouraisevia prosesseja. Kuten edellisessä luvussa totesin, hyvä on ihmisen sisäinen pakko. Näin se on tavallaan myös keskeinen ihmismielen funktio. On myös painotettava sitä, että ihmisellä on paine nähdä itsensä hyväksi, pitää itseään hyvänä; näin jostain näkökulmasta lähes missä elämäntilanteessa tahansa. Itsensä hyväpitäminen on usein sosiaalisesti ehdollista ja siksi yksilö joutuu torjumaan tiedottomaan mahdollisen heikkoutensa ja myös todelliset motiivinsa. Tiedottoman paljastumisen saattaisi uhata sosiaalista hyväksyntää.

Viitteet

1. Voimattomuus on tietenkin kovin suhteellista. Ihminen tuntee voimattomuutta vain, jos hän on herännyt kaipaamaan toisenlaista mahdollisuutta esimerkiksi ajatuksiinsa, tunteisiinsa ja elämän suuntaansa. Niin kauan kuin hän noudattaa niitä, hän ei tietenkään tunne voimattomuutta.
2. Yliminää käsittelen tarkemmin luvussa 30, s. 319.
3. Mielen rakenteen ja toiminnan tutkiminen sinänsä on tietenkin visainen tehtävä; se ei suinkaan antaudu helposti. Tämä peili on rakenteeltaan

jonkinlainen, ja sillä on syvät juuret ihmisen olemuksessa, sekä fenomenologiselta että psykodynaamiselta kannalta.

4. Mieli-sanat ovat hyviä oppaita, kun tutkitaan mieltä. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi mielikuva, mieliala, mielentila, mieltymys, miellyttävä, mielihyvä, mielipaha, mieltäminen, tulla mieleen, mennä mielestä, mielivalta, mielenvikainen, mieltietty jne. Sanat "mielekäs" tai "mieletön" lähestyvät jo käsitteitä "järki" ja "merkitys" ja niiden vastakohtia.
5. Vrt. käsitettä mielenmaailma, jota käytin teoksessa Turunen 1981, s. 48.
6. Filosofit ovat pyrkineet erityisesti selvittämään ihmisen ajattelevan ja tietävän minän rakennetta, ns. transkendentaalista minää.
7. Jos ihmisen ajatellaan olevan henkinen olento, hän on myös osa kosmista elimistöä. Tällöinkin kysymys sielun rajoista on vaikea. Hankala se on tietyksi ylipäättäänkin, koska sielunilmiöt ovat luonteeltaan ei-avaruudellisia, vaikkakin ne liittyvät avaruudelliseen fyysiseen kehoon.
8. Tukahduttavat ja toivottomat hetket ovat kehitykselle välttämättömiä, ja niistä selviäminen antaa mahdollisuuden tietoisien mielen laajenemiseen. Se selvittää ja valloittaa tiedotonta ja saa näin ikään kuin uusia energioita käyttöönsä. Meissä on tieteenkin aina pimkeitä, tietoisuudelta sammuneita sielunalueita, mutta riippuu niiden aktiivisuudesta, niissä vaikuttavien voimien hetkellisestä tai pitkäaikaisesta aktiivisuudesta, miten ne vaikuttavat elämäämme. Mielen ja sielun välillä näyttäisi siis olevan jännitteitä ja ristiriitoja.
9. Tällöin se voi taitavasti sivuuttaa esim. yksilön arvotietoisuuden, paremman tahdon. Sitten kun yksilö alkaa tiedostaa sisäisiä kätkeytyviä voimiaan, hän joutuu turvautumaan arvotietoisuuteensa; vain sen varassa hän jaksaa tunnustaa, mitä hänessä elää.
10. Ns. minänläheisiä sielunenergioita käsittelen vielä luvussa 32, s. 335. Ehkä näitä voimia voisi kutsua kokoavasti ihmisen henkiseksi kapasiteetiksi. Henkinen kapasiteetti on kyky, joka vaihtelee voimakkuudeltaan yksilöstä toiseen. Osa tästä kyvystä on varmaankin synnynnäistä, osa ilmeisesti syntynyt myönteisistä kokemuksista. Siitä riippuu, mitä yksilö jaksaa kohdata.
11. Tosin on hyvä muistaa, että aivan ilmeisesti kulttuuri ja kasvatusta vaikuttavat ratkaisevasti siihen, että pystyn käyttämään monia inhimillisesti korkeita kykyjä.
12. Ks. tarkemmin minän ja itsen erottamisesta esim. ISO, s. 114.
13. Ks. esim. Ahlman, Ihmisen probleemi (toinen painos, Gummerus, Jyväskylä 1982) tai Sven Krohn, Ihminen, iuonto ja logos (Gummerus, Jyväskylä 1981).
14. Ks. tarkemmin ISO, s. 152-158, ja luku 26, s. 261.
15. Kulttuurin eri ilmentymistä vrt. esim. käsitteitä tunto-, ajatus- ja tahtokulttuuri teoksessa IK, s. 74-87.

16. Arvot ajatellaan usein jopa piinallisiksi ihmisen sisäisyyttä kiusaaviksi voimiksi. Näitä ne ovatkin silloin, kun ne painostavat ihmistä sellaisena yliminänä, jota yksilö ei kykene koskaan tyydyttämään vaan kärsii esim. lähes kohteettomasta syyllisyydestä. Tällöin arvot eivät vaikuta neutraalisti, vaan ne ovat ikään kuin muiden sielunvoimien käyttöön valjastettuja, ts. ne eivät vaikuta vapaina arviointiperusteina. Tosin alistettunakin arvot voivat muodostaa osan mielen kiinteydestä ja pitemmän päälle ne voivat olla tae sille, että yksilö saavuttaa suuremman vapauden — edellyttäen että muut voimat eivät murra mielen eheyttä. Siksi yksilön on tärkeää vapautua arvoja kahlehtivista tekijöistä, ei suinkaan arvoista.
17. Järjen käsitteestä ks. lukua 10, s. 75.

22. Narsistinen ydin ja persoonallisuuden rakentuminen

Ihmisen kaksijakoisuus ja sisäinen ristiriitaisuus heijastuu kahden energeettisen keskityksen välisenä jännitteenä. Kutsun näitä keskityksiä narsistiseksi ytimeksi ja mielen ehjäksi ytimeksi. Jossain suhteellisessa ja äärimmäisessä mielessä niitä voi kutsua myös patologiseksi ja terveeksi ytimeksi. Vaikka ne voidaan periaatteessa ja hahmollisesti erottaa toisistaan, ne ovat luonnollisesti mitä kirjavimmin toisiinsa kietoutuneita. Varsinkaan terveen ja sairaan olemuksen todellinen erottaminen ei ole helppoa. Mielen tehtävänä on ikään kuin ylläpitää hyvää – myös hyvää kuvaa itsestä – ja yrittää opettaa sitä tiedottomalle sielullekin.

Narsistinen ydin

Narsistisen ytimen muodostavat ns. narsistiset tarpeet, joita olen jo käsitellyt edellä. Olen kutsunut kolmea narsismin pääenergiaa ja -hahmoa vallaksi, pyyteeksi ja ahneudeksi. Ne ovat hyvin laajasisältöisiä, ja niissä voi erottaa monenlaisia alalajeja ja yhdistelmiä. Edellisten kolmen pääluvun viimeisissä luvuissa käsitelin kunkin narsistisen tarpeen ilmenemistä eri eksistentiaalioiden alueella sekä liitin ne ulottuvuudelle sosiaalinen-henkilökohtainen. Näin voidaan erottaa periaatteessa kahdeksantoista narsismin hahmoa.¹

Narsistinen ydin muodostaa todellisen voimakeskityksen sielun tiedottomassa osassa. Sieltä se levittää vaikutuksensa koko sielun alueelle ja on näin mukana kaikessa inhimillisessä. Mieli muodostaa kaiken keskellä tietyn "valaistun" alueen. Mielen perusorientaatioon on voinut vaikuttaa sellaisia tekijöitä – esimerkiksi arvoja –, jotka periaatteessa vaikuttavat narsismin vastaisesti, mutta käytännössä joutuvat alistumaan sen vaikutukseen tavalla tai toisella.

Narsismi muodostaa eräänlaiset mielen rajaehdot. Se on kuin yksilössä oleva kuilu tai nielu, jolla on aina hallussaan jokin osa yksilön sielusta. Me emme vain tiedä kuluvana hetke-

nä, mikä osa – ennen kuin joudumme jossain elämänvaiheessa selvittelemään uusia kätkeytyjä sisäisiä voimia. Mielen voi nähdä ylläpitävän mm. hyvää, mutta narsistiset rakenteet muodostavat mielelle rajoittavat ehdot. Seuraavassa tarkastelen narsismia yksilön sielun näkökulmasta ikään kuin sipulina, jonka jokaisen kuoren alta löytyy aina uusia kerroksia.

Vallan narsismi

Elämän käytännöllinen hallitseminen on luonnollinen tarve. Ihminen tarvitsee siihen ajatuksia ja käsityksiä; hänen on toimittava parhaan käsityksensä mukaan. Puuttumalla kohtaamiinsa asioihin ja elämäänsä ihminen ottaa ne myös valtaansa. Yksilön käsitys- ja otevalta voi yleensä yltää vain lähelle, mutta ehkä joskus myös hyvin kauas. Vallan kantavuus ja kattavuus riippuu tietysti paljolti yksilön yhteiskunnallisesta asemasta ja sen antamista ulottuvuuksista.

Valta on myös inhimillinen kiusaus ja houkutus. Tunneimme tarvetta levittää käsityksiämme ympäristöön ja saatamme joko toivoa tai vaatia, että muut noudattavat niitä. Vallan narsistinen vaikutus persoonallisuudessamme on usein hyvin tiedostamattonta. Käytännössä on monesti vaikea erottaa toisistaan elämän vaatimaa välttämätöntä vallanottoa ja yksilön narsismin houkutusia; useimmiten ne yhtyvät toisiinsa.

Se onko todella jotain puhdasta ja välttämätöntä vallanottoa, on erittäin vaikea kysymys, jos asiaa halutaan tarkastella syvästä näkökulmasta. Elämä on rajallista ja päällekaatuvaa, eikä yksilö pysty jäsentämään kohtaamaansa kuin rajallisesti. Elämän välttämättömyys tuntuu vaativan vallanottoa, ja koko inhimillinen todellisuus ajatus- ja muine järjestelmineen on joka tapauksessa vahva osoitus vallan olemassaolosta. Yksilö voi olla joko omavaltainen, jopa vallaton tai sitten noudattaa tarkasti vallitsevia valtoja.

Luonnostaan ihminen uskoo ja luottaa ajatuksiinsa, elää niissä ja toteutuu niissä. Hänen on pakko elää ajatustensa varassa ja luottaa niihin ainakin kohtuullisesti. Ihminen ei voi myöskään yhtäkkiä vaihtaa potentiaalisia ajatusaiheitaan ja

mahdollisuuksiaan toisiksi, vaan hänen on elettävä niiden ajatusaihoiden varassa, jotka hänessä voivat käynnistyä. Tämä ei tietenkään sulje pois sitä, että yksilön ajattelu vähitellen kehittyy kaiken aikaa.

Käsitystensä ja siihen liittyvän elämänotteen vuoksi yksilön on lähes mahdotonta olla levittämättä persoonallisuuttaan elämänsä ulkopuolelle, ja näin eri yksilöiden käsitykset ja otteet törmäävät tai ainakin joutuvat limittymään toisiinsa. On myös luonnollista, että ihmisten sivutessa toisiaan tai varsinkin liittyessä kiinteästi toisiinsa syntyy erimielisyyksiä siitä, kenen käsityksen mukaan toimitaan tai suhtaudutaan varsinkin molempia liikuttaviin asioihin.

Patologista valta on silloin, kun yksilö sokeutuu täysin näkemästä ajattelunsa suhteellisuutta ja kieltäytyy – usein tiedottomasti – kaikesta käsityksiään koskevasta arvioinnista. Tällaista pitäytymistä ja kiihkoa voi esiintyä aivan arkisissa mielipiteissä, mutta tietenkin erityisesti maailmankatsomuksellisissa, teoreettisissa ja tieteellisissä käsityksissä. Narsistinen vallan kouristus ja jäykistyminen ihmisen mielessä on pikemminkin yleinen sääntö kuin poikkeus. Minuus hukkuu tietämättään vallan houkutukseen.

Vallan ydin

Narsistisesta ytimestä valta leviää yksilön sieluelämässä ja muodostaa sen yhden kiinteyttävän rakenteen. Koska vastassa ovat ympäristön vallat ja yksilön oma sisäinen hallitsemisen tarve vaatii omaksumaan niitä, hän rakentaa persoonallisuuttaan myös kohtaamalla maailmaa. Näin yhteisöt ja yhteiskunnat tulevat myös persoonallisuuden rakennusainekseksi. Narsismi ja yhteiskunta saavat vastakaikua toisistaan ja muodostavat kiinteitä liittymiä.

Mitä lähemmäksi itse ydintä mennään, sitä kiinteämpiä ja yksilölle tiedottomampia muodosteita lähestytään. Kiinteys on lopulta aivan valtavaa, ja jos kiinteimmät muodosteet murtuisivat yhtäkkiä, se merkitsisi persoonallisuuden murtumista. Näin on ymmärrettävää, että narsismin luomat rakenteet ovat yksilöl-

le tärkeitä. Ne ovat usein ankaran, vaikkakin tiedottoman vihan, puolustuksen suojaamia.

Ekstentiaaliset tunteet – vallan osalta erityisesti häpeän tunteet – voivat murtaa näitä kätkettyjä muodosteita. Tämä merkitsee uudistumista, mutta voi tietenkin joskus merkitä myös murtumista. Ihmisessä elää näin salaisia ajatuksia tai ainakin ajatuksenomaisia kiinteitä rakenteita. Jos ydin tai sen vaikutuspiirissä olevat muodosteet joskus aukeavat, ne pyrkivät myös nopeasti sulkeutumaan takaisin kiinteiksi rakenteiksi – yksilöä suojaten mutta rakentuen ehkä kuitenkin uuteen asentoon. Tämä on sisäisyytemme tiedotonta ja hallintamme ulkopuolella olevaa, rakentumisen ja suojautumisen dynamiikkaa.

Yhteiskunta ja yksilön valta

Pinnallisempikin valtoihin samastuminen on sikäli luonnollista ja houkuttelevaa, että yksilö niiden kautta tuntee oman valtansa kasvavan. Jos hän kieltäytyy niistä, hän menettää niiden mahdollistaman persoonallisuuden leviämisen ja sosiaalisen hyväksynnän. Tärkeää on korostaa, että käytännössä ihminen astuu vallan jatkeeksi yleensä huomaamatta edes kysyä, mitä tapahtuu. Tämä on usein – ainakin päällisin puolin – vähimmän vaivan tie. Arvostettuun tai vallitsevaan perinteeseen liittymisen vahvistaa persoonallisuutta. Ulkoiset ajatusvallat ja yksilön oma ajatusvalta yleensä kohtaavat toisensa ja kietoutuvat toisiinsa.²

Yksilön psykodynamiikkaan kuuluu henkilökohtaisen vallan narsistinen paine, mutta käytännössä se ei voi toteutua kuin tietyissä yhteisöllisissä tai yhteiskunnallisissa oloissa. Niinpä vallan yksilöllinen psykodynamiikka ja yhteiskunnan vallan muodot yhtyvät samassa persoonassa, jolloin juuri samastuminen annettuihin muotoihin takaa vallan tarpeen tyydyttymisen. Päältä katsoen voi näyttää siltä, että yhteisöllinen valta vain vahvistuu tämän yksilön kautta, mutta yksilön usein kiihkeäkin ja herkästi loukkaantuva samastuminen muotoihin osoittaa, kuinka keskeisesti on kyse myös henkilökohtaisesta narsismista, joka hakee tyydytystä vallassa olevan kautta.³

Valta on kaksisuuntainen. Hallitessani todellisuutta tai liit-
tyessäni todellisuutta hallitseviin valtoihin, saan todellisuutta
hallintaani, mutta tavallaan se ottaa näin minut valtaansa. Valta
on ristiriitainen ilmiö yksilön minuuden, sen vapauden ja riip-
pumattomuuden kannalta.

Vaikka vallan tyydytys mahdollistuu usein nimenomaan yh-
teiskunnan vallitsevien, vallassa olevien muotojen kautta, ei
sellainenkaan ihminen, joka on jäänyt tai joutunut järjestelmien
tai arvostettujen perinteiden ulkopuolelle, ole suinkaan vallan
narsismista vapaa, vaan se hakee aina omat ilmenemismuoton-
sa. Koska vallan narsismi kuuluu ihmisen olemukseen, herää
tietenkin kysymys, voiko ihminen koskaan olla vapaa tästä pai-
neesta ja kiusauksesta ja mitä se merkitsisi.

Yleinen mielipide

Hämmäntävimpiä ilmiöitä yhteiskunnassa on ns. yleinen mielipide. Sitä on vaikea määrittellä tarkasti kunakin aikana, koska ihmisten käsitykset asioista näyttävät olevan erilaisia. Silti muodostuu erikoista sosiaalista painetta tietynlaisiin käsityksiin ja asenteisiin. Näin yleinen mielipide on valtamuodosteena hyvin todellinen ja joskus suunnattoman ankarakin suhteessa toisinajattelijoihin. Henkisenä muodosteena se on varsin epäjohdonmukainen ja irrationaalinen ja sitä pitävät yllä monet vaikeaselkoiset ja yhteisesti hyväksytyt tai pelätyt tunteet.

Yleisen mielipiteen aallot ovat oikukkaita historian ilmiöitä, kuitenkin usein historian varsinainen käyttövoima; poliittisesti menestyvän on monesti uhrattava moraalinsa sille. Kuitenkin myös pienemmissä yhteisöissä muodostuu näkymätöntä hallitsevaa ja tuomitsevaa mielipidettä. Tämä on havaittavissa hyvin selvästi esimerkiksi tieteellisissä yhteisöissä, vaikka niiden pitäisi olla luonteeltaan kriittisiä. Myös niissä liikehtii ja aaltoilee ajasta toiseen amebamainen hallitseva voima, joka pohjimmiltaan on hyvin irrationaalinen, mutta kuitenkin se luokittelee ihmisiä suosittuihin ja ei-suosittuihin.

Pyyde

Vaikka narsistiset tarpeet kietoutuvat toisiinsa, ne voidaan kuitenkin pyrkiä hahmollisesti erottamaan toisistaan, vaikkei se ehkä aina ole helppoa eikä tarpeellistakaan. Pyyteellä ymmärän sellaista tarvetta, joka ajaa ihmistä kiinnittymään johonkin tyydytyksen muotoon. Tällaisia ovat erilaiset nautinnot, mielihyvä, sosiaalinen hyväksyminen, ystävyys, kunnia, maine jne. Myös esineet, omaisuus, vaatteet, ulkonäkö, julkisuus tai muu sosiaalinen asema tuovat mukanaan pyyteiden tyydytystä. Pyydettä voi luonnehtia myös itsensä korottamiseksi, itsevoiteluksi, omien tunteiden, suhteiden, kokemusten, arvostusten, makuarvostelmien, mieltymysten ja oman persoonallisuuden pyhittämiseksi, itsekeskeiseksi, itsekkyydeksi jne.

Pyyteen narsismi näyttää kuuluvan ihmisen sielulliseen rakenteeseen vääjäämättä sellaisenaan, niin että se hakee aina jotkin ilmentymismuodot ympäröivän todellisuuden mahdollisuuksien mukaan. Pyyde ikään kuin vangitsee osia kohdatusta maailmasta sieluumme, ja näin ne muuttuvat persoonamme rakennusaineksiksi. Pyyteet ovat vahvasti yhteydessä mm. sosiaaliseen todellisuuteen, koska lähinnä vain se tarjoaa mahdollisuuden pyyteitten tyydyttämiseen.

Pyyteen ydin

Myös pyydettä, niin kuin valtaakin, on monenasteista. Meidän sisimmästämme löytyy kiinnittymiä monessa muodossa ja myös yhä syvemmillä. Pyyteen jälkeen löytyy uusi toinen, ikään kuin sen olisi aina haettava toteutumisen muotonsa. Ilmeisesti juuri pyyteen syvimmat juonteet pakottavat meidät eristymään minuutemme niin, että elämme maailmaa oman minämme kautta. Oma elämämme on meille sittenkin ensisijaista, vaikka meillä on läheisemme, joiden elämään tunnemme pyyteetöntä osallisuutta, mutta jotka hekin tyydyttävät tietysti myös pyyteitämme.⁴

Vaikka hyvä tahto syttyisi meissä ja haluaisimme osallistua aidosti muiden ihmisten elämään, tuntuu sen tiellä olevan itsesämme – vaikka myös muissa – ylittämättömiä esteitä. Näin

olemme kietoutuneet pyyteessä johonkin, joka katkaisee yhteyttä todellisuuteen. Täten joudumme eristymään itseemme, koska emme ole selvittäneet kaikkia pyyteen juonteita, emmehän ole edes saaneet suhdetta niihin, jotta osaisimme myöntää niiden olemassaolon. Tosin pyyteen yksi ilmentymä on juuri riippuvuus, riippuva liittyminen. Yhteys ei kuitenkaan syvimmiltään ole riippuvuutta, vaikka se ihmisen maailmassa on aina myös sitä.

Vallanomaista puolta sisimmästämme puolustamme ja kätkemme vihalla, mutta arinta tunteenomaista sisintä me vartioimme pelolla. Me väistämme sellaisen kohtaamista, joka loukkaaisi narsistista kiinnittymistämme johonkin, usein minua korottavaan. Tosin kiinnittyminen voi olla niin syvällä, ettemme kohtaa edes pelkoa, joka sitä vartioi, vaan sivuutamme sen; se ei ole meille olemassa. Ehkä turvaudumme puolustamaan vallitsevaa käsitystä itsestämme. Ihmisessä on kätkössä paljon salaisia pyyteen kietomia tunteita ja ajatuksia. Omakuvamme ja itsetuntonemme on aina myös pyyteellisyyden sävyttämä ja ylläpitämä.⁵

Pyyteen ydin on omien – käytännössä aina tiedottomien – tunnesuhteiden, tuntumien pyhittäminen ja niihin kiinnittyminen. Ihminen elää elämäänsä niiden mukaan saamatta niitä juurikaan tarkasteluun; hän vain toteuttaa ne elämällään.⁶

Sosiaalinen pyyteellisyys

Monet pyyteen kohteet eivät olisi olemassa ilman sosiaalisessa todellisuudessa olevia rakenteita, hierarkioita ja arvostuksia. Ihminen haluaa kohota eri keinoin sosiaalisessa arvostuksessa. Mutta aivan sielun pohjalla hänellä on ankara hyväksytyksi tulemisen tarve, ainakin joissain ihmiskontakteissa. Hän kaipaa, että ainakin joku ihminen tai jokin yhteisö pitää häntä jollain tavalla hyvänä tai hyväksyttynä. Voi melkein sanoa, että yksilössä elää tarve tulla julistetuksi hyväksi. Tämä tarve on kuitenkin kyltymätön, joten sen piirillä on taipumus jatkuvasti kasvaa; aikaisempi ei enää tyydytä uusia tavoitteita. Kyltymättömyys on narsismin yleinen ominaisuus.

Olennaista pyyteellekin on se, että sen voima on varsin vääjäämätön ja ihmisen on vaikea taistella sitä vastaan ainakin niin, että pääsisi siitä kokonaan eroon. Monissa yhteyksissä emme edes tule ajatelleeksi riippumattomuuden mahdollisuutta, vaan ajaudumme eteentulevan mukaan. Pyyteille on olennaista se, että ne vaikuttavat meissä huomaamattamme ja tiedostamattamme. Ne todella käynnistävät monella tavalla energioita ja toimintaa, mutta ne rakentavat myös persoonallisuuttamme.

Ahneus

Lähinnä tahdon alueella vaikuttaa oma erityinen narsisminsa, jolle olen antanut nimen ahneus. Elämässä on luonnollista pyrkiä saavuttamaan asioita; se näyttää välttämättömältä elämän ylläpitämiseksi. Samoin on aivan välttämätöntä elää jossain paikassa ja ajassa, jossain suhteessa ihmisiin ja yhteiskunnan järjestelmän osana. Ihminen on siis vääjäämättä jossain roolissa, mutta hän myös kaipaa tehtävää ja roolia elämäänsä. Hän ikään kuin joutuu ottamaan osansa elämältä.

Ahneuteen olen lukenut mukaan erilaiset saavuttamisen paineet kuin myös pyrkimyksen vaikuttavan roolin saavuttamiseen. Narsistiset tarpeet tietysti menevät ihmisen kokonaisuudessa monin tavoin päällekkäin. Roolin muotoutuminen eri yhteisöissä ja niiden vastaanottaminen yhteiskunnalta pelkistävät elämää ja näin auttavat yksilöä hallitsemaan sitä; muutoin elämä olisi kestävämmän kaotista.⁷ Ihminen on aina rajallinen otteissaan ja toimissaan; näin elämä kiteytyy myös toiminnallisesti.

Ahneuden ydin

Ihminen on valmis puolustamaan ottamaansa, omaansa ja osaansa. Syvimmässä ytimessään ottamisen vastakohta on ehdoton tyhjiys ja merkityksettömyys. Aivan äärimmäinen pelko liittyy täydelliseen tuhoutumiseen. Tätä voi kutsua luontevasti eksistentiaaliseksi hädäksi.⁸ Ihminen kaipaa paikkaa ja asemaa maailmassa. Hän tavoittelee sisimmässään kokemusta siitä, että

hänkin on olemassa.⁹ Eksistentiaalisen hädän syvintä ilmettä on jopa vaikea itsestään löytää, jos elämä on kohtalaisen turvallista. Se voi johtaa syviin metafyyysisiin pohdiskeluihin ja esimerkiksi dramaattisiin uskonnollisiin sisäisiin prosesseihin.

Maailmassa ei tunnu olevan ehdottomia merkityksiä, vaan kaikki osoittautuu ajan myötä joiltain osin merkityksettömäksi. Kuitenkin maailman asiat näyttävät ihmisestä arvostettavilta; usein nimenomaan ne, mitä ei ole itsellä. Säilyttääkseen kuitenkin oman olemassaolonsa, saavutustensa ja toimintansa arvon ihminen kiistää kateellisenä muiden vastaavan arvon. Kateus onkin juuri saavuttamisen alueelle keskittyvä defensi.

Pinnallisemmalla tasolla saavuttamisen narsismi liittyy johonkin pyrkimykseen ja tavoitteeseen. Mutta narsistiselle tarpeelle on tyypillistä, ettei se tyydyty koskaan lopullisesti, vaan aina löytyy uusia kohteita. Ahneuden narsismi on tietenkin läheisessä yhteydessä sekä valtaan että itsensäkorottamiseen. Vallan kuviot yleensä mahdollistavat merkittävän roolin saavuttamisen, ja sen voi kuvitella antavan sisäistä tyydytystä.

Narsistiset tarpeet voidaan nähdä sinänsä patologisina voimina, mutta silti ne eivät välttämättä vääristä ihmisen elämää kovin näkyvästi; ihmisessähän vaikuttaa aina samanaikaisesti myös myönteisiä voimia. Ahneuden narsismi — niin kuin muutkin narsismin lajit omalla tavallaan — johtaa kuitenkin jonkinasteiseen tietoisuuden sammumiseen, kuorettumiseen ja eristymiseen suhteessa ympäristöön. Työ, tehtävät, saavutukset ja roolit tulevat osaksi persoonallisuutta ja rakentavat sitä tässä mielessä.

Patologinen ydin

Kun ihminen etenee itsetuntemuksessa ja ihmistuntemuksessa, hän löytää yhä uudelleen ja uudessa muodossa narsististen voimien vaikutuksen ja otteen sielunelämässään. Tämä voi jopa säikähdyttää ja järkyttää.¹⁰ Narsismi hakee aina uusia ja hienostuneempia toteutumisen väyliä. Kun uskoo selvittäneensä jonkin osan näiden voimien vaikutuksesta persoonallisuudessaan, ne ilmaantuvat joltain muulta suunnalta. Mitä syvemmälle sie-

luunsa etenee, sitä kauhistuttavimpina kohtaa nämä sielunvoimat. Niissä piilee suorastaan yli-inhimillisiä, kaoottisia ja hajottavia energioita, vaikka niitä on pidettävä myös persoonallisuuden rakentajina.¹¹

Narsistisen ytimen (lieden) ajattelen koostuvan pelkistä narsistisista voimista. Patologinen ydin taas rakentuu hyvin läheisesti ja kiinteästi niistä sielunmuodosteista, jotka ovat joutuneet narsististen voimien vaikutukseen, niin että nämä muodosteet ovat ikään kuin suojaavan kuoren ja paketin sisällä. Patologinen ydin on narsististen voimien virittämä, mutta samalla se on vetänyt piiriinsä monia muita sieluenergioita, ajatuksia, tunteita ja käyttäytymisvalmiuksia.¹²

Tietoisien mielen ja patologisen ytimen välillä on jännitteitä, mutta toisaalta kuitenkin ikään kuin kiinteitä ja vaikeasti murrettavia rajoja. Vapaan mielen osuus sielussa voi olla laajempi tai suppeampi. Sitä mukaa kuin yksilö joutuu selvittämään narsismiansa ja onnistuu siinä, on patologisen ytimen paketti rajoittuneempi. Aina se kuitenkin hallitsee mieltämme ikään kuin ankarana rajaehtona, persoonallisuuden perusrakenteena.¹³

Vaikka mielemme olisikin tasapainoinen ja ehjä, sävyttää patologinen ydin mielemme kokonaisorientaatiota todellisuuden luoden ylittämättömiä – tai vaikeasti ylitettäviä – rajoja. Tietoisuutemme on sammunut tiettyjen ehtojen ja rakenteiden suhteen. Ihmisen on vain tunnustettava ja hyväksyttävä tämä vaikea tosiasia; se kuuluu ihmisen olemassaoloon. Me emme tiedä tavanomaisesti mitään niistä täysin tiedottomista rakenteista, jotka narsismimme on muodostanut patologiseksi ytimeksi. Niiden olemassaolo tulee ilmi usein vain elämän koettelemuksina ja koettelemuksissa. Itse itsessämme tunnistamamme narsismi on usein varsin viatonta ja vähemmän dramaattista kuin se patologinen ydin, joka pysyy syrjässä. Ankarin ydin rakentuu lapsuuden olosuhteissa, kuten monet psykodynaamiset ajatussuuntaukset asian näkevät.

Sosiaalisesta näkökulmasta ajatellen narsismi vie ihmisen maailman ja sen ilmentymien, erityisesti ihmisten luoman todel-

lisuuden yhteyteen. Yksilö menettää jotain itsenäisyydestään suhteessa näihin inhimillisen todellisuuden rakenteisiin. Näin persoonallisuus omaksuu ja rakentuu mutta myös sitoutuu. Maailma on ihmiselle ihmisen rakentama – myös houkutus – siinä mielessä, että asioiden luonne ja arvo määräytyvät hyvin ratkaisevasti siitä näkökulmasta, jonka ihmiset ja yhteisöt asioille antavat.

Joskus yksilössä on vain sen verran yksilöllisyyttä kuin on jäänyt häneen siitäkin huolimatta, että hän on yrittänyt olla kaikessa vallitsevan mukainen. Sosiaaliset paineet ovat usein huimaavat, narsismin sumentamat ja tiedottomuuteen vetämät. Tästä näkökulmasta aineelliset ja henkiset järjestelmät ovat paljon todellisempia kuin yksilöt ja yksilöt vain epäitsenäisiä järjestelmän yksiköitä. Näin itse asiassa yksilöllinen alitajunta – miksei myös mieli – laajenee paljon yksilön ulkopuolelle.

Joissain yhteyksissä yhteisön yhteinen tiedoton kerros on hyvin havainnollisesti olemassa. Ei vain mielen samankaltaisuus, vaan ikään kuin yhteinen patologinen tunnerakenne, sitoo yhteisöjä yhteen. Riippumattomuus on usein liian ankara ja kohtuuton vaatimus yksilöille; siksi yhteisöt tuntuvat paljon todellisemmilta.¹⁴

Tiedottomuudessaan patologinen ydin sijoittuu hahmollisesti tahdon alueelle, "alempaan ihmiseen", vastakohtana "ylemmälle ihmiselle", joka pyrkii eheyteen, selkeyteen ja järkevyyteen. Tämä ydin muodostaa myös jonkinlaisen vastaminuuden tietoiselle minuudelle. Näin ihmisen ylemmän ja alemman sielunosan välillä voi nähdä jatkuvan taistelun ja painin, mikä ristiriita muodostaa ihmisen sielunelämän, sen keskeisen jännitteen ja vastakkaisuuden.

Patologinen ydin muodostaa myös ikään kuin sen huonon minän, jota häpeämme ja kätkemme tietoisestikin mutta erityisesti tiedottomasti. Kelvottomuuden tunne, joka voi johtua tietysti monesta syystä, voi tuntua kiusallisenä paineena eri elämäntilanteissa. Meihin on ikään kuin kätkeyty pahaa, joka voi tuhota sosiaaliset kasvomme.

Avoin ja kätkeyty narsismi

Usein päältä näyttää siltä, kuin hyvin yhteiskunnan vaatimuksiin, velvollisuuksiin ja paineisiin sopeutuneet ihmiset olisivat jotenkin vähemmän narsistisia kuin sopeutumattomat. Asia ei ole kuitenkaan näin yksinkertainen. Menestyneen ja sopeutuneen yksilön narsismi on kätkeytyä, kun se ei joudu ristiriitaan vallitsevan kanssa. Kätkeyty narsismi on erityisen voimakasta siinä mielessä, että se pakottaa yksilön noudattamaan vallitsevia valtoja. Narsismi on rakentunut vallitsevan pohjalle ja kiinnittynyt siihen. Yksilöä kuljettaa se todellisuus, johon hän on liittynyt.

Sopeutunut narsismi voi tietysti olla sekkin joskus hyvin silmiinpistävää eikä vain huomaamatonta. Periaatteessa voi väittää, ettei mieli sinänsä ole narsistinen olemukseltaan. Mutta koska narsistinen ydin rajaa ankarasti mielen toimintaa, on se narsistisesti latautunut, vaikka se ehkä pitää yllä itsestään toista kuvaa.

Avoin narsismi tulee helposti esiin silloin, kun yksilö on ristiriidassa vallitsevan kanssa. Kitka ja paineet käynnistävät monia vaikeita sisäisiä prosesseja yksilössä, mikä johtaa usein myös korostuneisiin narsistisiin ilmentymiin. Samalla yksilö joutuu kuitenkin myös raastavien eksistentiaalisten tunteiden kanssa tekemisiin, koska hän joutuu vastatusten sosiaalisen todellisuuden torjunnan kanssa. Tällaiset kamppailut voivat esiintyä niin pienempinä kuin isompinakin ristiriitoina.

Myös ns. vieraantuminen liittyy narsismiin. Sisäisissä vaikeuksissaan, ehkä eristävän sisäisen narsismin paineessa, ihminen voi tuntea olevansa vieraantunut maailmasta. Kuitenkin maailman imuissa ja sinne langenneena yksilö voi tuntea olevansa vieraantunut itsestään, esimerkiksi ajautunut tyhjiyteen. Näin ihminen hakee tasapainoa maailman ja itsensä välille, haluaa kokea sekä yhteyttä että minuutensa toteutumista.

Mielenterveyden järkkymistä on monenlaista. Useimmissa häiriön muodoissa juuri narsistiset tarpeet saavat repivän ilmentymän, ja yksilö joutuu vaikeuksiin itsensä ja ympäristön kanssa. Taudin kuvaan liittyy myös monia raastavaia tunteita,

joista tulee myöhemmin puhe. Niin kauan kuin narsismi on mielen rajaama – vaikka toisaalta myös juuri narsismi rajaa mieltä – säilyttää ihminen mielenterveytensä.

Mielenmaltti

Saksan kielessä on hyvä sana *Geistesgegenwart*. Sen voi kääntää sanatarkasti suomeksi hengenläsnäolo, vaikka se useimmiten käännettäneen sanalla mielenmaltti. Se on myös hyvä sana, koska siihen liittyy ajatus pidätyvästä, arvioivasta tarkastelusta. Tämä on itsenäisen ja vapaan mielen tärkeä ominaisuus, joka voi aivan ilmeisesti myös kehittyä. Mielenmalttiin vaikuttaa tiedon ja tietoisuuden kehittyminen suhteessa elämän ilmiöihin, mutta sen runkona on kasvava tietoisuus ideoista ja arvoista. Näin voi paremmin seurata järkeään ja asioiden omaa lainalaisuutta, ajattelun ja maailman ilmiöiden logiikkaa.

Viitteet

1. Kolme narsistista tarvetta (valta, pyyde ja ahneus) kertaa kolme eksistentiaaliota (jäsentyminen, liittyminen ja tekeminen) kertaa kaksi näkökulmaa (sosiaalinen tai henkilökohtainen) on yhteensä kahdeksantoista tapausta.
2. Omaksumisella, samastumisella ja siihen liittyvillä sosiaalisilla paineilla on niin suuri voima, ettei yksilöllä ole mitään mahdollisuuksia kampailla ehdottomaan vapaaseen asemaan. Niinpä hän monestakin syystä antautuu helposti valtojen välikappaleeksi, ts. edustamaan jotain järjestystä, järjestelmää tai ajatusperinnettä. Todella perusteellinen arvioiva kriittisyys on käytännössä erittäin vaikeaa sinänsä, koska se edellyttää aikaa ja pitkälistä sisäistä työskentelyä, jonka lopputulos ei välttämättä lupaa eikä ehkä annakaan mitään. Itsenäisyys voi käytännössä lisäksi tuhota elämän ja uran.
3. Persoonallisuuden rakentumisesta ja identiteetistä ks. myös ISO, s. 114-120 ja IK, s. 139-149.
4. Periaatteessa voi ajatella, että koko minuus on pyyteen synnyttämä ilmiö ja minuus katoaisi silloin, kun olemme vapaita pyyteistä. Eristyneisyytemme lakkaisi tällöin ja liittyisimme universumiin. Tämä on rohkea oletus, vaikka sellaista ilmeisesti esitetään monissa varsinkin itämaisissa pelastususkonnoissa. Kristillisyyden on usein katsottu arvostavan ja puolustavan minuuden säilyttämistä, vaikka pyyteet raukeaisivatkin. Länsimainen ihminen on joka tapauksessa minä-ihminen, olipa se sitten syvimmiltään arveluttavaa tai ei. Minuuden lakkaaminen on joka tapauksessa kaukai-

nen päämäärä, ja toisaalta nimenomaan pyyteiden ja muun narsismin valta merkitsee minuuden sammuksissaoloa.

5. Psykologiassa puhutaan joskus "terveestä narsismista". Narsismilla on tietenkin tärkeä merkitys ihmisen persoonallisuuden rakentumisessa, mutta ei ole mielestäni syytä erottaa tervettä ja sairasta narsismia, koska on olemassa vain narsismia yleensä. Terveys ja sairaus on toisentasoinen ja monimuotoinen kysymys. Jossain mielessä ihminen on narsismissaan aina "sairas", vaikkei häntä tarvitse pitää kliinisesti sairaana vaan esim. hyvin tasapainoisena ja toimeentulevana.
6. Kiinteätä osaa näistä tunnesuhteista voisi kutsua sielunteemaksi. Ihmisessä näyttää olevan tietty tunnereaktioiden ydin, joka on taipuvainen käynnistymään kaikissa elämäntilanteissa. Jokaisella on oma sielunteemansa, joka saa hänet reagoimaan – tai synnyttää ainakin paineen reagoida – sisimmässään tietyllä tavalla. Tätä tapaa on erittäin vaikea muuttaa, se on ikään kuin yksilön olemus. Ehkä joskus ihmisten sielunteemat vetävät toisiaan puoleensa, kun ne jollakin tavalla täydentävät toisiaan.
7. Tahdolle on aina ominaista ajallinen ja paikallinen erityisyys ja vaihtoehtojen pelkistyminen joksikin teoksi.
8. Sanasta hätä ks. tarkemmin ISO, s. 111.
9. Ihmisen perustarpeeksi voisi jopa sanoa olemassaolon kokemisen tarvetta. Jos ihminen ei sitä jotenkin luontevasti saavuta, hän voi yrittää etsiä vääristyneitä keinoja saavuttaakseen tunteen olemassaolosta, esim. kipu, kieroutunut julkisuus tai kiusaaminen. Kullakin on ehkä omat keinonsa tuntea olevansa olemassa.
10. Säikähtäminen ja järkyttyminen on itse asiassa erityisen myönteinen merkki, koska näin ihminen osoittaa tiedostavansa hyvän tai ainakin paremman olemassaolon. Vain tietoisuus inhimillisestä hyvästä tekee järkyttymisen mahdolliseksi. Tähän sopii hyvin Sokrateen näkemys: "Hyve on tietoa."
11. Alimman osan sieluaan voi kuulla sanovan: "Tiedän, vaadin, uskon, toimin oikein, olen oikeassa paikassa ja kaikki tämä kuuluu minulle."
12. Patologinen ydin peittyi tiedottomaan, mutta ulottaa kuitenkin vaikutuksensa koko inhimilliseen sielunelämään. Tuo vaikutus ei ole kuitenkaan suora ja raaka vaan monien muiden sielunenergioiden sekä kontrolloima että muuntama. Patologia nousee yleensä tietoisien mielen tasolla rajattuna ja kesyyntyneenä eikä kykene murtamaan mielen eheyttä.
13. Patologinen ydin on ikään kuin ihmisen perusharhauttaja. Tällöin herää kysymys siitä, mikä yhteys sillä on kristilliseen synty- (tai perisynty-) käsitteeseen, jonka alkuperäinen kreikkankielinen sana hamartia merkitsee myös erehdystä ja hairahdusta. Myös itämainen sana maja viittaa johonkin perusteelliseen elämän harhaan.
14. Esim. keskustellessaan jonkun yksilön kanssa voi tuntea myös keskustellevansa sen yhteisön tai hiearkian kanssa, johon yksilö on samastunut.

23. Ihmisen ristiriitainen asema

Edellisessä luvussa kuvasin narsistisia voimia ja patologista ydintä. Ihminen syntyy siihen tilaan ja tilanteeseen, minkä sielunelämän energiat virittävät ja luovat. Kaikki on kietoutunut monimutkaisesti yhteen, niin että asioita voidaan kuvata hyvinkin monesta näkökulmasta. Tässä luvussa tarkastelen aluksi uudesta näkökulmasta narsismia ja sen sosiaalisia yhteyksiä, ja lopuksi siirryn kuvailemaan yksilön persoonallisuuden laajenemis- ja supistumispaineita.

Valta, voima ja kunnia

Vanhassa rukouksessa sanottiin lopuksi "sillä Sinun on valta, voima ja kunnia". Lausumalla näin rukoilija halusi muistuttaa itselleen, etteivät nämä asiat oikeastaan kuulu hänelle, ihmiselle, vaan jollekin korkeammalle. Mielessäni voin näin tietysti hurskaasti ajatella, mutta syvempi minäni ajattelee aivan toisella tavoin. Siksi tarkoitus ei ollut varmaankaan vain toistaa näitä sanoja vaan yrittää opettaa tiedotonta sieluaankin – alempaa luontoaankin – , jotta se rakentuisi uudella tavalla.

Mikään sattuma tuskin on se, että rukouksessa mainitaan nimenomaan kolme elementtiä.¹ Ihminen nimittäin kaipaa olla vallassa, voimassa ja kunniaassa, kukin omassa elämässään ja omalla tavallaan. Periaatteessa ihminen on kai vastuussa kaikesta itsessään, myös tiedottomista voimista; siksi on tärkeätä yrittää kasvattaa tiedotonta sieluaankin.

Voima

Ihmisellä on omaa fyysistä ja henkistä voimaa, mutta yksilön voima ei suinkaan ole käytännössä peräisin yksinomaan hänestä itsestään vaan hänen yhteydestään sosiaalisen elämän rakenteisiin ja järjestelmiin. Juuri se, että sosiaalinen elämä koostuu erilaisista järjestelmistä, luo todellisuuteen voiman potentiaaleja. Tällaisia rakenteita ovat laitokset, virastot, aatteet, poliittinen järjestelmä, puolueet, maailmankatsomukset, kirkkokun-

nat, tiedeyhteisöt jne. Voima tarvitsee vakiintuneita aineellisia ja henkisiä järjestelmiä ja hierarkioita.

Jos ihminen haluaa olla voimassa, hänen on yleensä lii­tyttävä johonkin järjestelmään, tai muutoin hän on voimaton. Tahdon alueen narsismia ahneutta voisi kuvatakin syvältä nousevana tarpeena kokea olevansa voimassa. Ihmisen voi kohdata ankara tyhjiys ja merkityksettömyyden tunne, jos hän ei tunne olevansa voimassa mihinkään suuntaan. Oikeastaan vain olemassa olevat järjestelmät ja hierarkiat mahdollistavat tämän, tai sitten yksilön on luotava oma yhteisö, oma voiman kaikupohja. Voima onkin vastavuoroisuutta yhteisön kanssa niin, että yksilö ja yhteisö vahvistavat toisiaan. Helpoimpia tapoja kokea olevansa voimassa on ennakoita ja noudattaa yleistä mielipidettä.

Yksilöllinen voima on harvinaista; voima on yleensä yhteisön rakenteeseen tai aatejärjestelmään perustuva ilmiö. Hierarkiassa korkealle sijoittuneen henkilön liikahdukset ja puheet tuntuvat laajalla, kun taas vähäisen yksilön toiminnalla ei ole juuri mitään vaikutusta. Arvovallan muodostuminen yhteiskuntaan on osoitus siitä, kuinka voima on todellista. Arvovaltaan liittymistä voi tietenkin pitää myös inhimillisenä kiusauksena, mutta siihen on helppo langeta, koska se kasvattaa voimantuntoa. Järjestelmän edustajat osoittavat usein esimerkiksi käytöksellään, puhetavallaan ja pukeutumisellaan kuuluvansa jonkin arvovallan piiriin eivätkä ehkä halua, että heitä tässä suhteessa järkytetään.²

Voiman tavoittelu on kyltymätön narsistinen tarve, ja siksi pieni voima voi tuntua ison voiman rinnalla mitättömältä, voimattomuudelta. Ihmisen voi kuitenkin olla hyvin terveellistä kulkea voimattomuuden tunteiden läpi ja pyrkiä välillä riisuuntumaan salakavalasta voiman muodostumisesta ja houkutuksesta. Jos ihminen nousee voimaan yhteiskunnan arvovallan rattaista, hän yleensä menettää oman itsenäisyytensä. Sisäinen elämä saattaa kuorettua. Tällöin on luonnollista, että tyhjiyden eksistentiaalinen tunne voi lopulta alkaa raastaa sielua. Voimattomuus ja tyhjiys ovat molemmat hyvin autioittavia sisäisiä kokemuksia, mutta ilmeisen tärkeitä ihmisen vapaudelle. Ehkei ole syytä yrittää väkivaltaisesti paeta tai lääkittää niitä.

Voimaa ei kuitenkaan pidä tarkastella vain narsistisena tarpeena, koska asioiden hoitaminen vaatii voiman olemassaoloa. Voimassa oleva voi saada jotain aikaan, vaikka järjestelmä, joka voiman synnyttää, asettaa varmasti joitakin rajoja; joskus se on suorastaan yhtä kuin persoona. Henkilö voi sulautua järjestelmään, järjestelmäksi. Omalla voimallaan sitä voi tietysti yrittää muuttaa ja antautua niihin ankarin omaa sielua ja muidenkin sieluja myllertäviin taisteluihin, joita siitä seuraa, kun yksilöiden identiteettiä, samastumista valtaan ja arvovaltaan uhataan. Myllerrysten syy on yleensä tiedoton.

On muistettava, että yhteiskunnan aatteelliset ja aineelliset laitokset ylläpitävät inhimillisesti arvokkaita asioita. Niihin samastumista ei voi pitää vain kielteisenä, vaan järjestelmät voivat nostaa yksilönkin toiminnan ja elämän tasoa. Yhteiskunta toteutuu yksilöiden kautta ottamalla heitä voimansa piiriin. Sekä isommissa että pienemmissä seikoissa yksilön taso on riippuvainen yhteisön tasosta. Siksi yhteisön tila ja sen kehittäminen ovat tärkeitä. Yksilö kasvattaa omia mahdollisuuksiaan omaksumalla sitä, mitä ympäröivä maailma tarjoaa; liittyminen ja opiskelu kasvattavat voimaa, osaaminen laajentaa persoonallisuutta. Yksilö ei voi juuri olla parempi kuin yhteisö.³

Ihminen voi langeta myös arveluttavaan voiman käyttöön, esimerkiksi oman asemansa, aatteensa tai järjestelmänsä kyseenalaiseen puolustamiseen. Lähellä on kiusaus tukahduttaa arvostelu, tuomita poikkeavat käsitykset ja pidättää kaikki mahdolliset oikeudet itselleen. Tämä on tietenkin yhteydessä muihin narsistisiin tarpeisiin, koska ihmisellä on tarve olla kelvollinen, pätevä, arvostettu, hyväksyty, kunnioitettu jne. Tiedoton sielu voi sanoa: "Vain minä saan olla voimassa."

Ihminen tuntee myös tarvetta saada jotain aikaan, jättää jälkiä toiminnastaan, ikuistaa elämänsä, nähdä se ainakin merkityksellisenä. Joskus hän ei tunne siihen muuta mahdollisuutta kuin noudattaa arvovaltaisia perinteitä – tai sitten arvostella ja tuomita muita. Kuitenkin voimassa olemisen paine saattaa tuntua väijäämättömältä ja vastustamattomalta. Kaikki tämä tietysti vaikuttaa ihmisessä yleensä tiedottomasti, joten emme suinkaan pysty näitä asioita tietoisesti hallitsemaan. Selkeä itsenäi-

syyn pitäytyvä mieli voi ne kuitenkin havaita, vaikei ehkä aina torjua. On usein vaikea erottaa, mikä on omaa ja mikä saatua voimaa, ja mikä on voimien moraalinen merkitys.⁴

Kunnia

Pyyteen narsistisen tarpeen yhteydessä tuli esiin ihmisen pyrki-mys saavuttaa kunniaa, mitä tavallisesti sanotaan kunnianhi-moksi. Hän haluaa tulla hyväksytyksi, arvostetuksi, kunnioite-tuksi, juhlituksi joissakin yhteyksissä. Kaikki tämä on inhimillis-tä ja sillä on omat varsin viattomat ja ymmärrettävät ilmenty-mänsä. Ennen kaikkea ihminen ei halua tulla hylätyksi. Kuiten-kin taustalta voi löytää usein räikeämmän tai vähemmän räike-än narsistisen kunnian juonteen, johon kohdistuvat iskut koe-taan loukkaavina.

Ihmisten maailmassa kunnia on sosiaalinen ilmiö, koska sitä voivat antaa meille vain muut ihmiset. Varmin tie kunniaan, ainakin lyhytnäköisesti, on pyrkiä saavuttamaan sitä kunnostau-tumalla sosiaalisten tai aatteellisten järjestelmien silmissä. To-sin ihmisellä on mahdollisuus itsekunniaan, itsetyytyväisyyteen, mutta silloinkin hän yleensä katsoo ansainneensa kunnian kri-teereillä, jotka liittyvät tavalla tai toisella ihmisten maailmaan, tai se on yhteydessä ainakin johonkin näkemykseen, jonka pe-rusteella kunnia kuuluu hänelle. Ihminen voi ajautua narsistisen itsevoitelun pyörteeseen ja eristymiseen sosiaalisesta todelli-suudesta, jos ympäristön aito hyväksyntä ei saavuta jostain syys-tä häntä.

Kunniallinen käyttäytyminen voi olla joko silmänlumetta, joka tähtää vain kunniallisten kirjoissa pysymiseen ja omien tarpeiden tyydyttämiseen, tai sitten siihen on tietoisesti tyydytty ja se on tietoisesti valittu. Yleensä se kai on jossain suhteessa molempia. Kunnian käsitykset vaihtelevat yhteisöstä ja kulttuu-rista toiseen. Nekin muuttuvat ja kehittyvät historiallisen ajan edetessä. Mitään lopullista kunniaa ihmisten maailmassa tuskin on, ja jo senkin vuoksi ihmisen olisi kai selvitettävä suhteensa kunnian kiusausluonteeseen. Ehkä on kuitenkin olemassa nar-sismista vapaata kunniallisuutta ja kunniakkuutta.

Hohto

Latinalaisperäinen käsite gloria sisältää kunnian merkityksen, mutta siihen liittyy myös merkitys, joka voidaan kääntää sanalla hohto. Ihmisessä elää painetta hohdottaa elämää. Järjestämme mm. juhlia, tapaamisia, tilaisuuksia myös siksi, että haluamme hohdottaa elämää, ts. tavallaan elää jossain gloriassa, kunniasa. Ihmisen elämä näyttäisi kaipaavan tällaista nostattamista, ja usein merkittävässä tilaisuuksissa ja tapahtumissa hän myös saavuttaa suhteen asioihin, jotka ehkä muutoin olisivat jääneet häneltä pimentoon. Taide pyrkii hohdottamaan niin tekijäänsä kuin vastaanottajakin.

Kun elämässä on hohtoa, ihminen ei tunne elämäänsä tyhjäksi ja merkityksettömäksi vaan elämisen arvoiseksi. Niinpä hän lähtee usein liikkeelle löytääkseen jotain puhuttelevaa ja sellaista, joka toisi elämään hohdon tuntua. Erilaiset kulttuuriharrastukset toimivat monesti tässä mielessä myönteisesti, vaikka niihinkin tietysti kietoutuu narsismin luomaa harhaa. Alkoholi ja hyvä seura voivat nostattaa mieltä, mutta nekin voivat johtaa ylilyöntiin ja krapulaan. On tietysti myös monia todella arveluttavia elämän hohdottamisen ja kunnian anastamisen tapoja, esimerkiksi aatteellinen, kansallinen, rodullinen, uskonnollinen, urheiluun liittyvä tms. kiihko. Kun yhteiskunnassa voima, kiihko ja valta yhtyvät, voi sillä olla hyvin ikäviä seurauksia.

Kunnioittamista voidaan pitää hyvin myönteisenä sielunliikkeenä. Tällöin kunniaa annetaan ulospäin. Oikea kunnioitus kuitenkin edellyttää, ettei sen odoteta heijastuvan takaisin minuun, vaan se on aidosti luovutettu kohteelle. Kun kunnioitamme joitakin henkilöitä, se voi merkitä myös sitä, että näin osallistumme hänen kunniaansa niin, että se ikään kuin virtaa meihinkin. Näin nostamme omaakin kunniamme.⁵ Aito pyyteetön kunnioittaminen on tärkeä vastavoima narsismille.⁶

Valta

Yksilö pyrkii hallitsemaan elämäänsä. Samoin yhteiskunta omaksuu jäsentyneitä elämänmuotoja, jotta yhteinen elämä olisi jollakin tavalla hallittua. Näin valta leviää sekä henkilökohtaise-

na että sosiaalisena ilmiönä yhteiskuntaan. Valta voi tuntua kovuutena yksilössä, yhteisössä tai yhteiskunnassa. Sen kovuus voi olla elämyksellisesti tai tosiasiallisesti niin suuri, että yksilön omat pyrkimykset tuntuvat toivottomilta.

Yleisessä kielenkäytössä vallan ja voiman välille tuskin tehdään eroa. Mutta ne voidaan pitää kuitenkin hahmollisesti toisistaan erillään niin, että valta merkitsee lähinnä muotoja, ajatuksia, käsityksiä ja toimintatapoja, kun taas voima merkitsee kykyä saada tapahtumaan jotain tai tunnetta siitä, että on voimassa, esimerkiksi edustamassa sitä, minkä mukaan asioita hoidetaan. Vallalla ja voimalla on tietysti paljon yhtymäkohtia, niin kuin niillä on luonnollinen yhteys kunniaanakin ja kunniaassa pitämiseen.

Valtaa ihminen saa yleensä liittymällä olemassaoleviin valan muotoihin. Väkivalta, pakkovalta tai määräysvalta taas merkitsevät mahdollisuutta tai yritystä pakottaa asioille haluamansa muoto tai järjestys. Arvovalta lähestyy jo selvästi myös voiman käsitettä, koska arvovallalla on usein suuri voima yksilöihin. Kaikkia näitä vallan muotoja esiintyy arkisessa elämässä. Käytännössä ihmiset ovat vahvasti sisäistäneet erilaisia vallan muotoja, omaksuneet ne ja alistuneet niihin. Tämä on elämän sujumisen kannalta varsin luonnollista, vaikka siitä voidaan löytää aina myös arveluttavat puolensa. Kansanomaisesti vallan, kunnian ja voiman ilmentymiä kutsutaan usein mahdiksi ja mahdin osoittamiseksi.

Persoonallisuuden laajentuminen ja supistuminen

Kokonaisvaltaisesti ajatellen voi yksilön persoonallisuudessa nähdä painetta sekä laajentumiseen että supistumiseen. Narsististen voimien vaikutuksessa, niiden sitoessa ja levittäessä yksilöä sosiaaliseen todellisuuteen, persoonallisuus laajentuu. Sosiaalisesta näkökulmasta hänen valtansa, voimansa ja kunniansa kasvaa. Laajentuessaan yksilö joutuu ehkä menettämään paljon omaleimaisuuttaan, mutta ei omaperäisyyskään välttämättä ole mikään arvo. Vasta valtaan päästyään yksilöllä on usein mah-

dollisuus tuoda esiin persoonallisuutensa eri puolia, niin hyvässä kuin pahassakin.⁷

Mieli pyrkii säilyttämään oman suhteellisen itsenäisen olemassaolonsa, oman sisäisen eheydensä tiedottoman sielun paineisiin nähden. Narsistiset tarpeet kaikuvat kuitenkin mielessä tehden sen mahtipontiseksi, joiltain osin omnipotentiksi. Tämä mielen mahtipontisuus (esim. tiedoton ylpeys) on peräisin niistä arvovaltaisista järjestelmistä tai asemista, joihin yksilön narsismi – usein hänen tietämättään – on hänet sitonut ja joiden osa tai jatke hän on.⁸

Ihmisyksilössä on kuitenkin vapauden ja itsenäisyydenkin paine, joka ilmeisesti juontaa juurensa minuudesta, minäkitkasta. Se merkitsee minuuden kykyä pidättyä sielunenergioiden hukuttavasta imusta kohti sosiaalisen elämän muodosteita – ja samalla kestää tätä imua. Se saa voimaa omaperäisistä näkemyksistä ja terävöityvästä arvotietoisuudesta eikä vain siitä, että jäljitellen omaksutaan vallitsevien arvojen ilmentymiä.⁹ Näin minuuden ja sielullis-sosiaalisen todellisuuden välille voi syntyä ristiriitoja.

Vapautuva ja itsenäistyvä persoonallisuus jossain mielessä pienentyy. Tämä merkitsee onnistumista narsismin houkutusten torjumisessa, ainakin joiltakin ja käsilläolevilta osin. Pienentymisessään ihmisen sielullis-sosiaalinen olemus ikään kuin supistuu kohti minuutta. Ojentuessaan kohti sosiaalista ja rakentuessaan sieltä käsin ihmisen sosiaalis-sielullinen olemus laajenee.

Edeltävät huomiot koskevat kuitenkin nimenomaan ihmisen sosiaalis-sielullista olemusta, jonka narsistiset tarpeet viritävät varsin keskeiseltä osin. Silloin kun ihminen sielulliselta olemukseltaan pienentyy, sitä on pidettävä henkisenä vaikutuksena, sikäli kun tietoisuutta sinänsä ja tietoisuutta ideoista ja arvoista pidetään sielullisesta eroavana henkisenä aineksena. Näin voisi jopa sanoa, että sielullis-henkisen olemuksen supistuminen on mahdollista, koska henkinen olemus kasvaa. Henkinen olisi näin jotain kirkasta ja pyyteetöntä, joka täyttää yksilön persoonallisuutta aivan toisella valoisuudella kuin muu suuruus.

Paatos ja eetos

Kun yksilön narsismi sulaa yhteen yhteiskunnallisten henkisten ja aineellisten hierarkioiden kanssa, muodostuu ikään kuin tietty paatos yksilön sieluun. Kuitenkin sekä yhteiskunnan järjestelmät että toisaalta yksilö myös pyrkivät hyvään ja ylläpitävät sitä. Tämä muodostaa eetoksen yksilön sisimpään. Niin yhteiskunnassa kuin myös yksilössä paatos ja eetos sekoittuvat toisiinsa muodostaen kirjavia kudelmia. Eetos on tärkeä yhteiskunnan tason ja jatkuvuuden kannalta. Se pakottaa tavallaan yksilön hyvään – paradoksaalista kyllä – liittyneenä paatokseen ja narsistisiin voimiin.

Yksilön mieli voi omaksua yhä tietoisemman suhteen inhimillisesti arvokkaaseen – tai oikeastaan sen etsimiseen, koska se ei ehkä koskaan löydy lopullisesti –, ja näin se alkaa muuntaa hänen paatostaan. Ihmisessä voi nähdä "alemman" ja "ylemmän" ihmisen välisen kamppailun olevan käynnissä. Hänellä on kiusaus laajentua sosiaalis-sielullisesti, kun hänen pitäisi avertua henkisesti, vapautua ja voittaa vähin erin narsisminsa, ts. menettää paatoksensa.

Käytännössä eetos kesyttää paatosta ja paatos pitää eetosta vankina; näin niin yhteiskunnassa kuin yksilössäkin. Kulttuurisen eetoksen tehtävä on voimistaa omalta osaltaan yksilön "tervettä ydintä" ja uraannuttaa ihmisen intohimot inhimillisesti arvokkaampaan uomaan. Eetos on yksi niitä tekijöistä, jotka antavat yksilölle voimaa kohdata maailmaa ja oman persoonallisuutensa raastavat ulottuvuudet.

Ihmisen sisäisen olemuksen erikoisen laajuuden – sielunelämän ylenpalttisuuden – selittänee tärkeältä osin narsististen tarpeiden olemassaolo.¹⁰ Jos ne puuttuisivat, olisi ihmisen sisäinen elämä varsin kapeaa. Näin nämä voimat näyttävät – ristiriitaisesta luonteestaan huolimatta – olevan ihmisen kohtalo. Silti niiden kesyttäminen ja ehkä voittaminenkin kuuluu ihmisen luonnolliseen ponnistukseen.

Valta, voima ja kunnia tuntuvat yksilölle usein välttämättömiltä siksi, että vain niiden kautta hän tuntee olevansa olemassa. Koska ihminen ei saavuta niitä useinkaan itse, hän hakee

niitä liittymällä sosiaalisen ympäristön aineellisiin ja henkisiin muodosteisiin. Ihminen ei ikään kuin jaksa kantaa olemassaoloaan yksin, vaikka siihenkin on voimavarat yleensä olemassa. Ne löytyvät usein tuskallisten kokemusten kautta.¹¹

Kenen tahto

Tahdon alue näyttää olevan keskus, josta leviää merkittäviä vaikutuksia koko ihmisen elämään. Narsistiset voimat saavat alkunsa jostain tiedottoman sielunelämän syvyyksistä. Toisaalta yksilöä vastassa on sosiaalinen todellisuus loputtomine ilmentymineen, monimuotoisten valtojen verkostona. Tässä asetelmassa voi tietoisuuteen herännyt ja vapauteen pyrkivä minuus todella vakavasti kysyä: kenen tahto todella toteutuu elämässäni?

Yhteiskunnan aineellisten ja henkisten rakenteiden toimintaa voi pitää minuuden näkökulmasta sille vieraana. Samoin narsistiset tarpeet, jotka ovat kietoneet minuuden piirinsä, ovat – niin voidaan ajatella, kun siihen tietoisuuteen herää – jotain minulle vierasta. Tässä puristavassa asetelmassa, kahden tahtolähteen jännitteessä, voi herätä kysymys, kenen tahto oikeastaan toteutuu. Ympäristöni ja sieluni tahto voivat tuntua päällekaatuvilta ja voi olla vaikea aluksi löytää mitään aitoa ja omapeleistä tahtoa.

Kuitenkaan ihminen ei ole aivan avuton kahden vangitsevan tahtovirran edessä, vaan aivan ilmeisesti siinä välissä lyö kipinää jokin muukin tahto, vaikkei hän ehkä aina olisi siitä tietoinen. Minuuden terävöityessä ja vapautuessa tuo kolmas tahto saa aina enemmän jalansijaa ja saa oman osuutensa ihmisen – alkuperäisen vapauden kannalta – ahdistetussa asemassa.

Kaikki näyttää keräytyvän tahtoon. Siksi kysymys siitä, kenen tahto elämässäni toteutuu, on niin ensisijainen. Kuitenkin samalla tavalla – samanlaisessa ulkoisten ja sisäisten pakkojen asetelmassa – voi kysyä, kenen ajatus tai kenen tunne toteutuu elämässäni. Myös tunteet ja ajatukset muodostuvat suhteessani ympäröivään maailmaan. Sosiaalinen todellisuus sekä herättää (antaa mahdollisuuksia) että ehdollistaa kokemustani. Sen pai-

neita on vaikea vastustaa ja siksi ajaudun noudattamaan sen vaatimuksia jopa omassa sisimmässäni. Tämä ei ole suinkaan aina vapaa valintani. Kyse on myös siitä, mitä valtoja kuuntelen ja miten pystyn asettamaan ne arvojärjestykseen, kun ei annettua oikeata arvojärjestystä ole.

Viitteet

1. Niin evankeliumeissa kuin Paavalin kirjeissäkin tulee esiin ihmisen kolmijakoinen (triadinen) tarkastelu. Triadista näkemystä olen esitellyt teoksessa ISO, s. 24-35.
2. Voimaan ja valtaan (ja kunnian osoittamiseen) liittyy monia arkkityypisiä eleitä: kumartaminen, polvistuminen, maahan heittäytyminen, sormuksen ja jalkojen suutelu jne. Kun syntyy taisteluja vallasta, voi toinen osapuoli haluta saada toisen "polvilleen" voidakseen osoittaa voimaansa.
3. Kun esimerkiksi 1930-luvun Saksassa yhteisön moraalinen taso ajautui ikävään kehitykseen, tekivät tavalliset kansalaisetkin arveluttavia tekoja, joihin he lankesivat sosiaalisissa paineissa, mutta jotka he toisissa oloissa olisivat jättäneet tekemättä.
4. Voimassa tuntuu usein olevan suorastaan mystisiä ulottuvuuksia: jotkut saavat aikaan asioita ja toiset eivät. Joskus ihminen näyttää olevan osallinen jostain korkeammasta voimasta, jota hän voi käyttää ja välittää. Ehkä uskonnoissa tarkoitetaan jotain tällaista, kun niissä puhutaan voimasta.
5. Vrt. myöhemmin ns. idealisaatio, joka tulee esiin luvussa 30, s. 321.
6. Ns. aktiivisista henkisistä tiloista ihmettelystä, kunnioittamisesta ja kiitollisuudesta ks. ISO, s. 158-166.
7. Sitouduttuaan johonkin valtaan, varsinkin henkisten instituutioiden piiriin, yksilö ei usein enää pysty vapautumaan niiden vaikutuksesta; ne ovat tulleet osaksi persoonallisuutta (vrt. uskonnot, tie, hallinto tai vaikka psykologiset teoriat). Vapautuminen vaatii ankaria ja pitkäaikaisia sisäisiä ponnistuksia ja mullistuksia.
8. Yksilöllä, jolla ei ole jotain mahtipontisuutta luovaa taustaa, joutuu elämään oman voimansa varassa. Tämän voi kokea yksinäisyytenä, voimattomuutena ja alttiutena valtojen häpäisylle. Heikkous ja häpeä suhteessa valtoihin painostavat noudattamaan niitä, jotta saisi takaisin kunniansa. Vallat saavat meidät tuntemaan itsemme myös huonoksi. Tosin huonommuuden tunteessa ovat kätketyksi taustalla myös yksilön omat narsistiset unelmat. Siinä on kyse noudattamisen ja omien tarpeiden ristiriidasta.
9. Käytännössä ei aina ole helppoa tehdä eroa persoonallisen omaperäisyyden ja kyseenalaisen ja hankalan omituisuuden välille, koska ne usein liittyvät toisiinsa ja ehkä tukevatkin toisiaan. Myös kehittynyt, selkeä omaperäisyys voi näyttää vallitsevan näkökulmasta omituisuudelta.

10. Sielunelämän ylimääristä ja sen ylenpalttisuudesta ks. tarkemmin IK, s. 108-111.
11. Tässä yhteydessä on syytä huomata, että valtaan, voimaan ja kunniaan liittyvät myös käsitteet tietäminen, yhteys ja taitaminen, joista on ollut puhe luvuissa 11, 16 ja 19. Myös ne lisäävät olemassaolon, voiman ja merkityksen tunnetta. Samalla ne liittyvät myös eksistentiaalisiin ja defensiivisiin tunteisiin, joista tulee myöhemmin puhe. Tästä samasta asiasta ks. luku 25, s. 256.

TUNNE-ELÄMÄN DYNAMIIKKA

Edellisessä luvussa tarkastelin ihmisen sisäisen maailman yleistä rakenteellisuutta. Nyt paneudun joihinkin tarkempiin tunne-elämän yksityiskohtiin. Ihmisen sisäinen maailma on niin tavatoman yhteenkietoutunut, että kaikella tuntuu olevan yhteys kaikkeen, joten asioiden järjestelmällinen ilmaiseminen on vaikeata. Siksi olennaisempaa on ilmiöiden tunnistaminen ja tuntuksi tuleminen niiden kanssa.

Elävässä elämässä ilmiöt saavat aina niin yksilöllisen ilmeen, että ne voidaan ymmärtää vain erityisyydessään. Ihmisen yksilöllisyys on niin suurta, että häntä ei voi suoranaisesti ymmärtää teoreettisesti, vaikka teoreettiset tarkastelut voivat auttaa näkemään ne välttämättömät kokemuksen ulottuvuudet, jotka ihmisen elämässä toteutuvat. Näitä teoreettisia taustoja vasten voi sitten yrittää tavoittaa henkilön yksilöllisen elämän ainutlaatuisuuden. Yksilön ainutlaatuisuus on sikäli myös moraalinen kysymys, että meidän on lopulta vaikea tietää, mikä on hyvää ja oikein kullekin yksilölle.

Sielunelämä ei ole vain laadullisesti yhteenkietoutunutta, vaan se on tavallaan kaikkiaikaista. Tarkoitin tällä sitä, että kaikki tunteet ovat kaiken aikaa yksilössä vaikuttamassa, rakentamassa hänen persoonallisuuttaan. Tämä koskee erityisesti persoonallisuuden kannalta kiinteitä tunteita, varsinkin syvälle kätkeytyneitä tiedottomia tunteita. Ne vaikuttavat rakennusaineiksena kaikissa elämäntilanteissa. Ihmisen sielunelämän olemusta ei opi ymmärtämään, jos ei ota tätä huomioon.

Kaikki tunteet eivät ole koetusti aktivoituneita, mutta kuitenkin rakenteellisesti vaikuttamassa, jotkut hyvin voimallisesti. Tunteissa on tavallan kaksi ääripäätä. Toisaalta ne aktivoituvat tilannekohtaisesti ja ovat ohimeneviä, mutta toisaalta voivat olla hyvin kiinteitä ja persoonallisuuden luonteen kannalta määräviä. Tavallaan ne voivat olla myös molempia yhtä aikaa.

24. Defensiiviset tunteet

Ristiriidat omassa sisäisyydessä ja ympäristön kanssa elävät ihmisessä voimakkaina tunteina. Hänelle näyttää olevan mahdollista — mikä oikeastaan on nimenomaan tavanomaista — kätkeä tunteita itseltään jopa niin, ettei hän aavistakaan tiettyjen tunteiden olemassaoloa ja vaikutusta sielussaan. Osa tunteista kuitenkin nousee voimakkaasti tietoisuuteen, vaikka ne eivät välttämättä ole juuri niitä tunteita, jotka ovat syvimmiltään ristiriitojen syynä.

Mielenterveys

Jokaisen yksilön sielussa on patologinen ytimensä, väkeviä, raastavia voimia kätkevä, kiinteä, toistaiseksi purkautumaton rakennelma. Kuitenkin ihmiset ovat suhteellisen terveitä, ajoittain hyvinkin tasapainoisia. Toisaalta joskus tuo ydin rakoilee ja aiheuttaa yksilölle ja ympäristölle vaikeuksia ja voi jossain tapauksessa murtaa yksilön mielenterveyden. Mielenterveys on varsin suhteellinen ilmiö, vaikka toisaalta kuitenkin käytännössä usein varsin kiistattomasti todettavissa. Mihin mielenterveys sitten oikein perustuu?

Vaikka itse mielen eheys tai mielenterveys on hyvin monitahoinen ilmiö, siinä on yksi kokonaisvaltainen ydintila. Ihmisessä vaikuttaa energioita, jotka sulkevat minuuden sellaisista sielunkerroksista, joita se ei jaksakaan kohdata. Patologinen ydin on hyvin verhottu ja peitetty, ja mieli säilyy näin eheänä. Yksinkertaistena sanottuna ihminen on terve, kun patologinen ydin on hyvin suljettu. Tietyt tunne-energiat suojelevat tätä ydintä, ja näihin voimiin kiinnitän tässä luvussa huomiota.

Vaikka patologinen ydin jääkin omaan eristyneisyyteensä, se heijastuu reunaehtona tietoiseen mieleen. Se sitoo myös monia sielunenergioita, jotka vapaina eivät vähentäisi sielun kokonaisenergiaa. Patologinen ydin myös sammuttaa osaksi tietoisuutta ja minän tarkastelukykä. Tosin minus ja tasapainoinen mieli eivät sitä ymmärrä kaivatakaan; tämä on juuri mielen-terveyttä. Minuus ajaa suurelta osin "sammutetuin lyhdyin". Jos

patologinen ydin avautuu, joutuu yksilö kohtaamaan raastavia tunteita.

Uhka

Ihminen – minä – suojautuu todellisuuden uhkia vastaan. Fyysinen kipu ja tuhoutuminen ovat luonnollisia uhkia, mutta hän voi kokea monet muutkin asiat uhkaksi: hylkäämisen, arvostelun, erilaisten asioiden menettämisen jne. Mitä uhkaavaa niissä loppujen lopuksi on? Niissä on ilmeisesti jotain uhkaa joillekin sielunenergioille. Avainkysymyksiä ovat siis, mikä on ihmiselle uhka ja miksi hän kokee jotkin asiat uhkaaviksi.

Ihminen haluaa välttää ikäviä tuntemuksia, erityisesti eksistentiaalisia tunteita (häpeää, ahdistusta ja tyhjyyttä), niiden sekoituksia ja johdannaisia. Näin siitäkkin huolimatta, että näillä on myös myönteisiä tehtäviä ihmisen sielussa. Läheisesti – vaikeivät suoraviivaisesti – niihin liittyvät narsistiset tarpeet. Aivan ilmeisesti maailma on uhka ihmiselle ennen kaikkea siksi, että se saattaa loukata hänen rakentunutta narsismiaan, josta tärkein osa on kätöksä hänen patologisessa ytimessään.

Jos mieli ei kykene säilymään omana suhteellisen riippumattomana olemuksenaan ja pitämään rajaa yllä patologiseen ytimeen, mielen "rauha" (huomaa hyvä sana mielenrauha!) häiriytyy ja syntyy vaikeuksia. Niiden viimekätinen syy on usein aivan ilmeisesti siinä rakennelmassa, jonka narsistiset tarpeet ovat luoneet yksilön sieluun. Tämä rakennelma on syntynyt yksilön omien välttämättömien energioiden ja satunnaisten kokemusten yhteistyönä. Narsistiset voimat ovat siis tavalla tai toisella yksilön mielenhäiriöiden varsinainen syy.

On syytä korostaa, että yksilölliset sielunkuviot ovat niin monimutkaisia, että on usein vaikea selvittää sen rakennelman luonnetta, joka kussakin yksilössä sitoo energioita tai aiheuttaa häiriöitä. Niiden läpieläminen, prosessuaalinen purkaminen on välttämätöntä, jos yksilö pyrkii pääsemään irti vaivastaan. Pelkkä tiedostaminen ei suinkaan riitä, vaikka se onkin usein lähtökohta ja tärkeä osa sisäistä jäsentymisprosessia.

Tunteet ja moraalit

Ihminen on moraalinen olento ja kykenee moraalisiin arviointeihin. Kuitenkaan sielunilmiöitä ei ole mahdollista luokitella hyviin ja pahoihin. Näin moraalit on jotain puhtaasti sielullisen yläpuolella olevaa, vaikka ihmisen moraalilla on ja tuleekin olla vaikutusta sielunelämään. Näin ei ole – ainakaan kaikissa tilanteissa – viisasta syyttää ihmistä siitä, mitä hän kokee – hänhän ei voi sille mitään. Sielu reagoi luonteensa mukaisesti. Yksilöä voi tietysti arvostella siitä, kuinka hän suhtautuu esimerkiksi omiin ja muiden tunteisiin, vaikka sekään ole aina paikallaan.

Moraalinen arviointi vaikuttaa ajan myötä siihen, mitä ja miten tunnemme. Usein on tärkeitä, että ihminen hillitsee tunteitaan, koska arvelee niiden olevan kehittymättömiä ja asiattomia. Mutta olennaista ei sittenkään ole se, että tunteita vain hillitään, vaan kehityksele olennaista on se, että sielumme tapa reagoida muuttuu. Tosin jo hillintä osoittaa moraalista arviointia, joka aiheuttaa prosesseja sielussamme, mutta hillintä ei ehkä toimi oikealla tavalla, jos se vain tukahduttaa ja painaa pois näkyvistä olemassa olevaa.

Nämä huomautukset moraalista ovat tärkeitä, koska seuraavassa käsittelen tunteita, jotka helposti herättävät moraalisia kannanottoja. Tunteet eivätkä sielulliset laadut yleensäkin ole sinänsä moraalisia tai epämoraalisia, niitä on opittava tarkastelemaan vain ihmisen sielunelämän laatuina ja rakennusaineiksenä. Seuraavassa käsiteltävät perustunteet vaikuttavat erityisen paljon yksilön sielunelämän ilmeeseen.¹

Defensiiviset tunteet

Ihmisellä näyttää siis olevan tarve puolustautua todellisuutta vastaan. Puolustautumisen herättävät – tai sen yhteydessä elävät – tietyt tunteet, joita kutsun defensiivisiksi tunteiksi. Kolme defensiivistä perustunnetta ovat viha, pelko ja kateus.

Defensiiviset tunteet muodostavat osan ihmisen emotiologisen koordinaatiston perusolottuvuuksista. Vaikka ne tunteina

ovat yleensä tunnistettavissa erehtymättä, on selvää että näiden tunteiden sisällä on erilaisia sävyjä ja voimakkuuksia ennen kaikkea sen mukaan, mihin muihin sielunaiheisiin tai -rakenteisiin ne ovat liittyneet. Nämä tunteet voivat elää ihmisen sielussa myös tiedottomina (esim. sitoutuneena patologiseen ytimeen) ja levittää kuitenkin vaikutuksensa ihmisen suhteisiin.

Viha

Monissa tilanteissa vihan puolustava funktio tulee havainnollisesti esiin; viha on defenssien defenssi. Se herää yleensä, kun ihminen kokee jonkin uhkaavan häntä ja hän valmistautuu vetämään rajaa uhkan ja itsensä välille.² Vihaa voi kutsua rajaa luovaksi tunteeksi, rajatunteeksi. Se on erottava tunne ja liittyy tilanteisiin, joissa valta- tai hallintakuviot muuttuvat tai uhkaavat muuttua. Yksilö saattaa kiivaasti puolustaa asemaansa, asiantuntemustaan, tietojaan, näkemyksiään, uskomuksiaan, maailmankatsomustaan jne.

Vihaa voi kutsua myös reviiiritunteeksi, koska ihminen rakentaa sillä suojaa itsensä ympärille. Vihan energiaan taipuva ihminen voi piirtää ankaraa rajaa ympärilleen, niin että häntä on vaikea lähestyä. Ainakin osa persoonallisuudesta on eristetty kohtaamiselta. Heikosti vihaansa liittyvän rajat ovat puolestaan hämärät. Viha on ihmistä pystyssä pitävä sielunenergia, vaikkei se esiintyisikään ulkonaisesti räikeästi; ihminen tavallaan pitäytyy itsessään ja asioissaan. Hän puolustaa huomaamattaankin sielun luonnollisena ryhdittävänä reaktiona olemassaoloaan, paikallista ja ajallista asemaansa, toimintansa suuntaa jne. Jäsentynyt vihanomainen sielunenergia on selkeän toiminnan yksi perusta.

Viha luo myös itsenäisyyttä, vaikka se esiintymishetkellä kielii juuri siitä riippuvuudesta (järjestyksen tai vallan piiriin kuulumisesta), johon se kohdistuu. Erilaiset välienselvittelyt, liittymiset, uudelleenjärjestelyt ja eroamiset synnyttävät vihaa, koska yksilö kokee rajojensa ja hallinta-alueensa olevan uhattuna tai koska hän katsoo oikeutetuksi oman otteensa tai näkemyksensä asioihin.

Taistelun näkökulmasta viha ilmenee hyökkäämisenä. Tällöin voi olla kyse omien ulottuvuuksien vallan tai hallinnan laajentamisesta tai kärsityn loukkauksen kostamisesta, jolloin loukkaus ikään kuin sovitetaan jälkikäteen. On myös kaoottista, "järjetöntä", kohteeltaan jäsentymätöntä vihaa, joka heijastaa niitä estymiä ja latauksia, jotka purkautuvat tiedottomasta.

Koska viha on lähinnä jäsentymisen ja ajattelun alueelle painottuva tunne, siinä on sisäistämisen luonnetta. Se merkitsee sisäisen ryhdin luomista, mutta myös omien arkojen sielunaiheiden torjumista, ehkä aina molempia yhtä aikaakin. Tässä tulee esiin vihan tahdonomainen pelkistävä luonne. Koska se on olemukseltaan tahdonomaisin suhteessa muihin ajattelun dynamiikan tunteisiin, siitä voidaan löytää projektiivinen puoli, joka voi suuntautua sekä ulos- että sisäänpäin.³ Koska viha on tunne, siinä ilmenee vastavuoroisuutta, juuri vallanomaisena riippuvuutena. Nämä eri puolet tulevat vihassa esiin sille luonteenomaisella tavalla.⁴

Vihan suuntautuminen

Vihan projektiivisuus tulee esiin siinä, että se yleensä selvästi suuntautuu johonkin. Myös epämääräinen, alkuperäistä lähdettään ja kohdettaan tiedostamaton viha hakee yleensä kohteen, vaikka se sinänsä voi purkautua järjettömästi ja on kohteesta varsin riippumaton. Tämä osoittaa usein sitä, että kohteeseen heijastetaan sellaisia ominaisuuksia, että se voidaan ottaa vihan kohteeksi. Tahdonomaisesti viha myös yleensä pelkistää ja rajaa kohteensa; toisaalta se itsekin on näin ikään kuin hallitumpi.

Edeltävästä voi nähdä, että myös iskevässä tarmokkuudessa on ilmeisenä komponenttina vihaa, koska toiminta usein edellyttää asioiden rajaamista, toiminnan suuntaamista ja pelkistämistä sekä omien toiminnan mahdollisuuksien puolustamista. Parhaimmillaan tällöin on kyse kypsästi vaikuttavasta vihasta, joka ei suinkaan välttämättä ilmene ikävänä käyttäytymisenä ulospäin, vaan voi olla esimerkiksi luontevan sovinnollista mutta kuitenkin valmista pitäytymään ja puolustamaankin

toimintaansa. Persoonallisuuden selkeys osoittaa vihan vapaata ja riippumatonta liikettä.

Yksilön sielunelämässä viha voi kohdistua joko ulospäin tai sisäänpäin. Ulospäin suuntautunut viha piirtää rajaa – vaikka se joskus luo myös kaaosta – sosiaalisessa todellisuudessa. Omaan itseen ja sisäänpäin suuntautunut viha näkee elämän rajoittumisen syyt joissakin oman persoonallisuuden ominaisuuksissa tai piirteissä. Tällöin viha voi toimia joko tietoisesti tai tiedottomasti. Jälkimmäinen on ehkä tavallisempaa, silloin yksilö ei kärsi kuvitellusta vaivastaan. Vajavuudeksi koettu piirre tuntuu uhkaavan esimerkiksi sosiaalista hyväksymistä tai menestymistä. Jos saavuttamisen paine tai kunnianhimo ovat korkealla, voivat itse asiassa pienetkin asiat tuntua uhkaavan tulevaisuutta ja käsitystä itsestä.

Tyypillistä on myös se, että vihan estää pelko kohdistaa sitä ulkomaailmaan. Tällöin taustalla on usein jokin tiedoton sielunmuodoste, joka kontrolloi käyttäytymistä. Tämän voi nähdä kuuluvan sieluntalouteen, koska se voi estää epäkypsän ja kaoottisen vihan arvaamattomat seuraukset. Sielunelämä näyttää usein hakevan jonkinlaista selviytymiselle optimaalista tasapainoa, mutta tämä tasapainoilu voi johtaa myös umpikujaan, josta ei ilman ulkopuolista apua selvitä.

Purkautumista hakeva ja omaan itseen kohdistuva viha voi etsiä varsin toissijaisen kohteen suojellakseen minuutta kohtaan jostain muuta sellaista, mihin se ei tunne olevansa vielä valmis. Esimerkiksi erilaisissa pakkotoiminnoissa ja -ajatuksissa on nähty taustalla olevan purkautumatonta vihaa, joka näin tulee rajoitetuksi johonkin ulkonaisesti järjettömään kohteeseen.

Sisäistetty ja jaettu viha

Tietoisesti – tai käytännössä puolitetiotoisesti – sisäistetty viha tarvitsee sisäistystä tukevia näkemyksiä siitä, että viha on oikeutettu. Näin tapahtuu monissa yhteisöissä ja aatteissa. Oikeastaan tässäkin voidaan havaita monentasoisia muodosteita. Viatomimmalla tasolla aatteet ja yhteisöt vain puolustautuvat toisia

vastaan eristymällä niistä, halveksimalla niitä tai vain pitäytymällä ja vaatimalla jäseniltään pitäytymistä "oikeisiin" tapoihin tai käsityksiin. Arveluttavimpia ovat sellaiset yhteisöt, joissa suoranaisesti lietsotaan – ja sisäistetään – vihaa vääräuskoisia kohtaan. Sellaista toimintaa voitancen oikeutetusti pitää kyseenalaisena.

Näyttää siltä, että jaettu viha on helpompi kestää ja purkaa kuin yksin koettu viha, jolloin se yleensä tukahdutetaan. Tämä herättää tietysti monenlaisia kysymyksiä vihan purkamisen mahdollisuudesta. Jaettu viha koetaan helposti oikeutetuksi, koska usein viljellään myös näkemyksiä ja teorioita, jotka tekevät vihan esiintulon sosiaalisesti hyväksytyksi.

Viha koetaan myös helpommin oikeutetuksi, jos tietoisesti – tai käytännön elämässä yleensä tiedottomasti – onnistutaan provosoimaan vihaa ympäristöön, niin että siihen voidaan vastata omalla vihalla. Joskus voi patoutunutta vihaa helpottaa vain sekin, kun saa vihaa näkyviin jossain. Tavallinen sielunmekanismi onkin se, että tunteita, joita ei itsessä kyetä kohtaamaan, joko nähdään liioitellusti ympäristössä tai onnistutaan aikaansaamaan niitä ympäristöön. Tämä on yleinen sielundynamiikkaan kuuluva projektioitamus.⁵

Tiedoton viha

Viha toimii tiedottomasti silloin, kun se rajoittaa ajatuksiamme, huomiokykyämme ja toimintojamme. Näin olemisemme supistuu ja tulee helpommin hallittavaksi. Samalla purkautuu narsisiamme vihan kautta, mutta tiedottomat tekijät rajataan eikä niitä tarvitse kohdata. Näin meidän ei tarvitse ottaa myöskään rehellistä ja avointa kantaa itseemme ja muihin; se helpottaa elämäämme. Tässä tulee esiin vihan tahdonomaisen pelkistävä luonne. Viha voi tietysti olla tällöin puolittietoistakin, mutta sen käyttövoimat ovat kuitenkin tiedottomia tai ainakin hallitsemattomia. Viha pitää sisäistä ryhtiä yllä, pitää minän pystyssä ja pystynä.

Sen paineen vuoksi, joka syntyy muista sielunmuodosteista (esim. ns. yliminästä), voi ihminen joutua torjumaan vihan tun-

teensa, ja kuitenkin se jossain muodossa jatkaa olemassaoloaan. Tällöinkin se etsii yleensä kanavia purkautuakseen ja tulee esiin kätkeytyksi ja muuntuneesti esimerkiksi suhteessa ihmisiin. Vihan paketoitumisen tiedottomaan voivat tällöin aiheuttaa muut puolustavat tunteet pelko ja kateus.

Vihan oma defensiivinen luonne paljastuu erityisesti siinä, että se pakatoi ts. eristää kohtaamattomuuteen ja tiedottomuuteen sellaisia tunneaiheita, jotka mielemme kokee uhkaavina ja joita se ei ehkä kestä kohdata tai ei ole valmis käsittelemään. Näin mielemme on hallittavan tuntuinen, ainakin pinnalta käsin ja siltä osin, kun eristetty muodoste pysyy suhteellisen hiljaisena.

Kun tiedoton sielunmuodoste syntyy, se samalla varastoi vihaa ikään kuin jonkinlaisena sideaineena. Mukana ovat tietysti muutkin, varsinkin defensiiviset ja eksistentiaaliset tunteet, ja tällaiset koostumat – kompleksit, "sommelot", "sotkut" – voivat olla monimutkaisia rakenteeltaan. Kun ne alkavat syystä tai toisesta pyrkiä tietoisuuteen ja sulaa, purkautuu siinä prosessissa arvaamattomia ja yllättäviä energioita. Erityisesti voi joutua kohtaamaan vihan tunteensa, joka oli eristänyt muodosteen tiedottomaan.

Kypsä ja hienostunut viha

Viha kuuluu sielunmaisemaan. Niinpä ei ole oikeutettua kuvitella, että se kokonaan katoaisi sielunmaisemastamme. Joskus se voi tosin olla niin torjuttu, että se näyttää kadonneen, vaikka se tosiasiaassa onkin vain piiloutunut. Elämän kuluessa torjuttu viha yleensä pyrkii esiin, ja jos onnistumme sen käsittelemään – ehkä voimakkaiden myllerrysten ja kriisienkin kautta – , vihamme saa kypsemmän aseman sielun kokonaisuudessa. Viha kuitenkin kuulune sielun avaruuden rakenteeseen ja sielun energiatalouteen niin, että se tuskin suorastaan katoaa. Tosin teoreettisesti voi ajatella vihan täysin sulavan sielun neutraaliksi käyttöenergiaksi – osaksihan tällä tavoin kysytään aina.

Vihan tunne ei voi kuitenkaan kypsyä, jos se ei ainakin osaksi tule esiin ja sielunprosessien kautta pääse uudistumaan.

Mitä vihan kypsyminen sitten on? Kypsyvässä persoonallisuudessa viha aivan ilmeisesti vapautuu tiedottomista sidoksistaan muihin tunteisiin ja näin se esiintyy selkeänä ja riittävästi tiedostettuna persoonallisuudessa. Se ei sokaise arviointikykyä eikä laukaise kysennäistä toimintaa. Kaikki tämä on tietysti suhteellista, mutta ihminen, joka kykenee säilyttämään mielenmalttinsa, mutta ei ole myöskään estynyt vihassaan, on vapaa toiminnassaan.

Ennen kaikkea kypsä viha liittyy jäsentyneesti yhteyksissä elämänilmiöihin; se ei toisin sanoen elä kaoottisesti hakiensatunnaisia ja projektiivisiä kohteita. Estynyt ja tiedoton viha on yleensä jollain tavoin kaoottista. Ihmisen lienee syytä oppia jo lapsuudessa ilmaisemaan kohtuullisesti vihaansa, jotta hän voi tunnistaa sen esiintyvän tietyissä tilanteissa; tällöin voi alkaa muodostua jäsentynyttä vihaa. Jatkuva ympäristössä koettu uhka kehittää kaoottisia ja kokonaisvaltaisia vihan paineita.

Viha tuntuu usein oikeutetulta, ainakin yksilöstä itsestään ja varsinkin tunnekuohun hetkellä. Ehkä onkin oikeutettua vihaa, vaikka sen tulkinta oikeutetuksi on hyvin altis erehdykselle; ehkei sitä ole syytä aina moraalisesti arvioidakaan, vaan ymmärtää. Viha on usein pikemminkin luonnollista ja ymmärrettävää, vaikka se on monesti samalla myös uhkaavaa ja arvelettavaa.

Ehkä kuitenkin voidaan puhua kypsästä ja hienostuneesta vihasta. Tällaista voi ajatella esiintyvän tilanteissa, joissa yksilö on hyvin perillä tilanteeseen vaikuttavista seikoista ja tietoinen puolustettavien asioiden arvosta. Onhan todellisuudessa niin villejä ja arvaamattomia voimia, että täydellinen puolustautumattomuus niitä vastaan voisi tuhota inhimillisesti arvokasta. Tämä on kuitenkin vaikea kysymys ainakin sitä vaatimusta ajatellen, että "jos joku lyö sinua poskelle, käännä toinenkin poski". Ehkä on tärkeää, ettei tähän arvoitukseen ole lopullista vastausta, vaan se on aina toistuvasti ja tilannekohtaisesti arvioidava uudelleen.

Pelko

Pelko on omalla luonteenomaisella tavallaan defensiivinen sie-lunilmiö. Se pyrkii estämään liittymisen sellaiseen, joka näyttää syystä tai toisesta uhkaavalta, ts. se on perusolemukseltaan suojeleva tunne. Se kuuluu lähinnä liittymisen ja tunteen alueen dynamiikkaan.⁶ Siksi pelko onkin perusilmeeltään hyvin vasta-vuoroinen. Koska se kuitenkin on ajattelunomainen, se merkitsee nimenomaan tapahtumien ennakointia. Ajattelunomaisuus kuvastaa myös sen tietynlaista sisäistynyttä, sisäisesti ravistele-vaa luonnetta.

Pelko liittyy ennen kaikkea kohtaamiseen. Me voimme pe-lätä kipua, arvostelua, tuomitsemista, neuvottomuutta jne. Voimme pelätä itsessämme olevia asioita, koska emme uskalla niitä kohdata ukopuolisen tuomion vuoksi. Usein olemme si-säistäneet ulkopuolisen maailman uhkat ja tuomiot niin, että emme jaksakaan myöntää jotain olemassa olevaksi itsessämme, esi-merkiksi omaa vihaamme.⁷ Mutta – paradoksaalista kyllä – emme jaksakaan kohdata aina myöskään omaa pelkoamme. Äärim-mäinen pelko voi estää meitä jopa havaitsemasta ilmeisiä tosi-asioita ympäristössä. Pelko ikään kuin pyörittää ne näkyvistä.

Peloissaan ihminen pakenee, tavallaan sisäisyyteen, irti jos-tain kohteesta. Ihminen pakenee itseään, omia kokemuksiaan. Luonnollisesti pelon aiheet voivat olla projisoituja ympäristöön. Itse pelkoakin voidaan projisoida niin, että sitä kuvitellaan olevan ympäristön ihmisissä enemmän, kuin sitä järkevästi aja-tellen heissä on.

Omat tunteet koetaan yleensäkin oikeutetummiksi kun muut osallistuvat niihin. Tässä on se myönteinen ja luonnolli-nen puoli, että jaetut ja varsinkin raskaat tunteet on helpompi kantaa, kun voi tuntea osanottoa. Toisaalta kun taas saa muut kokemaan joitakin tunteita, niitä voi ikään kuin käsitellä itsensä ulkopuolella ja samalla kokee itse vapautuvansa niistä. Kun esimerkiksi saa muut pelkäämään, ei tarvitse kohdata omaa pelkoa; pelon levittäminen tai pelottelukin on tuttu monissa eri muodoissa.

Pelon introjektiivinen luonne tulee esiin siinäkin, että ihminen joutuu käsittelemään pelkoa sielussaan; hän ei useinkaan pääse siitä eroon, vaikka haluaisikin. Vihasta ihminen ei välttämättä tunne tarvetta vapautua vaan tuntee pikemminkin tarvetta sen purkamiseen, suuntaamiseen ulospäin tai johonkin kohteeseen. Vaikka pelolla on usein selvä kohde, joko satunnainen tai vakinainen, niin se kuitenkin elää ikään kuin omaa sisäistä kuplivaa elämäänsä. Äärimmäinen pelko voi lamaannuttaa ja sammuttaa tietoisuutta.

Pelko on viisas, ajattelunomainen, sisäisen varustautumisen tunne, koska se auttaa välttämään vaaroja.⁸ Sitä mukaa kuin opimme todellisuuden lainalaisuuksia, opimme pelkäämään sitä, mitä voi sattua. Pelottomuus voi olla cpätasapainotila, joka johtaa yksilön ikäviin tilanteisiin. Pelko merkitsee todellisuuden vaarojen ennakointia, vaikka vaarallisuus on suhteellista ja yhteydessä yksilön sielulliseen tilaan. Niinpä se liian herkkänä estää ihmistä ottamasta yhteyttä tai hakeutumasta tilanteisiin, jotka voisivat merkitä myös jotain myönteistä hänen elämälleen. Sielunelämä voi tulkita pelottavaksi lähes minkä tahansa.

Tiedoton pelko

Ihmisen ci suinkaan myönnä pelkoa aina edes itselleen. Tällöin pelko vaikeuttaa tai vääristää suhdetta johonkin kohteeseen. Kasvuolojen seurauksena meihin on voinut jäädä paljon erilaisia pelkoja, jotka ovat tietenkin yhteydessä myös pyyteisiimme ja toiveisiimme elämästä. Tiedottomat pelot ratkaisemme usein niin, että muotoilemme elämämme siten, ettei meidän tarvitse kohdata sellaisia asioita, joita emme ole onnistuneet selvittämään. Monet asiat onneksi menettävät pelottavan luonteensa, kun totumme niihin.

Psykodynaamisesti on kiinnostavaa se, kuinka pelko toimii energiana, joka sulkee kokemuksestamme asioita, joita emme ole – syystä tai toisesta – valmiita kohtaamaan. Kun tiedottoimaan peittyneet sielunaiheet alkavat nousta pintaan, aiheuttaen murroksia ja kriisejä elämässämme, tällöin vapautuu usein myös niihin sitoutunut pelko. Kun onnistumme käsittelemään

kyseisessä yhteydessä nousevan pelon, vapautuu sen seurauksena energiaa ja tunnemme olevamme vapaammassa suhteessa asioihin.

Edellä totesimme vihan toimivan energiana, joka eristää tiettyjä sielunalueita tiedottomaan. Samantapaisesti myös pelko toimii tiedottomana defensiivisenä tekijänä. Sielun energiatalous ikään kuin työntää syrjään sellaiset elementit, jotka ovat tietoiselle mielelle liian kovia kohdattavaksi. Tämä on usein mielenterveydelle välttämätöntä. Defensiiviset tunteet vaikuttavat yleensä monimuotoisesti yhdessä.

Kypsä ja hienostunut pelko

Pelko voi olla kaottinen ja hajottava voima, joka hämärtää ihmisen yhteyden todellisuuteen. Koteloituna yhdessä muiden sielunenergioiden kanssa se on hallittavampi. Kypsyessään pelko tulee vapaammaksi ja riippumattommaksi niistä yhteyksistä, joihin se on kietoutunut; sen todellisuudesta suorittama "tulkinta" tulee realistisemmaksi. Kypsä pelko on jäsentynyttä ja asiakohtaista sekä luonnollisesti riittävän tiedostettua. Pelkäämään jo iän myötä opimme, mikä on pelottavaa ja mikä ei. Jäsentynyt ja tiedostettu pelko on kypsyyttä, eikä se tällöin ole vangitseva.

Nuoruudessa pelko voi olla summittaista ja jäsentymätöntä jo pelkäämään kokemuksen puutteen vuoksi; pelkohan on ihmisen luonnollinen ja tervekin tapa reagoida tuntemattomaan. Näin pelko voi olla yliherkkä. Kuitenkaan nuorena ei aina ymmärrä, mitä kaikkea voi sattua, ja näin pelko ei hälytä silloinkaan, kun se olisi paikallaan. Nuoruuteen liittyy usein tällaista huolettomuutta ja varomattomuutta. Kokemuksen kautta oppii myös tietämään, mitä kaikkea voi sattua, joten sitä osaa ennakoida. Näin jossain mielessä pelko ja sen ala kasvaakin, mutta tältä osin se on vain merkki ymmärryksen lisääntymisestä. Kokenut osaa ennakoida ja myös välttää monia vaaroja.

Ehkä voidaan puhua myös hienostuneesta pelosta. Yksilöhän saattaa oivaltaa, ettei hän koskaan voi oikeastaan olla täysin tietoinen tekojensa mahdollisista seurauksista. Tällainen

vastuullinen pelko saa ainakin harkitsevammaksi, vaikka ihminen ei kykenisikään ennakoimaan kaikkea. Onhan meissä yleensä kuitenkin hellittämätön tekemisen pakko.⁹

Kateus

Kateus liittyy luontevimmin saavuttamiseen ja saavutuksiin, olivatpa ne sitten ansaittuja tai ansaitsemattomia. Toisella ihmisellä voi olla lähes mitä tahansa, jota voi kadehtia. Kateudessa elää voimakas projektiivisuuden perusilme, koska kateus kuuluu tahdon dynamiikkaan.¹⁰ Kuitenkin se tämän dynamiikan tunteenomaisimpana komponenttina on luonteeltaan vahvasti vuorovaikutuksellinen.¹¹ Siksi se tulee esiin sosiaalisessa todellisuudessa ja yhteisöissä hyvin salakavalana ja kietovana voimana. Kateuden funktionaalinen merkitys on siinä, että se ajaa ihmisen näkemään asioissa arvoa ja arvioimaan niiden merkitystä.

Koska tahdossa on kyse ihmisen syvimmästä olemuksesta, nousee kateuskin erikoisella tavalla jostain syvältä ja sen voimakin voi tässä mielessä olla syvä ja arvaamaton. Niin kuin tahto yleensä se tuntuu vaikealta tiedostaa ja hallita. Siinä on jotain pohjavirran tuntua. Saavuttamisessa kiteytyy usein kaikki inhimillinen narsismi.

Kateuden vuoksi olemme valmiita kiistämään muiden ihmisten saavutusten, jopa syvimmiltään koko heidän elämänsä arvon, tai vähintäänkin kadehtimaan niitä itsellemme. Jossain mielessä voi sanoa, että varsinkin tiedoton sielumme "tappaa" ihmisiä kaiken aikaa, kun emme jaksakaan myöntää heidän elämänsä samaa arvoa kuin omallemme.¹² Kateuden defensiivinen merkitys tulee esiin juuri tässä. Kiistämällä muiden ihmisten ja heidän saavutustensa arvon, me tavallaan palautamme arvon itsellemme; teemme itsestämme arvokkaita. Näin myös pelkistämme maailmaamme, kun emme kuitenkaan jaksaisi ja ehtisi antaa kaikille heille kuuluvaa arvoa.

Kateus siis suojelee meitä oman arvon menetykseltä, joka saattaisi olla ilmeinen tosiasia, jos vertaisimme omia saavutuksiamme ja toisten saavutuksia avoimin mielin. Narsististen pai-

neiden vuoksi me itse kukin haluaisimme kuitenkin saavuttaa jotain maailmassa, yleensä tavalla tai toisella merkittävän aseman (ns. roolin anastamisen paine). Koska kaikkea emme voi saada, me tarvitsemme jonkin arvon sille, mitä teemme tai olemme saavuttaneet. Luonnollisesti joudumme usein myöntämään kipeästi omien saavutustemme mitättömyyden.

Tavanomainen defensiivinen tilanne nopeasti kehittyvässä yhteiskunnassamme on muutos. Pelkäämme muutosta ja vihaisesti haluaisimme pitäytyä vallitsevaan ja torjumme uuden. Jos joku esittää uusia ajatuksia, se herättää närkästystä mutta myös kateutta, koska esittäjä on näin saanut tai ottanut tärkeän roolin. Emme halua ihmisten nousevan esimerkiksi omassa yhteisössämme muita merkittävämpään rooliin. Sosiaalinen paine lyö näin alas yrittäjät.

Tiedoton kateus

Hyvin tyyppillistä on, että yksilö – yleensä muiden sielunsisältöjen vuoksi – ei tunnista kateuden olemassaoloa. Tällöin se on ehkä torjuttu kielteisenä ja ei-hyväksyttynä tunteena. Toisaalta kateus voi merkitä, että se tahdon alueen tunteena pelkistää ja rajaa todellisuutta niin, että jotkin asiat vain sulkeutuvat huomiokentästäni. Havaitsen vain sen, mitä olen itse oppinut arvostamaan. Näin kateutta opitaan välttämään jossain määrin samoin kuin pelkoakin. Tätä voidaan pitää jopa hyvin luonnollisena sielun energiatalouden näkökulmasta.

Kateus voi painua syvällekin tiedottomaan sielunelämään niin, että siitä tulee defensiivinen sideaines muodostelmille, joita en kykenee vielä kohtaamaan. Sielunmuodostelmien vapautuessa vapautuu usein myös kateutta, joka voi kriisin hetkellä olla hyvin ankaraakin. Joudun ikään kuin katkerana ja muser-tuen tunnustamaan muiden ihmisten arvon ja saavutukset.

Mustasukkaisuus on hyvin läheinen ilmiö kateudelle. Kun olemme kiinnittäneet paljon pyyteitämme ja toiveitamme johonkin ihmiseen, emme kestä, että jollakulla toisella voisi olla merkittävä asema hänen maailmassaan. Mustasukkaisuuden ra-

juus osoittaa juuri sen, kuinka ankarasti saatamme kiinnittää tiedottoman sisäisyytemme toiseen ihmiseen.¹³

Kypsä ja hienostunut kateus

Kateudessakin voidaan puhua kypsyudesta silloin, kun ihminen kykenee hyvin jäsentyneesti arvioimaan asioiden arvoa. Kateus menettää parhaimmillaan piinaavan ja tiedottomasti elämää ohjaavan luonteensa. Hienostunut kateus osoittaa lopulta, että kaikella ja kaikilla ihmisillä on yhtäläinen arvo. Tähän tosin tiedoton sielumme ei vähällä kypsy, vaikka voisimme mielesämme näin ajatella.

Defenssit ja sosiaalinen todellisuus

Kun kohtaamme ihmisiä, kohtaavat toisensa myös ne persoonallisuuden osat, jotka ovat rakentaneet identiteettimme, ts. sen mihin olemme kiinnittyneet ja jäykistyneet. Toisen ihmisen valta, kunnia tai rooli on uhka omalleni, ja sen voi kokea paineena. Joskus tämä tuntuu ihmisten kohdatessa tietoisena paineena, mutta ehkä useimmiten jää kohtaamista ohjaavaksi tiedottomaksi dynamiikaksi, sosiaalidynamiikaksi. Defensiivisten tunteiden vaikutusta sielussamme ja yhteyttä sosiaaliseen todellisuuteen voidaan yhteenvetona kuvata seuraavasti.

Viha pyrkii rajaamaan asemani ja puolustamaan sitä, yhteydessä sosiaalisen maailman valtoihin. Se pyrkii pitämään minut "vallallisena", vallassa. Se torjuu myös vaanivaa häpeää. Viha ikään kuin pidättää omat ja sosiaaliset asiat ja asemat minulle ja tiettyihin rajoihin. Se sulkee pois asemaani uhkaavan, voi jopa kieltäytyä näkemästä vaihtoehtoja tai uhkia.

Pelkomme liittyy painottuneemmin kunniallisuuden ylläpitämiseen. Pelkäämme menettävämme sosiaalisen kunnian, kasvomme. Siksi pelko piilottaa asioita muilta ja meiltä itseltämme. Pyörämme sanojamme, nielemme ja kadotamme todellisia käsitteitämme ja toiveitamme. Pelko pyöräyttää asioita näkymättömiin usein tietämättämme, tiedottomasti.

Kateus puolestaan kaivaa pohjaa pois muiden ihmisten saavutuksilta, rooleilta ja voimalta. Niin suljemme myös omasta kokemuksesta rooliamme ja voimantuntoamme uhkaavat tekijät. Yhteenvetona voisi sanoa, että viha pidättää, pelko pyöräyttää ja kateus kaivaltaa. Tämä näkyy joskus jopa ihmisen koko olemuksesta, häneen syöpyneistä piirteistä tai ryhdistä.

Tiedottomat sielunmuodostelmat

Ihmisen kypsymiseen näyttää yleensä liittyvän piirre, että kohtaamattomat ja piilossa olleet tunteet tulevat esiin aiheuttaen prosesseja ja joutuen mieleemme käsittelyyn. Jos tietoisuuden pinnan alla on liian voimakkaita sielunaiheita, voi olla hyvä yksilön elämän jatkumiseksi, että ne pysyvät pinnan alla, siksi kunnes kypsyttää ja energiaa niiden kohtaamiseen on riittävästi.

Iän myötä, kehittymällä nuoruusvuosina, mutta erityisesti aktivoitumalla aikuisiässä, tietyt ankarat perustunteet, samoin kuin narsistiset tarpeetkin, paljastuvat ja voimistuvat. Tämä näyttäisi kuuluvan ihmisen kehitykseen. Tämän vuoksi nousevat ajan myötä esiin ne raastavat sielulliset voimat, jotka eivät aikaisemmin vielä olleet valmiita aktivoitumaan. Sielunenergioiden asema muuttuu ikävaiheesta toiseen.¹⁴

Niistä elämänasetelmista, joihin elämämme aikana joudumme, syntyy rakenteita sisäiseen maailmaamme. Osa niistä painuu syvälle tiedottomaan sen tähden, ettemme olleet valmiita niitä ymmärtämään ja käsittelemään niiden esiintymisen ajankohtana. Näinhän on erityisesti lapsuudessa, koska lapsen edellytykset tässä suhteessa ovat tietenkin vajavaiset. Kätkeytyihin sielunmuodostelmiin on latautunut monenlaisia sielunenergioita, mm. torjuttuja tunteita.

Usein defensiivisten tunteiden vaikutus sielunmuodostelmien puolustamisessa on hyvin havainnollinen. Kun tavallisessa keskustelussa tai terapiassa lähestytään alueita, joiden kohtaaminen on vaikeaa, se voi herättää asianomaisessa vihaa, joka ilmenee närkästyksenä, suuttumuksena, torjuntana jne. Lähestyminen voi nostaa myös pintaan, hämmennystä, hätäntymistä, peittelyä, pakenemista, lamaantumista jne., ts. pelkoa. Kateu-

den vaikutus ei ole aina helposti nähtävissä; se tulee esiin mm. vähättelynä, halventamisena, pelkona arvonsa menettämisestä, toisen paremman aseman korostamisena.

On myös luonnollista, että defensiiviset tunteet vaikuttavat yhdessä erilaisina seoksina; ne eivät koskaan puutu ihmisen olmuksesta. Sisäiseen kypsymiseen näyttäisi kuuluvan välttämättä monien raastavien tunteiden läpikäyminen. Näin me saattamme joutua kohtaamaan itsessämme pohjattoman vihan, pelon ja kateuden. Tämä kuuluu ihmisen osaan. Tällaisten kohtaamisten ansiosta vapaudumme meitä sitovista sisäisistä tekijöistä.

Viitteet

1. Voidaan tietysti puhua moraalisisista tunteista erityisenä tunteiden lajina. Ne eivät ole kuitenkaan sielunavaruuden primitiivisimpiä perustunteita, vaan ne ovat kehittyneempiä. Tällaisia tunteita tai sielunenergioita voivat olla tuomitseminen, halveksunta, torjunta, närkästys, inho, kauhistus jne. Näissäkin voi kuitenkin nähdä komponenttina niitä perustunteita, joita seuraavassa käsitellen.
2. Ns. minän rajoista ja muusta vihaan liittyvästä ks. ISO, s. 90-93.
3. Ajattelun psykodynaamikasta ks. ISO, s. 75-93. Vihan tahdonomaisesta luonteesta ks. esim. ISO, s. 134-145.
4. Koska viha on olemukseltaan tahdonomainen, voi ajatella, että se päätöksenomaisena (ajatuksenomaisena) on voimakas sisäistys, arvostuksenomaisena (vastavuoroisena) arvosteleva ja teonomaisena projektio. Tahdon fenomenologisista komponenteista ks. tarkemmin luku 8, s. 51.
5. Heijastamisen kautta tunteita jaetaan, ja tämän vuoksi käynnistyy yhteisöissä monenmoisia prosesseja. Joskus ne voivat johtaa jollakin yksilöllä myönteiseen tulokseen, esimerkiksi tunteiden vapautumiseen, vaikka ehkä muiden mukanaolon ja kärsimysten kustannuksella. Tällöin tietysti kaikki yhteisön jäsenet voivat kehittyä, koska tunteet ja prosessit ovat aina enemmän tai vähemmän yhteisiä tai ainakin toisiinsa kietoutuvia ja kietoutuneita. Yleensä on kuitenkin hyödyllistä, jos tunteiden provosointi jotenkin havaitaan ja sitä pystytään käsittelemään ja näin ehkä auttamaan tilannetta eteenpäin. Tunteet, jotka leviävät ympäristöön, ovat yleensä tiedottomia eivätkä näin yksilön tai yksilöiden tietoisesti tahtomia.
6. Tunteen psykodynaamikasta ks. ISO, s. 93-104.
7. Olemme saattaneet lapsuudessa sisäistää esim. uhkaavan isä- tai äitihahmon. Myös ympäristön valtaorganisaatiot tuntuvat meistä uhkaavilta.

8. Pelon ajattelunomaista luonnetta voisi kuvata myös niin, että se käsitteenomaisena (tahdonomaisena) on projektio todellisuuteen, ajatukseenomaisena (tunteenomaisena) on todellisuuden tunnustelua ja ennakoitua, vuorovaikutusta, kun se ymmärtämisenä (ajattelunomaisena) on sisäistämistä. Ajattelun fenomenologisesta rakenteesta ks. tarkemmin luku 6, s. 38.
9. Onhan esimerkiksi selvää, että se mitä ihminen kirjoittaa ja opettaa, ei ole koskaan ehdottoman oikein, vaan siinä on virheensä ja erehdyksensä. Suhteemme ihmisiin ovat epäkypsiä aina joiltain osin meidänkin puoleltamme. Periaatteessa ihmisen on otettava huomioon tekojensa seuraukset ja on hyvä pelätä, mitä tosiasiallisesti saa aikaan.
10. Tahdon psykodynamiikasta ks. tarkemmin ISO, s. 105-114.
11. Kateuden tunteenomaisista luonnetta voisi kuvata myös seuraavasti. Aiheenomaisena (tahtomaisena) se on voimakkaasti motivoiva sielunenergia, merkityksenomaisena (ajattelunomaisena) se saa maailman ilmiöt näyttämään sisäisesti merkityksellisiltä ja kosketuksenomaisena (tunteenomaisena) se yhdistää meidät kohteisiimme. Tunteen fenomenologisesta rakenteesta ks. tarkemmin lukua 7, s. 47.
12. Vallassa oleva, esim. diktaattori, voi tappaa tosiasiallisestikin, jos pelkää muiden anastavan häneltä roolin. Tietysti voidaan käyttää myös hienostuneita "sosiaalisen tappamisen" menetelmiä.
13. Vrt. ns. perusliittymän käsitettä teoksessa IK, s. 202.
14. Tästä tarkemmin ks. Turunen, Ihmisen ikävaiheet ja kasvatustieteet, 1985.

25. Eksistentiaaliset tunteet

Kuten teoksessani Ihmissielun olemus olen esittänyt, liittyvät psykodynaamisesti keskeiset sielunenergiat luontevasti triadeiksi (kolmioiksi), joita kuvioita hyväksi käyttäen voi ymmärtää eri tunteiden yhteyksiä. Tunteet ovat kuitenkin myös suhteellisen itsenäisiä, niin että niitä on tarkasteltava erilläänkin ja monimuotoisissa yhteyksissä myös triadin ulkopuolisiin tunteisiin.

Häpeä, ahdistus ja tyhjiys

Eksistentiaaliset tunteet häpeä, ahdistus (tuska) ja tyhjiys (mieltömyys, hätä) ovat sellaisia tunteita, joita ihminen yleensä pyrkii välttämään. Samaa ei voi sanoa yhtä luontevasti defensii-visistä tunteista. Varsinkaan vihaa tai kateutta yksilö ei välttämättä koe piinalliseksi. Sen sijaan pelossa on jotain kiusallista, jota sitäkin voidaan pacta, mutta ei pelkokaan ole sillä tavalla vältettävä kuin eksistentiaaliset tunteet, vaan se on pikemmin tärkeä merkinantava, varoittava tunne.

Koska eksistentiaalisia tunteita yritetään välttää, on juuri niitä mukana tiedottomissa sielunmuodosteissa. Torjututkin tunteet kuitenkin heijastuvat kokemukseen ja käyttäytymiseen. Tunteet joko työntävät sellaisenaan – usein epämääräisinä ja selittämättöminä – tietoisuuteen tai sitten ohjailevat ja muotoilevat käyttäytymistä, niin että ne tulevat vältetyiksi – yksilön olematta kuitenkaan tietoinen välttämisestä ja tunteiden olemassaolosta. Joskus näyttää suorastaan siltä, että koko elämä on lähinnä taitavaa ja kätettyä ahdistuksen, häpeän ja tyhjiyden välttämistä. Sieluntaloutemme tavallaan aina laskee eksistentiaalisten tunteiden mahdollisuutta, varautuu niihin ja pyrkii väistämään niitä, siis toisin sanoen pyrkii säätelemään niiden esiintymistä ja voimakkuutta.

Eksistentiaalisten tunteiden merkitys

Eksistentiaaliset tunteet eivät kuitenkaan ole luonteeltaan vain jotain torjuttavaa; eikä tämä torjunta myöskään aina onnistu. Eksistentiaalisilla tunteilla näyttäisi olevan oma erityinen tehtä-

vänsä sielun energiataloudessa. Nimensä mukaisesti niillä on merkitystä yksilön olemassaololle, erityisesti tietoiselle tai valkeiselle olemassaololle.¹

Eksistentiaaliset tunteet herättävät yksilöä suhteessa niihin ympäristön ilmiöihin, joihin hän on liittynyt. Tämä ei aina näytä ilmeiseltä, koska ne voimakkaina tuntuvat usein lamaannuttavilta. Eksistentiaaliset tunteet pakottavat yksilön havaitsemaan, että sillä on merkitystä, missä suhteessa hän on todellisuuteen. Näin niistä löytyy uudistumisen momentti – unohtamatta kuitenkaan sitä tuhoutumisen vaaraa, joka niissä myös elää. Niissä on hajottavaa voimaa myös myönteisessä mielessä.

Ilman eksistentiaalisia tunteita tai niiden mahdollisuutta – niitähän ei aina tarvitse tietoisesti kokea – jokin ihmiselle tärkeä todellisuussuhde jäisi toteutumatta, emmekä voisi puhua ihmisestä. Mikään ei pakottaisi häntä muuttumaan, jos näitä tunteita ei olisi. Ilman niitä mikään ei olisi uhkaavaa elämässä.²

Jos yksilö onnistuu välttämään täysin eksistentiaalisten tunteiden potentiaalisen uhan, hän onnistuu myös pakenemaan elämän vaatimaa kehitystä, elämää itseään. Elämän imut, varsinkin voittamattomat ja jatkuvasti uudistuvat narsistiset tunteet, ovat usein päällekaatuvia. Näin ollen on varsin luonnollista, että lopulta törmäämme tunteisiin, jotka pysäyttävät ja herättävät tai ainakin kohdistavat painetta siihen suuntaan. Kehitytyäkseen mieleemme ja minuutemme on oltava valmis kohtaamaan näitä raastavia ja raskaita tunteita.

Elämän rytmit ja triadinen yhteys

Elämässä näyttäisi olevan omaa rytmisyyttään: toisinaan se kulkee hyvin, kun taas aivan vääjäämättä tulee huonompia päiviä. Tietyt inhimilliset kokemukset näyttävät palaavan aika ajoin, ehkeivät välttämättä aivan samoin vaan hiukan uudistuneina, mutta kuitenkin perushahmoltaan samantapaisina. Niin myös eksistentiaaliset tunteet palaavat, kuten muutkin sisäisen elämän ilmiöt, ikään kuin luonnostaan aika ajoin.

Tunteiden kohtaamisen rytmi tuskin on kuitenkaan puhtaasti mekaaninen, vaan se perustuu omiin dynaamisiin ja hahmollisiin lainalaisuuksiinsa ja on tietenkin yhteydessä yksilön elämäntilanteeseen. Nämä rytmit näyttäisivät noudattavan jossain määrin niitä triadisia riippuvuuksia, joilla olen kuvannut sielunenergioiden keskinäisiä dynaamisia yhteyksiä.³

Häpeä

Valta merkitsee asioiden vakiintumista sekä sosiaalisena että yksilöllisenä ilmiönä. Nämä tosin usein yhdistyvät, kuten edellä olen todennut, ja muodostavat yksilön identiteetin. Valta sinänsä toimii usein häpäisevänä voimana ja sitä puolustetaan vihaisena. Jos vallan edustajaa uhataan, hän tuntee mm. tiedoton- ta uhkaa joutua häväistyksi. Ehkä valtojen kamppailussa on kyse siitä, kummalle lopulta jää häpäisyn voima ja kummalle häpeä.

Edeltävästä voi päätellä, että vakiintuva muoto itsessäänkin kantaa ikään kuin potentiaalista häpeään joutumisen mahdollisuutta, koska minkään arvo ei kestä ikuisesti. Toisaalta näyttäisi siltä kuin sielunelämässä olisi lainalaisuus, jonka mukaan kaikki pysähtyvä ja vakiintuva alkaa ikään kuin lisätä häpeän painetta. Jostain näkökulmasta mikä tahansa inhimillinen voi näyttää häpeälliseltä. Ihmisen puuhailussa on aina omat naurettavat puolensa. Jos taas yksilössä häpeän voima on jatkuva ja yliherkkä, se näyttäisi hetkittäin tuhoavan kaikki pyrkimykset pitkäjänteisempään työhön ja vakiintumiseen.

Näin otteen (vallan) ja häpeän voi nähdä rytmisesti vaihtelevan sielunelämässä. Ei kuitenkaan aina tietoisesti vaan myös puolitiedottomina prosesseina, jotka lähettävät mieleen vain epämääräisiä yleistuntumia, kuten stressiä, väsymystä, ärtymystä. Vihan tunteet saattelevat usein näitä prosesseja ja voivat estääkin ne, mutta toisaalta voivat myös palauttaa sisäisen ryhdin. Viha on luonnollinen häpeän torjuja.

Yksilöllinen vaihtelu, herkkyys kokea tiettyjä tunteita tai taipumus torjua ne, on tietenkin suuri. Tunteet ja muut sielunenergiat ovat kuvioituneet keskinäisiin vaikutus- ja alistus-

suhteisiin yksilöllisesti. Häpeä liittyy nimenomaan hyväksytyksi tulemiseen, mikä osoittaa häpeän olevan tavallaan sosiaalisen aistin. Siksi se on läheisessä yhteydessä pyyteen narsismiin. Ihminen haluaa tulla hyväksytyksi ihmisten silmissä, kunnostautua ja täyttää oletetut vaatimukset. Siksi häpeä on usein myös piiska yhä parempiin suorituksiin. Yksilö voi olla sisäistänyt tai luonut suuria vaatimuksia, jotka ajavat häntä eteenpäin eivätkä anna hänelle rauhaa.

Ajattelun triadiseen dynamiikkaan kuuluvana häpeä on voimakkaasti sisäinen, sisäistävä ja sisäistetty tunne.⁴ Toisaalta se on luonteeltaan vastavuoroinen (tunteenomainen) sielunenergia. Siksi sillä on vahva yhteys ympäristöön; se ikään kuin leviää ympäristöön.⁵ Se muodostaa sekä yksilöissä että yhteisöissä tiedottomia ja syviä pohjavirtoja, jotka kietovat ihmisiä toisiinsa. Häpeä on yksi tärkeä yhteisöjä muodostava tekijä. Sen uhka on nykyaikaisessa liberaalissakin yhteiskunnassa paljon suurempi ja ankarampi kuin mitä ehkä aluksi huomaamme.

Jaettu ja yhteinen häpeä

Ihmisellä on taipumus hävetä esimerkiksi vajavuuttaan ja taitamattomuuttaan. Erityisesti tämä tulee esiin esimerkiksi rodullisissa kysymyksissä. Tiettyjä vähemmistöjä on häväisty tai häväistään historiallisista, aatteellisista tai moraalisisista syistä.⁶ Tällaiset asetelmat eivät muutu kuin hyvin hyvin pitkällisten sosiaalisten prosessien jälkeen. Häpeästä – ainakaan tiedottomasta – eivät vähemmistöt itsekään pääse helposti eroon. Häpeän leima iskostuu varsinkin lapsuudessa syvälle sieluun.

On luonnollista, että erilaisissa vähemmistöissä häpeä pyrkii purkautumaan vihaksi, joka työntää häpeän syrjään ja pyrkii muuttamaan vallitsevan tilanteen (vallan) toiseksi. Viha irtipäästettynä ja sosiaalisesti jaettuna on kuitenkin hyvin arvaamaton. Ilmeisesti mm. suomalaiset kantavat historiallisista ja kielellisistä syistä jonkinasteista häpeää edelleenkin sisimmässään.

Yleensäkin mitä primitiivisemmistä valtasuhteista yhteisössä on kysymys, sitä syvemmälle käyvää ja yksilöä tiedottomammin sitovaa häpeäkontrolli on. Erimuotoista häpäisyä on käytetty ankarana rangaistuskeinona. Sillä saadaan tehtyä yhteisö hyvin yhdenmukaiseksi ja poikkeaminen ankaraa vihaa herättäväksi. Näin torjutaan syvälle syöpynyttä häpeää sekä toisaalta identiteetin uhkaa.

Siellä missä esiintyy vihaa, on yleensä häpeää tavalla tai toisella mukana. Se voi olla joko tiedotonta torjuttua häpeää, joka purkautuu vihana, tai sitten esiintyy tiedotonta pelkoa joutua itse häväistyksi. Toisen saattaminen häpeään voi sekään ikään kuin päästää omasta häpeästä. On toisaalta aivan luonnollista, että ihminen kokee monia asioita häpeällisiksi mm. moraalisisista syistä tai hyvä tapoja loukkaavina tai yksinkertaisesti vain torjuttaviksi, ja se herättää vihaa ja suuttumusta. Tosin toisten ihmisten tai ihmisryhmien vikojen esiin kaivaminen voi auttaa torjumaan oman päällekaatuvan tai tietoisuuden pinnan alla vaanivan häpeän, esimerkiksi häpeän omasta pätemättömydestään.

Häpeän yhteys näkökulmaan

Se mikä on hävettävää, riippuu itse asiassa näkökulmasta. Sen tulee kuitenkin olla sisäistetty, jotta se herättäisi häpeän tunteen. Erilaisilla kulttuureilla on erilaisia näkökulmia siitä, mikä on sopivaa ja mikä on vaadittavaa. Mikä tahansa inhimillinen puuhailu voidaan nähdä ja kokea häpeälliseksi jostain – joskus jopa sopivasti valitusta – näkökulmasta. Tämä tietysti herättää kysymyksen, onko olemassa mitään yleispätevää näkemystä ihmisen arvokkuudesta, oikeasta ja väärästä. On hyvä oivaltaa, että mikä tahansa, esimerkiksi oma suhde asioihin, on jostain näkökulmasta häpeällistä.

Ajanhenki tai yleinen mielipide on sekä pitkäjänteinen, mutta usein hämmentävän oikukaskin ihmisiä yhteen sitova valta, joka toimii myös häpäisijänä, arvostelijana ja tuomitsijana. Yleinen mielipide kietoo ihmiset yhteen ja luokittelee sopivan ja sopimattoman omalla tavallaan lähes kaikilla aloilla. Sosiaali-

sen hyväksynnän voi lunastaa seuraamalla aikaansa, lyhyellä aikavälillä sen pintailmiöitä. Voimakkaimmat sisäistykset meihin rakentuvat kuitenkin lapsuuden asetelmista.

Tiedoton häpeä

Häpeää voi ikään kuin varastoitua tiedottomaan sellaisia määriä, että sen kohtaaminen on lähes mahdotonta. Tämä voi johtaa joko jatkuvaan vihamielisyyteen tai sitten vetäytymiseen. Lapsuuden ympäristö voi olla sellainen, ettei häpeä pääse selkeäksi ja muista sielunenergioista suhteellisen riippumattomaksi, jäsentyneeksi (kohdespesifiksi) reagoititavaksi. Olosuhteet ovat joko epäjohdonmukaiset, niin ettei lapsi opi liittämään häpeää sosiaalisesti sopiviin tilanteisiin, tai elämänolot epämääräisyydessään sisältävät niin paljon potentiaalista häpeää (ja usein myös pelkoa), että näin suuri häpeä on vain yksinkertaisesti torjuttava kokemuksesta. Sen esiin nouseminen saattaisi murtaa yksilön mielenterveyden. Häpeän paineessa yksilö voi ajautua hellittämättömään vihamieliseen suhteeseen ympäristön kanssa.

Häpeän sosiaalinen luonne tulee esiin erityisesti siinä, että se kontrolloi tiedottomastikin käyttäytymistämme. Ei ole helppo tiedostaa, että juuri häpeä saa meidät noudattamaan yleisiä tai jonkin yhteisön ajatustapoja tai käyttäytymismuotoja. Ympäristöllä on näin usein täysin huomaamaton mutta ankara ote toiminnastamme. Noudattaminen on helpompaa kuin toisinajattelu.

Koska ympäristömme ihmisissä, erityisesti omista vanhemmissamme, elää usein eriasteista tiedotonta häpeää (valta- ja häpeäkuvioita, sosiaalisia asetelmia), tarttuu tämä lapseen usein aivan huomaamatta, koska hänellä ei ole edellytyksiä käsitellä mielessään tätä asiaa. Syystä tai toisesta vanhemmat voivat olla herkkiä sosiaaliselle häpeälle ja tarpeelle täyttää erilaisia luuloteltuja sosiaalisia vaatimuksia, ja näin nämä kuviot piirtyvät lapseen ennen kuin hän voi niitä ymmärtää ja ymmärtämällä suojautua niiltä. Yksilön voi olla vaikea koskaan tiedostaa näitä kuvioita ja vapautua niiden sidoksista.⁷

Kehittyvä häpeä

Häpeän tunne kuuluu ihmisen olemukseen, koska sen puuttuminen tai torjuminen johtaa tavalla tai toisella epäsosiaalisuuteen. Nuoruusiässä häpeä on hyvin luonnollinen tunne, koska nuori ihminen herää sosiaaliselle todellisuudelle, mutta hänellä ei ole vielä riittävästä kokemuksesta ja taitoja hoitaa suhdettaan sosiaalisen elämän monimuotoisiin rakenteisiin. Kokemuksen kautta, lapsuudesta alkaen, häpeän kokemus sekä eriytyy että jäsentyy suhteessa kohdattuun todellisuuteen. Näin se menettää kaoottisuuttaan ja itsenäistyy suhteessa muihin sielunilmiöihin.

Häpeä on selvästi uudistava voima, koska se pakottaa meitä hakemaan niin uusia ajatuksia kuin uusia elämän ja toiminnan muotojakin. Häpeää sinänsä voidaan pitää myös herkkytenä, tietynlaisena lahjakkuutena, joka avaa tietoisuutta todellisuudelle. Toisaalta häpeä on aivan ilmeisesti yhteydessä älykyyteen siten, että terävästi havaitseva on herkempi suorituksen tasovaatimuksille. Häpeän herkkyys ja älykkyys tekevät tarkkanäköiseksi. Luonnollisesti tästä löydämme omat yliherkät ("neuroottiset") ulottuvuutensa. Häpeän ja lahjakkuuden välillä on kuitenkin myös yhteyksiä.

Kehittyessään kohti itsenäisyyttä ihminen joutuu selvittämään suhteensa häpeään. On opittava kohtaamaan häpeä, tutkittava, mitä se ilmaisee minusta ja ympäristöstä, ja mentävä sen läpi. Ihminen joka ei ymmärrä hävetä, ei voi kehittyä. Jos aikoo löytää oman minuutensa, oman omaperäisyytensä, oman linjansa, on selvää, että joutuu painimaan ympäristön puristuksen, sen kuvitellun tai tosiasiallisen torjunnan ja häpäisyn kanssa. Kun häpeä ei katoa vaan selkeytyy persoonallisuudessamme säilyttäen herkkyytensä, voimme ehkä puhua hienostuneesta häpeästä. Myös häpeä on niitä tunteita, jotka saatamme joutua jossain vaiheessa katsomaan kammottavaan pohjaan asti.

Ahdistus

Liittymisen ja tunteen alueen triadiseen yhteyteen kuuluvana ahdistus on luonteeltaan vastavuoroinen. Mutta siinä on tietty tahdonomainen sävy, joka näkyy siinä, että se on sisäistyvä ja

erottava sielunilmiö toisella tavalla kuin esimerkiksi häpeä; se on ikään kuin erottava projektio.⁸ Ahdistus pelkistää ja puristaa kohti sisäisyyttä, parhaimmillaan kohti itsenäisyyttä. Se on merkki jonkin riippuvuuden olemassaolosta ja sen selvittely- ja ehkä purkamistarpeesta, mutta se ei yhtä suoraviivaisesti merkitse sosiaalista riippuvuutta niin kuin häpeä. On tietysti hyvä muistaa, että tunteet yleensäkin ilmaisevat suhdetta ja liittymistä, ne ovat ihmisen sosiaalis-sielullisen olemuksen perusaines. Kukin tunne liittyy meitä todellisuuteen omalla tavallaan, laatusa mukaisesti.

Ihminen ei voi kehittyä ihmisenä, ei fyysisesti eikä sisäisesti, liittymättä maailmaan, erityisesti toisiin ihmisiin. Hän tulee näin tietenkin vääjäämättä riippuvaksi toisista. Ihmiset eivät ole tarpeellisia vain elämän välttämättömyytenä vaan myös siksi, että he suovat meille monenlaista tyydytystä. Kuitenkin juuri ihmisten maailma monine rakenteineen on myös inhimillisten pyyteiden kohde.

Yhteys ihmisiin rakentaa persoonallisuuttamme, mutta tekee meidät riippuvaisiksi. Ihmisessä on kuitenkin myös itsenäistymisen ja vapauden paineita ja nämä joutuvat usein ristiriitaan liittymisien kanssa. Ahdistus on yleensä merkki prosessista, joka on meissä käynnissä suhteessa joihinkin sisäisiin kytkentöihin.⁹

Tiedoton riippuvuus

Silloin kun on kyse ystävän tai muun yhteyden menettämisestä, ahdistuksen ja surun ilmeneminen on varsin luonnollista ja selvää. Tällaisissakin tapauksissa ahdistuksen luonne ja syvyys vaihtelee kielien riippuvuuden syvemmistä ja kätköön jääneistä juonteista. Ihmiselle ovat tyypillisiä myös epämääräiset ahdistukset, jotka osoittavat meissä elävän tiedottomia riippuvuuksia. Taustalla vaikuttavat tällöin sellaiset sielunmuodosteet, joiden olemassaolosta emme ole tietoisia ja joita emme ole selvittäneet ja läpikäyneet.

Ahdistuskin voidaan torjua kohtaamattomaksi. Elämänolot ovat jossain vaiheessa, usein lapsuudessa, voineet olla sellaiset,

että ahdistuksen määrä on ylittänyt mielen kyvyn käsitellä sitä. Tiedottomista muodosteista (sulamattomista mökyistä) vapautuminen vaatii tällöin ahdistusten läpikäymistä.

Ahdistuksen eksistentiaalinen merkittävyys

Eksistentiaalifilosofiassa ahdistusta on pidetty ihmisen tunto-merkkinä, ehkä usein jopa kehittyneen ihmisen tuntomerkinä. Ahdistuksen syynä on nähty tällöin – osaksi perustellusti – ihmisen tietoisuuden kehittyneisyys, ihmisen terävöitynyt tietoinen kyky kohdata todellisuus. Elämän rajallisuus, merkityksetttömyys ja päättymisen voivat osoittaa kaiken turhaksi kaiken tämän tiedostavalle ja kohtaavalle ihmiselle. Yksilö tulee eksistensistään tietoiseksi juuri ahdistuksessaan. Taiteessa ja kirjallisuudessa tätä ihmisen suhdetta omaan olemassaoloonsa on viime vuosikymmeninä kuvattu absurdein piirroin.

Ahdistukselle voitaneen hakka kuitenkin myös selitystä ihmisen sielunrakenteesta. Kun jonain oleminen, joksikin tuleminen, elämän hohdokkaaksi ja kunniakkaaksi kokeminen nousee arvaamattoman syvältä, ikään kuin itse sielun ytimestä, on mielestäni ahdistus juuri merkki näistä vaatimuksista ihmisen sielun pohjalla. Syvä narsistinen tarve on lähes muodoton ja vaikeasti nimettävissä. Herkeämättömänä paineena se kuitenkin nostaa vaatimuksiaan sielumme.

Ahdistus on itsensä korottamisen narsismin luonnollisena ja väijyvänä seuralaisena merkki siitä, että sielumme on tavaltaan valveilla tuon paineen edessä. Siksi ahdistus voidaankin tulkita inhimillisesti myönteiseksi myös eksistentiaalisesti, eikä vain eroamisen luonnollisena seuralaisena. Näin ihmisessä on olemassa perusahdistus, joka aiheutuu hänen asemastaan narsististen tarpeiden kynsissä. Perusahdistus on merkki minuuden kamppailusta suhteessa sielun paineisiin. Jos ahdistusta ei esiinny, tämä kamppailu ei ole vielä tai sillä hetkellä koetusti käynnissä.

Ahdistus vapauttajana

Perusahdistuksen syyt ovat niin syvällä, että ihmisen on vaikea uskoa lopullista vapautumista siitä. Selittämättömän ahdistuksenkin alkuperä on kuitenkin yleensä yksilöidympi narsismi, josta yksilö ei ole tietoinen. Itsensä korottaminen on sitoutunut joihinkin määrättyihin sisältöihin, esimerkiksi sosiaalisiin kuvioihin tai ihmissuhteisiin. Jos tuo narsistinen kuvio ei ole sumentanut täysin mieltäni, se lähettää ahdistusta mieleeni merkkinä olemassaolostaan ja siitä prosessista, joka on käynnissä. Mahdollista on sekin, että tiedottomat muodosteet ovat jollain tavalla epäaktiivisia eivätkä juuri aiheuta ahdistusta, mutta täysin vaikutuksettomia yksilön ympäristösuhteisiin ne tuskin ovat.

Ahdistuksen myönteinen sanoma onkin vapautuminen, vaikka sitä ei jaksaisi uskoa voimakkaan ahdistuksen aikana. Se on tietenkin myös sumentava sielunenergia ja voi jopa murtaa mielen eheyden. Kuitenkin se, yhdessä muiden eksistentiaalisten tunteiden kanssa, on osa minuuden kamppailua narsismia vastaan. Ahdistuksesta pitäisi siis oikeastaan olla kiitollinen, jos sen jaksaa näin ottaa ja kohdata. Sielun elämän luonnollisen rytmisyyden vuoksi se yleensä kuitenkin menee ohi, mutta ilmaantuu uudelleen.

Tyhjyys

Ihmisen kokemukselle on tyyppillistä, että asiat menettävät arvonsa ja puhuttelevuutensa. Näin käy usein, kun olemme saavuttaneet jotain, mitä olemme tavoitelleet, tai tutustuneet johonkin asiaan riittävästi, niin että se on menettänyt viehättävyytensä. Tyhjyys voi olla näin spesifinen kohdistuen johonkin saavutukseen, mutta sillä on myös yleisempi eksistentiaalinen merkitys.

Tyhjyys, mielettömyyden ja tarkoituksettomuuden tunne on osa sielun rytmistä dynamiikkaa. Uurastettuumme paljon – esimerkiksi luodaksemme kirjallisen teoksen – ja saavutettuumme päämäärän, meidät voi lopulta yllättää raastava tyhjyyden tunne, joka tuntuu mitätöivän kaiken sen, mitä olemme saavuttaneet. Tämä tunne voi rasittaa ja vaikeuttaa työtä jo sen

tekemisen aikana. Joskus päämäärän saavuttaminen tuntuu uhkaavalta ja valmistumista yritetään välttää, koska aavistetaan, että tyhjyyden tunteen kautta joudutaan arvioimaan asiat uudelleen.

Niin kuin kateuskin kohdistuu tyhjyyden tunne juuri asioiden arviointiin.¹⁰ Kun jokin menettää merkityksensä ja mielekkyytensä, se merkitsee, että alamme arvioida asioita uudelleen; alamme hakea uutta suhdetta entisiin asioihin tai etsimme aivan uusia hankkeita tai yhteyksiä elämällemme. Mielettömyyden tunne on ajattelunomainen sielunenergia, joten se ajaa meitä sisäiseen pohdintaan. Tyhjiys on myös omalla tavallaan juuri sisäisyyttämme korventava ja jäytävä tunne.

Tavoitteiden ja merkityksen löytyminen on sisäisyyden liikahtus, vaikka se tietenkin on yhteydessä ulkoiseen maailmaan ja yksilön elämäntilanteeseen ja kehitysvaiheeseen. Koska se on osa tahdonalueen dynamiikkaa, ratkaisut heijastuvat yleensä nimenomaan ulkomaailmaan ja elämäntilanteeseen, kun ne ovat valmistuneet sisäisyydessä. Ajattelunomaisena ilmiönä tyhjyyden kokemus on sisäistä aktiivisuutta ja pyrkimystä sisäistää uusia näkökulmia.¹¹

Voidaan hyvin painokkaasti sanoa, että ihminen on päämääriä muodostava olento. Se kuuluu ihmisen sielunelämän dynamiikkaan, muodostipa yksilö niitä tietoisesti tai ei, vapaammin tai vähemmän itsenäisesti. Tärkeä osa inhimillisen elämän mielekkyydestä on peräisin siitä, että hänen sisäisyytensä luo aina uusia tavoitteita, joihin hän kiinnittyy. Mielekkyyttä ja tarkoitusta elämälle tuovat tietenkin muutkin asiat kuin pelkkä saavuttaminen ja tekeminen, esimerkiksi roolit ja läheiset ihmiset.

Tyhjyyden eksistentiaalinen merkitys

Millään mitä ihminen puuhaa, on tuskin mitään absoluuttista merkitystä. Kaiken arvo näyttää katoavan ennemmin tai myöhemmin. Ihminen kuitenkin tavoittelee kestäviä arvoja ja hänen uskonsa aina uudistuu tässä mielessä. Taustalla on myös narsistisia toiveita elämän mielekkyyden ja merkityksen pysyvyydestä.

Kaikkea kuitenkin uhkaa valuminen hiekkaan, eikä valheellista hohtoa pysty loputtomasti ylläpitämään. Kaiken katoavuus tuntuu nöyryyttävältä.

Äärimmäisessä tapauksessa ihminen kaipaa persoonallisuutensa ja sen saavutusten ikuistamista. Kuolema näyttää tätä uhkaavan, mutta ainahan voi pyrkiä jättämään jälkeensä jotain pysyvää ja vaikuttavaa. Ihminen haluaisi olla voimassa usein vielä kuolemansa jälkeenkin. Voiman katoaminen tuntuu uhkaavan minuutta. Perusosa voimaamme ja yhteyttämme maailmaan on fyysinen kehomme, joka vanhetessa menettää voimansa.

Tyhjyyden ja voimattomuuden tunteella on syvä eksistentiaalinen merkitys ihmiselle. Usein sitä kutsutaan ahdistukseksi, mutta tarkasti ottaen tyhjiys on oma kokemuslaatunsa erotukseksi sisäisestä tuskasta. Tyhjiys pakottaa ihmistä kohti sisäistä keskustaan puhdistumaan narsismin luomista tarkoitus- ja merkitysharhoista kohti pistemäistä minuutta, joka ei lupaa mitään turhaa (harhaa). Se onko kaiken takana vain pelkkä tyhjiys, on tuskallinen eksistentiaalinen kysymys ihmiselle.

Tiedoton tyhjiys

Ihminen pakoilee tyhjiyttä tai kauniimmin sanottuna ei ole vielä valmis kohtaamaan kuin joitakin sen ulottuvuuksia. Näin on varsin luonnollista, että tyhjiys, joka on aina potentiaalisena sisäisyydessämme, valmiina aktivoitumaan, työnnetään syrjään, jotta elämä säilyttäisi sujuvuutensa. Tyhjiyttä, kuten muitakin eksistentiaalisia tunteita, sitoutuu sielunmuodostelmiin, joita työnnetään tiedottomaan. Koska olemme torjuneet sisimpäämme ammottavaa tyhjiyttä, on selvää, että oman sisäisyyden perukoiden näkeminen on kauhistuttavaa. Ehkä sielumme kätkeytymät alueet tuovat mieleen kuvan helvetistä.

Ihmisen kypsymiseen ja parantumiseen kuuluu asioiden uudelleenarviointi. Se vaatii usein välttämättä jonkinasteisten tyhjiyden kokemusten läpi menemistä. Nämä tunteet kuuluvat ihmisen elämään jo aivan luonnollisen sielunelämän rytmisen vaihtelun tähden, joka nostaa ne ajoittain pintaan. Ne ovat sen heilurin toinen pää, jonka toisessa päässä on narsistinen sitou-

tuminen. Kun heiluri on käynyt toisessa päässä, se välttämättä palaa toiseen päähän.

Eksistentiaaliset tunteet motiiveina

Eksistentiaaliset tunteet nousevat arvaamattoman syvältä ja ovat aina ikään löydettävissä uudelleen. Ne kuuluvat siis ihmisen eksistentiaaliseen ja metafyyssiseen olemukseen. Ne kuuluvat myös niitä vastaavien sielunvoimien fenomenologiseen ytimeen ja toimivat näiden motiiveina. Häpeä on hyvin syvällisesti ja rakenteellisesti ajattelun motiivi. Vastaavasti ahdistus ajaa ihmistä liittymään. Se kuuluu siis liittymisen perusrakenteeseen. Tyhjyys pakottaa meitä hakemaan tehtävää ja roolia.

Tietämättömyys, yhteydetömyys ja taitamattomuus

Ihmisellä voi ajatella olevan kolme suurta pyrkimystä: tieto, yhteys ja taito.¹² Tietäminen merkitsee todellisuuden hallitsemista. Psykodynaamisella perustasolla tietämättömyys nostaa näin ollen joko häpeän tunteita tai vihan tunteita. Tietämättömyys voi merkitä sosiaalista häpeää, mutta myös voimattomuudesta johtuvaa vihaa.

Tietäminen on projekti todellisuuden hallitsemiseksi ja näin siinä on tahdonomainen ja voimantunteeseen vaikuttava komponentti. Paljon tietävä saa myös usein yhteisössä merkittävän roolin, varsinkin kun tietämistä arvostetaan, mistä syystä sitä voidaan kadehtiakin. Toisaalta se herättää myös pelkoa ja ahdistustakin. Sielunilmiöiden yhteydet ovat todella moninaiset ja niitä on yritettävä tunnistaa tässä moninaisuudessa.

Yhteydetömyys merkitsee perustasolla ahdistusta ja pelkoa, koska se liittyy ensisijaisesti liittymisen dynamiikkaan. Selvää on kuitenkin sekin, että laajayhteyksinen ihminen saa merkittävän roolin ja voi näin herättää kateutta, miksei vihaakin tai alistumista. Vastaavia poliidintoja herättää myös taitavuus ja osaaminen. Taitamattomuus merkitsee mm. neuvottomuutta ja avuttomuutta.¹³

Toisen ihmisen kohtaaminen

Toisen ihmisen kohtaaminen on hänen ja minun vallan koostamista ja tästä aiheutuva potentiaalinen häpeän uhka. Siksi meillä on paine sopeuttaa valtamme keskenään, vaikka se ei aina onnistu. Häpeämätön ei välitä toisesta, kun taas herkkä häpeässään kokee orjailemisen painetta. Tällöin voi auttaa, kun tiedostamme oman narsismin. Viha on keino rajata häpeä pois näkyvistä.

Ahdistus nousee puolestaan, kun liittyminen ei onnistu ja pyyteet menevät jotenkin ristikkäin. Tästä syystä voi toisen ihmisen kohtaaminen olla vaikeata, pelottavaa. Pelko voi tulla siksin, että hän on ankarasti pidättynyt omaan valtaansa (tai rooliinsa) eikä osoita pyrkimystä otteensa ja käsitystensä korjaamiseen. Tällöin toisen ihmisen valta on minun toiveitteni vastaista, ehkä usein hyvin vaikeasti tiedostettavalla tavalla; en tiedä välttämättä, mitä uhkaavaa toisessa on. Uhkaavia voivat olla juuri hänen defensinsä, ts. se tapa, jolla hän suojautuu itsessään ja itseltään. Tiedottomasti pelko voi myös pyörittää oman ahdistuksemme syrjään, mikä omasta puolestaan estää kohtaamisen ja liittymisen.

Tyhjyyttä ja merkityksettömyyttä saatamme kokea toisen ihmisen voiman edessä. Meille ei ikään kuin jää tilaa, olemme toisen voiman läsnäollessa voimattomia. Tilanne voi olla monella tavoin ristiriitainen ja oman narsismin sävyttämä. Kateus voi myös tehdä tyhjäksi toisen ihmisen olemassaolon, jolloin yhteistyö, "yhteinen voima", on mahdotonta.

Ihmisten kohtaamisen tekevät vaikeaksi kummankin osapuolen oma narsismi ja muut sisäiset epäkypsyydet. Läheisissä ihmissuhteissa nämä tiedottomat punokset kietoutuvat usein erittäin vaikeiksi solmuiksi ja vyyhdiksi, joissa kummankin osapuolen narsistinen, mutta tiedoton viekkaus, käyttää hyväksi toisen heikkoutta. Etäisemmissä – vaikka tietysti myös läheisissä – ihmissuhteissa hyvät tavat säätelevät kohtaamista myönteisesti, vaikka ne voivat kyllä ehkäistäkin syvempää liittymistä. Seuraavassa luvussa käsiteltävillä kehittyneillä tunteilla on tärkeä merkitys ihmissuhteissa ja yhteisöissä.

Paatinen taakka

Kansallisrunoilijamme Eino Leino käytti kielikuvaa "paatinen taakka", jolla hän ilmaisi elämäntuskaansa. Paatisen taakan energiat löytyvät eksistentiaalisista tunteista ja niin monentasoisista punoksista ihmisen muuhun kokemukseen. Ongelma on se, miksi nämä tunteet ovat toisilla ihmisillä niin auki, että he eivät pysty niitä sulkemaan. Toimivatko heidän defenssinsa huonosti, ts. ovatko heidän defenssinsa kehittymättömät tai estyneet. Toisaalta juuri raastavat eksistentiaaliset tunteet ovat usein tärkeä osa luovuutta.

Eksistentiaalisten tunteiden kaoottinen, jäsentymätön paino ei ole yksin sellaisten huonojen kokemusten syytä, joiden vuoksi ne eivät ole saaneet jäsentynyttä ja hallittua kohdetta. Myös tietoisuus sinänsä ja kehittyvä arvotietoisuus nostaa eksistentiaalisia tunteita, aukaisee meille tämän puolen ihmisen salaisuuksia. Joudumme menemään niiden läpi esimerkiksi luodessamme jotain uutta.

Ihminen pyrkii välttämään eksistentiaalisia tunteita; se on luonnollista. Tämä välttäminen voi ilmetä sellaisenakin luovuutena, jossa ihminen kehittää valtavia rakennelmia (ajatuksia ja toimintoja) suojautuakseen tiedottoman sielunsa paineilta. Yksilö voi rakentaa esimerkiksi illusorisia teorioita lähes mistä tahansa. Ehkä ihmisen puuhailussa on aina tämä sävy, rationaalissakin toiminnoissa.

Viitteet

1. Niin eksistentiaalisten kuin muidenkin perustunteiden osalta herää kysymys niiden ontologisesta merkityksestä. Miksi inhimillinen todellisuus sisältää nämä tunteet? Miksi se ikään kuin aukeaa näiden tunteiden kautta? Miksi todellisuudessa on tällaista ainesta? Onko näillä tunteilla jokin syvä metafyyminen merkitys? Näin on ajateltu usein eksistentiaalisissa ajatussuuntauksissa.
2. Yksinkertaisin uhka on tietysti kipu, mutta se onkin tavallaan erityinen muoto todellisuuden kohtaamisesta. Se on fyysinen vastine sisäiselle tuskalle (ahdistukselle), mutta kaukana se ei ole myöskään tyhjyyden, tuhoutumisen eikä myöskään häpeän tunteesta.
3. Triadinen näkökulma on korostuneesti esillä erityisesti teoksessani ISO.

4. Psykodynaamisten triadien sisäisestä rakenteesta ks. tarkemmin ISO, s. 134-145.
5. Häpeän tunteenomaisuutta voisi kuvata seuraavastikin. Aiheenomaisena (tahtomaisena) se on voimakkaasti motivoiva ja projektiivinen sielunilmiö. Merkityksenomaisena (ajattelunomaisena) se saa tapahtumat tuntuun sisäisesti merkityksellisiltä. Kosketuksena (tunteenomaisena ja vastavuoroisena) se yhdistää meidät sosiaaliseen todellisuuteen.
6. Vähemmistöjä on tietenkin monenlaisia: kielellisiä, kansallisia, rodullisia jne. Nykyään puhutaan paljon esimerkiksi erilaisista seksuaalisesti "poikkeavista" vähemmistöistä. Niiden tuomitseminen on jo siksikin arveluttavaa, etteivät yksilöt juurikaan itse ole vaikuttaneet siihen, että ovat joutuneet tietyn ryhmän osaksi.
7. Psykoanalyttisessä ajattelussa ylikorostunut häpeä selitetään usein anaalisella fiksaatiolla. Tässä voi olla se totuus, että juuri siisteyskasvatuksen aikana ympäristö kohdistaa ensimmäisen kerran vaatimuksia yksilön elämän (aluksi oman kehon) hallintaan. Tällöin voivat orastavat häpeän tunteet liiallisia vaatimuksia. Ks. tästä myös luvun 30 viite 3, s. 323.
8. Ahdistuksen tahdonomaista luonnetta voi kuvata tahdon fenomenologiseen rakenteeseen nojautuen. Teonomaisena (tahtomaisena) ahdistus on pelkistävä ja erottava projektio. Päätöksenomaisena (ajattelunomaisena) se on supistuva sisäisyys, paine tietoisuuden lisääntymiseen, pistemäiseen riippumattomuuteen. Arvostuksenomaisena (tunteenomaisena) se pakottaa suhteiden uudelleenarvioimiseen ja -rakentamiseen.
9. Lapsen kehitys on nähty esim. geneettisessä psykoanalyttisessä teoriassa eriytymis-yksilöllistymis-prosessina (separaatio-individuaatio-prosessina). Lapsen oppiessa kävelemään ja liikkumaan, hän kykenee poistumaan äidin läheisyydestä. Mutta pian hänen on palattava "tankkaamaan" turvallisuutta äidin läheisyyteen. Näin lapsi harjoittelee etäisyyttä ja itsenäisyyttä, erilläänoloa. Ks. tästä myös luvun 30 viite 3, s. 323.
10. Psykoanalyttisessä ajattelussa on esitetty, että lapsi kokee ensimmäiset kateuden tunteensa suhteessa äidin rintaan, elämän ja runsauden lähteeseen. Siihen kohdistuu myös lapsen ensimmäinen ahneus. Ehkä ensimmäisiä perustunteita on myös tuhoutumisen, olemattomuuden, ts. tyhjyyden tunne. Sitä näyttäisi kuvastavan lapsen itku ja hätä. Häden käsitteestä ks. ISO, s. 156. Ks. tästä myös luku 30, viite 3, s. 323.
11. Ajattelun fenomenologiseen rakenteeseen perustuen tyhjyyttä voi kuvata myös seuraavasti. Ajatuksenomaisena (tunteenomaisena) se merkitsee kohteen tunnustelua ja puntarointia, käsitteenomaisena (tahtomaisena) painetta päätökseen ja ratkaisuun, projektiioon, ymmärtämisenomaisena (ajattelunomaisena) sisäistämistä.
12. Tiedon, yhteyden ja taidon käsitteitä tarkastelen luvuissa 11, 16 ja 19. Huomaa myös luvun 23, viite 11, s. 224.

13. Käsitteitä neuvottomuus ja avuttomuus olen käyttänyt mm. teoksessa ISO, s. 109.

26. Kehittyneet sielunenergiat

On joiltakin osin harhaanjohtavaa puhua kehittyneistä sielunenergioista, koska se näyttäisi viittaavan siihen, että jotkin toiset sielunenergiat olisivat kehittymättömiä. Kaikilla sielunenergioilla on oma välttämätön tehtävänsä sielun energiataloudessa, ja niillä on omat kehittyneet muotonsa. Silti jotkin sielunenergiat ovat ihmisyyttä jollain tavoin kohottavia, niin että niitä voidaan väljästi kutsua kehittyneiksi sielunenergioiksi.

Kehittyneemmät sielunilmiöt vaikuttavat merkittävästi ihmisen sisäiseen kokemukseen. Ne ovat luonnollinen osa sielun dynamiikkaa ja ovat myös oma sielun rakennusaineksensa. Niiden olemassaolo kuvastaa sielunelämän monikerroksisuutta. Olen teoksessani Ihmissielun olemus käsitellyt ihmisen kehittyneempiä, kulttuurin ylläpitämiä ja yksilössä herättämiä, sisäisiä energioita.¹ En pyri toistamaan kaikkea tuossa yhteydessä esittämäni. Tässä tarkastelen näitä sielunenergioita lähinnä niiden psykodynaamisen ja eksistentiaalisen merkityksen kannalta.

Syällisyys

Syällisyys on häpeän metamorfoosi. Häpeä itsessään on reaktiivinen sielunilmiö, jossa ei sinänsä tarvitse olla kyse moraalista vaan esimerkiksi sosiaalisten normien paineesta yksilön mieleen. Sen sijaan syällisyyden kokeminen – vaikka sekin toimii usein varsin reaktiivisesti – on jo merkki toisenlaisesta sielunliikkeestä. Siihen sekoittuu jo arvioita asioiden inhimillisestä ja moraalista merkityksestä. Kun häpeä tuntuu ikään kuin pakottavan ottamaan huomioon jonkin tilan (perustasolla jonkin sosiaalisen järjestyksen muodon), syällisyys tuntuu vetoavan yksilön päätösvaltaan ja henkilökohtaiseen vastuuseen itsestään.

Ihminen voi toimia väärin ja tuntea siitä syällisyyttä, mutta sosiaalisten paineiden vuoksi hän ei kuitenkaan jaksaa valita toisin. Rikollinen voi tuntea häpeää toveriensa silmissä siitä, ettei ollut riittävän julma. On itse asiassa aivan arkista, että vaiennamme syällisyytemme, paremman tietomme, lähimmäis-

ten ja yhteisöjen kohdistamien tai kuviteltujen odotuksien vuoksi. Näin voi syntyä syyllisyyden ja häpeän ristiriita, vaikka ne useimmiten vaikuttavat samansuuntaisesti. Tämä osoittaa sosiaalisten paineiden monilukeroisuutta ja otetta yksilön elämästä. Syyllisyys ja häpeä ovat siis toiminnaltaan erilaisia.

Ihminen tuntee syyllisyyttä siitä, mitä on tehnyt, mutta hän voi tuntea syyllisyyttä myös siitä, mitä hänen sisäisyydessään tapahtuu, ts. tunteista, ajatuksista ja yllykkeistä. Hän tuntee olevansa vastuussa kaikesta kokemuksensa piirissä tapahtuvasta. Tällainen voi olla yliherkkää (neuroottista), mutta jossain mielessä se on myös ihmiselle tyypillistä vastuullisuutta.²

Kun yksilölle alkaa paljastua kaikki se, mitä hänessä on, ja hän alkaa tiedostaa sitä, se voi herättää kauhistusta ja syyllisyyttä. Mukaan voi tulla myös häpeä sosiaalisesta pätemättömydestä, jolloin syyllisyys voi olla neurotisoivaa ja lamaannuttavaa. Koska ihmisessä on paljon "hämäriä" voimia, ei havainto omasta surkeudesta suinkaan ole väärä. Ihmistä voidaan pitää vastuullisena siitä, mitä hänessä on.³ Ainakin yksilöllä on taipumus ottaa siitä vastuuta, ts. kokea syyllisyyttä, mutta myös reaktiivista sosiaalista häpeää (esim. moraalisten valtojen painetta).

Narsististen voimien näkökulmasta ihminen syyllistyy aina.⁴ Syyllisyys ei kuitenkaan tunnu aina eikä nouse polttavana mieleemme. Näin ihminen elää tasapainoista elämää ja syyllistävät mekanismit vaikenevat, vaikkeivät olisi suinkaan kokonaan kadonneet, vaan saattaisivat herätä tilanteiden mukaan. Ylenmääräinen syyllisyys on jonkinlainen epätasapainotila, joka johtuu persoonallisuuden rakenteesta tai kehitysvaiheesta. Kuitenkin sitä on pidettävä myös kehittyneen ihmisen tunnusmerkkinä. Syyllisyyden mahdollisuus on inhimillisesti merkityksellistä; se kuvastaa ihmisen erityistä olemusta ja asemaa luomakunnassa.

Herkistynyt syyllisyys

Yliherkistynyt syyllisyys voi olla seurausta syyllistävästä ympäristöstä. Erityisen vaikuttavaa syyllistäminen voi olla lapsuudessa, kun lapsen edellytykset ymmärtää syyllisyyttä eivät ole kehittyneet. Syyllistäminen voi olla hyvin hienovaraista ja salakava-

laa; tällöin syällisyys on yleensä seurausta ja heijastusta ympäristön narsistisista tarpeista tai omasta taipumuksesta kokea syällisyyttä. Syällisyyden luonnollinen heilurinomainen vastapari on arvostelu ja tuomitseminen; nämä ovat eräitä vallan ilmenemismuotoja.

Kun yksilö sisäistää arvostelun ja tuomitsemisen, joka kontrolloi hänen kokemuksiaan ja käyttäytymistään, siihen liittyy yleensä myös narsistisia paineita ja vääristymiä. Syällisyyden luonnollinen seuralainen on usein yksilön kuvitelma omasta erinomaisuudestaan, moraalisesta tai muusta täydellisyydestä. Narsismi ikään kuin kietoo omaan käyttöönsä syällistävät sielunmuodosteet. Narsismista ja syällisyydestä tulee dynaamisesti toisiaan tukeva pari, jossa kokemuksellinen painopiste vaihtelee heilurinomaisesti.

Kriisit ja syällisyys

Kriittisissä elämänvaiheissa, murrosten ja kriisien aikana tai niiden seurauksena, syällisyys aktivoituu. Tämä ilmentää usein moraalisen tarkkanäköisyyden, itsetuntemuksen ja ihmistuntemuksen kasvua, mitä voidaan pitää hyvänä kehityksenä. Hetkitäinen sielunenergioiden pursuaminen ja yliherkkyys on tyypillistä kriisien akuutissa vaiheessa. Myöhemmin asiat ja sielunilmiöt saavat uudet vakiintuneet uomansa, mikä jäsentää ja selkeyttää elämää. Lakkaamaton syällisyys sen sijaan kielii jatkuvasta ja vääristävästä paineesta, jonka taustalla ovat yleensä myös yksilön omat narsistiset kuvitelmat erinomaisuudestaan.

Kun yksilön itsetuntemus ja ihmistuntemus kehittyy, sekin voi jo auttaa realistisempaan itsearviointiin. Kaikki ovat syällistyneet johonkin, mihin on synnä ihmisen psykodynaaminen rakenne. Jokainen on vastuussa siitä, mitä hänessä ja hänen piirissään tapahtuu, mutta kukaan ei ole silti kaikkivoipainen. Siksi asioiden on myös annettava olla ja on odotettava mahdollisuutta selvittää niitä myöhemmin. Tavallaanhan sisäinen dynamiikkamme toimiikin näin, kun se peittää katseeltamme kaiken sen, mikä voisi häiritä sielunrauhaamme. Elämä edellyttää myös sujuvuutta.

Usein – varsinkin kristillisissä ajatusperinteissä – on korostettu syyllisyyden eksistentiaalista merkitystä. Juuri syyllisyys tekee ihmisestä ihmisen. Tätä voi pitää oikeana näkemyksenä. Syyllisyys osoittaa ihmiselle tyypillistä erityistä suhdetta asioihin, sekä itessään että ympäristössään kohtaamaansa. Ihminen erottelee kohtaamaansa; ilmiöt eivät ole moraalisisessa mielessä samanarvoisia.

Syyllisyyden kokonaisvaltaisena eksistentiaalisena merkityksenä on pidetty juuri sitä, että se osoittaa ihmisen olevan tietoinen "turmeltuneesta" luonnostaan. Ihminen syntyy tähän turmeltuneeseen asetelmaansa.⁵ Hänellä ei ole tästä tilasta nousta ilman, että hän tunnistaa ja tunnustaa tilansa.

Suru

Surua ei useinkaan teoreettisissa tarkasteluissa ole pidetty eksistentiaalisesti tärkeänä tunteena.⁶ Mutta inhimillisesti ajatellen se tietenkin on merkityksellinen. Se on ahdistusta muistuttava tunne, ja sitä voidaan pitää sen kehittyneenä metamorfoosina. Suru ei ole yksinomaan reaktiivinen tunne kuten ahdistus, vaan osoittaa, että kohteen henkilökohtainen arvo ja merkitys tunnustetaan ja niitä käsitellään sisäistyneemmin.

Kun psykologisessa kirjallisuudessa puhutaan surutyöstä, sillä viitataan siihen energiaa kuluttavaan prosessiin, joka käynnistyy varsinkin eroamisien yhteydessä. Eroamiset ihmisistä ja yhteisöistä ovat toistuvia elämäntilanteita. Kuitenkin psykodynaamisesti vaikeaselkoisempia ovat eroamiset narsististen pyyteitten kohteista. Yksilö joutuu tekemään surutyötä, kun hän työskentelee itsensä vapaaksi vaikkapa jostain toiveesta, joka on osoittautumassa elämän kannalta kyseenalaiseksi ja epärealistiseksi. Yksilö tulee surulliseksi, kun hän joutuu luopumaan esimerkiksi nuoruudestaan tai elämästään ja näin myös monista unelmistaan.

Suru on ainakin osaksi tietoista asioiden käsittelyä. Ihminen ei silloin ole aivan samalla tavoin kohdattujen pettymysten armoilla kuin pelkässä ahdistuksessa. Minuus säilyttää suuremman itsenäisyyden ja terävyyden. Kun syyllisyydessä on kysymys

toiminnan arvioinnista ja asioiden vertailusta, suru painottuu enemmän tunnesiteiden arviointiin ja uusimiseen.

Surumielisyys

Ihmisen kehitykseen kuuluu luopuminen monista asioista, myös sielunmuodosteista. Meissä elää tiedottomia ja puolittietoisia muodostelmia, jotka ovat kiinteitä osia persoonallisuuttamme. Tyypillistä on, ettei yksilö helposti haluaisi luopua sellaisesta-kaan persoonallisuuden aineksesta, joka aiheuttaa hänelle vaikeuksia. Ihminen ei ikään kuin haluaisi luopua ongelmistaan-kaan. Tämä voi aiheuttaa surumielisyyttä silloin, kun kehitys vaatii persoonalta uutta rakentumista.

Narsistiset tarpeet ylläpitävät ja defensiiviset tunteet ylläpitävät sielunmuodostelmia. Siksi surumielisyys ei ole vain merkki sisäisestä työstä, vaan nimenomaan merkki jonkin narsistisen paineen olemassaolosta persoonallisuudessa. Voimakasta surumielisyyttä voi pitää osoituksena jostain sitkeästä unelmasta, liittymisen, menestymisen tai saavuttamisen tarpeesta. Se on myös merkki kamppailusta, joka yksilössä on alkanut ja joka voi johtaa merkittävään vapautumiseen. "Suruttomissa" tämä kamppailu ei ole vielä alkanut.

Huoli

Jos tarkastelemme asiaa laajasta eksistentiaalisesta kokonaisuudesta, sijoittuu syyllisyys lähinnä jäsentymisen ja ajattelun alueelle, vaikka sillä on selvä yhteys toimintaan, varsinkin sen moraaliin aspekteihin. Syyllisyydessä on kuitenkin introjektivista yleissävyä. Suru on selvemmin vastavuoroinen, yhteisyyden olemassaolon osoittaja, ja näin se kuuluu luontevimmin liittymiin ja tunteiden linjaan.

Huoli on painottuneesti projektiivisin näistä kolmesta sielunliikkeestä.⁷ Se kohdistuu selvästi ulkomaailmaan. Syyllisyys kohdistuu painottuneesti menneisyyteen, suru nykyisyyteen ja huoli tulevaisuuteen.⁸ Kaikki nämä kehittyneemmät eksistentiaaliset tunteet askarruttavat mieltä ja puhuttelevat sisäisyyttä;

ts. siinä mielessä sisäistävät kokemustamme. Toisaalta ne voivat myös aiheuttaa erilaisia projektioita ympäristöön ja niitä itseäänkin voidaan projisoida ympäristön ominaisuuksiksi. Syyllisyyttä, surua ja huolta voidaan levittää tiedottomasti painostamaan ympäristöä, mikä ehkä tyydyttää jonkun yksilön narsistisia tarpeita, on osa hänen kamppailuaan itsensä kanssa.

Määrätynlaista tulevaisuuteen suuntautumista, jota ilmaistaan juuri huolen käsitteellä, on pidetty ihmisen eksistentiaaliselle olemukselle merkittävänä.⁹ Huoli on valveista hätää tulevaisuudesta. Huolen voi nähdä ilmaisevan tiettyä sielun kehitystä, koska pieni lapsi tai nuori ei osaa vielä olla iäkkäämmän ihmisen tavoin huolissaan. Huolen kehittymisessä on kyse sekä itse huolen energian sisäisestä kehityksestä, mutta toisaalta myös muusta kehittyvästä sisäisestä valmiudesta havaita maailmaa ja liittyä siihen. Lapsi ei tiedä paljon, hänen maailmansa on tunnetun sisällön osalta pieni; näin hän ei voi olla paljosta huolissaankaan.

Narsistinen huoli

Huolta voidaan pitää ihmisen kehityksen luonnollisena saavutuksena ja myönteisenä ilmiönä. Kuitenkin on tavallista, että sisäisen maailman kaikki rakenteet osallistuvat siihen, minkälaiseksi huoli muodostuu. Ehkä voidaan puhua puhtaasta, vapautuneesta ja pakottomasta huolesta, joka tuntee ihmisen mahdollisuudet ja rajat.¹⁰ Näin ainakin periaatteessa, mutta käytännössä huolemme on aina kiinnittynyt omiin narsistisiin tarpeisiimme tavalla tai toisella. Onhan luonnollista, että etupäässä olemme taipuvaisia kantamaan huolta asioista, jotka kuuluvat meille, liittyvät meihin tai sivuavat meitä.

Yliaktiivisen huolen taustalla voi olla huoli nimenomaan omasta tulevaisuudesta, piinallista painetta kunnostautua, menestyä tai tulla sosiaalisesti hyväksytyksi. Yksilö vain ei useinkaan ole tietoinen näistä narsistisista paineistaan, ja ne tavallaan pukeutuvat huolehtimisen asuun. Vastaavasti yksilö voi olla huolissaan itseensä tai omaan perheeseensä kohdistuvista uhkista, koska ei tavallaan soisi, että maailman kovuus voisi yltää

hänenkin maailmaansa. Oma maailma ja kokemus halutaan pitää narsistisesti erityisenä ja erilaisena verrattuna muiden ihmisten maailmaan ja kokemukseen.

Osallistuvat sielunilat

Syylisyyt, suru ja huoli ovat psykodynaamisesti ehdollisia, monin tavoin. Niissä on reaktiivinen ulottuvuus, eivätkä ne ole useinkaan vapaasti valittuja tai päätettyjä tiloja – on muistettava vapaan valinnan olevan varsin suhteellinen käsite. Ns. osallistuvat sielunilat ymmärtäväisyys, sääli, ja vastuu liikkuvat jo ikään kuin askelman tietoisemmassa ja selkeämmässä sielunmaisemassa.¹¹

Ymmärtämistä voidaan pitää syylisyyden, sääliä surun ja vastuuta huolen metamorfoottisena muotona, vaikka vastaavuus on tietenkin suhteellinen. Näiden sielunliikkeiden yhteydet muihin sielunenergioihin ovat tietenkin moninaiset. Sielunliikkeiden olemassaolo osoittaa, että sielunelämässä on tavallaan inhimillisesti korkeampia tiloja. Tällaisia tiloja muodostuu ihmisessä, erityisesti jos hän ollut sopivan kulttuurisen vaikutuksen alaisena.¹²

Osallistuvien sieluniltojen muodostuminen on ihmisielun luonnollinen reaktio. Ne voivat syöpyä myös syvälle tahtovaan, lähes reflektiiviseen olemukseen. Kuitenkin ne ovat jo enemmän tietoisien mielen rakenteita kuin vain tiedottoman sielun pakkoa. Nuo energiat tuottavat ihmisen sisäiseen kokemukseen valoisampia, tarkastelevampia ja vapaammin valittavia elementtejä. Ne ovat usein merkki sielun selkeydestä ja kypsyydestä, vaikka ne voivat olla ja ovatkin aina myös psykodynaamisesti ehdollistuneita, koska ne toimivat kaiken inhimillisen keskellä.

Osallistuvat sielunilat liikkuvat yleensä kaikkien ihmisten sielunmaisemassa, vaikka ne joskus ovat täysin tukahtuneita, kehittymättömiä tai saavat vääristyneitä hahmoja. Ne saattavat olla omalla tavallaan rakentavia tai rakentamisen lähtökohta vääristyneissäkin oloissa. Kaikissa tilanteissa yleensä myös inhimillinen hyvä pilkistää esiin jostain kulmasta tai ilmenee jossain toiminnassa.

Inspiratiiviset voimat

Sielunmaiseman keskellä meissä elää myös tiloja, joita olen kutsunut inspiratiivisiksi sieluntiloiksi.¹³ Nämä ovat uteliaisuus (tiedonhalu), kiinnostus ja innostus. Niissäkin voi nähdä jotain kirikkaampaa ja tietoisempaa kuin monissa "alemmissa" sieluntiloissa. Tosin inspiraatioitamme voivat voimakkaastikin sävyttää, ohjata ja vääristää monet muut sielunvoimat.

Aina voi asettaa kyseenalaiseksi sen, voiko olla olemassa puhdasta inspiraatiota ja mitä se merkitsisi. Ehkä ilman muuta sielunelämää ei inspiraatiotakaan voi olla. Näin se ei ole mikään absoluuttisen itsenäinen ilmiö, vaan se tarvitsee alustansa ja puitteensa. Tämä ei sulje kuitenkaan pois sitä, että näillä sanoilla luonnehdittava sisäinen virittyminen on oma laadullinen tapahtumistasonsa.

Ihminen on henkisesti virittynyt silloin, kun hän on tiedonhaluinen, kiinnostunut ja innostunut. Nämä tilat ovat syvästi tyydyttäviä. Hyvin vaikeissakin elämänoloissa nämä sielunliikkeet ovat jollain tavoin mukana, vaikka ehkä peittyneinä, estyneinä ja vääristyneinä. Yleisesti ne ilmentävät ihmisyyttä ja spesifimmin yksilöllistä virittyneisyyttä. Selkeissä elämäntilanteissa ne ovat yleensä hyvin jäsentäviä ja vaikuttavia voimia. Ne ilmaisevat jotain olennaista persoonallisuudesta; ne osoittavat yksilön harrastuksen suuntaa.

Nöyryyden kolminaisuus

Hyvin korkeatasoista sisäistä vapautta ilmaisevat mielestäni sisäiset tilat, joille olen antanut nimeksi nöyryyden kolminaisuus. Tähän kolmioon kuuluvat ihmettely, kunnioitus ja kiitollisuus. Ne tuntuvat olevan jo hyvin lähellä yksilön tietoista ponnistusta ja pyrkimystä, vaikka nekin voivat alistua muiden sielunvoimien vaikutukseen, jolloin niiden arvokkain anti ei pääse vaikuttamaan.

Ihmettelyn, kunnioituksen ja kiitollisuuden synty näyttää erityisesti olevan kulttuurista alkuperää. Jollei ympäristö vaikuta riittävän kasvattaen, yksilön on tuskin mahdollista herättää

näitä ilmiöitä itsessään. Tunnistettuaan ne yksilö voi pyrkiä viljelemään niitä tietoisesti eteenpäin. Nämä sisäisyyden ilmiöt ovat hyvin tärkeä lisä yksilön kamppaillessa narsismin vääristäviä voimia vastaan.

Näillä nöyryyden energioilla on siinä mielessä oma dynamiikkansa, että ne yleensä pyrkivät jollain tavalla toteutumaan kaikissa inhimillisissä olosuhteissa, silloinkin kun monet vääristävät seikat rajoittavat elämän näköaloja. Ne hakevat kohteensa ja pyrkivät periaatteessa nostamaan yksilön kokemuksen tasoa, vaikka tietenkin aivan ilmeisiä (esim. kunnioituksen) vääristymiäkin voidaan havaita.

Korkeampien sieluntilojen merkitys

Teoksessani Ihmissielun olemus olen maininnut muitakin ihmisen "ylempään" (henkiseen?) luontoon kuuluvia ilmiöitä.¹⁴ Kaikkien niiden merkitys on tavallaan kohottaa ihmistä ihmisyyteen. Arvot totuus, kauneus ja hyvyys ovat jonkinlainen inhimillinen kulminaatiokohta.

Kehittyneet sieluntilat on tärkeä havaita. Jos kiinnitetään huomio vain ihmisen (ja yksilön) psykodynamiikkaan, ei riittävästi kunnioiteta niitä inhimillisesti korkeampia sielunliikahduksia, joita kaikissa yksilöissä on, mutta jotka myös kaikissa yksilöissä toteutuvat enemmän tai vähemmän puutteellisesti. Joku voi olla kehittynyt jonkin inhimillisesti arvokkaan asian alueella, kun se toiselle on täysin mykkä. Ihmisessä olevaa hyvää on arvostettava, vaikka se joskus on kieroutunutkin.

Ideat ja inhimillisesti arvokas

Kaikki käsitteet ovat ideaalisia rakenteita. Tuolin käsite on hahmo, joka on riippuvainen monista muista käsitteistä ja koko elämäntavasta. Ideat käsitteinä, ideaalisina muodosteina ovat kuitenkin erilaisia. Ne eivät useinkaan ole välittömässä ja yksiselitteisessä yhteydessä mihinkään konkreettiseen, ja niihin liittyy arvonäkökohtia. Tällaisia ideoita ovat esimerkiksi käsit-

teet tieto, tasa-arvo, oikeudenmukaisuus, ystävyys, kohteliaisuus, vapaus, ihmisyy, kasvat¹⁵.

Ideoihin liittyy arvonäkökohtia. Niiden katsotaan pitävän yllä jotain inhimillisesti arvokasta, jotain inhimillisesti hyvää. Tätä käsitettä ei suinkaan ole helppo määritellä, mutta sen olemassaolo lienee kuitenkin kokemuksellisesti varsin selvää jokaiselle ihmiselle.

Tämän luvun tarkoitus oli nostaa askel askeleelta tietoisuutemme havaitsemaan, että inhimillinen tietoisuus on monitasoinen; sillä on myös "ylemmät" kirikkaammat tasonsa. Millään tavalla täydellinen esitys ei tässä yhteydessä suinkaan edes koettanut olla. Monet arvofilosofit ovat pyrkineet käsittelemään näitä asioita systemaattisesti.

Viitteet

1. Ks. tarkemmin ISO, s. 152-158.
2. Tämä liittyy myös ns. yliminän käsitteeseen, ks. lukua 30, s. 319.
3. Syvimmiltään ihminen on vastuussa kaikesta hänessä olevasta. Toisaalta inhimillistä ymmärtämystä osoittaa se, että voimme nähdä toisen syynä keettomuuden. Tällöin ymmärretään, ettei yksilö suinkaan kykene tietoisesti vastaamaan kaikesta, mitä hän tekee. Tämä on tietysti vaikea kysymys, koska se jossain määrin koskee kaikkia, sillä ihmiset eivät koskaan ole tietoisia kaikesta siitä, mikä vaikuttaa heidän käyttäytymiseensä. Syynä keettomuuden selvittämisessä on yleensä kyse moraalisesti hyvin ikävästä tai tuhoavasta käyttäytymisestä ja myös ankarista mielen vääristymistä.
4. Esimerkkinä ihmisen henkisestä kapeudesta, ja siis tavallaan jatkuvasta syyllistymisestä, voi ottaa yksilön ajattelun. Jokainen elää tavattoman kapean ajatuskentän varassa, joka aukaisee hänelle vain piirtoja todellisuudesta. Kuitenkin meillä on painetta pitää sitä jotenkin oikeana, ehkä ainutlaatuisenakin, vaikka se ilmentää tietyiltä osin vain mieleemme kapeutta. Se voi silti ilmentää lahjakasta omaperäisyyttäkin. Usein yrittäme pakottaa ajatuksemme yleiseksi laiksi tai ainakin toivomme sitä.
5. Tätä voisi verrata ns. perisyntiin.
6. Tosin kristillisessä perinteessä "suruttomuutta" pidetään tuomittavana elämänä.
7. Teoksessa ISO kutsuin syyllisyyttä, surua ja huolta kärsimyksen kolmioksi. Niitä voisi kutsua myös kehittyneemmiksi tai metamorfoottisiksi eksis-

tentiaaliksi tunteiksi vastakohtana reaktiivisille eksistentialisille tunteille: häpeälle, ahdistukselle ja tyhjyydelle.

8. On ehkä hyvä huomata, että ajattelu on säilyttävältä luonteeltaan jotain, johon kertyvät menneisyyden kokemuksemme ja saavuttamamme tieto. Tällä saavutetulla ajattelulla me yritämme selvittää kohtaamaamme, vastata siihen ja selvittää siitä. Näin ajattelu on menneisyydestä tuleva voima, tavallaan menneisyysvoima. Siinä on tietenkin oma tulevaisuuteen suuntautuva puolensa. Tahto on selvästi tulevaisuuteen suuntautunutta, sitä muokkaavaa ja rakentavaa, vaikka tahdossakin on paljon sellaista potentiaalia (uria), joka on peräisin opitusta. Sitä voi kuitenkin jossain määrin nimittää tulevaisuusvoimaksi. Tunteet ovat nykyisyysvoima. Vaikka niissä elää paljon menneisyydestä opittua ja persoonallisuuteen muodostunutta, niiden elämän luonne on nykyisyys.
9. Tunnettu eksistentialifilosofi Martin Heidegger (1899-1978) ilmaisi monin eri tavoin ihminen tulevaisuuteen suuntautuvaa luonnetta. Yksi puoli tätä ihmisen olemusta oli huoli. Heidegger kuvasi sitä saksankielisellä sanalla *Sorge*, suomeksi huoli.
10. Vastaavasti voitaneen puhua kehittyneestä syyllisyydestä, ts. tiedosta siitä, että ihminen on syyllistynyt olento, vaikka parhaansa yrittäisikin. Samoin on ehkä kypsää surua, joka pystyy myöntämään elämän raa'at välttämättömyydet.
11. Näiden sieluntilojen tarkempi esittely on teoksessa ISO, s. 152-158.
12. Kulttuurin herättävää ja kasvattavaa vaikutusta olen kuvannut erityisesti teoksessa IK.
13. Ks. tarkemmin aktiivisista henkisistä tiloista ylipäätään ISO, s. 158-166.
14. Teoksessa ISO tuon esiin totuuden, kauneuden ja hyvyyden arvot (s. 166). Elämää rakentaviksi voimiksi kutsun uskoa, rakkautta ja toivoa (s. 172). Näistä on ollut jo puhe ja tulee enemmän esiin seuraavassa luvussa. Arvosuuntautuneiksi sieluntiloiksi kutsun rehellisyyttä, suvaitsevuutta ja huomaavaisuutta (ks. ISO, s. 165).
15. Tosin ero esimerkiksi tuolin käsitteen ja kasvatuksen käsitteen välillä on suhteellinen. Molemmat ovat osa käsitteiden verkostoa, josta ne saavat merkityksensä. Kumpaakaan ei voine tyhjentävästi määritellä. Molemmat ovat sidonnaisia elämänmuotoon. Molempiin voi tietysti kuvitella liittyvän arvonäkökohtia, vaikka tuolin käsitteeseen ei aivan niin välittömästi. Kuitenkin ideat selvästi liikkuvat jossain omassa tasossaan, joka oikeuttanee meidät tarkoittamaan idealla jotain erityistä eikä vain käsitteen ideaalia olemassaoloa. Tiedon ideaa ja ideoiden olemassaoloa käsitteelin mm. luvussa 11, s. 87.

MIELLEN JA SIELUN RAKENTEET

Sielun monikerroksisessa kokonaisuudessa vaikuttaa voimia, joita voi luonnehtia "alemmiksi", raskaalla painolla vaikuttaviksi ja "korkeammiksi", kevyemmiksi, elämyksellisesti kirkkaammiksi. Toisaalta sielunvoimia voisi luonnehtia hajottaviksi ja kiinteittäviksi. On vain muistettava, että kaikilla tekijöillä on sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia ihmisen kokemukseen ja kehitykseen. Kiinteys on – ainakin pinnallisesti – turvallisuutta ja jatkuvuutta. Hajoaminen on uhkaavaa ja muutosta vaativaa.

Sielu on energiakokonaisuus, energiapakkaus – niin kuin fyysinen ainekin nykyisen käsityksen mukaan. Suhteellisen kiinteän muodosteen sielusta tekevät sen energioiden omat sisäiset lainalaisuudet, niin kuin fyysisestä aineesta tulee kiinteä paketti, jota sitovat atomaariset energiat. Jos aine on avaruudellinen ilmentymältään, samaa ei voi sanoa sielusta; sillä on oma sielunavaruutensa, jolla tosin on yhteytensä aineelliseen oloomme. Sielun kiinteys on riippuvainen lukuisista toisiinsa ristikkäisesti vaikuttavista tekijöistä. Joitakin niistä käsittelem tässä pääluvussa.

27. Rakentavat sielunvoimat

Mielen ja sielun ero ei ole tarkkarajainen. Mieleksi kutsun kuitenkin sitä sisäisen maailmamme suhteellisen kiinteää ja tietoisista osaa, joka on tavanomainen peruskokemuksemme itsensä ja maailmastamme. Se erottuu varsin jänteikkäästi ja osaksi hyvin ankarasti muusta sielusta. Kysymystä mielen eheydestä olen sivunnut usein jo edellä. Se on erittäin monitahoinen ja vaikea kysymys, johon on vaikea saada mitään lopullista vastausta. Tässä luvussa tuon mielen eheyden ongelmaan uutta ainesta.

Todellisuudentaju

Yksi puoli mielen eheyttä on minuuden kyky pysyä yhteydessä todellisuuteen. Itse kysymys todellisuudesta on visainen filosofinen ongelma, joten on vaikea antaa yksiselitteistä kuvausta siitä, milloin yksilöllä on riittävä todellisuudentaju.¹ Kullakin on oma todellisuutensa ja se on riippuvainen monista tekijöistä. Ei voi sanoa, että yksilön käsitys todellisuudesta olisi koskaan oikea. Se on luonnollisen rajallisuutensa vuoksi aina hyvin puutteellinen ja sielullisten tekijöiden jossain määrin vääristämä. Tämä kysymys on yhteydessä tietoon ja tiedon kriteereihin, joista edellä on ollut puhe luvussa 11 (s. 85).

Yksilön todellisuuden kuva on kuitenkin monesti riittävä ja kehittyvä. Se on myös kyllin yhteinen, ts. sillä on liittymäkohtia muiden samaan elämänpiiriin kuuluvien yksilöiden kanssa. Näin yksilö selviää kohtaamistaan elämäntilanteista todellisuudenkuvansa varassa eikä siis aiheuta siitä johtuvia "häiriöitä" itselleen tai muille.

Todellisuudentaju voi vääristyä tietenkin lukemattomilla tavoilla. Yksilö alkaa tulkita kohtaamaansa maailmaa niin omituisesti, että se aiheuttaa vaikeuksia. Hän voi liukua ikään kuin tietyn rajan yli tai keikkua siinä niin, että vaikuttaa kuin hänessä sammuisi yhteys joihinkin "tervettä" suhdetta ylläpitäviin tekijöihin. Tällöin tiedottomat paineet nousevat niin suuriksi, että

ne murtavat tai ainakin häiritsevät eheyttäviä tekijöitä yksilön persoonallisuudessa.

Yksi puoli mielen eheyttä on yksilön kyky pysyä kiinni sellaisissa asioissa kuten huomiokyky, sisäisen ja ulkoisen erottaminen, johdonmukaisuus, rehellisyys, totuudellisuus jne. Tällaiset, usein arvoja muistuttavat ilmiöt, eivät koskaan ole ihmisessä täydellisiä, mutta kun yksilö jaksaa pysyä niissä kiinni, hän säilyttää yleensä riittävän todellisuudentajun. Mielellä ja todellisuuden tajulla on omaa itsenäistä dynamiikkaansa, mutta tärkeiltä osin ne heijastavat myös muita kätkeymiä tekijöitä.

Syyt todellisuudentajun murtumiseen ovat yleensä monimuotoisessa tiedottomassa dynamiikassa. Yksilön ote voi höltyä arvoista ja ihanteista ainakin osittain, tai sitten ne saavat yksilön mielessä vääristyneen, joskus painostavankin hahmon (vrt. ns. rankaiseva yliminä). Mahdollista voi olla, että yksilölle ei ole muodostunut vahvaa arvotietoisuutta, jolloin kyseenalaiset yllkkeet voivat vaikuttaa estottomammin. Arvoluontoisten tilojen säilyminen on kuitenkin vain yksi mielen eheyden tekijöistä.

Persoonallisuuden kiinteys

Sielussamme on kolme voimaa, jotka vaikuttavat meissä psykodynaamisen vääjäämättömästi, suurimmaksi osaksi täysin tiedottomasti. Olen käsitellyt niitä jo edellä ja kutsun niitä yksinkertaisesti uskoksi (luottamukseksi), rakkaudeksi (kiintymukseksi) ja toivoksi.² Pidän niitä inhimillistä persoonallisuutta rakentavina voimina, jotka kuuluvat aina sielunelämän energiatalouteen ja vaikuttavat siihen tavalla tai toisella. Juuri näiden voimien vaikutuksesta minuus on aivan erityisessä inhimillisessä suhteessa ympäristöön. Sielunenergioille tyypillisesti ne läpäisevät koko inhimillisen olemassaolon.

Usko sielunenergiana

Ihmisessä on toistuvasti uudistuva uskon ilmiö. Luotamme arjessa suureen joukkoon käsityksiä, joita olemme mieleemme omaksuneet. Perustasolla ajatuksemme kohdistuvat ympäristön

rakenteeseen ja toimintaan. Välittömän elämänympäristömme tunnemme hyvin ja harvoin joudumme odotuksissamme petty-mään; osaamme liikkua tutussa maisemassa. Vastaavasti osaamme orientoitua esimerkiksi tutuksi käyneessä organisaatiossa tai käsitejärjestelmässä. Uskomme osoittautuu usein perustelluksi.

Kun olemme jossain huoneessa, emme välittömästi havaitse tämän huoneen ulkopuolella olevaa maailmaa. Varsinkin filosofit ovat ihmetelleet, kuinka tiedämme sellaisten asioiden olemassaolon jatkuvan, jotka eivät ole välittömässä näkökentäs-sämme.³ Muuta vastausta ei ole, kuin että me uskomme niiden olevan olemassa. Yleensä uskomme asioiden jatkuvan olemas-saloaan kohtalaisen vakioisessa muodossa.

Sieluumme on kertynyt valtavat määrät ajattelun jäsentä-miä mielikuvia maailmasta. Me pystymme juuri mielikuvis-samme kuvittelemaan, mitä on havaintokenttämme ulkopuolella, ja näin ennakoimaan sitä, mitä kohtaamme ulkopuolisessa maailmassa. Nämä jäsentyneet mielikuvat (ja laajat näkemykset) muodostavat odotuksia siitä, millainen maailma on kokemuksemme ja käsityksemme mukaan.⁴ Aina kun todellisuus osoit-tautuu odotustemme mukaiseksi, uskomme vahvistuu.

Ihmissielu muodostaa hyvin monitasoisen todellisuuteen kohdistuvan ajatuskokonaisuuden alkaen arkisen ympäristön rakenteesta edeten aina maailmankatsomuksellisiin uskomuk-siin ja kaikkeen siltä väliltä. Vaikka välittömän arkisen ympäris-tön tunteminen on elämän kannalta ensisijaista, niin suurin osa ihmisen käsityksistä ei perustu suoraan ja kiistattomaan todelli-suuden kohtaamiseen, vaan käsityksiä muovavat mielipiteet, tul-kinnat ja näkemykset.

Mcidän on pakko toimia elämässä uskomustemme varassa; elämä ei ole muutoin mahdollista. Uskomme ja arviointimme olisi ongelmaton, jos se perustuisi yksiselitteisiin tosiasioihin. Mutta näin ei juuri koskaan ole, sillä maailma on meille pikem-minkin siten "näkömätön", että sen rakenne ei ole suoraan ha-vaittavissa vaan vain ajateltavissa.

Uskon pakottavuus

Me emme suinkaan muodosta tietoisesti uskoa kuin ehkä joissakin erikoistapauksissa. Usko on ilmiö, joka muodostuu omalla vääjäämättömyydellään. Sielussamme on siis tämänkaltainen rakentumispaine. Usko ei toisaalta toteudu itsenäisesti, vaan siihen vaikuttavat monet muut sielunvoimat ja sosiaaliset paineet. Sitä ei tarvitse liittää ilman muuta ajatteluun. Luottamuksemme ei tarvitse pukeutua ajatuksiksi tai käsityksiksi. Voimme luottaa ihmisiin, aatteisiin, oikeudenmukaisuuteen, pyrkimyksiin jne. ilman, että meillä on niistä mitään kiinteää käsitystä. Usko nousee ihmisen olemuksessa hyvin syvästä juuresta. Tässä mielessä uskoa voidaan pitää itsenäisenä sielunvoimana.

Usko voi olla myös – ainakin teoriassa – täysin neutraali sielunvoima, niin että jos meillä on tarvetta tarkistaa käsityksiämme, voimme tehdä sen ilman, että se mitenkään järkyttää sisäisyttämme. Näin usko on ajattelun rajat ylittävä ilmiö. Vapaa, riippumaton luottamus on merkittävä persoonallisuuden selkeyttäjä. Usko liittyy kuitenkin läheisesti ajatteluun ja todellisuuteen jäsentymiseen.

Ajatusidentiteetti

Uskon muodostuminen on yhteydessä ilmiöön, jota olen kutsunut ajatusidentiteetiksi.⁵ Minuus kiinnittyy joihinkin ajatuksiin ja elää niiden varassa; näin uskomukset sekä vankentavat että vangitsevat minuutta. Ajatusidentiteetti on ikään kuin panssari. Se on rajoittunut käsitysten ydin, jonka varassa orientoidumme maailmassa.

Ajatteluakin syvämpi sisäinen reaktio – ilmeisesti minän syvä pakko – on jäsentymisen tarve. Ajattelu välittää jäsentymistä, ja näin riippuu ajattelustamme, sen sisällöistä ja monipuolisuudesta, miten jäsennymme todellisuuteen ja mitä siinä havaitsemme. Ajatuksemme myös pelkistävät ja rajaavat todellisuutta yksinkertaisemmaksi kuin olisi oikeutettua; meillä ei ole ajatusaiheita kaikkeen.

Tavallista on myös, ettemme aina itsekään tiedä, mitä tosi-asiassa uskomme, vaan alkuperäisin uskomme voi jäädä itseltämmekin tiedostamatta. Näin usko läpäisee koko sielunelämäme, myös tiedottomat sielun alueet. Juuri tiedoton usko on tietyllä tavoin ehdoton ja ankara varsinkin silloin, kun se kiinniteyttää piilotajuntaa ikään kuin suojatun ytimen sisään. Niin kuin kaksisuuntainen valta pitää uskokin tavallaan myös yksilöä itseään vallassaan.

Meissä voi elää ikään kuin ankara uskon keskitys, vaikkemme ole siitä tietoisia. Osuvampaa kuin käyttää käsitteitä usko tai uskomus, olisi ehkä puhua uskomaisista sielunmuodosteista; näin ainakin tiedottomien ilmiöiden osalta. Olemme kiinnittyneitä joihinkin ajatuksiin, näkemyksiin, asenteisiin, totumuksiin uskomaisesti. Näin uskon funktio sielunelämässä on käsitettävä laajaksi energiaksi eikä vain tavanomaisessa merkityksessä. Ihminen on taipuvainen muodostamaan erilaista tiedotonta "syväuskoa", jonka synnystä tai edes olmassaolosta hän ei ole useinkaan tietoinen.

Usko defenssinä

Usko esimerkiksi fyysisen ympäristön rakenteeseen ja pysyvyyteen on luonnollinen ja terve reaktio. Tällainen usko turvaa elämäämme ja sen jatkuvuutta, vaikka onkin viisasta aina varautua muutoksiin. Uskon tehtävänä on vankentaa ja suojata miinuttamme, mutta tällöin se vaikuttaa ristiriitaisesti.

Ajatuksemme ja asenteemme muuttuvat luonnostaan jähmeästi ja hitaasti, ja muutospaineet koettelevat persoonallisuuttamme. Tiedottomassa sielussamme elää aiheita, joita emme kykene kohtaamaan, ja siksi uskomuksemme itsestämme, muista ihmisistä ja maailmasta tavallaan suojelevat meitä kohtamasta sellaista, joka aiheuttaisi epämiellyttäviä kokemuksia, esimerkiksi häpeää, pelkoa, ahdistusta ja tyhjyyttä. Me joudumme kohtaamaan eksistentiaalisia tunteita, silloin kun suojarakenteet sielussamme murtuvat ja olemme alkamassa joutua tai joudumme vastatusten sellaisen kanssa, joka on tietoisuudel-

tamme piiloutunut. Ihmisen kehitys on rakentavan ja hajottavan dynamiikkaa.

Uskon dynaaminen funktio siis toisaalta vahvistaa sisäisyytämme, mutta toisaalta myös vangitsee sen tiettyyn asemaan. Defensiivisillä tunteilla on oma osuutensa uskonomaisten sie-lunmuodosteitten vakioitumisessa ja niiden – usein tiedottomassa – puolustamisessa. Näin usko kietoutuu psykodynaamiin yhteyksiin.

Usko ja narsismi

Jäsentymisen tarpeen yksi puoli on pyrkimys ja välttämättömyys hallita todellisuutta, sekä omaa sisäistä todellisuutta että suhdetta ympäristöön. Hallitsemisessa on kuitenkin myös vallan näkökulma. Usko ja valta liittyvät toisiinsa niin, että usko tai uskomukset ovat usein narsistisen vallan ilmentymiä. Luontevasti tulee mukaan torjuntaa, hyljeksintää, ylimielisyyttä jne. Uskonsa perusteita ihminen saattaa puolustaa narsistisen kiihkeästi. Olemme mielellämme ainoita oikeassa olevia tai ainakin oikeiden käsitysten edustajia, "hyviä ihmisiä".

Uskomukset voivat siis olla luonteeltaan sekä narsistisia (ei pelkästään vallan vaan myös itsensä korottamisen ja roolin anastamisen näkökulmasta) että myös defensiivisiä, jolloin ne saattavat ehkäistä todellisuuden kohtaamista ja sen uudelleen käsittämistä. Kun saa levitettyä omia uskomuksiaan muiden ihmisten mieliin, saa myös persoonallisuudelleen laajemman merkityksen (roolin). Usko omaan itseän, omaan merkitykseen, arvoon ja tehtävään (lyhyesti: itsetunto) sisältää sekä myönteisiä että kielteisiä momentteja. Itsetunto on välttämätön monien asioiden kohtaamisessa ja hoitamisessa.

Erilaiset opit, teorit, maailmankatsomukset, uskonnot, tieteet, mielipiteet ja käsitykset toimivat usein sekä persoonallisuuden narsistisina rakenteina että defensesseinä. Tiedekin ja tieteelliset teorit ovat persoonallisina ilmiöinä usein voimakkaita defensessejä, joihin liittyy arvovallan ja itsensä korottamisen kiusauksia. Näin voidaan asiaa tarkastella psykodynaamisesta

näkökulmasta; se ei tietenkään kerro mitään teorioiden ja maailmankatsomusten arvosta, niiden myönteisestä merkityksestä.

Uskon ilmiössä on myös syvää tiedotonta automatiikkaa. Siksi uskoa on tarkasteltava voimana, joka muotoilee elämäämme sen tiedottomissa kerroksissa. Ehkei usko koskaan ole täysin tietoisesti valittua, vaan sen syvin synty ja dynaamiset yhteydet muihin sielunvoimiin ovat piilossa. Tämä ei toisaalta estä sitä näkemystä, että usko voi kehittyä kirkkaaksi selkeyttäväksi sielunvoimaksi. Uskon funktio on sielunilmiö, jonka voi yrittää kohdata ja jota voi selvittää.

Todellisuuden jäsentämisellä ja hallitsemisella on aina oma välttämätön ja myönteinen puolensa, koska meidän on hallittava itseämme, elämäämme ja työtämme. Sielunilmiöiden olemus on aina luonteeltaan paradoksaalinen. Uskon funktio toimii sekä defenssinä että narsistisena voimana samoin kuin myös persoonallisuuden eheyttäjänä.

Rakkaus sielunenergiana

Rakkauden tai lievemmin sanottuna kiintymyksen merkitys on ihmisen sielunelämässä yhtä olennainen kuin uskonkin.⁶ On varsin ilmeinen tosiasia, että ihminen kokee aina kiintymystä johonkin. Se on siis funktio, joka toteutuu ihmisen sielunelämässä lainalaisen vääjäämättömästi. Voi myös sanoa, että rakkaus hakee kohteensa, vaikkei kohdekaan ole aina osaton rakkauden syntymiseen. Kiintymystä ihminen voi tuntea ihmisiin, maisemaan, esineisiin, samoin kuin myös aatteisiin ja toimintoihin.

Ihminen kaipaa kiintymystä sielunsa rakentamiseksi. Sen loppuminen on hyvin koettelevaa ja ahdistavaa. Kiintymys ikään kuin ottaa jonkin kohteen osaksi persoonallisuuttamme, sisälle sieluumme, ja näin siitä tulee osa persoonallisuutemme rakennetta. Tavallaan kiintymys siis supistaa sielun jonkin kohteen ympärille; se pelkistää persoonallisuutta analogisesti uskon funktion kanssa, vaikkakin eri tavoin.

Elämämme uudistuessa ja ajautuessamme kriisiin myös rakkaudemme kohteet uudistuvat tai saavutamme vanhoihin kohteisiin uudenlaisen suhteen. Yleensä ei kuitenkaan voi uusiintua ilman vanhan kiintymyksen lakastumista. Se voi saada koko sielunelämän tuntumaan tyhjältä, ja ihminen voi menettää uskon itseensä. Tämä viittaisi siihen, että uskolla ja rakkaudella on läheisiä yhteyksiä niiden rakentaessa ihmisen itsetuntoa.

Rakkauden kaksisuuntaisuus

On luonnollista, että kiintymystä sinänsä ja kiintymyksen kohdetta – josta sielussa on vastineensa (representaationsa) – puolustetaan usein kiihkeästi. Nimenomaan defensiiviset tunteet pyrkivät suojaamaan kiintymystä, kohdetta ja sen kuvaa sielussamme. Persoonallisuuden rakentumiseksi on tärkeää, että yksilö suojaa kiintymyksen kohteen (objektisuhteen) kuvaa sielussaan. Näin menettelee esimerkiksi lapsi omien vanhempiensa kuvien kanssa.

Rakkauden luonteeseen kuuluu myös, että jotain rakastaessaan ihmisellä on taipumus myös rakastaa tämän kohteen kautta itseään. Niin kuin uskoessaan johonkin ihmisellä on taipumus tämän uskon kautta uskoa itseensä. Näin uskolla ja rakkaudella on aina kaksisuuntainen funktio, mikä juuri tekeekin niistä sielua rakentavia voimia. Rakkauden vastavuoroinen luonne – millä ei tarkoiteta vastarakkautta – tekee siitä erityisesti kaksisuuntaisen funktion, johon varsinkin ns. objektisuhdeteoriassa on paljon kiinnitetty huomiota.

Identiteettitunteet

Ihmisen on siis välttämätöntä rakastaa, vaikkei hän suinkaan aina syvimmiltään tiedä, mitä hän todella rakastaa, koska on myös tiedotonta kiintymystä ja toisaalta myös torjuttuja kiintymyksen kohteita tiedottomissa sielunkerroksissa. Kiintymyksen syyt ja yhteydet voivat olla syvästikin tiedottomat. Kun nämä rakenteet – esimerkiksi ymmärryksen kasvaessa ja persoonallisuuden kypsyessä – raukeavat, katoaa kiintymyksenkin, tai sen on haettava uusi pohja.

Kiintymys on mukana rakentamassa sielunmuodosteita. Esimerkiksi yhteytemme kotiseutuun, sen eri ilmentymiin, ihmisiin, luontoon, elämäntapaan muodostavat usein hyvin vankan ja ehkä joskus liikkumattomankin kokonaisuuden sielumme. Jokin tunnemuodostelma (vaikka vain pyrkimys, käsitys, tapa, suhde asiaan) voi ikään kuin muurautua kiintymyksellä (muitten sieluvoimien ohella) niin, ettei siitä voida helposti luopua. Näin rakkauden juuret ovat syvällä, ja se myös liikkuu syvällä. Siksi se voi aiheuttaa voimakkaitakin myllerryksiä sielunelämässä.

Koska rakkaus on lähinnä liittymistä ja näin nimenomaan yhteydessä tunteenomaisiin energioihin, se on myös lähellä meille tärkeitä tunteita, identiteettitunteita. Tunneidentiteetti muodostaa tärkeimpien liittymien ytimen. Se on osa persoonamme rakennusta, sen keskeiset yhteydet ja riippuvuudet maailmaan. Varsinkin lapsuuden kiintymysten kohteilla on suuri merkitys myöhemmälle elämälle. Ne luovat muodostelmia, hahmoja sisäiseen maailmaamme.

Rakkauden kohteen asema

Periaatteessa voi ajatella olevan olemassa täysin puhdasta rakkautta niin, että se ei edellytä kohteelta mitään tai että rakkauden tunne ei ole "tahrautunut" esimerkiksi narsistisilla pyyteillä. Rakkauden vastavuoroisuuden vuoksi sen painopiste voi olla jommassakummassa osapuolella. Tyypillistä on, että rakastava pyrkii valloittamaan kohteen itselleen, saavuttamaan ja omistamaan kohteen. Esimerkiksi ihmisten välisissä romanttisissa rakkaussuhteissa rakastava pyrkii tunkeutumaan toisen maailmaan, tekemään itsestään toisen maailman osan. Rakastaessani haluaisin tehdä itseni toiselle tärkeäksi tai ainakin nähdä itseni toiselle tärkeänä.

Kiintymyksen kohteen saavuttaminen ja valloittaminen on tyypillistä, olivatpa kohteena sitten esineet, ilmiöt tai vaikkapa taidot. Ihmisten välisissä rakkauksissa pyrkimys tehdä itsestä toisen maailman välttämätön osa ja ehkä pyrkimys rajoittaa toisen elämää osoittaa, että rakkauteen liittyy pyyteitä. Rakas-

taessa viriää myös monia tiedottomia tarpeita; unelmoidaan tai vaaditaan kohteen täyttävän ne.

On kuitenkin rakkaussuhteita, joissa rakastava pikemminkin ottaa toisen yksilön osaksi omaa maailmaansa ja puhtaimmillaan vain pyrkii näin edistämään toisen elämää. Tällaista ei-intohimoista kiintymystä esiintyy mm. vanhempien ja lasten välillä, vaikka siihenkin yleensä liittyy vanhempien narsistisia tarpeita lapsiansa kohtaan. Puhdas rakkaus on aivan ilmeisesti rakentavaa. Rakkaudessa on tosin usein kaksi komponenttia: tunkeutuminen ja vaaliminen.

Ehkä jonkinlaisena rakkauden ihannekuvana voidaan pitää sitä, että rakkaus ylittää persoonallisuuden, ts. on ikään kuin vastavuoroisuuden, yhteisyyden tai yhtymisen huipentuma. Tämä on tosin vain ihannekuva, mutta se esiintyy aina osana rakkautta, koska kaikessa rakkaudessa on aina jonain annoksena — vaikka joskus ehkä häviävän pienenä ripauksena — puhdas rakkauden virta, sen alkuperäinen voima ja luonne.

Käytännössä inhimillinen rakkaus on yksilön persoonallisuuden heijastuma, ja näin rakkaussuhteissa aina tulee esiin myös se persoonallinen ominaislaatu tai epäkypsyys, jota jokaisessa yksilössä on. Tämä on usein tärkeää yksilön ja yksilöiden kehitykselle, koska se voi aiheuttaa tärkeitä kehitysprosesseja. Mustasukkaisuuden tai kateuden ankaruus osoittaa usein, kuinka valtavan tärkeä yksilölle on kiintymys johonkin kohteeseen tai tavoitteeseen; joskus kaikki näyttää riippuvan siitä.

Rakkaus ja sen kohde ovat siis yleensä aina tavalla tai toisella myös narsistisia luonteeltaan, ts. yksilölle keskeinen sielun rakennusaines. Mutta toisaalta narsististen tarpeiden ohella — niiden "seassa", niihin "limittyneenä" — on myös rakkautta sanan puhtaassa mielessä. Rakkaus on todellista, vaikka se voi olla vahvastikin muiden sielunvoimien vääristämää. Pyyteitten hellittäessä se voi selkeytyä ja kirkastua. Vaikka jos se on kiinnittynyt vahvasti pyyteisiin, se voi tuntua katoavankin niiden rautessa. Tällöin rakkaus kuitenkin yleensä hakee uusia uomia tai kohteita; rakastamisen paine ja tarve ei häviä ihmisestä.

Rakkauden kohteen kuva

Uskon toimintaa voi kuvata jonkinlaisena kiinteyttäjänsä, ja samaa voi tietysti sanoa myös kiintymyksestä, mutta sen tehtävä on pikemminkin täyttää sielua aineksella, usein "lämmittävällä" ja inspiroivalla aineksella. Rakkaus siis kohdistuu, ei vain ulkopuolella oleviin kohteisiin, vaan myös sielunsisältöihin, jotka ovat jonkin kohteen edustajia (representaatioita) mielessämme. Ehkei tämä edustus aina ole kaikilta osin aivan totuudenmukainen kuva kohteesta, mutta vääristyneenäkin se on sielunaineksenä tärkeä.

Rakkauden kohteen kuva tyydyttää sisäisiä tarpeitani. Näin se on ehkä aina osaksi oma luomukseni, josta kohde ei välttämättä tuntisi itseään. Näkemys kohteesta voi silti olla jokseenkin realistinen. Toisaalta rakkauden kohteen idealisointia ei voi pitää pelkästään pahana, koska siinä on parhaimmillaan myös ymmärtämisen siemen. Kuitenkin realistisesti näkevä rakkaus on ilmeisesti todella vaikuttava ja väkevä. Kaikkia rakkauden kohteita ei voi itse valita, vaan ne antaa meille ympäristö (esim. vanhemmat). Aikuisiässä tunnemme itse olevamme ainakin joiltain osin vaikuttamassa kiintymyksen syntymiseen. Kuitenkin tiedottomat tekijät, pyyteet ja epäkypsyydet vaikuttavat siihen, kenet valitsemme rakkauden kohteeksi tai perusliittymän kumppaniksi.⁷

Vanhemmat muodostavat tavallisen kiintymyksen kohteen ja kuvan yksilön sieluun, usein hyvin lähtemättömästi ja syvästi. Tavallista on myös se, että lapset rakkaudessaan idealisoivat omia vanhempiansa, ts. muodostavat sieluunsa yli-ihanteellisen kuvan vanhemmistaan. Tämän voi ymmärtää lapsen tilanteesta käsin, sillä jokainen lapsi tarvitsee "ehdottoman hyvät vanhemmat" elämänsä ja sisäisyytensä turvaksi. Idealisoitujen vanhempihahmot elävät meissä pitkälle aikuisikään asti. Ne muodostavat kehitykselle välttämättömän ja myönteisen suojan ja rakenteen, mutta ne muodostuvat aina joiltain osin kehitystä ehkäiseviksi, joskus pahasti painostaviksi ja rajoittaviksi.

Osa aikuiselämän kriiseistä sävyttyy kamppailuksi irti lapsuuden vaikuttajahahmoista, jotka saattavat huomaamattomin

tavoin, mutta kuitenkin laajavaikutteisesti ohjailta suhdettamme lähes kaikkiin asioihin. Vanhempienkin raadollisuus on lopulta tiedostettava, vaikka heissä aina on ollut myös hyviä inhimillisiä puolia. Samalla tavoin voimme joutua selvittelemään suhdettamme moniin muihin edustuksiin sielussamme. Selvittelyn ei tarvitse aina merkitä — kuin ehkä hetkeksi — kiintymyksen lakkaamista. Se on usein alku syvemmälle suhteelle ja ymmärtämiselle.

Jos uskon funktio on lähinnä kiinteyttä ja vankentaa persoonallisuutta, rakkauden vaikutusta voisi kutsua — ainakin sen puhtaassa ytimessä — kokoavaksi ja eheyttäväksi. Kiintymys kerää persoonallisuutta jonkin aiheen ympärille, joka voi merkittävästikin täyttää yksilön elämää. Se herättää usein sellaisia sielunenergioita, jotka ovat olleet lukkiutuneita. Rakkaudesta voi näin olla myönteisiä heijastusvaikutuksia koko elämään. Tosin on muistettava, että sielunaiheiden heräämisessä on myös ankarienkin ristiriitojen mahdollisuus.

Psykodynaamisena ja usein jopa täysin tiedottomana funktiona rakkaus on hyvin syvältä nouseva sielunelämän koostaja ja rakentaja. Se kokoaa erilaisia aiheita minuuden ympärille ikään kuin sen suojaksi, ettei minuuden tarvitse kohdata maailmaa suoraan, kun sillä ei ehkä ole siihen vielä edellytyksiä. Kiintymyksen kohteiden kautta maailma on helpommin kohdattavissa.

Koostavana funktiona, joka kohdistuu sielunsisältöihin (kohteiden edustuksiin eli representaatioihin mielessä), rakkaudella on myös omat defensiiviset ulottuvuutensa. Kun kiintymyksen kohteet raukeavat, siitä seuraa raastavia eksistentiaalisia tunteita, erityisesti ahdistusta, mutta tietenkin myös häpeää, tyhjyyden tunnetta, syyllisyyttä ja surua. Kohteen kuvaa puolustetaan vihaisesti tai siihen itseensä kohdistetaan raivoa. Pelkäämme muutosta ja sen kohtaamista, samalla kun kadehdimme niitä, jotka ovat saavuttaneet tai saaneet pitää jotain, mikä on mennyt meiltä ulottumattomiin. Saatamme myös kiihkeästi halveksien torjua kiintymyksen kohteen, johon olemme tietämättämme kiinnittyneitä, mutta jota emme saavuta syystä tai toisesta.

Toivo sielunenergiana

Ihmisessä elää myös jatkuvasti uusiutuva toivo. Siksi sitäkin voidaan pitää sielun funktiona, sielunenergiana ja lainomaisena ilmiönä. Toivo suuntautuu yleensä tulevaisuuteen ja kohdistuu joihinkin päämääriin, joten se on luonteeltaan tahdonomainen, vaikka sekin kietoo piiriinsä monia sielunaiheita. Sanalla toive ilmaistaan tarkemmin määriteltyä toivoa.

Ilman toivoa ihmisen on vaikea elää. Ilman sitä hän joutuu epätoivoon, mikä sekin on tietenkin elämässä luonnollista ja usein kehitykselle välttämätöntä. Toivon energeettistä toimintaa kuvastaa kuitenkin se, että se pyrkii aina uusiutumaan; meissä viriää yhä uudelleen uusi toivo, se hakee aina uusia kohteita, ja näin persoonallisuutemme rakentuu siltä osin uudelleen.

Toivon ja toiveen kohteet ovat tietenkin tärkeitä persoonallisuuden ilmeelle; ne ovat osa meille luonteenomaista sielunsisäiltä, ts. persoonallisuutemme rakennusaines. Vaikka ne kytevätkin sisäisyydessämme, ne ovat yleisluonteeltaan projektii-visia sielunilmiöitä. Toivossa on jotain elämyksellisesti suoraviivaista ja viitoittavaa verrattuna rakkauden täyttävään ja uskon levymäisesti vankentavaan luonteeseen. Nämä rakentavat sielunenergiat aina keskittävät ja pelkistävätkin sisäistä kokemustamme, mutta toivolle on erityisen ominaista säteen- tai pisteenomainen pelkistyneisyys.

Toivo virittää elämäämme toiminnallisesti. Senkin alkuperä on hyvin syvällä inhimillisessä tiedottomassa sielussa, ja aivan ilmeisesti meillä on myös sellaisia tiedottomia toiveita, jotka voivat olla ristiriidassa tietoisten toiveittemme ja käsitystemme kanssa. Pinnallinen toivo voi peittää syvempää ja torjuttua toivetta.

Tahtoidentiteetti

Toivo liittyy yleensä kiinteästi tahtoidentiteettiin, ts. niihin pyrkimyksiin, joihin olemme elämässä syvimmin kiinnittyneet. Näin toivo toimii tahdon alueella minuuden suojana, joka ylläpitää ja yksinkertaistaa elämäämme. Tiedottomiin sielunmuodosteisiin

on usein latautunut myös toivoa olemassa olevista tai tulevista asiantiloista. Näin monet sielunmuodosteet — nekin tietysti jotka heijastuvat tietoisessa kokemuksessa — ovat toiveenomaisia.

Usein identiteettiä luo vahvimmin se, että persoonallisuus sitoutuu johonkin toiminnan ja pyrkimyksen suuntaan. Omista syvimmistä tavoitteistaan luopuminen on kuin luopuisi itsestään, elämänsä tarkoituksesta. Koska kunnianhimoiset toiveemme elämästä voivat olla kyseenalaisia, on hyvä, että myös ajoittain järkytymme niiden vuoksi.

Ihminen omaksuu suuren osan tahtonsa suunnasta ympäristön malleista ja sen luomista mahdollisuuksista. Toiveiden ja unelmien liike on hyvin arkipäiväinen ilmiö ihmisen sielussa. Tuskallista on tietenkin joutua kokemaan ristiriitaa omien toiveidensa ja elämän todellisuuden välillä esimerkiksi kohtalon ankaruuden tai toiveiden kohtuuttomuuden tähden. Selkeä ja vapaa toivo on merkittävä elämää kantava energia. Toisaalta on luonnollista, että toivo liittyy monin tavoin yksilön muuhun sielulliseen tilanteeseen, jonka virittävät yksilön narsistiset tarpeet.

Luonnollista on sekin, että toiveisiimme kietoutuu narsistisia liiallisuuksia, jotka eivät millään ota täytyäkseen ja täytyessäänkin hyvin usein väljähtyvät ja luovat tyhjyyden ja epäonnistumisen tunnetta elämään. Tällainen narsismimme voi olla hyvin kiusallista ympäristöllemme. Toiveissamme emme halua aina nähdä, mikä on totuus itsestämme tai läheisistämme ja ympäristöstämme, vaan haluamme jatkaa ehkä katkeraan kriisiin asti väärän kuvitelman varassa.

Defensiiviset voimat kiinteyttävät ja suojaavat itsellemmekin salaisia toiveita. Defenssien murtuessa joudumme kohtaamaan monia raskaita tunteita: häpeää, syyllisyyttä, ahdistusta, surua, tyhjyyttä ja huolen tunnetta. Elämämme on usein kiikkumista narsistisen pöyhkeytemme ja raastavien, mutta herättävien tuntemusten välillä. Usein narsistiset unelmat vääristävät tai ainakin sumentavat käsitystämme omasta roolistamme. Vaikka

olisimme ulkoisesti vaatimattomia ja hyväntahtoisia, voi tiedoton sielumme olla tosiasiassa hyvin pöyhkeä ja pöhöttynyt.

Mielen eheys

Mielemme eheyteen vaikuttavat lukuiset seikat. Tämän luvun alussa mainitsin pyrkimykset, joita voi yleisesti kutsua arvosuuntautuneiksi mielentiloiksi. Jos mieli ja minuus jaksaa pysyä niissä kohtuullisesti kiinni, se merkitsee usein riittävän todellisuudentajun säilymistä. On tietenkin selvää, että arvot ja ihanteetkin voivat olla väärin korostuneita, mutta silloin mielen selkeys onkin joiltain osin hämärtynyt. Yksi puoli mielen tasapainon horjumista on rehellisyyden, johdonmukaisuuden, huomiokyvyn ja muiden inhimillisesti arvokkaiksi katsottujen pyrkimysten heikkeneminen.

Jos yksilö jaksaa pitää edellä mainituista arvoista kiinni, hän voi kestää suuriakin tiedottoman sielunelämän paineita. Toisaalta on varsin luonnollista, että saatamme jaksaa pitäytyä arvoihin vain jollakin elämämme tai sisäisen toimintamme alueella, mutta emme kaikessa. Emme ole useinkaan valmiita myöntämään rehellisesti kaikkia asioita tai sielunliikkeitä — emme edes suostu niitä huomaamaan, vaikkemme ole tietoisia torjunnastamme. Vaikka ihmisellä on tämänkaltaisia "pimeitä läiskiä", se ei sinänsä merkitse suoranaista uhkaa mielenterveydelle, pikemminkin on kyse tavanomaisesta inhimillisestä rajoittuneisuudesta.

Ihminen ei suinkaan tietoisesti hallitse sielundynamiikkaansa, vaan on jossain mielessä sen armoilla, niin kuin yleensäkin elämän armoilla. Minuus voi kohdistaa uudistavaa painetta sielun sisältöihin, jos se on herännyt tähän pyrkimykseen. Yleisesti ajatellen ihmisen sielu on rakentunut ilman hänen tietoista myötävaikutustaan, ja ajoittain hän kokeekin suurta avuttomuutta sielunsa tilasta.

Mielen eheyteen vaikuttavat todella monet sielunilmiöt, esimerkiksi edellä kuvatut usko, rakkaus ja toivo. Ne on syytä ymmärtää aidosti dynaamisiksi ja — suorastaan minuudesta riippumattomasti — aina toteutumistaan hakeviksi voimiksi.

Niillä on monet ilmentymänsä ja yhteytensä, mutta olennaista on se, että ne kokoavat persoonallisuutta tiettyjen aiheiden ympärille. Tällöin ne vaikuttavat ristiriitaisesti minuuden vapauteen nähden, ja näin erityisesti yhdessä defensiivisten tunteiden kanssa. Usko on painottuneesti sisäistävä tunne, rakkaudessa korostuu vastavuoroisuus ja toivossa on aina jotain projekteivista.

Itserakkaus

Käsitteellä itserakkaus on huono kaiku, koska se yhdistetään yleensä omahyväisyyteen. Kuitenkin ihmisen sielunmaisemassa on rakkauden energia ja se näyttää kohdistuvan myös yksilön itseensä (rakkauden kaksisuuntaisuus). Itserakkaus, omaan miinaan kohdistuva rakkaus, voidaan käsittää myönteiseksi, kun se ajatellaan puhtaaksi sielunvoimaksi erillään narsistisista tarpeista (esim. itsevoitelusta). Kristillisessä käskyssä "Rakastakaa lähimmäisiänne niin kuin itseänne" ilmeisesti oletetaan, että yksilöllä on taipumus rakastaa itseään ja usein enemmän kuin lähimmäisiään. Rakkauden käsky vaatii tässä suhteessa tasa-puolisuutta.

Kun ihminen näyttää lakkaavan rakastamasta itseään ja ajautuu itsetuhokäyttäytymiseen, ehkä itsemurhaankin, on yleensä kyse siitä, ettei hän kestä jotain puolta itsessään tai elämässään, esimerkiksi joitakin tuskiaan, vaivojaan, vajavuut-taan tai kypsymättömyyttään. Se murtaa tavallaan yksilön itse-rakkauden tai rakkauden elämään. Silloinkin hän säilyttää – ehkä nimenomaan usein hyvin narsistisen – itserakkauden, vaikei hän ehkä ole siitä tietoinen, ja päättää ehkä ratkaista elämänsä itse.

Tyytyväisinä aikoina ihminen aivan ilmeisesti rakastaa sekä itseään että olemassaoloaan, ainakin riittävästi työntääkseen syrjään mahdolliset ikävät ilmiöt. Tällöin hänen on myös hel-pompi rakastaa muita, eikä näin ymmärretty itserakkaus usein-kaan näytä arveluttavalta. Yksilön ei tietenkään tarvitse – eh-kei kuulukaan – olla ihastunut oman olemuksensa piirteisiin, vaan hän voi rehellisesti – ja ehkä surullisesti – myöntää

oman persoonallisuutensa vajavuudet ja kypsymättömyydet. Niitähän kuitenkin jokaisessa yksilössä riittää, ihmisen aseman ja olemuksen vuoksi.

Rakkaus on kuitenkin energia, joka on riippuvainen ympäristöstä. Itseään ja muita kykenee rakastamaan vain sellainen yksilö, joka on itse kokenut rakkautta. Kun saamme osaksemme rakkautta, luomme mieleemme rakkauden täyttämiä edustuksia, kuvia. Lapsuus on tässä suhteessa erityisen merkityksellistä aikaa. Rakkauden energian tiedostaminen voi antaa aihetta pyrkiä sen kasvattamiseen.

Itseluottamus

Itsensä hyväksyminen, hyvänä pitäminen ("itserakkaus") on osa yksilön itseluottamusta. Sanalla itseluottamus on yleensä ilmaistu hyvin laajaa kokonaisuutta, johon liittyy itsensä hyväksymistä, uskoa omaan merkitykseen ja omiin mahdollisuuksiin, vahvaa toivoa, "itsetoivoa". Rajatummin itseluottamuksen voi katsoa merkitsevän nimenomaan uskoa itseen, omaan persoonallisuuteen ja sen sisältöihin, käsityksiin, lahjoihin, mahdollisuuksiin jne.

Itseluottamus merkitsee kyllä myös kykyä luottaa toisiin ihmisiin ja kykyä arvioida asioita vapaasta näkökulmasta. On tietysti olemassa väärää narsistista itseluottamusta, joka sivuuttaa muut ihmiset. Heikko itseluottamus voi heijastua uskon puutteena toisiin ihmisiin eikä vain ilmetä uskon puutteena omaan itseen. Itseluottamus on kuitenkin ilmiö, jonka kuuluu ajoittain myös horjua, koska sillä – niin kuin muullakin uskolle, johon se on usein liittynyt – on narsistisia yhteyksiä.

Myös luottamus on energia, joka on riippuvainen ympäristöstä. Ympäristön luottamus herättää itseluottamusta ja luottamusta yleensä. Tällöin tietysti lapsuuden kokemukset vaikuttavat paljon näiden syntyymiseen. Itseluottamuksen käsite sisältää yleensä myös tulevaisuuteen suuntautuneen toivon, "itsetoivon", joka sekin riippuu niistä kokemuksista, joita yksilöllä on asioiden kulusta, tulevaisuudesta ja mahdollisuudesta luottaa niihin. Varsinkin lapsi ikään kuin vetää luottamuksen, rakkauden ja

toivon pois maailmasta ja sen kohteista, jos hän joutuu näissä suhteissa pettymään.

Ankarat sielunvoimat

Ihmisellä on syvä kaipaus tai paine luottamukseen, rakkauteen ja toivoon. Nämä sielunvoimat voivat osoittautua jossain elämänvaiheessa hyvin ankariksi ja aiheuttavat voimakkaita prosesseja. Tyynemmissä elämänvaiheissa ne ovat vakiintuneita ja selkeyttäviä sielun virtoja. Elämän koettelemusten kautta ja sisäisen tilanteemme oivaltaen voimme lähestyä näiden voimien puhdasta alkua, jolloin ne osoittautuvat sekä vapauttaviksi että syvästi sisäisyyttämme tyydyttäviksi.

Esimerkiksi rakkauden ankaruus voi tulla esiin yllättävässä rakastumisessa. Rakkauden – ja muun sisäisen – kaipauksen syvyys on usein itseltämme peittyneet, ja se saattaa avautua yllättävän voimakkaasti. Kehitysvaiheemme ehkä vaatii sen uutta tuleamista. Sen voimasta tuntuvat lähtevän liikkeelle kaikki tiedottomaan kätkeytyneet raastavat tunteet ja torjutut sielunaiheet. Rakastuminen voi aiheuttaa hyvin myrskyisiä elämänvaiheita. Tämä osoittaa, kuinka syvästä ja merkittävästä sielunenergiasta on kyse.

Onkin sanottu, että rakkaus on lyhin tie tiedottomaan sielunelämään. Se nostaa pintaan eksistentiaaliset ja defensiiviset tunteet, joita joutuu selvittämään. Hyvin tyypillistä on esimerkiksi ankara mustasukkaisuus (kateuden metamorfoosi), vaikkei yksilö olisi aikaisemmin erityisesti kärsinyt tästä tunteesta. Usein rakkaus näyttäytyy tällöin hyvin kauniina ja oma kypsymättömyytemme ja muu vajavuutemme voi sen rinnalla näyttää avuttomalta. Näin rakkaus opettaa yksilölle riippuvuutta, haa-voittuvuutta ja vajavuutta. Silti rakkaus voi olla suhteellisen nopeastikin ohimenevää.

Vastaava ilmiö voi tapahtua myös uskossa. Uskon ehdottomuus (hyvin tyypillisesti esim. uskonnollinen usko) laukeaa esiin arvaamattoman ehdottomasti, ehkä kohdistuen joihinkin erityisiin uskon sisältöihin, mutta paljastaen myös puhtaan uskon vaativan voiman. Ehkä näin voi sattua myös toivon kohdal-

la, vaikka usko ja toivo yhdistyvätkin usein mielessämme ja kielessämme.

Kypsymisen paradoksaalisuus

Sielustamme kumpuavien rakentavien voimien merkitys kasvaa sitä mukaa, kun jaksamme riisuutua kaikesta turhasta, joka niihin on kietoutunut. Meidän saattaa olla vaikea myöntää loppuun asti esimerkiksi tietämättömyyttämme, ymmärtämättömyyttämme ja osaamattomuuttamme; mutta erikoisella tavalla – sielunelämä on todella paradoksaalista – sisäinen vankkuutemme kasvaa sitä mukaa, kun jaksamme puutteemme tunnustaa. Tämä osoittaa, että nämä rakentavat voimat ovat jotain alkuperäisempää kuin ne satunnaiset sisällöt, joihin ne ovat kiinnittyneet.

Viitteet

1. Psykologisessa ammattikielessä todellisuudentajua kutsutaan mm. realiteettitehtäviksi.
2. Ks. edellä luku 12, s. 108, luku 17, s. 158 ja luku 20, s. 180.
3. Vrt., mitä olen aikaisemmin esittänyt luvussa 12, s. 116.
4. Tietämisen näkemyksellistä luonnetta olen käsitellyt luvussa 10, s. 72, odotusmielikuvia puolestaan luvussa 11, s. 93.
5. Ks. tarkemmin identiteetistä yleensä ja ajatusidentiteetistä ISO, s. 114-120.
6. Rakkaus ja kiintymys voidaan käsitteellisesti erottaa toisistaan, jos niin halutaan, samoin kuin usko ja luottamuskin. Tässä en kuitenkaan hahmotta niitä erilleen, vaan oletan niiden pohjautuvan samaan perusenergiaan.
7. Perusliittymän käsitteestä ks. tarkemmin IK, s. 202.

28. Tiedottomat sielunmuodosteet

Edellä olen usein käyttänyt käsitettä sielunmuodostelma. Olen myös viitannut siihen, miten tällainen ilmiö on rakentunut. Seuraavassa tuon lisäainesta kysymykseen, kuinka sielunmuodostelmat syntyvät.

Tiedoton sielunelämä

Syvä ja arvoituksellinen ihmisen olemusta koskeva kysymys on se, miksi ylipäätään on tiedotonta sielunelämää; miksi kaikki ei voisi olla avointa ja tietoista.¹ Sielumme on jakautunut ikään kuin kahteen osaan. Edellä olen eri puolilta kuvannut sielun kaksijakoisuutta, sen jännitteitä ja ristipaineita.

Ihmisyksilössä saattaa havaita kirkasta ja pyyteetöntä hyvyyttä, kun kiinnittää huomionsa ihmisen tähän puoleen. Tämä vaikutelma voi joskus olla hyvin voimakas ja hämmentävä, lohduttavakin. Jos kuitenkin katsoo yksilöä toiselta puolen, näyttää ihmisen hahmo jokaisessa yksilössä olevan pahasti rikki ja kyseenalaisten voimien välikappaleena. Tämäkin näkyy usein hyvin räikeästi. Ihmisen hyvyys on ainakin rajoittunut niihin puitteisiin, jotka kätkeyty sielu luo ja suo. Näissä rajoissa se voi elää valaisevaa elämää.

Jos ihmisen defenssit toimivat hyvin, hän näyttää ehjältä, koostuneelta ja tasapainoiseltakin. Hän on sulkenut ehkä suuriakin osia sielustaan kohtaamattomuuteen ja käsittelemättömyyteen. Defenssien paradoksaalisuus on siinä, että ne toisaalta ovat näin suojanneet elämää rajoittamalla sitä. Vain defenssien murtuessa avautuu uutta tietoisuutta, joka herättää eksistentiaaliset tunteet. Jos ihmisellä on heikot defenssit, hän on aina auki maailmalle ja voi tuntea olevansa avuton sen edessä ja kärsiä tästä tilanteesta. Lopulta avoimuutta voinee kuitenkin pitää arvona ja päämääränä.

Toisaalta ihminen vaikuttaa ajoittain täysin voimattomalta hallitsemaan tiedotonta sieluaan ja siinä vaikuttavia muodostelmia. Juuri sielunsa kanssa yksilö joutuu kamppailemaan, vaikka kamppailua monesti — osaksi näennäisesti, mutta usein niin

todellisesti – käydään toisten ihmisten kanssa. Tiedoton sielunelämä näyttää olevan aina varsin ratkaiseva ihmisen elämässä.

Tietoisuuden asteet

Tiedottomuutta on hyvin monenlaista. On pelkkää huomaamattomuutta, joka voi korjautua sillä, että saamme aiheen kiinnittää huomion johonkin toimintaamme tai asenteeseemme. Tätä on joskus kutsuttu esitietoiseksi. Huomaamattomuutta ja urautumista elämässä on paljon. Tällöinkin taustalla voi tietysti olla tiedottomia motiiveja. Mutta on myös syvästi tiedottomia sieluntiloja ja sielunmuodosteita, jotka eivät ehkä tiedostu koskaan.

Jostain syystä ihminen kätkee ja joutuu kätkemään sielunaiheita. Ilmeisesti tiedottomaan torjuminen suojelee ihmistä, vaikka torjutut sielunaiheet voivat myöhemmin osoittautua elämää vaurioittaviksi. Kuitenkin näin torjutaan myös turhaan. Elämän jossain vaiheessa voi tulla välttämättömäksi saada suhde vaikeuksia aiheuttavaan sisäiseen tekijään.

Koska ihmisen tiedottoman sielun keskellä on ns. narsistinen (patologinen) ydin, voisi ajatella, että ihmisellä on myös tiedoton tarve peittää kyseenalaiset ja kaoottiset sielun kerrokset.² Tämähän on tavanomaista arkisessa elämässä; häpeämme tuoda julki kaikkea sitäkään, minkä olemassaolon tiedämme. Tämä liittyy kysymykseen moraalista ja ylimitästä.³ Mielen ja sielun välillä näyttää olevan kuin suhteellisen kiinteä muuri, vaikka se läpäisee tiedottoman paineita luoden mielen rajaehdot.

Sen yhteyteen, minkä koemme erityisen tietoiseksi, liittyy kokemus minuudesta. Sielunelämä on tiedotonta juuri minuuden näkökulmasta. Ilman minuutta tuskin voisi puhua tietoisesta tai tiedottomasta. Minuuden käytössä oleva tiedostamisen funktio on ilmeisen kaksisuuntainen: tietoisuus minästä (tietoisuus sellaisenaan) ja tietoisuus kohteesta toteutuvat yleensä yhtä aikaa.⁴

Lapsen olemus ja asema

Tiedottoman sielunelämän tärkeiden rakenteiden ajatellaan muodostuvan lapsuudessa. Tämä johtuu lapsen kehitysvaiheesta ja lapsuuden asetelmasta, ts. lapsen asemasta yleensä ympäristöön nähden ja kunkin lapsen yksilöllisestä tilanteesta. Hän ei voi ymmärtää sitä, mikä häntä ympäristössä kohtaa, eikä hän voi sitä valita. Näin lapsi joutuu torjumaan sen, mitä hän ei pysty käsittelemään. Tällaisen torjuntatavan täytyy olla lapsessa valmiina. Hän osaakin erikoisella tavalla katsoa ohi ja sivuuttaa asioita, joita hän ei jaksa kohdata. Toisaalta lapsi on kyllä myös suojattoman avoin ympäristölle.⁵

Usein tiedottomien sielunrakenteiden muodostuminen selitetään viettien ja ympäristön välisistä ristiriidoista käsin.⁶ Selvää on, että lapsessa elää ja kehityksen kuluessa herää monenlaisia yllykkeitä suhteessa ympäristöön. Osaksi nämä voitaisiin tulkita biologisiksi välttämättömyyksiksi, jotka takaavat lapsen säilymisen hengissä. Kuitenkin myös narsistiset tarpeet alkavat herätä lapsessa, ja ne omalta osaltaan voivat vääristää lapsen kokemusta, hänen kieltäytyessään näkemästä sellaista, mikä on näille ja muille inhimillisille tarpeille vastakkaista.⁷

Lapsi on jo ihminen, omalla yksinkertaisella tavallaan, niin että inhimillisten perustekijöiden havaitseminen hänessä on helpompaa kuin monimutkaisessa aikuisessa. Lapsessa ilmenevät avoimesti ihmisen perustarpeet ja kokemuksen perusulottuvuudet. Periaatteessa samat asiat ovat olemassa myös aikuisessa.

Lapsen hyvyys

Saattaa olla kuitenkin paha erehdys tarkastella lasta – ja ihmistä yleensä – vain viettien tai narsististen tarpeiden näkökulmasta, ts. suhtautua ihmiseen vain biologisena olentona tai muuten kyynisesti. Ihmisessä ovat jo varhaisesta lapsuudesta lähtien läsnä myös inhimilliset korkeammat funktiot, vaikka ne ovat vielä eriytymättömät ja jäsentymättömät. Toisaalta monet raastavat sielunvoimatkaan eivät ole vielä heränneet täyteen voimaansa, joten se inhimillinen hyvä, joka lapsessa elää, pää-

see vaikuttamaan, vaikkakin kokonaisvaltaisen jäsentymättö-
mästi.

Lapsella näyttäisi olevan suuri valmius luottamukseen, rak-
kauteen ja toivoon, varsinkin jos hän kohtaa näitä asioita ympä-
ristössä, jolloin ne alkavat herätä hänessäkin. Lapsi on itse
asiassa täynnä uskoa, toivoa ja rakkautta; se on hänen luonnol-
linen suhteensa todellisuuteen. Samoin hän on jo valmis moniin
muihin inhimillisiin korkeampiin funktioihin, kuten kunnioituk-
seen, uteliaisuuteen, ihmettelyyn, kiinnostukseen, innostukseen.

Lapsi ottaa myös erittäin herkästi eläytyen vastaan — vaik-
ka omalla lapsenomaisen kokonaisella tavallaan — totuuden,
kauneuden ja hyvyyden vaatimuksen; nämä arvothan tulevat
esiin mm. saduissa, mutta tietysti läheisten aikuisten suhteessa
lapseen ja maailman asioihin. Lapsi tavoittaa luonnostaan myös
myötätunnon ja säälin. Kyse ei ole vain suggestiosta vaan inhi-
millisten potentiaalien heräämisestä. Näiden potentiaalien he-
rääminen — ja näin koko lapsuus — vaikuttaa ihmisen "kor-
keamman" puolen kehitykseen ja vankentumiseen.

Erytyisesti on mielestäni painotettava sitä, että lapsi on
valmis luottamaan hyvään, rakastamaan ja toivomaan hyvyyttä.
Hänessä ei siis ole vain psykodynaamista painetta luottaa ympä-
ristöönsä ja sen ihmisiin. Lapsessa herää näin alustava — ehkä
myöhemmin tietoiseksi kehittyvä — mahdollisuus pyrkiä hyvään
ja ylläpitää sitä. Uskon, rakkauden ja toivon funktiot toimivat
siis ihmisessä hyvin monella tasolla.

Lapsen elämän avoimuus, viattomuus ja aurinkoisuus joh-
tavat hänen luonnollisesta heräämisestään inhimillisesti hyviin
asioihin; siksi lapsi vaikuttaa usein herkistyttyvästi ja puhuttele-
vasti aikuisiinkin. Mutta koska ihmisen kehitys edellyttää aina
ympäristöstä tulevaa herätystä, ei inhimillinen hyvä herää ja
säily lapsessa, jos hän ei saa näitä asioita läheisiltään. Luotta-
mus, rakkaus ja toivo syntyvät ja voimistuvat suhteessa ympäris-
töön, vastauksena ympäristön toimintaan.

Tiedottoman sielunelämän muodostuminen

Tiedottomien rakenteiden muodostumisessa tulisi ottaa huomioon myös ihmisen "korkeampi" sielullis-dynaaminen olemus. Aivan ilmeisesti lapsi haluaa säilyttää monella tavalla "hyvän" suhteen todellisuuteen; ihminen on hyvään kurkottava olento.⁸ Lapsi kaipaa hyvää ja haluaa pitää sitä yllä. Vähin erin hän rakentaa tietysti myös hyvää kuvaa itsestään ja läheisistään; tällöin ottavat jo narsistiset voimat osansa kehittyvästä yksilöstä.

Maailma kolhii lasta ja on tietenkin myös ristiriidassa hänessä heräävien yllykkeitten kanssa. Silti lapsessa toimii myös se automatiikka, että hän haluaa rakentaa uskoa, rakkautta ja toivoa suhteessaan ympäristöön ja niihin aineksiin, jotka hän sieltä omaksuu, olivatpa ympäristö ja sielunaineokset lähes minikäläisiä tahansa. Osaksi juuri säilyttääkseen hyvän lapsi torjuu uhkaavan kokemuksen ulottuviltaan.

Mukaan tulee myös halu olla hyväksytty, halu säilyttää asemansa suhteessa vanhempiinsa ja sisaruksiinsa ja halu hallita ympäristöään omien toiveidensa suunnassa. Oman hyvän – joskus todellisemmän hyvän – ja ympäristön hyvän välillä on ristiriitaa. Lapsi "tietäisi" kyllä sisimmässään, mikä on todellista hyvää, mutta sitä ei ympäristö koskaan yksinomaan ilmennä. Näin ympäristön paine, rakenne ja mahdollisuudet alkavat heijastua lapsen käyttäytymiseen, sen valikoitumiseen ja muotoutumiseen.⁹

Kun lapsi rakentaa suhdettaan ja persoonallisuuttaan mm. hyvän sekä luottamuksen, kiintymyksen ja toiveen aineksille, hänen pitää torjua ja katsoa ohi sellaisia asioita ja kokemuksia, jotka joutuvat näiden voimien kanssa ristiriitaan; ne on ts. työnnettävä tiedottomaan. Samalla hän sulkee tiedottomaan myös monia tunteita (esim. vihaa, pelkoa, häpeää); se on ikään kuin hinta siitä, että ristiriitaiset ainekset saadaan syrjään.

Defenssit

Sielunmuodosteet paketoituvat tiedottomaan keskeiseltä osin juuri defensiivisten tunteiden vaikutuksesta. Tämä ei tarkoita sitä, että yksilö – varsinkaan lapsi – olisi tietoinen näiden voimien työstä sielussaan. Defensiiviset tunteet painavat tiedottomaan kokemuksia, ihmissuhdekuvioita jne. Näin ne sitoutuvat näihin kokemusten synnyttämiin muodostelmiin, ja jos nämä muodostelmat alkavat nousta joskus pintaan, silloin joutuu kohtaamaan myös defensiiviset tunteet. Koska torjunnan kohteina on usein juuri eksistentiaalisia tunteita, pyrkivät nekin tällöin tietoisuuteen.

Defensiiviset tunteet itsessäänkin ovat uhkaavia tuoda esiin tai edes kokea ympäristöstä tulevien paineiden vuoksi. Tyypillistä on esimerkiksi vihan tunteen uhkaavuus sinänsä, koska ympäristö ei suostu ottamaan vastaan vihaa ja tuomitsee sen (usein tiedottomasti pelkää sitä). Tällöin pelko muuraa vihan tunteen pois näkyvistä tiedottomaan sieluun. Itse pelkokin on – paradoksaalisesti ja kehämäisesti – pelottavaa monesta syystä, esimerkiksi itsehallinnan ja sosiaalisen hyväksymisen näkökulmasta. Kolmas defensiivinen perustunne kateus kiistää jonkin elämänasetelman arvon suhteessa muiden ihmisten elämänasetelmiin.

Tavallaan ihminen on terve, jos defenssit toimivat hyvin. Kaoottiset eksistentiaaliset tunteet pysyvät tällöin ikään kuin uomissaan, ovat saaneet rajatun ja ohjatun sisällön. Niillä on omat jäsenytyneet ja sosiaalisesti järkevät kohteensa. Terve on rajattu, sairas murtunut.

Ympäristön omalaatuisuus

On selvää, että jokaisen kasvuympäristö on omalaatuinen ja erityinen; koskaan se ei ole esimerkiksi ihanteellinen – jos ihanteellista täydellisyyttä ja sen ehtoja voidaan edes vakavasti ajatella. Ympäristön ihmiset ovat omalaatuisia, ja heidän väliset suhteensa aina jotenkin ainutlaatuiset. Jokaisella on ollut omalaatuiset ja ainutlaatuiset kasvattajat, yleensä omat vanhemmat. Toisaalta selvää on sekin, että toiset ympäristöt voivat olla

vaurioitavampia tai myönteisempiä kuin toiset, usein eri tavoin eri piirteissään ja yhtä aikaa molempia. Näitä ympäristön jättämiä jälkiä joudumme myöhemmässä elämässämme sitten selvittämään; ne ovat tärkeä osa persoonallisuuttamme.¹⁰

Objektisuhteet

Psykodynaamisessa ajattelussa esiintyy usein käsite objektisuhte. Se on peräisin psykoanalyysistä, jonka piirissä se ymmärretään libidon, seksuaalisen energian, kiinnittymisenä johonkin kohteeseen. Näin ajatellaan tapahtuvan jo lapsuudessa, koska lapsessa on jo orastavia seksuaalisuontoisia tarpeita. Lapsi aivan selvästi luo kiinteitä suhteita läheisiin ihmisiin, joten tässä on kyse merkittävistä energioista. Tässä tarkastelen objektisuhteiden syntyä kuitenkin toisesta, en viettiteoreettisesta näkökulmasta.

Yksilön objektisuhteiden luonteen, esimerkiksi kyvyn solumia ja ylläpitää aikuisiän ihmissuhteita, on nähty kertovan joltain yksilön sisäisestä tasapainosta. Lapsuuden objektisuhteilla ja niiden onnistumisella on ajateltu olevan erityistä merkitystä yksilön tulevalle kehitykselle ja sosiaalisille suhteille. Ilmeisesti lapsuuden suhteet jäävät elämään meissä jonkinlaisena perustana tuleville suhteille, ja joudumme selvittämään myös lapsuutemme objektisuhteita.

Edustus ja itse

Edellisessä luvussa totesin, että varsinkin rakkauden energia on kaksisuuntainen. Voidessani rakastaa jotain kohdetta, esimerkiksi ihmistä, se yleensä merkitsee myös, että näin rakastan itseäni. Kiintymyksen kaksisuuntaisuudesta johtuu tällöin, että mieleeni muodostuu myös kuva, nimenomaan energeettinen kuva rakkauden kohteesta. Sitä kutsutaan psykodynamiikassa usein representaatioksi eli edustukseksi. Näin jokin kohde on edustettuna sielunelämässä, ja monesti hyvin vaikuttavalla tavalla.

On selvää, että samalla tavoin vaikuttavat myös muut rakentavat energiat, nimittäin usko ja toivo. Itse asiassa juuri usko on siinä mielessä sisäistävä sielunenergia, että se jollaisenaan, energeettisen luonteensa mukaisesti, luo mieleen aina jonkinlaista edustusta, uskon sisältöjä. Kun uskon ja luottamuksen kohteena on ihminen, syntyy siitäkin dynaamisesti vaikuttava kuva ihmisen mieleen. Ehkä näin tapahtuu jossain määrin aikuisuudessakin, mutta lapsuuden avoimuuden ja esteettömän antautumisen aikana näistä kuvista tulee merkittäviä sisäistäviä organisoivia voimia.

Vastavuoroinen kiintymyksen energia ei niinkään luontevasti muodosta edustusta kuin usko. Pölkistyneimmillään vastavuoraisuus merkitsee taipumusta jatkuvasti uusia kosketus kiintymyksen kohteeseen kohtaaminen, kun taas luottamus merkitsee luonnollisemmin pitkäaikaista sisäistystä. Mutta on varsin tavallista, että nämä voimat toimivat yhtä aikaa ja kiinnittyvät voimakkaastikin samaan kohteeseen. Meillä on painetta luottaa kiintymyksen kohteeseen. Samoin on luonnollista, että kiintymyksen kohde idealisoidaan, ja näin siitä tulee persoonallisuuden tärkeä rakennusaines.

Koska merkittäviin edustuksiin liittyy myös toivoa, voi sen energian nähdä toimivan edustuksen projektiivisena osana. Me kohdistamme edustuksiin toiveita, tai ne ohjaavat meidän toivomme tai toiveitamme suhteessa muihin liittyviin. Näin edustuksessa, esimerkiksi isän ja äidin kuvassa mielessämme, on luontevasti kolme komponenttia: sisäistynyt luottamus, vastavuoraisuutta tavoitteleva rakkaus ja heijastettuja toiveita. Nämä elementit varmaankin löytyvät kaikista tärkeistä ihmissuhteista.

Suhteemme edustuksiin ei kuitenkaan välttämättä ole tasapainossa, vaan jollakin osa-alueella voi olla vääristymiä. Tämä on erityisen otollinen tilanne narsististen voimien vaikutukselle. Niinpä edustukset mielessämme tai niiden muuntuneet jälkivaikutukset eivät kaikilta osin ole realistisia, vaan ahdistavia tai illusorisia. Ne voivat tällöin aiheuttaa suhteessamme ihmisiin vääristymiä, esimerkiksi kyvyttömyyttä solmia suhteita tai painetta kohdistaa niihin vääriä vaatimuksia ja odotuksia.

Edustukset voivat olla myös torjuttuja tai elämäämme lukitsevia, ahdistavia ja rankaisevia. Ne elävät meissä pitkälle aikuisikään, ehkeivät häviä koskaan täysin. Koska ne toisaalta sisältävät ylläpitävää voimaa, olisi niiden sulettava siltä osin, kun ne muodostavat kahleita. Sulamisen (neutraloitumisen) yhteydessä yksilö joutuu kohtaamaan sekä eksistentiaalisia että defensiivisiä tunteita.

Edustukset sitovat mm. juuri rakentavia sielunenergioita. Niiden tehtävä on ylläpitää yksilön elämää. Koska yksilöllä on paine hyvään, vaikka vain illusoriseen hyvään, on selvää, että lapsi vaikeissa elämänoloissa voi alkaa muodostaa esimerkiksi hyvin illusoorisia vanhempikuvia (äiti- tai isäkuvia) tai muita illusorisia, narsismin vääristämiä kuvia elämästään. Ehkeivät tällaiset edustushahmot ole koskaan kuin osaksi realistisia. Ne ovat osa yksilön myös narsistista persoonallisuuden rakentumista.

Olipa lapsen tilanne mikä tahansa, nämä tiedottomat edustukset ovat välttämättömiä lapsen elämän ylläpitäjinä, hänen avuttomassa elämäntilanteessaan. Ne kuuluvat siis lapsen elämään, mutta niiden olisi tietenkin kehityksen kuluessa menetettävä sitovuutensa ja epärealistinen sisältönsä. On myös selvää, että vanhemmat voivat omalla tavallaan, omista narsistisista paineissaan, ruokkia painostavia kuvia heistä itsestään ja elämästä yleensä.

Kun edustus on jossain määrin illusorinen, siitä sulkeutuu pois piirteitä, joita yksilö ei jaksa ymmärtää tai kohdata. Nämä piirteet, jotka rumentaisivat kuvaa jollain tavalla, eikä siinä olisi tällöin enää elämää ylläpitävää voimaa. Totuus voi olla joskus katkera niellä, mutta sen joutuvat useimmat ihmiset jossain elämänsä vaiheessa tekemään. Vanhempien kai olisi yritettävä välttää omia paineitaan olla liian hyviä lasten silmissä.

Lapsen suojaautuminen

Sisäiset suojamekanismit painavat tiedottomuuteen sellaisen aikeneksen, jota minuus ei jaksa kohdata; näin tapahtuu erityisesti lapsuudessa. Lapsi kokee monet asiat uhkaaviksi juuri siksi,

ettei hänellä vielä ole ymmärtämisen ja käsittämisen erittelevästi suojaavaa panssaria. Siksi lasta on suojeltava asioilta, joita hän ei kykene kohtaamaan, tai luotava ainakin elämänalueita, joilla hän on täysin turvassa.

Lapsi turvautuu vanhempiinsa usein täysin aukottomasti ja ehdottomasti. Jos lapsen täytyy itse tiedottomasti suojautua paljon, se muodostaa hänen minuutensa turvaksi ikään kuin kiinteään panssariin. Se puolestaan rajoittaa hänen kykyään ottaa vastaan virikkeitä ja omaksua erilaisia inhimillisiä asioita. Lapsen liittyminen ja avoimuus kärsii siitä.

Hyvin monimuotoisesti ja -tasoisesti koostuvat ihmisen sisäisen maailman perusrakenteet, tavallaan siis ihmisen itse, jos minä ajatellaan suhteellisen erilliseksi itsestä.¹¹ Olennainen osa itseä ovat myös ne kuvat, joita yksilöllä on itsestä. Ne voivat olla ristiriidassa todellisen itsen kanssa, ja tästä aiheutuu ongelmia. Keskeinen osa itsekuvaava ovat ne edustukset, joita syntyy lapsen antautuvasta liittymisestä läheisiin ihmisiin.¹²

Viitteet

1. Ihminen olisi tällöin ehkä jollain tavalla "viaton", kun hän nyt itseltäänkin kätkeytyne seluntiloineen ei sellainen ole. Jotain on ilmeisesti tarpeellista piilottaa piilotajuntaan, vaikka tämä kätkeyminen onkin vain pieneltä osin tietoista. Onko ihminen siis jotenkin "viallinen"?
2. Vrt. myöhemmin ns. viettipaine, luku 30, s. 315.
3. Yliminästä ks. tarkemmin luku 30, s. 319.
4. Tämä on ilmeisesti kaikkien korkeampien selunfunktioiden tunnusmerkki. Tässä mielessä tietoisuus on aina itsetietoisuutta.
5. Lapsi on tahdonomaisen avoin ympäristölle. Siksi ympäristön elämäntapa laajasti ottaen (eleet, ilmeet, kieli, sävyt, liikkeet, eleet, ilmeet, ryhti, asenteet jne.) jättävät lapsen jäljen. Lapsen tietty tahdonomainen avoimuus heijastuu tavallaan siinäkin, että pieni lapsi "katsoo syvältä"; hänen katseensaankaan ei esiinny suojaantumista eikä vilppiä.
6. Psykoanalyysi selittää lapsen kiinnittymisen maailmaan libidon avulla. Libido on seksuaalissävyyteinen elämänvoima, lapsen keskeisin perustarve.
7. Esim. hyvin epäkypsän ja holtittomasti käyttäytyvän äidin lapsi voi pitää yllä hyvin illusorista äitikuva, vaikka hän joutuisi hylätyksi. Lapsi osoittaa tällä tavoin itsevoitelun, pyyteen narsismia. On selvää, että se alkaa vääristää lapsen elämää, mutta ilmeisesti hän tarvitsee tämän kuvan, tai

ainakin sielundynamiikka tuottaa sen. Lapsen kehittymättömyys saa oras-tavat sielunenergiat vaikuttamaan hyvin yksinkertaisesti ja pelkistyneesti. Aikuisen kehittynyt sisäinen ja ulkoinen elämä antaa sisäisille ylykkeille aivan toisenlaisen ja monipuolisemman toiminta-alueen. Lapsuudessa voivatkin suhteet vääristyä jotenkin pelkistyneesti ja ihmisen eksistenssin perusolottuvuuksilla.

8. Lapsi haluaa säilyttää inhimillisen hyvän. En pyri tässä määrittelemään sitä, mitä inhimillinen hyvä on. Ehkä ihmisillä on siitä erilaisia käsityksiä, mutta todennäköisesti kokemuksen tasolla vallitsee melko suuri yksimielisyys. Ymmärrys inhimillisestä hyvästä ja suhde siihen on jotain, joka kehittyy meissä kaiken aikaa. Myös lapsen maailman inhimillistä hyvää on vaikea määrittää, mutta siinäkin on olemassa jokin kokemudyin, jota voi yrittää tavoittaa yhä täsmällisemmin. Inhimillinen hyvä on kuitenkin ilmeinen tosiasia, jota ihminen aina kaipaa ja tavoittelee.
9. Lapsen on toki syytä kokea pettymyksiä silloin, kun hänen vaatimuksissaan, oikuisaan ja toiveissaan on jotain narsistista liiallisuutta. Varmaankin lapsen sisin tietää, mikä on todellista hyvää, eikä pane pahakseen kohtuullista pettymystä, jonka syyt ovat kyseenalaiset.
10. Psykologiassa esiintyy usein käsite perusluottamus. Päällisin puolin tämä näyttäisi viittaavan uskon ja luottamuksen energioihin. Näin varmasti onkin. Kun ympäristön käyttäytyminen herättää ja ylläpitää luottamusta, lapsi vastaa siihen luomalla luottamusta sisimpäänsä. Ihmisyksilö on monin tavoin ympäristön armoilla, ja hänen kehityksensä edellyttää ympäristöstä tulevia virikkeitä. Esimerkiksi vanhempien toiminta on yleensä luottamusta herättävä virike. Näin syntyy osa perusluottamusta ja itse-luottamusta. Perusluottamuksen käsite kattaa aivan ilmeisesti myös ympäristön osoittaman kiintymyksen, joka ei käytännössä olekaan erillään esimerkiksi ympäristön osoittamasta huolenpidosta. Kiintymyksen osoitukset herättävät lapsessa kiintymyksen ja itseluottamuksen ("itserakkau-den"), ja se luo osan perusturvallisuutta. Sama koskee myös toivoa. Jos elämä on osoittanut luotettavuutta ja kohtuullista jatkuvuutta eikä muutoinkaan tulevaisuuteen kohdistuvaa pelkoa ole ollut liikaa ilmassa, silloin ilmeisesti myös toivo voimistuu ja säilyy lapsessa. Se on osa hänen perusluottamustaan ja -turvallisuttaan.
11. Ks. tarkemmin itsen ja minän erottamisesta ISO, s. 114-120.
12. Psykologiassa näistä ilmiöistä puhutaan usein englantilaisilla sanoilla self ja self image. Ne ovat jollain tavalla yhteydessä myös kuvatajuntaan, ks. luvun 10 viite 30, s. 81.

29. Ihmisen kehitys ja kriisit

Ihmisen elämää näyttävät vaivaavan monet psyykkiset ongelmat; vakavia taudinkuvia ja lievempiä häiriöitä on monenlaisia. Ihminen voi menettää pysyvästi mielenterveytensä, mutta erityisen tavallisia ovat erilaiset ajoittaiset vaikeudet ja kriisit. Yksilö joutuu silloin tällöin vaikeuksiin itsensä ja ympäristön kanssa; tämä näyttää olevan suorastaan lainomaista ihmiselle ja hänen kehitykselleen. Se miksi vaikeudet ovat väistämättömiä, on perimmältään syvä ihmisen olemusta ja asemaa koskeva sekä psykodynaaminen että metafyyminen kysymys.

Elämän asetelmat

Edellä on useaan kertaan viitattu lapsuuden merkitykseen ihmisen kehityksessä. Suojattoman olemuksen vuoksi lapseen piirtyy ympäristön jälki jokseenkin esteettömästi. Jälki on monentasoinen, esimerkiksi sekä psykodynaaminen että kulttuurinen. Lapsen alusta alkaen yksilöllistä tapaa vastata ympäristön virikkeisiin ei tule sitäkään unohtaa; myös yksilöllisyys vaikuttaa paljon. Ihminen on jo syntymässään monin tavoin yksilöllinen, sielulliselta ja henkiseltä rakenteeltaankin. Yksilöllisyyttä muokkaavat vielä yksilölliset elämäkokemukset.

Lapsen vaikuttavat kielteiset tekijät voivat olla avoimesti nähtävissä: esimerkiksi väkivaltaa, ivaa, vähättelyä, heitteillejättöä, välinpitämättömyyttä, syrjintää. Monet vaikuttavat tekijät eivät kuitenkaan ole aina esillä avoimesti, esimerkiksi vanhempien tai muiden tärkeiden henkilöiden välisissä suhteissa, vanhempien elämänasenteissa. Lapsi, joka on jo sinänsä altis kaikenlaiselle auktoriteetille, omaksuu huomaamatta asenteita ja käyttäytymistapoja.

Psykodynaamisesti monisäikeisempiä, vaikka ehkä vaikuttavampia, ovat tekijät, jotka johtuvat hoitavien henkilöiden omasta kypsyttämättömyydestä. Tätä kypsyttämättömyyttä on aina ja monenkirjavasti olemassa. Esimerkiksi vanhempien oma käsittelemätön viha, pelko, yletön kunnianhimo, kateus, häpeä, pettymys, masennus on mukana myös lapsen elämässä. Monet tie-

dottomasti vaikuttavat seikat muotoilevat ja sävyttävät merkittävästi elämän asetelmia, vaikka kaikki olisi muuten suhteellisen kunnossa. Lapsi kätkee sieluunsa myös ympäristön kätkevän.

Vanhempien välisissä suhteissa heijastuvat ne sielunmuodostelmat, jotka tiedottomina ohjaavat heidän elämäänsä. Näin muodostuu erityisiä ihmissuhteita ja elämän asetelmia, joihin lapsen heräävät sielunenergiat vastaavat omaksumalla niistä jotain ja puolustautumalla niitä vastaan. Vanhempien tiedottoman sielunelämän luomat rajaehdot tulevat heidän keskinäisen elämänsä rajaehdoiksi, ja näin myös lapsen kehityksen ehdoiksi. Läheisten henkilöiden sielunmuodostelmat punoutuvat toisiinsa muodostaen ikään kuin yhteisiä rakennelmia, joista syntyy lapsen kasvualusta. Muistettava on tietenkin kaikki se myönteinen, mitä lapsi ympäristöltä myös aina saa.

Lapsella näyttäisi olevan synnynnäisiä taipumuksia alkaa reagoida tietyillä tunteilla tai muuten tietyn kaavan mukaisesti, tai sitten ympäristön vaikutus on vain niin nopeaa, että se on vaikeasti havaittavissa. Lapsen yksilöllisyys, taipumukset ja lahjakkuus rakentavat joka tapauksessa hänen sieluunsa omat vastineensa vallitsevassa tilanteessa ja vallitsevasta tilanteesta. Lahjakkuus vaikuttaa siihen, miten lapsi onnistuu sopeutumaan. Lahjakkuus ja herkkyys ei ole tässä suhteessa välttämättä aina edullista, vaan voi merkitä monimutkaisten ja vangitsevien sopeutumiskeinojen syntymistä. Älykkyys vaikuttaa tietenkin myönteisesti silloin, kun syntyneitä ongelmia pyritään myöhemmin selvittämään.

Lapsen defenssit

Lapsi näyttäisi olevan hyvin nopea ja herkkä defensesseissään. Vaikeat asiat ja kokemukset katoavat herkästi tiedottomaan. Tämä johtunee ensisijaisesti siitä, että lapsella ei ole mitään pidäkkeitä estämään sielunmekanismien, tässä tapauksessa defenssien toimintaa. Tiedottomaan torjuminen on mekanismi, joka toimii ihmisessä aina, mutta lapsen haavoittuvuuden ja avoimuuden huomioon ottaen nämä mekanismit ovat ymmärret-

täviä erityisesti lapsuudessa. Aikuisessakin jotkin asiat pyörtyvät — osaksi juuri lapsuudessa rakentuneiden defenssien pohjalta — tiedottomaan. Kuitenkin mm. arvotietoisuus tai eksistentiaalisten tunteiden herkyys pakottavat aikuista rehelliseen suhteeseen itsensä kanssa. Tällaista tietoiseksi tahdoksi omaksettua arvotietoisuutta ei lapsessa vielä ole.

Defensiivinen suhtautuminen onkin jossain mielessä "lapsellista" ja kypsytöntä, vaikka se on elämän ylläpitämiseksi välttämätöntä. Defenssit tulkitaankin usein terveen elämän edellytyksiksi, ja monesti ne näyttävät toimivan juuri tässä mielessä. Samalla ne tieteenkin estävät toiselta kulmalta avautumista ja kohtaamista.

Hyvin yleisesti ajatellen defenssit ilmeisesti toimivat parhaimmin silloin, kun lapsi saa kohtalaisesti myös myönteisiä virikkeitä, joille hän voi rakentaa myönteisen kokemuksen itsensä. Silloin on helpompaa työntää syrjään häiritsevät asiat. Jos kuitenkin ikäviä kokemuksia on paljon, voi lapsi joutua turvautumaan defenseihin suoraan, niin että kehittyneemmät sielunenergiat eivät rajaa niitä lainkaan. Tällöin saa esimerkiksi viha — yhteydessä muihin defensiivisiin tunteisiin — jonkin avoimen ilmenemismuodon.

Lapsen — ja samalla tavoin aikuisen — saa turvautumaan defenseihin myös se, että hän ei ymmärrä kohtaamaansa oikeissa mittasuhteissa, ts. ei pysty sitä hallitsemaan. Tiedoton sielunelämä on silti tässäkin suhteessa — niin kuin narsististen tarpeidenkin osalta ja niihin yhteydessä — huomattavasti oveampi ja viisaampi kuin tietoinen huomiokykyimme ja ajattelumme. Meitä voi suojata se, ettemme ymmärrä asioita, ts. defensiivisesti torjumme asian sellaisen kohtaamisen, että voisimme sen ymmärtää.

Ongelmien aktivoituminen

Vaikka lapsuudessa onnistuisimme suojautumaan asioilta, se ei enää usein onnistu aikuisuudessa. Aikuisuus sinänsä tuo mukanaan omat ongelmansa, mutta osaksi vaikeudet johtuvat sii-

tä, että lapsuuden asetelmien synnyttämät sielunmuodostelmat aktivoituvat. Nyt voidaan kysyä, miksi ne aktivoituvat.

Yksilö ei kehity vain fyysisesti, vaan myös hänen sielunenergiansa ja niiden keskinäinen suhde muuttuvat jatkuvasti.¹ Tämä on yleisyy siihen, että muodostunut ongelma voi alkaa aktivoitua uudessa elämänvaiheessa. Sielunenergioiden muutokseen näyttää liittyvän eräänlainen ihmisen minuuden "syventyminen" ikävaiheesta toiseen, ainakin pitkälle keski-ikään. Tällä syventymisellä ymmärrän minuuden laskeutumista kohtaamaan yhä vaativampia ja raastavampiakin sielunvoimia. Koska nämä voimat ovat sitoutuneet ongelmimme, ne kohdatuina nostavat ongelmat esiin ja selvitettäväksi. Tämä on ikään kuin luonnollista elämän kehitystä. Kielteisenä seurauksena voi olla vaikeuksia ihmisten kanssa, mutta parhaimmillaan ihmisuhteet lopulta syventyvät; yhteys toisiin ihmisiin alkaa toteutua kypsemmin ja vapaammin.

Sielunenergioiden rakenteellinen muutos ja minuuden syventyminen tuovat mukanaan myös ihmissuhteiden väistämättömän muutoksen (esim. avioliitossa). Uusien sielunasetelmien rakentuessa joutuvat myös ihmissuhteet rakentumaan toiselta kokemukselliselta pohjalta. Ne voivat tietysti sinänsäkin olla paine yksilön muuttumiseen, mutta muutos edellyttää joka tapauksessa sisäistä liikettä. Uudet tai uudistuneet ihmisuhteet yhdessä yksilön kehityksen kanssa provosoivat usein ongelmat esiin.

Sielunmuodostelmien aktivoituminen ja pintaan pyrkiminen johtuu ilmeisesti myös siitä, että narsistiset tarpeet voimistuvat vielä pitkään aikuisiässäkin. Lapsuudessa ne eivät olleet vielä niin voimakkaita, ja toisaalta niiden vaikutus toteutui vielä lapsen "yksinkertaisessa" maailmassa, mutta sellaisenaan tietysti eksistentiaalisen ehdottomasti. Narsismin aktivoituminen ja muodonmuutos kehityksen luonnollisena seurauksena tekee vasta myöhemmin lapsuuden asetelmat ongelmiksi.

Varsinkin ongelmavaiheessa – mutta nimenomaan muulloinkin – ihmisen käyttäytymisessä on piirteitä, jotka ovat jottenkin lapsellisia ja primitiivisiä, ainakin ulkopuolisen näkökul-

masta. Tämä osoittaa tiettyjen inhimillisesti yksinkertaisten perustarpeiden jatkuvaa olemassaoloa ihmisessä, vaikka ne toisaalta saavat aina kypsempiä ilmauksia. Toisaalta "lapsellisuus" osoittaa myös sen, että ongelmat ovat syntyneetkin usein juuri lapsuuden yksinkertaisissa asetelmissa. Ihmisen eksistentiaaliset perustarpeet ovat varsin yksinkertaisia, vaikka vaativia.

Kriisi

Ihmisten ongelmat ovat tietenkin niin moninaiset, että niille on vaikea antaa mitään yleistä selitystä. Kuitenkin kehitys näyttää johtavan yksilön aika ajoin kriisiin, jolloin hän joutuu kohtaamaan omassa — ja muidenkin persoonallisuudessa — jotain selvittämätöntä. Jokin sielunmuodostelma ikään kuin pyrkii pintaan ja vaatii selvittelyä. Riippuu muusta yksilön sielunrakteesta, esimerkiksi defensesseistä, kuinka voimakkaasti hän elää kriisin itsessään, vai heijastaako hän sen ympäristöön ja käy sen läpi yhdessä ympäristön kanssa.

Kriisit tulevat elämään yleensä "sopimattomalla" hetkellä. Ne tuntuvat olevan vastakkaisia yksilön muille, ehkä kätketyille narsistisille pyrkimyksille. Näin syntyy erilaisten tarpeiden ja paineiden välisiä ristiriitoja. Kuitenkin sielun yleisessä energialoudessa, joka ilmeisesti pyrkii ylläpitämään mielen eheyttä, näyttäisi olevan sellaista logiikkaa, joka päästää jonkin asian ongelmaksi vasta, kun edellytykset sen kohtaamiseen näyttäisivät olevan olemassa. Yksilö saattaa onnistua torjumaan asian käsittelyn siihen asti, kunnes hän kerännyt siihen kohtaamisen valmiutta. Tosin elämä ei suinkaan ole aina näin armahtavainen. Kriisi on kuitenkin aina myös lupaus paremmasta ja näin siihen voi siltä osin suhtautua myönteisesti ja ymmärtäväisesti.

Aika ajoin uudet kriisit kuitenkin järkyttävät ihmisen elämää. Minuuden ja mielen kyky kohdata uusia vaikeuksia kasvaa, jos niistä selvittään kohtuullisesti. Kriisien läpikäyminen vapauttaa niihin sitoutunutta energiaa ja samalla ihmisen mahdollisuuksia, minkä yksilö tunteeikin tyydytyksenä asioiden alkaessa jäsenytävä uudella tavalla.

Tiedottomat muodosteet eivät tietenkään jää täysin epäaktiivisiksi siitäkään huolimatta, että ne on tiukasti torjuttu. Ihmisen persoonallisuus, hänen tietoinen mielensäkin heijastavat tavalla tai toisella selvittämättömiä asioita. Tiedoton sielu ikään kuin "kaikuu" ylemmissä sielun kerroksissa. Mitä enemmän on tiedottomaan jouduttu työntämään asioita, sitä enemmän on sielunenergiaa sitoutunut näihin muodosteisiin. Mitä enemmän on torjuttu, sitä rajoittuneempi on ihmisen suhde todellisuuteen, sitä määräävämpiä ovat tiedottomat yllykkeet ja sitä vaikeampi ja usein alkeellisempi on ihmisen suhde ympäristöön.

Ihmisen asema

Lapsuuden elämänasetelmat, varsinkin sen pysyvät piirteet vaikuttavat yksilön persoonallisuuden kehitykseen. Myönteisten ja kehitykselle välttämättömien virikkeiden ohella on aina myös kielteisiä vaikutuksia. Kuitenkaan lapsuutta ei voi pitää yksilöllisesti kohtalonomaisena elämän muovaajana, vaan on otettava huomioon lapsen synnynnäinen yksilöllisyys, jonka alkuperää on hyvin vaikea selittää. Lapsella voi olla hyviä yksilöllisiä edellytyksiä selviytyä vaikeastakin kohtalosta. Joka tapauksessa yksilöllä on periaatteellinen mahdollisuus ratkoa elämänsä asioita, ja hän joutuu näin myös aina tekemään. Kohdattu on ihmiselle joka kerran hänen olemassaoloonsa liittyvä kysymys; ihminen on eksistentiaalinen olento.

Lapsuuden merkitystä tarkasteltaessa on otettava huomioon, että yksilö syntyy aina joihinkin erikoisoloihin. Yksilössä itsessään ovat toisaalta ne sielunenergiat, jotka vievät hänen elämänsä vaikeuksiin. Narsistiset tarpeet, joilla on syvä ydin, kuten edellä olemme todenneet, vaikuttavat yksilössä; hän tavallaan syntyy niihin liittyneenä ja liittyäkseen näiden voimien kautta maailmaan. Voi sanoa, että perustasolla ihminen syntyy narsistis-defensiivis-eksistentiaaliseen inhimilliseen asetelmaan. Tämän ohella vaikuttavat tietenkin lukuisat muut tekijät.

Ihmisen vastuu

Ihmisen sielunelämä voi tietysti vääristyä niin äärimmilleen, että häntä voidaan pitää syyntakeettomana, vaikka tämä on tietysti aina hyvin hankala kysymys. Ihmisen katsotaan kuitenkin olevan myös vastuullinen teoistaan, jopa aikomuksistaan ja ajatuksistaankin. Vaikka häntä käytännössä pidetään vastuullisena teoistaan, voi asian kuitenkin nähdä teoreettisesti niin, että jossain mielessä hän on "syyntakeeton" persoonallisuutensa joiltakin osin, koska kukaan ei ole täysin tietoinen hänessä vaikuttavista voimista. Lain edessä ihminen on kuitenkin vastuullinen, mutta tällöinkin vain tietynluontoisista toimista.

Silti ihminen tuntee usein olevansa vastuussa siitä, mitä hänen kokemuksessaan esiintyy; ainakin hän voi kokea syyllisyyttä ja häpeää niistä. Vaikka nämäkin voidaan selittää psykodynaamisesti (esim. yliminän sisäisinä syytöksinä), syyllisyyden tunto osoittaa vähintäänkin sen, että tällaista arviointia (ihmisen olemukselle tyypillistä energettistä liikettä) tapahtuu sisäisyydessämme.

Mielestäni asiaan voidaan suhtautua niin, että ihmisen kuuluu periaatteessa ottaa vastuu omassa itsessään ja omassa elämässään ilmenevistä asioista. Näin hän voi päästä eteenpäin. Kriisistä selviäminen edellyttää, että tunnustamme oman olemuksemme osallisuuden siihen, vaikka emme olisi luoneet itseämme sielullisena olentona emmekä sosiaalisia suhteitamme. Vaikka se voi vaikuttaa paradoksaaliselta, olen vastuussa minun piirissäni tapahtuvista asioista, vaikken ole paljonkaan vaikuttanut – ainakaan tietoisesti – siihen, miksi tilanne on muodostunut. Tämä on kuitenkin ihmisen asema ja kohtalo maailmassa.

On luonnollista, että usein tunnemme olevamme voimattomia siten, että jotain tulee esiin, vaikka emme haluaisikaan. Toisaalta tämän voi tulkita niin, että olemme jo ainakin havainneet asian. Tietoisuus jostain ilmiöstä alkaa joka tapauksessa jo muuttaa tilannetta, vaikka saatamme pitkään kokea täydellistä voimattomuutta. Voimattomuuden kokemus voi olla tärkeä kasvattava prosessi.

Tiedottoman sielunelämän opettaminen

Tavallaan ihminen käy kamppailua tiedottomassa sielussa elävien voimien kanssa. Tämä sisäinen paini on joskus näkyvämpää ja joskus huomaamatonta; ehkei se pääty milloinkaan. Koska ihminen syntyy kaikkien inhimillisten yllykkeiden keskelle, hän joutuu selvittämään pala palalta suhteensa niihin ja siihen, mitä muuta ne nostavat esiin. Ihminen muuttaa itseään myös kärsimysten ja koettelemusten kautta; ehkä se on välttämätön tie, koska hän ei muuten hillitsisi niitä arveluttavia elämänsuuntia, joita hän saattaa huomaamatta omaksua.

Mielen tasolla olemme voineet sisäistää paljon inhimillistä hyvää, eikä tämän tason pyrkimyksissämme ole paljon moitittavaa. Ihmisen ristiriitaa kuvaa kuitenkin se, että hänen tiedottomat pyrkimyksensä, motiivinsa, käsityksensä, tuomionsa jne. voivat olla jotain muuta, kuin hän itsekään tietää ja ilmentää. Ihminen ei todellakaan ole koskaan mikään erityisen hyvä olento. Ehkä tätä on pidettäväkin lähtökohtana, senkin takia, että voi myös armahtaa itseään ja muita.

Jossain kriisitilanteessa voivat todelliset suhteemme asioihin tulla esiin. Me joudumme silloin ottamaan vastuuta niistä, jos jaksamme ja defenssimme antavat perään. Tavallaan elämä on sitä, että inhimillistä hyvää tavoittelevaksi alkaisi muuntua myös tiedoton sielumme eikä vain tietoinen mielemme. Tämä on yksi puoli eheytymistä, individuaatiota, jakautuneen tilan lakkaamista.

Eheytyminen

Meidän on usein vaikea käsittää ja myöntää, että sielumme pohjalta löytyy aina uusi ja arka alue, josta kumpuaa elämään ja ihmisiin sellaista narsistista suhdetta, jota emme olisi saattaneet aavistaakaan. Tämä on mielestäni yritettävä ottaa huomioon kaikessa ankaruudessaan. Tiedoton puolemme tulee aina aikaan selvitettäväksi.

Tärkeää on se, että me myös eheydymme, ikään kuin korkeammat ja alemmat sielunfunktiot yhtyvät meissä. Eetos ja

paatos tavoittavat toisensa.² Paatoksessa asuvat luovat voimat, ja eetos valaisee sitä. Ristiriidan lähteet näyttävät lähestyvän toisiaan ja muodostavan yhtenäistä sydäntä. Ihminen tuntee tämän täyttymisenä ja eheytyksenä.

Viitteet

1. Elämänlogoksen käsitteestä ja ihmisen kehityksestä ks. Turunen 1985.
2. Eetoksesta ja päätöksestä ks. luku 23, s. 221.

30. Joitakin psykodynaamisia käsitteitä

Tarkastelutapani yrittää välttää hypoteettisten konstruktioiden luomista, mikäli mahdollista. Ensisijaisesti pyrin tunnistamaan suoraan sisäisen elämän perusilmiöt ja määrittelemään ihmisen kokemuksen perusulottuvuudet.¹ Nämä ulottuvuudet toteutuvat aina jollain tavalla. Ihmisen tarvitsee vain kiinnittää huomio itseensä tai läheisiinsä milloin tahansa – ja jos hän on riittävän tarkkanäköinen, hän huomaa niiden toiminnan. Ulottuvuudet saavat erilaisia ilmentymiä eri ihmisissä ja eri tilanteissa.

Painokkaasti voi sanoa, että eksistentiaalisten ja käytännöllisten tarpeiden, eksistentiaalisten ja defensiivisten tunteiden sekä monien muiden sielunvoimien läsnäolo on jokahetkistä. On vain nähtävä niiden kuvioituminen tarkasteltavana hetkenä – edellyttäen tietysti että haluaa ponnistaa tietoisuudessaan tähän suuntaan. Koko ajan käyttäytymiseni ilmentää hallitsemisen tarvetta, sosiaalisten tilanteiden aiheuttamia tuntemuksia ja paineita, ennakkointia tulevista tapahtumista, saavuttamista jne.

Vakiintuneita käsitteitä

Seuraavassa tarkastelen joitakin psykodynaamisia käsitteitä, joista osa on luonnehdittavissa hypoteettisiksi konstruktioiksi; eihän niitä teoreettisessa tarkastelussa kokonaan voine välttääkään. Psykodynaamisen ajattelun monenkirjavassa kentässä on muodostunut käsitteitä, jotka ovat alkaneet vakiintua yleiseen käyttöön.

Erityisesti psykoanalyysin piirissä syntyneet käsitteet ovat osoittautuneet elinvoimaisiksi niiden ilmeisen osuvuuden vuoksi. Psykodynaamisten käsitteiden uudelleentulkinta on niin laaja kysymys, että keskityn tässä vain muutamaa keskeisiin esimerkkeihin ja yleisiin suuntaviivoihin. En voi paneutua esiintuleviin käsitteisiin kovin kattavasti. Yksityiskohtien ja erityiskysymysten käsittely on jätettävä toiseen yhteyteen.

Viettienergia

Ihmisessä on liikkeelle panevaa ja toimintaa ylläpitävää energiaa; tämä on ikään kuin kaiken lähtökohta. Kysymys on kuitenkin siitä, onko olemassa jokin sellainen perusenergia, josta sielullisen toiminnan voisi katsoa lähtevän liikkeelle. Psykoanalyysissä tällaiseen perusenergiaan on viitattu käsitteellä vietti (saksaksi Trieb tai Instinkt; englanniksi drive tai instinct). Vietti on liittynyt läheisesti nimenomaan seksuaaliviettiin, seksuaalienergiaan, elämänviettiin (libidoon).

Olipa alkuperäinen energia mikä tahansa, on ihminen energiaa kuluttava ja muuntava olento. Jos energian ajatellaan olevan viime kädessä peräisin ravinnosta, muuntuu tämä energia yksilössä erikoisella tavalla ajatuksiksi, tuntemuksiksi, tahdon ilmentymiksi, minäksi ja tietoisuudeksi. Energeettiset ilmiöt saavat ihmisessä joka tapauksessa hyvin jäsentyneen ja lainalaisen muodon, näin myös sisäisessä elämässä.

On perusteltua kysyä, löytyisikö jokin nimenomaan ihmisielun liikkeelle paneva perusenergia. Varsinkin lapsen jäsentymättömästä olemuksesta voisi ajatella löytyvän jonkin kokonaisvaltaisen paineen ja liikuttajan. Kuitenkin yksilön energiat tässäkin suhteessa alkavat hyvin varhain jäsentyä, ja niin toimintana ilmenevät energiat ovat lopulta hyvin moninaiset. Voisi tietenkin ajatella, että jostain vietin kaltaisesta, energeettisestä perusmassasta eriytyisi ihmisen elämän motiivitausta. Biologisia perusteita voisi kuvitella löytyvän näkemykselle, että seksuaalienergia (miksei syöminenkin) olisi tällainen lajia säilyttävä tekijä.

Selvästi lapsen olemus vaatii aivan alussa lähinnä fyysisten tarpeiden tyydyttämistä. Se vaatii epämiellyttävien tuntemusten poistamista, ja äidin huolenpito yleensä vastaa näihin tarpeisiin. Samoin lapsi kokee ilmeistä nautintoa esimerkiksi äidin rinnan imemisestä. Tämä onkin antanut aiheetta ajatella perusvietin aluksi kiinnittyvän siihen. Mutta jo hyvin varhain sielullisesti inhimillinen astuu kuvaan mukaan. Lapsessa elää liittymisen tarve tai välttämättömyys. Ehkä sitä voisi kutsua vietiksikin,

koska se on niin kokonaisvaltaisen jäsentymätön aluksi; lapsi liittyy siihen, mitä on hänen läheisyydessään.²

Liittymisen paineen taustalla voisi ajatella olevan jonkin perusvietin, esimerkiksi libidon. Tällöin kaikki myöhemmin heittäävät inhimilliset tarpeet olisivat ikään kuin sen eriytyviä ja jäsentymiä. Tämä kysymys nostaa yleensä esiin tutkijoiden maailmankatsomukselliset asenteet, ts. kysymyksen, mikä on ihminen. Siihen täytyisi kuitenkin voida vastata myös empiirisesti. Kaiken kaikkiaan ihmisessä on potentiaalisena olemassa edellytykset hyvin monitasoiseen tarpeiden eriytymiseen ja jäsentymiseen.

Psykoanalyttisessä kirjallisuudessa puhutaan myös aggressiosta itsenäisenä viettinä. Mielestäni vihan energian kutsuminen vietiksi on tarpeetonta, koska silloin joudutaan kutsumaan muitakin defensiivisiä ja ehkä eksistentiaalisiakin tunteita vieteiksi. Voihan pelon ja kateuden nähdä toimivan eläimessäkin ikään kuin viettinä.

Viettipaine

Ihmisen kehittyessä alkaa esiintyä painetta monenlaiseen toimintaan. Liittymisen painekin on ilmeinen. Iän myötä paineet löytävät uusia eriytyneempiä muotoja ja kohteita. Edellä olemme kuvanneet rakentavia sielunvoimia (uskoa, toivoa ja kiintymystä) omana erityisenä sielun automatiikkana. Psykoanalyysissä puhutaan usein minävietistä (saksaksi Ichtrieb ja englanniksi ego-instinct). Vietinomaisia ovat itse asiassa myös eksistentiaaliset tarpeet, tai sitten vietti-sana täytyy varata vain jollekin, ehkä biologisesti alkuperäisimmälle. Ihmisessä ovat vietinomaiset paineet hyvin monitasoisia.

Jos viettikysymystä tarkastellaan aikuisuuden näkökulmasta, vietin ydintä on etsittävä narsististen tarpeiden suunnasta. Voimme pysähtyä hetkeksi kuuntelemaan sisintämme ja etsimään sitä, mikä ajaa meitä liikkeelle. Ihmisessä voi hahmottaa kolme peruspainetta, jotka voivat saada monenlaisia ilmeitä ja joita voidaan luonnehtia monelta kannalta. Edellä olen kutsunut niitä vallan, pyyteen ja ahneuden narsistisiksi tarpeiksi.

Niiden kuvaamisessa on se ongelma, että ne esiintyvät kokemuksessamme yhteenkietoutuneina ja useimmat niitä kuvaavat sanat ilmentävät narsististen tarpeiden yhteisvaikutusta. Seuraavassa luonnehdin luettelonomaisesti näiden tarpeiden ilmentymiä, vaikka ne monenevätkin monessa kohdin päällekkäin.

Vallan narsismi liittyy elämän hallitsemiseen, oman otteen vahvistamiseen, ajatuksiinsa tukeutumiseen ja luottamiseen, oman persoonallisen vaikutuksen ja ulottuvuuden levittämiseen, oikeassa olemiseen, arvosteleamiseen, tuomitsemiseen, tuomion antamisen pidättämiseen itselleen jne. Vallan narsismi on myös persoonallisuutta kiinteyttävä voima, jossa on omat myönteiset puolensa, mutta toisaalta se myös estää persoonallista avartumista.

Pyyteen narsismi ilmenee siten, että yksilö pitää itseään, arvostaa omia tuntemuksiaan — tiedottomiakin — arvostaa omia asenteitaan, suhteitaan ja yhteyksiään, hänessä on sosiaalisen hyväksymisen painetta ja vaatimusta, hän ylläpitää itsearvostusta, idealisoi asioita, tavoittelee suuruutta ja merkittävyyttä jne. Pyyde näin ymmärrettynä merkitsee myös persoonallisuuden rakentumista ja ylläpitämistä, mutta toiselta puolen eristymistä ympäristöstä.

Ahneuden narsistinen tarve merkitsee sitä, että yksilössä on tekemisen ja uppoutumisen pakko, hän takertuu tehtävään tai rooliin, mieli kiinnittyy askartelemaan työn ja saavuttamisen kanssa, toiminta on pysähtymätöntä, hän kaipaa merkittävää roolia, kasaa persoonallista vaikutusvaltaa (voimaa) itselleen ja levittää sitä jne. Se merkitsee myös tehtävän ja roolin löytämistä, mutta toisaalta kuoretumista ja sisäistä liikkumattomuutta.

Jos aikuisen kohdalla puhutaan viettipaineesta, silloin taustalta löytyvät yleensä juuri narsistiset tarpeet. On vain nähtävä ja myönnettävä niiden loputon syvyys ja kutoutuminen kaikkeen inhimilliseen. Jos pysähdymme tutkimaan sisäisyydestämme nousevia impulsseja ja opimme tarkkailemaan muiden ihmisten impulsseja, havaitsemme aina yksilön toiminnasta narsistisia paineita. Lapsessakin ne alkavat herätä vähitellen ja ottaa osansa persoonallisuudesta rakentaen sinne näiden voimien sävyttä-

miä sielunmuodostelmia.³ Samalla ne vetävät puoleensa muita voimakkaita tunteita, varsinkin defensiivisiä ja eksistentiaalisia tunteita.

Seksuaalienergia

Seksuaalisen tarpeen on nähty olevan ihmiselle hyvin keskeisen, jopa keskeisemmän kuin millekään eläimelle. Seksuaalienergia näyttäisi pyrkivän ennen kaikkea nautintoon ja tyydytykseen. Perustasolla asiassa varmasti on tämä puoli, mutta yksistään siinä näkökulmassa pysyttelemineen mahdollistaa vain hyvin kaupan ja vääristyneen kuvan siitä, mitä ihmisessä liittyy sukupuoliseen vetovoimaan.

Voimatta puuttua tässä yksityiskohtiin todettakoon, että toisen sukupuolen tavoittelussa on ilmeisesti jo aivan peruskuvassa pyrkimys toisen yksilön valloittamiseen, ts. pyrkimystä saada hänet seksuaalisen toimintansa piiriin ja kohteeksi. Valloittamisen tarve voi olla loputon ja koskaan tyydyttymätön; siinä se muistuttaa narsistisia tarpeita. Näin seksuaalisuus on jo alkukuvassaan yhteydessä tahtoon ja roolin anastamiseen eikä vain tyydytykseen.

Valta, hallitseminen ja omistaminen (ahneuden narsismin yhtenä muotona) liittyvät rakkaussuhteisiinkin. Koska asetelmaan kuuluu usein myös voimakkaita mustasukkaisuuden (kauteuden) tuntoja, se osoittaa, että toiseen ihmiseen sijoitetaan paljon ja hänen tarpeidensa tyydytykseen suhtaudutaan rajoitavasti ja omistavasti. Tätä voidaan pitää jopa hyvin luonnollisena. Se osoittaa, että sukupuolilla on aivan erityinen merkitys toisilleen.

Naisen ja miehen hahmo

Seksuaalisuuteen liittyvät myös hyvin syvät – lähes kosmisen syvät – kysymykset naisen ja miehen hahmoista (arkkityypeistä) sekä naisen ja miehen edustuksesta mielessämme.⁴ Sukupuolten ja sukupuolisen energian (joka tosin voi kohdistua myös muihin kohteisiin kuin vastakkaiseen sukupuoleen) luoma

jännite on elämän tärkeimpiä tekijöitä. Koska on kyse myös ihmissuhteesta, siihen liittyy samalla kaikki muu inhimillinen.

Vastakkaisen sukupuolen tarve ei rajoitu vain fysiologiseen laukeamiseen ja tyydytykseen. Ehkä ihmisen sisäisyydessä on kuvaannollisesti sanottuna potentiaalinen "tieto" toisen sukupuolen olemassaolosta ja merkityksestä sisäiselle elämälle. Tämän potentiaalinen – kuten vastaavasti muutkin potentiaaliset sielunenergiat – herättävät ympäristöstä saadut virikkeet ja vaikutelmat. Ympäristö herättää, mutta toisaalta lisäksi muokkaa vastakkaisen sukupuolen kuvan sielussamme. Ihminen etsii myös jotain sielullis-henkistä tyydytystä yhteydestä toiseen ihmiseen, erityisesti vastakkaisen sukupuoleen.

Aivan ilmeisesti ihmisen kantaa kuvaa toisesta sukupuolesta mielessään. Tuo kuva on sekoitus monenlaisista aineksista: kokemuksista, toiveista, idealisaatiosta jne. Mutta sillä on aivan ilmeisesti hyvin voimakas psykodynaaminen olemassaolo. Tähän liittyy luonnollisesti myös kuva omasta sukupuolesta. Rakkaudessa on kysymys näiden kuvien ja samalla muiden sielunvoimien vaikutuksesta ihmissuhteeseen. Nämä kuvat voivat ilmeisesti kypsyä niin realistisuudeltaan kuin ideaaliselta osaltaankin, mikä voi kehittää rakkaussuhteiden sisältöjä hyvinkin korkealle tasolle. Ideaaliseen puoleen kuuluu kyky nähdä mies mieheensä ja nainen naisessa.

Id

Idiksi (saksaksi das Es, suomeksi se) kutsutaan psykoanalyysissä sitä sielunkerrosta, jonka keskuksena on viettienergia ja joka sulkee piiriinsä tiedottomat sielunaiheet. Idiin on torjuttu ne viettilylykkeet, joita yksilö ei ole onnistunut asianmukaisesti käsittelemään henkilöhistoriansa aikana. Sinne ovat rakentuneet myös fiksaatiot; niillä ymmärretään takertumia tiettyyn kehitysvaiheeseen, joka on jäänyt käymättä läpi asianmukaisesti.

Idiksi nimitetään tiedotonta sielunelämää kokonaisuudessaan, ts. sinne rakentuneita ja kätkeytyneitä sielunmuodosteita. Idin viettikeskuksena on mielestäni juuri narsististen tarpeiden

muodostama patologinen ydin. Lapsessa monet yllykkeet ovat vielä eriytymättä, kehittymättä ja jäsentymättä. Kuitenkin lapsi alkaa jo suojata itseään ympäristön uhkia vastaan, mutta tuskin on kyse suoraviivaisesti omien viettiyllykkeitten torjunnasta vaan pikemminkin narsististen tarpeiden tарттumisesta sielunaiheisiin, joita joudutaan torjumaan kokemuksesta.

Lapsen maailmassa ovat olemassa vain ne asiat, joita hänen sielunenergiansa ovat kyenneet kohtaamaan ja ottamaan vastaan. Hänen vielä tiedottomassa kokemuksessaan kuitenkin elävät jo aiheina inhimillisen elämän keskeisimmät sielunenergeettiset ulottuvuudet, joten ne eivät ole vaikutuksettomia vaan rakentavat jo persoonallisuutta.

Yliminä

Keskeinen käsite psykoanalyttisessä teoriassa on myös yliminä (saksaksi das Über-Ich ja englanniksi superego). Se on sisäistetty kontrollioija, joka ilmoittaa, mikä on sopivaa ja mikä ei; se siis toimii viettiä hilliten ja ohjaillen. Sitä kutsutaan usein tuomariksi, sensoriksi ja jopa omaksitunnoksi. Se aiheuttaa itse-tarkkailua, usein nimenomaan suhteessa omaksuttuihin ihanteisiin. Yliminä omaksutaan ympäristöstä, erityisesti vanhempien reaktioista yksilön itseilmaisuuksiin. Yliminä on hyvin monitahoinen muodostelma yksilön mielessä.

Lapsella on ilmeinen liittymisen tarve, johon sekoittuu pyynteitä, erityisesti hyväksymisen tarvetta. Hänellä on myös aivan erityinen kyky eläytyä, samastua ja jäljitellä ympäristöään; tämä on tärkein keino, millä hän oppii. Lapsen olemuksen riippuvuus ympäristöstä tulee esiin siinäkin, että hän tyydyttää keskeisen osan heräävästä narsismistaan samastumalla (identifioituen) itselleen tärkeisiin henkilöihin, varsinkin ihannoiden (idealisoitujen) vanhempiaan. Sekin on yksi liittymisen muoto, joka rakentaa lapsen persoonallisuutta.

Ympäristö myös osoittaa, mitä se hyväksyy ja mitä ei, ja näin rankaisun ja torjunnan uhka kontrolloi käyttäytymistä. Sen mitä lapsi omaksuu, voi heijastaa niin yleistä moraalialia kuin myös vanhempien erityistä tai joskus epäkypsäinkin suhdetta

asioihin. Näin yksilöön painuu ympäristön elämäntavan jälki hyvin kokonaisvaltaisesti.

Pelkistyneimmillään yliminä on eräänlainen valta, joka kontrolloi hyväksytyksi tulemista. Ihmisen olemukseen kuuluu kyky sisäistää (introjisoida, vrt. ajatteluun) tällaisia valtoja. Jos yliminä rakentuu pelkästään narsististen voimien varaan, silloin on kyse todella rankaisevasta ja ehkä esimerkiksi pikkumaisesti yksityiskohtiin puuttuvasta yliminästä. Tällainen epäkypsä yliminä voi olla neurotisoiva, häpäisevä ja syyllistävä. Se ei ole kuitenkaan pelkästään ympäristön valtaa yksilössä, vaan yksilön oman narsismin vääristymä hänessä – tosin ympäristön häneen provosoima, tiedottoman dynamiikan rakentama vääristymä.

Mutta yliminän taustalla on kuitenkin osaksi se, että ihminen on aidosti moraalinen olento ja kykenee tuntemaan syyllisyyttä. Ihminen kasvaa moraaliseksi olennoksi juuri ympäristön ja kulttuurin herätteiden kautta. Niin ympäristö kuin yksilön omatkin narsistiset taipumukset voivat kuitenkin antaa esimerkiksi moraalille ahtaita erityisuuksia ja -ilmentymiä; tällöin ne ovat osa yksilön erityistä persoonallista rakennetta. Ihmisen kypsyminen ja kasvuympäristön moraalinen avaramielisyys voivat vapauttaa (neutralisoida) yliminän riippumattomaksi arvioinnin perustaksi.

Torjunta

Tiedottoman sielunelämän dynamiikassa myös käsite torjunta (repressio) on hyvin tärkeä. Psykoanalyysissä torjunta liittyy vietteihin ja niiden hillitsemiseen; toisaalta se on yksi ns. defenseistä. Torjuntaa pidetään itse asiassa ratkaisevana tiedottoman sielunelämän sisältöjen muodostumisessa. Näin se liittyy läheisesti myös yliminään.

Torjunta on kokonaisuudessaan varsin arvoituksellinen ilmiö. Edellä olen perustellut sen olemassaoloa sillä, että myös lapsi haluaa pitää yllä inhimillistä hyvää ja haluaa perustaa elämänsä rakentaville sielunvoimille.⁵ Toisaalta varsinkin juuri hyväksytyksi tulemisen luonnollinen tarve synnyttää pyrkimystä

repressioon. Nimenomaan lapselle ovat uhkaavia myös monet sellaiset asiat, joita hänen on vielä vaikea kohdata ja ymmärtää.

Näin torjuntaan liittyy luonnollisena seuralaisena pelkoa, vaikka se saattaa jäädä täysin tiedottomaksi; pelko on itsessäänkin uhkaava. Pelko sinänsä aiheuttaa asioiden – usein kaoottista – ohikatsomista. Mutta torjuntaan liittyy luontevasti vihaa, joka on selkeämpi jäsentävä voima. Viha on usein juuri se voima, joka sulkee aiheita pois tietoisesta kokemuksesta.

Vaikka kateuden rooli torjunnassa on vaikeampi havaita, se on kuitenkin tärkeässä osassa, kun ilmiöiden merkitys ja arvo kielletään. Sulkeminen ja kieltäminen ovat yleisesti tunnetut defenssit, jotka ovat lähellä kateutta. Jotain ei ole olemassa, koska en halua tai en jaksaa tunnustaa sen olemassaoloa.

Idealisaatio

Edellä on tullut jo usein esiin käsite idealisaatio (ihanteellistaminen). Yksilön kehitykseen kuuluvat luonnollisena osana erilaiset ihanteet. Ne voivat olla olemukseltaan yleisiä ja neutraaleja kuten rehellisyys, uskollisuus, rohkeus, luotettavuus, ystävällisyys, suvaitsevuus. Ihanteille on tyypillistä täydellisyyden vaatimus. Kuitenkin myös esimerkiksi henkilöt, todelliset tai kuvitellut (ja usein molempia yhtä aikaa), voivat tulla idealisoinnin (ihailun, ihanteellistamisen) kohteiksi. Idealisointia ja ihanteita pidetään kuitenkin usein eri asioina, vaikka niillä ilmeisesti on sama juuri ihmisen sielunelämässä.

Ihmisen kehitys näyttää tarvitsevan idealisaatioita, tai se ainakin käyttää niitä. Omien vanhempiensa idealisoiminen on tavallista lapsilla. Näin vanhempien arvot, arvostukset, tavat jne. siirtyvät lapsen persoonallisuuden tavoitteeksi ja rakennusaineeksi. Koska lapsen minä ja sen edellytykset ovat vielä kehittymättömiä, toimivat vanhemmat muutoinkin hänelle apumina, jonka tukemana hän kykenee kohtaamaan maailman. Vanhempien hahmot (edustukset, representaatiot) elävät yksilöiden sielussa myöhemminkin, ja voi olla, että aikuisena joudumme käymään ankaraakin painia päästäksemme näiden hahmojen

vaikutuksesta eroon ja nähdäksemme vanhempamme realistisemmin ja raadollisemmin.

Idealisaatio voi kohdistua moneen suuntaan (esim. asiantuntijoihin, tutkijoihin, taiteilijoihin) ja tämä voi merkitä kehityksen kiihoketta. Psykodynaamisesti se usein korvaa myös niitä narsistisia unelmia (unelmia taitamisesta, suuruudesta, vallasta, merkittävydestä jne.), joita yksilö ei rohkene avoimesti kohdistaa itseensä. Liittyminen merkittävään tekee henkilöstä itsensäkin merkittävän. Tietysti kuvaan sisältyy yleensä kuviteltu mahdollisuus yltää samaan – usein kuviteltuun – asemaan.

Monesti erotetaan myös introjektiivinen ja projektiivinen idealisaatio. Idealisaatiossa on usein illusorinen elementti. Jos yksilö heijastaa ihanteita – jotka voivat olla ainakin osaksi perusteettomia unelmia – ulkopuolelle (esim. opettajaan tai terapeuttiin), puhutaan projektiivisestä idealisaatiosta. Rakkaus käynnistää meissä usein voimakkaita idealisaatioita, mikä kuvastaa myös narsisimme tyydyttämättömyyttä.⁶

Introjektiiviseksi idealisaatioksi sanotaan sitä, kun yksilö kohteen virittämänä sisäistää omaan persoonallisuuteensa idealisoituja aineksia tai tavallaan jopa suuren osan kohteesta. Puhdasta introjektiivista tai projektiivista idealisaatiota ei juuri ole, vaan molemmat idealisaation suunnat toteutuvat jossain määrin yhtä aikaa. Näin idealisaatiokin esiintyy vastavuoroisuutena. Se on myös yksilön tapa liittyä ympäristöön.

Psykodynaamisessa käsitteistössä on myös minäideaalin (minäihanteen, egoideaalin) käsite. Yksilö omaksuu kaksisuuntaisessa idealisaatiotapahtumassa aineksia omaksi toive-, tavoite-, ihannekuvakseen. Idealisaatio liittyy itsensä korottamisen narsistiseen tarpeeseen, joten minäkuvassa voi olla harhaisiakin aineksia. Minäihanne toimii kuitenkin myös yksilön persoonallisuutta kehittävänä voimana. Tosin narsististen yhteyksien luonteen ja voiman vuoksi sillä voi olla myös yhteyksiä sulkeva, eristävä vaikutus.

Samastuminen

Identifikaation (samastumisen) käsite esiintyy psykodynaamisessa kirjallisuudessa monenlaisissa yhteyksissä. Se on minään liittyvä ilmiö, vaikka sen saakin aikaan muu sielun dynamiikka. Samastuttaessa johonkin se ikään kuin kietoo minän piiriinsä niin, ettei minuus tiedosta riippuvuutta tai kaikkia piileviä tekijöitä. Se merkitsee, että yksilö omaksuu jonkin kohteen tai kohteen osan siten, että se vaikuttaa merkittävästi hänen käyttäytymiseensä. Kohteesta tulee tavallaan osa yksilön persoonallisuutta. Näin se liittyy läheisesti idealisaatioon, vaikka ei ole sen kanssa yhtenevä.

Pidän samastumista hyvin laajana minuuteen liittyvänä ominaisuutena. Tyypillistä on se, että samastumme (minämme samastuu) esimerkiksi ajatuksiin, käsityksiin, teorioihin, maailmankatsomuksiin, tunteisiin ja yhteyksiin. Vastaavasti, vaikka ehkä dynaamisesti toisella tavalla, samastumme ihmisiin, ystäviin, yhteisöihin, kansaan jne. Ihmisen elämän voi nähdä olevan samastumisen ja irottautumisen (ei-samastumisen) vastavuoroista liikettä. Samastuminen merkitsee usein oppimista, mutta myös sidotuksi tulemistä. Se on hyvin luonnollista elämässä.

Sekä narsistiset että rakentavat sielunvoimat yhdessä usein nimenomaan motivoivat samastumisen. Sitä voi pitää minuuden kannalta viime kädessä jonkinlaisena sokeutena, vaikka ihmisen on vaikea elää ilman sitä – ainakin jossain määrin ja jonkin aikaa. Alkuhahmossaan, perusytimessään, samastuminen on hyvin hämmentävä minuuden ilmiö, joka herättää kysymyksiä maailman ja minuuden suhteesta, ihmisen olemuksesta ja asemasta yleensä. Yksilön on kuitenkin mahdollista myös ei-samastua. Tätä voi pitää ihmisen henkisyyden perustavimpana tunnusmerkkinä.

Viitteet

1. Vrt. myöhemmin käsityksiäni luonnollisesta kielestä luvussa 33, s. 343.
2. Vertaa ns. leimaantumisen ilmiöön eri eläinlajeilla.
3. Psykoanalyysissä nähdään lapsen vietin (libidon, seksuaalienergian) aluksi kiinnittyvän suunseudun mielihyvään (ns. oraalinen vaihe) ja siirtyvän

sitten ulostustoimintoihin (ns. anaalinen vaihe). Nämä vaiheet voi mielestäni tulkita uudella tavalla. Psykodynaamisesti voi ajatella, että lapsen ensimmäinen narstinen tarve on ahneus, joka kohdistuu äidin rintaan ja syömiseen ylipäätään. Tästä käsin on ymmärrettävissä kirjallisuudessa esiintyvä väite lapsen kateudesta äidin rinnan runsautta kohtaan. Aivan ilmeisesti lapsi tähän aikaan tuntee myös alustavia tuhoutumisen, katoamisen eli tyhyyden tunteita, mikä heijastuu itkussa; hän on tässä suhteessa tavattoman riippuvainen ympäristöstä. Lapsen tunteet ovat tietysti varsin tiedottomia, mutta kuitenkin potentiaalisia, vaikuttavia ja vähitellen heräämässä. Kun lapsi nousee pystyyn ja lähtee kävelemään, hän alkaa harjoitella samalla erillisyyttä äidistä, ts. ahdistuksen sietämistä, mikä on yksilöitymisen edellytys. Välillä lapsi käy tankkaamassa läheisyyttä äidin luona, voidakseen jatkaa tutkimusmatkaa, mm. liittymistä maailmaan. Tämä voidaan tulkita pyyteellisyydeksi ja on luonnollista, että lapsessa herää alustava pelko äidin katoamisesta. Myös maailman kohtaaminen on pelottavaa. Tätä kutsutaan separaatio-individuaatio-kehitykseksi (eriytymis-yksilöitymis-kehitykseksi). Tämä (tavallaan kehityksen toisen vaiheen) näkökulma on tuotu esiin erityisesti geneettisessä psykodynaamisessa tutkimuksessa, jota ovat kehittäneet tunnettu tutkija M. S. Mahler ja hänen työryhmänsä. Siisteyskasvatuksen vaiheessa (anaalisessa vaiheessa) lapseen kohdistuu ympäristön vaatimuksia, jotka voivat herättää hänessä epäonnistumisen elämyksiä. Siksi psykoanalyttisessä kirjallisuudessa leimataankin ylikorostunut häpeä anaaliseksi fiksaatioksi. Tässä vaiheessa lapsi aivan ilmeisesti saa myös tyydytystä oman kehonsa hallinnasta ja sen tuotteiden näkemisestä. Samalla viha myös voimistuu tietoisempaan energiana, mikä heijastuu lapsen uhmassa ja halussa puolustaa itseään ja tavaroitaan. Hän ikään kuin löytää vihan itsestään, ja se saattaa vaikuttaa aluksi kaotettuna eikä vain jäsentävänä sielunvoimana. Selvästi se tekee lapsen erillisemmäksi ja minäisemmäksi. Viha on minän kehityksen yksi energia. Myöhemmissä ikävaiheissa roolin anastamisen paineet tulevat esiin suhteessa vanhempiin, erityisesti toista sukupuolta olevaan vanhempaan (ns. oidipaalinen vaihe). Tämä osoittaa jo sukupuolisen olemuksen vaikutusta lapsessa. Tyypillistä on myös sisaruskateus, joka kohdistuu sekä tavaroihin että rooleihin perheessä. Lapsen kehitys on mielestäni näin tulkittavissa ylipäätään uudella tavalla, vaikka tässä vain viittaan tähän mahdollisuuteen. Narstisten tarpeiden vaikutus ja ulottuvuus on jo lapsuudessa moninainen, vaikka niissä voidaan nähdä jonkinlaista heräämisen perättäisyyttä, kehitystä ja muodonmuutosta ikävaiheesta toiseen. Ks. tästä myös luvun 25 viitteet 7, 9 ja 10, alkaen sivulta 259.

4. Esimerkiksi monet kuuluisat kirjailijat (mm. Goethe ja Dante) ovat pitäneet naisen hahmoa tärkeänä innoittajanaan. Se on jotain, jota kohti he ovat kurkottaneet luovassa työssään ja kaipauksessaan. Ks. tästä tarkemmin Kriittisen korkeakoulun julkaisua Turunen 1987.
5. Ks. luvut 27 ja 28, s. 274 ja s. 295.
6. Rakkaussuhteissa ideaaliatiolla on kuitenkin myös oma myönteinen merkitys, silloin kun se ei ole kohtuuttoman epärealistinen. Se voi auttaa

näkemään toiseen ihmiseen kätkeytyvät mahdollisuudet, esimerkiksi mahdollisuudet täydentää omaa persoonallisuutta.

31. Muisti ja unohtaminen

Muisti on yksi ihmisen olemuksen merkityksellisimmistä ilmiöistä. Ihminen on jonkinlainen muistiolento, koska häneen kertyy kokemuksia todellisuudesta hyvin monessa mielessä. Kaikkeen inhimilliseen toimintaan liittyy muistin ilmiö; se on yksi ihmisen elämän läpäisyperiaatteista. Jos muistaminen käsitteään laajasti, ei kyse ole vain yksittäisen informaation muistamisesta, vaan voidaan puhua myös eräänlaisesta psykodynaamisesta muistista. Varsinkin kun tiedetään lapsuuden kokemusten kerrostuvan sielun pohjalle, psykodynaamiset jäljet ovat tulkittavissa jonkinlaiseksi, usein hyvin vaikuttavaksi muistiksi. Tämä muisti on tosin suurelta osin tiedotonta, unohdettua.¹

Myös unohtaminen on äärimmäisen välttämätön ilmiö. Unohtaessamme tarpeettomia yksityiskohtia mahdollistuu tulevaisuuden kohtaaminen. Unohtaminen kuuluu terveeseen sielunelämään. Yksityiskohtien unohtaminen voi tietysti olla joskus kiusallistakin. Laajasti ajatellen unohtaminen voi toimia psykodynaamisesti ihmistä suojelevana ilmiönä. Tällöin se vaikuttaa usein kuitenkin kovin ristiriitaisesti, koska suojelessaan se vangitsee joitakin ihmisen mahdollisuuksia, joiden käyttöön saaminen vaatisi niiden muistamista.

Muistamisen ilmiö laajasti ajateltuna on monisäikeinen ja varsin arvoituksellinen. Se on inhimillisen elämän kulmakivi, johon kaikki toiminnot perustuvat. Ihmisen olemuksen ja elämän ymmärtäminen edellyttää muistin ilmiön ymmärtämistä; ihmisen salaisuus kätkeytyy tähän ilmiöön. Muistaminen palvelee elämää, mutta voi sitä myös raskauttaa.

Muistijäämät

Maaailma ei kulje ohitsemme, ainakaan kokonaan, jättämättä jotain pysyvää jälkeensä. Osa menneisyyden kokemuksista on tallella esimerkiksi mielikuvina. Itse asiassa meillä on käytössämme valtavat mielikuvamassat, jotka toimivat ajattelun ja elämään orientoitumisen perustana. Missä nuo massat sijaitsevat ja mikä on niiden olomuoto, ovat hämentäviä kysymyksiä. Jo-

honkin energieettiseen massaan mielikuvat ovat piirtyneet. Meillä näyttää olevan käytössämme erittäin rikas mielikuvataulu ja -varasto.

Miellemassojen jäsentymisessä on ajattelulla keskeinen sija. Se on ilmeisesti keskeisessä roolissa jo mielteiden syntyhetkellä. Ajattelu jäsentää havaittua jo havainnon hetkellä, eivätkä mielikuvat jatka elämäänsä meissä kaoottisena massana, vaan ovat jo jäsentyneet ennen muistiin painumista.

Käsitteet ovat muistinomaisia ilmiöitä, koska ne jatkavat olemassaoloaan. Ne elävät hyvin sitkeästikin, sitten kun ne ovat syntyneet ja vakiintuneet. Itse asiassa yksilön muistin ohella voisi puhua myös kulttuurimuistista. Näin siksi, koska käsitteet jatkavat elämäänsä tavattoman pitkiä aikoja. Ne elävät yksilöiden mielessä, mutta niillä on omaa sosiaalista jatkuvuuttaan, sosiaalinen olemassaolonsa. Ne ovat ikään kuin sosiaalista muistia.

Edellä olen todennut, että käsitteissä on jotain tahdonomaista. Niinpä muistaminenkin on tältä osin tahdonomainen ilmiö.² Myös muistiin palauttaminen on tulkittava tahdonomaiseksi silloinkin, kun se toteutuu itsestään ilman tietoisuutta ponnistusta. Mielteet ryhmittyvät käsitteiden ympärille ja organisoituvat käsitteiden välisistä yhteyksistä, ajatuksista käsin. Toisaalta mielteiden moni-ilmeisyys on juuri ajatusten lähtökohta ja niiden sideaines. Ymmärtäminen käyttää mielteiden ja ajatusten massoja hyväkseen.

Ei ole syytä unohtaa kielen merkitystä muistamisessa, ei myöskään siksi, koska se on itsessäänkin muistinomainen ilmiö. Sanat elävät kielen rakenteen jäsentäminä kielimielikuvina. Sanat ovat mielteitä ja jopa korvaavat kommunikaatiossa ja ajattelussa mielikuvia. Äidinkielen sanat ovat meillä yleensä hämmästyttävän hyvin muistissa. Lapsella on erikoinen kyky omaksua kieli tahtoonsa. Sanat nousevat puheessa välittömästi muistista ilmaisemaan syntynyttä ajatusta ja ovat näin ankkuroituneita ihmisen muisti- ja tahto-olemuksen. Kieli onkin täten eräänlaista sosiaalista tahtoa ihmisessä.³

Ilmeisesti ajattelulla on osuutensa lähes kaikissa niissä prosesseissa, joissa jokin saa pysyvän jäsentyneen hahmon. Ajattelu vakiinnuttaa, pelkistää ja jäsentää havaintoa. Mutta koska muistiin painuminen on suureksi osaksi yksilön hallinnan ulkopuolella oleva, ts. tiedoton ilmiö, se liittyy läheisesti tahtoon. Näin on myös ymmärrettävää, että yksilön intressit vaikuttavat siihen, mitä hän muistaa. Toisaalta yksilö muistaa yleensä kaiken sellaisen, joka häntä jotenkin puhuttelee. Niinpä ihminen muistaa tiedottomasti sellaisetkin asiat, joita hän ei ole jaksanut tietoisesti kohdata ja jotka hän on näin työntänyt tiedottomaan muistiin. Aivan ilmeisesti muistamista ehkäisevät tiedottoman sielunelämän ristikkäiset paineet, ts. tiedoton tahto.

Menneisyyden kokemukset elävät meissä myös psykodynaamisesti muistissa. Kuten edellä olemme todenneet, varsinkin lapsuuden asetelmat piirtyvät mm. jonkinlaiseksi tunne-muistiksi sisimpäämme. Meidän suhdettamme ihmisiin ja asioihin ohjaavat nämä muistumat, jotka ovat usein painuneet syväle tiedottomaan sieluumme. Ne siirtyvät uusiinkin elämäntilanteisiin aiheuttaen niiden mukaista tulkintaa (ns. transferenssi-ilmiö).

Tulevaisuuteen orientoituminen

Jäsentyneistä kokemuksistaan käsin ihminen orientoituu ja suunnistaa kohti tulevaisuutta. Hän ei voi lähteä nollatilanteesta. Vaikka ihminen on myös luova olento, joka voi löytää jotain uutta, on kuitenkin selvää, että hän orientoituu nimenomaan menneisyydestään käsin uusiin tilanteisiin. Hän kykenee kasvatamaan jatkuvasti kokemusvarastoaan ja oppimaan uutta, luomaan uusia ajatuksia.

Muistaminen vaikuttaisi olevan tahtoistuvaa ajattelua, tahtoa ohjaavaa menneisyyttä olemuksessamme. Toisaalta ajattelua voi kutsua menneisyysvoimaksi, koska aivan erityisesti se kantaa menneisyyden kokemukset (esim. käsitteet ja ajatukset) uusiin tilanteisiin. Tahdossa on myös tietty tulevaisuuden näkökulma, koska se aina toimii joiltakin osin uusissa tilanteissa; koskaan maailma ei ole kohdattavissa täysin samanlaisena. Ihminen elää

tässä menneisyyden – laajemmin ajatellen yhteisöjen ja kulttuurin menneisyyden – ja tulevaisuuden jännitteessä.

Prosessoituva menneisyys

On hyvin tärkeä havainto, että menneisyyden kokemukset prosessoituvat muistissa. Pelkistyvä muisti on tärkeä, koska kaikkien menneisyyden yksityiskohtien muistaminen johtaisi elämän kaaokseen. Kirjoittaessamme meidän ei tarvitse muistaa, kuinka opimme kirjoittamaan, vaan jäljelle on jäänyt kirjoittamisen pelkistynyt taito, ura. Näin unohtaminen on yhtä tärkeä inhimillisen elämän ilmiö kuin muistaminenkin. Ihminen elää siis muistamisen ja unohtamisen monivivahteisessa prosessissa. Suureksi osaksi sisäiset pelkistymis- ja jäsentymisprosessit toteutuvat tiedottomasti.

Tiedottomaan sielunelämään torjuminen on myös unohtamista. Tiedottomaan unohdetut muodosteet tuskin säilyvät muuttumattomina, mutta ilmeisesti tiedottomuus, unohdus osaksi merkitsee juuri sitä, että muutokset eivät ole mahdollisia. Kun nämä sielunmuodosteet myöhemmin aktivoituvat ja aiheuttavat tietoisestikin koettavia prosesseja, ne alkavat muuttua, mihin liittyy osana tiedostamista ja mieleen palauttamista.

Tiedostaminen, joiltain osin siis muistaminen, on merkittävä sielunilmiö, joka voi aiheuttaa prosesseja tai ainakin painetta prosessien käynnistämiseen. Tietoisuus itsessäänkin vaikuttaa ilmeisen energisesti (energeettisesti), mutta tässä on mukana muitakin tekijöitä, joita ei huomata ottaa useinkaan tarkasteluun mukaan. Jos ihminen ei suhtaudu arvioivasti ja moraalisestikin kokemuksiinsa, jäävät prosessit ainakin joiltain osin tapahtumatta.

Moraalinen suhtautuminen omaan sielunelämään ei välttämättä ole tietoista, vaan se on elämässä mukana omaksuttuna ja itsestään selvänä asenteena. Tietysti moraalilla, esimerkiksi yliminällä, on omat torjuvat tai toisaalta syyllistävät puolensakin, mutta tämä ei sulje moraalisen arvioinnin välttämättömyyttä silloin, kun tiedottoman sisältöjä prosessoidaan. Ihmiseen kätkeytyvät voimat, niiden prosessuaalinen kehitys, edellyttävät

myös moraalista arviointia. Toisaalta niiden kohtaaminen on juuri siksi vaikeaa, koska ne herättävät myös moraalista itsearviointia.

Tietoisien mielen moraaliset sisällöt muodostavat aivan luonnollisen vastapainon tiedottomalle ja näin tavallaan myös vähin erin ajavat tiedotonta prosesseihin. Itse asiassa tapahtumat ovat molemminpuolisia. Arviointikyvyn täytyy selkeytyä, jotta uusia tiedottoman sielunaiheita voidaan prosessoida. Toisaalta aktivoituneet sielunmuodosteet antavat tietoiselle mielelle mahdollisuuden kehittää arviointikykyä. "Ylemmän" ja "aleman" ihmisen prosessit edellyttävät ja aktivoivat toisiaan.

Unohtaminen ja luovuus

Muistamisen yksi puoli on ajattelunomaista vakiintumista, joka muuttuu suorastaan yksilön tahdoksi. Unohtaminen puolestaan ikään kuin vapauttaa ihmisen vapaaseen tahtoon, eräänlaiseen ajattelun ilmavuuteen. Silloin kun ihminen luo jotain uutta, hänen on tavallaan joiltakin osin unohdettava menneisyys. Tulevaisuutta rakennetaan aina menneisyyden aineksista, mutta toisaalta luovuus on vapautumista menneisyydestä, sen unohtamista tai sen uudenlaista prosessointia. Unohtaminen on sekä luovan fantasian että toivon edellytys.

Silloin kun ihminen elää nykyhetkessä ja on suuntautunut tulevaisuuteen, sitä voidaan pitää jonkinlaisena unohduksen tilana. Kun hän antautuu jonkin asian hoitamiseen ja rakentamiseen, siinä on jotain unohduksen kaltaista; hän unohtuu tehtäviinsä. Tätä ei tietysti voi pitää kaikilta osin pelkästään myönteisenä, vaikka se tavallaan ilmentää tervettä elämää.

Menneisyyden muistaminen sekä kantaa että rasittaa elämää. Unohtaminen puolestaan vapauttaa, mutta voi myös sulkea vapauttavia prosesseja. Piinallinen muistaminen on rasittavaa ja käpristävää, mutta torjuva ja prosesseja läpikäymätön unohtaminen merkitsee villiä ja kiirehtivää tulevaisuuteen suuntautumista. Fantasian voimat tarvitsevat unohtamista, mutta hilitön kuvittelu vaurioittaa sitä, mitä on rakennettu menneisyydessä.

Muistamisen ja unohtamisen suhteellisuus

Todennäköisesti kaikki kokemuksemme jollakin tavalla jäävät muistiimme. Hypnoosikokeet ja aivojen sähköisen ärsytyksen kokeet näyttäisivät puhuvan tämän käsityksen puolesta. Näissä kokeissa voidaan saada esiin hämmästyttäviä yksityiskohtia menneisyydestä. Tämä viittaa siihen, että muistaminen ja unohtaminen ovat jotenkin suhteellisia ilmiöitä.

Vaikuttaa siltä kuin jokin erityinen kerros mielessämme huolehtisi siitä, mitä kannattaa muistaa ja mitä ei. Kun kuitenkin kaikki kokemuksemme ilmeisesti säilyvät muistissa jollain tavoin, on muistaminen ja unohtaminen jotain vain tietoisien mielen ja minän näkökulmasta. On toisaalta syvälle tiedottomaan kadonneita muistumia, mutta toisaalta yksilö voi myös ikään kuin noutaa sielustaan muistikuvia ja muita mieleenpainuneita asioita.

Ajattelumme jäsentää kokemuksemme ja yksityiskohtaiset muistumat kokonaisuuksiksi niin, että yksityiskohdilla ei ole enää merkitystä. Tämä on osa terveen mielen suojautumista; ajattelu koostaa ja eheyttää merkittävästi sisäisyyttä. Vaikka minämme ja tietoisuutemme kannalta tällainen muistamisen ja unohtamisen kontrolli on suurelta osin tiedotonta, se toimii ilmeisesti myös koettujen tarpeiden ja pyrkimysten ehdoilla. Yksilö tunkee mielestään pois tarpeettoman. Jos näin ei käy suhteellisen luontevasti, on kyse jonkinlaisesta mielen epätasapainosta ja tiedottomista motiiveista. Toisaalta yksilö muistaa tarvitsemansa paremmin kuin tarpeettoman.

Psykodynaamisesta unohtamisesta huolehtivat voimat ovat selvästi tiedottomia. Siinä on kyse ikään kuin tiedottomasta tahdosta, joka rajaa tietoisien ja tiedottoman aluetta. Edellä olen todennut, että merkittävässä tehtävässä ovat tällöin ns. defensiiviset tunteet. Tiedottomaanakin unohdettu on kuitenkin omalla tavallaan muistissa.

Muistaminen havaintona

Muistaminen tapahtuu tässä ja nyt niin kuin havaitseminenkin; ne siis muistuttavat toisiaan. Muistamisessa ei ole kyse siitä, että jokin vanha sellaisenaan toistuisi, vaan jonkinlaisesta muistettun elementin uudelleen havaitsemisesta, esimerkiksi mielikuvista. Näin siitäkin huolimatta, että muistikuvat elävät tietenkin aiheina tiedottomasti ja – esimerkiksi psykodynaamiset muistirakenteet – vaikuttavat väkevästi.

Ihmisessä on kuin potentiaalisesti havaittavien muistijälkien varasto, mikä energettinen olemassaolo niillä sitten lieneekään. Suuri osa arkisista tietämisestä on itse asiassa muistamista. Henkilön sanotaan tietävän jonkin asian, jos hän sen muistaa.

Viitteet

1. Muistamisen käsitettä on joissakin yhteyksissä laajennettu myös geneettiseksi muistiksi (lajimuistiksi) tai jälleensyntymämuistiksi, jotka molemmat vaikuttavat pääasiassa tiedottomasti. Platon näki asian niin, että ihminen on syntymässä menettänyt muistinsa ja oikea tietäminen on ikään kuin muistiin palauttamista. Tämä ajatus pätee jossain määrin ihmisen sielullisen rakenteen tunnistamisessa; se on jonkinlaista menneisyudessa rakentuneen mutta nykyisyydessä vaikuttavan muistamista.
2. Ks. tarkemmin luku 6, s. 38.
3. Kielestä ja kielimielikuvista ks. tarkemmin luku 10, s. 70 tai IK, s. 63-70.

YLEISTÄ TARKASTELUA

Tässä viimeisessä pääluvussa otan esiin eräitä yleisiä kysymyksiä, jotka ansaitsevat huomion ja voivat valaista ja perustella sitä, mitä edellä on esitetty. Aluksi käsittelen minuutta ja tietoisuutta. Sitten siirryn tarkastelemaan kielen ongelmaa yleensä, mutta erityisesti sitä kieltä, jolla sielullisia ilmiöitä kuvataan. Viimeisessä luvussa teen vielä joitakin tieto-opillisia huomioita. Ne voivat kiinnostaa sellaista lukijaa, joka haluaa tarkempaa selvitystä tutkimuksen perusteista.

32. Minä ja tietoisuus

Minä on ehkä ihmisen olemuksen arvoituksellisin ilmiö; sille voidaan antaa monenlaisia merkityksiä maailmankatsomuksen ja ihmiskäsityksen mukaan. Sillä on silti myös jokin selvä empiirinen olemassaolonsa, ja niin muodoin sen rakenne tai yhteydet muuhun sieluun ovat periaatteessa tavoitettavissa. Fyysisten ilmiöiden keskinäiset yhteydet ja fyysisten energioiden vaikutuksen voimme havaita aisteillamme, lähinnä näköaistilla. Minän yhteydet ja vaikutukset muuhun sieluun on tavoitettava sisäisellä havainnolla. Minuus on aina kiinnittynyt johonkin, joskus ankarasti ja sokaisevasti. On ehkä parempi, ettemme tiedä vielä kaikkea sitä, mihin se on liittynyt.

Minän funktio

Psykoanalyttisessä kirjallisuudessa minällä (saksaksi das Ich ja englanniksi ego) on monia funktioita. Se on jotain, joka on idin ja yliminän välissä, ikään kuin välittäjänä ja yhdistäjänä, pyrkien ottamaan myös huomioon todellisuuden vaatimukset. Minällä on usein lisäksi defensiivinen peruserkitys jonkinlaisena defenssien keskuksena. Se on samalla maailmaan sopeutumisen keskus. Minän kehitykseen kuuluvat myös idin paineessa syntyvät samastumiset tärkeisiin objekteihin.

Syvin kysymys liittyy siihen, millä tavoin minällä on potentiaalinen olemassaolo muiden sielunenergioiden keskellä, erityisesti jos kyseessä on lapsi, joka ei ehkä vielä tunne eikä tiedosta minäisyyttään. Minä näyttää heräävän vähin erin ja muodostavan uudistuvia suhteita muihin sielunvoimiin. Minä ikään kuin kuoriutuu ja rakentuu esiin, osaksi ympäristön virikkeiden ansiosta.

Peruskysymys kuuluu: Onko minuudella lainkaan olemassaoloa ilman muita sielunenergioita vai onko sen olemassaolo täysin riippuvainen niistä, niiden synnyttämä ja rakentama? Pidän minuutta syvimmiltään pistemäisenä, passiivisena (kärsivänä) elementtinä. Usein minäksi kutsutaan myös kaikkea sitä, mikä on kiinteästi minään liittynyt. Minuuden ajatellaan olevan

ikään kuin minärakennus, rakentunut minuus (minästrukturi). Siksi teoreettisessa ajattelussa monesti puhutaan minästä, vaikka tarkoitetaan minään liittyneitä ilmiöitä ja rakennelmia.

Minän käytössä olevat energiat

Psykodynaamisessa kirjallisuudessa viitataan usein ns. minan käytössä oleviin energioihin. Tällaisia voivat olla ajattelu, arviointi, päätöksenteko, päättäväisyys, todellisuudentaju jne. Teknisessä mielessä tuskin tarvitaan käsitettä minän käytössä oleva energia, jos se viittaa tämänkaltaisiin sisäisiin tapahtumiin. Näin siksi, että minällä yksinkertaisesti on monenlaisia energioita käytössään. Minä on liittynyt suureen määrään erilaisia sielullisia ja henkisiä energioita, joita se käyttää ja joiden vaikutuksessa – usein myös viemänä – se on.

Kiintoisa on kysymys, onko minällä joitain nimenomaan sille hyvin läheisiä energioita käytössään, niin että ne voitaisiin jotenkin perustellusti hahmottaa erilleen muista sisäisistä energioista. Tällaisiksi voitaisiin ajatella erityisesti ne energiat, joissa minä ei ole vain sisällä ja niitä käyttämässä tai niiden vaikutuksessa, vaan jotka olisivat jotenkin minästä lähtöisin, minä-läheisiä.

Minänläheiset energiat

Minän ja muun todellisuuden (ei-minän) yhteydet ovat monenlaisia. On olemassa minuuden ulkopuolinen todellisuus, johon minuus ei tunnu suoraan ylettyvän. Esimerkiksi toiminnan ja omistamisen kautta minuuden vaikutuspiiri laajenee. Oma keho on jo selvästi lähempänä minuutta ja minuuden vaikutukselle alttiina, vaikka siinäkin esiintyy toimintoja, joihin minuus ei suoraan vaikuta.

Sielullisetkin ilmiöt voidaan katsoa minuuden kannalta erillisiksi, ei-minäksi, vaikka toisaalta tunnemme juuri niiden olevan erityisen kiinteä osa minuutta. Sielullisessa aineksessa (esim. tunteissa, ajatuksissa ja tavoissa) olemista minuus ei voi valita. Siksi niissä voisi ajatella olevan omat rajoittavat puolen-

sa, mutta muuta oloa kuin osana sielullista on minuudelle vaikea kuvitella; minuus toteutuu sielussa ja sielun kautta.

Minä tuntee itsensä varsin vapaaksi mm. arvojen ja arvioinnin ilmiöiden äärellä. Niitä tuskin voi kokea minuutta rajoittavaksi, jos ne eivät ole sitoutuneet joihinkin erityisiin sisältöihin (uskomuksiin ja näkemyksiin); silloinhan ne ovat joiltain osin ehdollistuneita. Arvotkin voidaan käsittää joksikin minuuden ulkopuoliseksi, johon minuus voi liittyä. Ne kuitenkin vaikuttavat minuutta avartavasti ja vapauttavasti.

Lähimpänä minuutta näyttäisivät olevan kohtaaminen ja tiedostaminen, jotka ovat vaikeasti hahmotettavia ilmiöitä. Minuus voi luoda ikään kuin tiettyä erillisyyttä, mutta myös tunkeutuvaa voimaa, jotta se saa jonkin kohteen näkyviin. Tätä voi kutsua kohtaamiseksi. Se on sekä erillisyyttä että liittymistä. Siksi siinä on vuorovaikutuksellista luonnetta. Kohtaamiseen vaikuttavat nimenomaan aistimukset, elämykset ja tunteet, vaikka ajattelunkaan avaavaa vaikutusta ei tule unohtaa. Kohtaamisessa on myös jotain tahdonomaista.

Tiedostaminen on ilmiö, joka usein seuraa riittävän intensiivisestä kohtaamisesta. Tiedostamista auttaa erityisesti ajattelu, vaikka luonnollisesti kaikki sielunenergiat ovat prosessissa mukana. Kohtaamisen ja tiedostamisen tulokset yksilö pyrkii yleensä pukemaan ajatuksiksi. Hän pystyy tietysti ilmaisemaan vain sellaisia ajatuksia, joihin hänellä on edeltäviä valmiuksia, vaikka – edeltävään perustuva – uuden luominen on mahdollista. Ajattelu auttaa jäsentämällä ja luomalla kohtaamisen mahdollisuutta, kun taas kohtaaminen tuottaa edellytyksiä ajatusten muodostamiselle.

Kuvassa on kuitenkin vielä kolmas minänlähcinen ilmiö, jota voisi kutsua prosessien kestämiseksi tai yksinkertaisesti kärsimiseksi. Minuuden voima näyttäisi voivan vaihdella ja kasvaa sen suhteen, kuinka se pystyy sietämään niitä prosesseja, joita kohtaaminen ja tiedostaminen vaativat, mutta joita ne myös aiheuttavat. Kohtaamisessa, tiedostamisessa ja kärsimisessä vaikuttavat monet sekä sielulliset että henkiset tekijät,

mutta niissä on jotain alkuperäistäkin, vain niiden omaan laatuun kuuluvaa.

Jos minuuden päämääränä on sisäinen vapaus, se joutuu käymään kamppailua myös sielussa olevien tekijöiden kanssa. Sisäiset prosessit ovat usein monensuuntaisia ja paradoksaalisia; ne vaativat sekä liittymistä että erillisyyttä, ehkä lopulta molempia yhtä aikaa. Minässä näyttäisi olevan painetta kohti vapautta. Kokoavasti sitä voi kutsua minäpaineeksi.¹ Ehkä se on nimenomaan yhdistelmä edellä mainituista minänläheisistä energioista.

Itsetietoisuus

Ihmistä kuvattaessa käytetään usein ilmaisua itsetietoisuus. Tätä on pidetty erityisenä ihmisen tuntomerkinä. Ontologinen ja eksistentiaalinen kysymys on tässä yhteydessä se, onko minuus itsessään tietoinen entiteetti vai hankkiiko se itsetietoisuuden jotain kautta, esimerkiksi kohtaamalla maailman. Jos minä on sellaisenaan itsetietoinen, olisi luontevaa ajatella kaiken muunkin tietoisuuden olevan samaa juurta.

Olen edellä todennut, että tietoisuus on kaksisuuntainen funktio, joten tietoisuus jostain on aina välttämättä itsetietoisuutta. Tämä kaksisuuntaisuus näyttäisi viittaavan siihen, että minä herää tietoisuuteen – tai tulemme minästämmeksi – kohtaamalla todellisuutta. Voisi jopa ajatella, ettei minä ole lainkaan tietoinen entiteetti, vaan me vain tulemme siitä tietoiseksi.² Tämä tosin tuntuu ristiriitaiselta siinä mielessä, että silloin tietoisuus olisi itsenäinen elementti. Näin voi tietysti ollakin, koska myös kaikki muut sielunenergiat ovat minän kanalta suhteellisen itsenäisiä.

Minä ja tahto

Kohtaamisessa, tiedostamisessa ja kärsimisessä näyttäisi olevan piirre, joka viittaa tahtoon. Näissä ilmiöissä minuus ikään kuin puolustaa pysyvyyttään, jatkuvuuttaan ja antautumattomuuttaan. Näin näyttäisi olevan kyse ikään kuin jostain alkuperäises-

tä minätahdosta. Tässä suhteessa on kuitenkin syytä olla varovainen, sillä kysymyksessä voi olla vain minän liittyminen tahdon hienoihin virtoihin, jotka on omaksuttu (löydetty) ympäristön herätteenä. Tosin kohdattaessa ympäristö ja sen kehityneimmät herätteet, tulevat esiin nimenomaan aidoin ja alkuperäisin minuus ja sen tahto.

Minuuden ytimessäkin, tai ainakin sen välittömässä läheisyydessä, vaikuttavat hienostuneet narsistiset voimat, jotka suojaavat ja ylläpitävät minuutta, vaikkei näiden voimien lopullinen hahmo suinkaan olisi kaunis. Ne suojaavat ja sulkevat minuutta, ja tämän voi nähdä yhtenä niiden tehtävänä. Niiden rautessa minuus avautuu uudella tavalla.

Minuus lopullisessa pistemäisessä hahmossaan on ilmeisen voimaton, niin kuin se on myös pyyteeton ja valtaa ottamaton. Jos minuus kuoriutuu tähän tilaan, se on käynyt läpi hyvin merkittäviä prosesseja. Sielunenergiat ja elämänyhteydet, joihin minuus on samastunut, antavat sille voimaa, mutta eivät välttämättä suinkaan vapautta. Vapautuessaan minuus lakkaa pala palalta samastumasta annettuun, mm. otettuun valtaan, voimaan ja kunniaan.

Kolmas voima

Inhimillinen tahto näyttää olevan kahden pääasiallisen lähteen vaikutuspiirissä. Toisaalta maailma muotoineen, rakenteineen ja toimintoineen syöpyy ihmisen tahdoksi. Yksilön on opittava asioita ympäristöstä ja aina myös sopeuduttava siihen.³ Tosin kenenkään tahto ei ole jäännöksettömästi ympäristön muovailemaa, vaan rakenteellisista yksilöllisistä syistä esiintyy aina myös omaperäisyyttä. Se ei suinkaan välttämättä merkitse mitään vapautta tai arvostettavaa ainutlaatuisuutta, vaan esimerkiksi synnynäistä sielunenergioiden omalaatuisuutta.

Toinen puoli tahtoa ovat ihmisen narsistiset tarpeet, jotka ovat kehityksen kuluessa vastanneet ympäristön tahtoa muovaviin virikkeisiin. Mutta myös heräävällä narsismilla on taipumus itsenäistyä. Osaksi tämä tapahtuu minän itsenäistymispainei-

den, ts. minäpaineen vuoksi. Narsististen tarpeiden synnyttämä tahto on yksilön "itsestä", itseen kuuluvaa tahtoa.

Ihmisen minuus on siis riippuvainen kahdesta tahdon valtavirrasta: ulkomaailman tahdon muodoista, jotka se voi olla pitkälle sisäistänyt, ja narsististen tarpeiden muodostamista yksilön omaperäisistä tahtomuksista. Tärkeää on huomata, että minuus näyttäisi liittyvän varsin epäitsenäisesti molempiin tahtoihin. Toisaalta näillä on luonnollinen taipumus myös yhtyä.

Tässä kahden päällekaatuvan tahdon tilanteessa minuus voi tuntea itsensä täysin voimattomaksi – edellyttäen, että se herää tähän tietoisuuteen. Tällöin nousee luonnostaan kysymys, voiko olla olemassa jotain aitoa, alkuperäistä, sanan hyvässä mielessä inhimillistä tahtoa, ja mistä sen voisi löytää. Minuudessa elää myös paine kohti alkuperäistä ja aitoa tahtoa.⁴

Tässä painostavassa ja polttavassa tilanteessa voi minä alkaa aavistaa, ettei se ehkä kuitenkaan ole aivan yksin ja avuton, vaan on jokin "kolmas tahto", joka voi ikään kuin pilkistää tavalla tai toisella inhimillisen pyrkimyksen kokonaisuudessa. On vaikea vastata, onko se Jumalan tahto vai puhtaan minän tahto tai jokin muu. Näyttäisi kuitenkin siltä, että myös kirkas ja vapaa tahdon virta on olemassa, vaikka ihmisen ei pidä erehtyä luulemaan, että se sellaisenaan toteutuisi hänessä. Kaikki ihmisessä on muiden voimien sumentamaa. Ajoittain voi kuitenkin kaikkeen inhimilliseen raadollisuuteen, sen sekaan, tulla muutakin.⁵

Substantiaalinen totuus

Ajattelukin on ilmiö, joka on pitkälti maailmallinen siinä mielessä, että ympäristö antaa ajattelumme ainekset ja aiheet ja muovaa niitä. Maailman ajatustavat ja -kudokset muodostavat ikään kuin ne ajatusvallat, joiden piiriin joudumme, joihin samastumme ja joista tulee osa persoonallisuuttamme. Toinen puoli on kuitenkin oma henkilökohtainen valtamme, jonka taustalla on aina myös narsistista vallanottoa. Se voi olla omaperäistäkin, mutta silti useimmiten pitkälle yhtenäistä maailman aja-

tusvaltoihin nähden. Mielellämme ja usein jopa huomaamattamme ajattelemme sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla.⁶

Kuitenkin ihmisessä on painetta myös ajattelun vapauteen ja itsenäisyyteen. Näin syntyy painetta kohti aitoa totuutta, joka olisi riippumaton niin maailman imuista kuin myös omista narcissistisista tarpeista. Ihminen kaipaa kohti totuutta. Edellä olen esittänyt, että totuus on arvo, johon voidaan vain suuntautua, mutta joka ei koskaan inkarnoidu lopullisesti mihinkään ajatusmuodosteeseen. Näin on syytä yleisesti ajatella, mutta ehkä asiassa voi olla kuitenkin myös substantiaalinen puoli.⁷

Ihminen voi aivan ilmeisesti tuntea myös totuuden kosketuksen sillä tavalla, että totuus ainakin hetken tuntuu olevan täysin elävä, ikään kuin se olisi laskeutunut muotoilemaan kohtaamista ja ajatuksia. Se voi saada jonkin konkreettisen ajatusmuodon ja kielellisen ilmaisun, josta se kuitenkin myöhemmin voi olla vaikeasti tavoitettavissa, mutta johon se toisaalta on kiteytynyt. Näin voivat jotkin ajatukset, näkemykset ja ajatuskodokset olla ikään kuin voimakkaammin totuudella ladattuja kuin toiset.⁸

Ehdoton hyväksyminen ja rakkaus

Ihmisellä on ankara paine tulla hyväksytyksi ja rakastetuksi. Hän kaipaa elämäänsä myös hohtoa, kunniaa tai ainakin kunnioitusta. Tässäkin suhteessa ihminen on riippuvainen ympäristöstä. Toisaalta hän on altis myös itse annetun, omahyväisen kunnian houkutuksille, eivätkä nämä kaksi hyväksynnän lähdettä suinkaan kulje toisistaan erillään vaan sitovat yksilön usein kiinteästi kunnian ja arvovallan jaon muotoihin.

Ihminen haluaa rakkautta, ehkä lopulta eniten juuri sitä. Hän on myös valmis antamaan rakkautta; rakkaus syttyy hänessä. Ihmisen rakkaus on kuitenkin niin monella tavoin ehdollinen. Kaiken taustalla lienee silti jokin puhtaan, pyyteettömän rakkauden voima, joka pyrkii myös aina mukaan.

Tässäkin on siis löydettävissä kolmas tekijä, joka liikahtaa häviävänä ja mitään ajallista lupaamattomana voimana, ehkä

usein juuri hylätyksi tulemisen keskellä.⁹ Se voi olla lohduttava, mutta se voi olla myös musertava, koska rakkauden valossa oma inhimillinen olemus voi näyttää kurjalta. Ihminen haluaa tulla hyväksytyksi ehdoitta. Mutta koska hän tunnistaa kelvottomuutensa, hänen on vaikea luottaa hyväksyntään.

Minä ja henki

Minän voi tunnistaa sisäisyydessä liittyvän hyvin monenlaiseen ainekseen, josta osaa voi kutsua sielullis-tuntuvaksi ja osaa jotenkin vain energeettisesti, ikään kuin suoraan näkymättömästi vaikuttavaksi. Edellä olen todennut, että osaa sielun piirissä vaikuttavasta energiasta voisi kutsua henkiseksi, koska sielunmaisemassa voidaan todella tunnistaa erityinen laatu. Henkinen on siis luonnostaan vaikuttamassa sisäisen maailman muodostumiseen, vaikka toisaalta sen heräämiseksi ympäristön virikkeet ovat ilmeisen välttämättömiä. Jossain mielessä kaikki virikkeet virittävät ihmistä henkisesti; se on ihmisen tapa ottaa vastaan ympäristön vaikutteita.

Minuutta on kuitenkin pidetty samalla jonkinlaisena porttina henkiselle vaikutukselle sielullisen olemuksen piirissä. Tämä näkemys vastaa myös asiasta syntyvää kokemusta. Vaikka minuus ei voi toimia ilman herättäviä virikkeitä, se voi kuitenkin työskennellä yksin sisäisen todellisuutensa kanssa, kun vaadittava näkemys on herännyt. Näin minuus voinee jollain tavoin ja jossain määrin kanavoida persoonallisuutta avartavaa vaikutusta sisäiseen maailmaansa ja sitä kautta elämään yleensä.

Viitteet

1. Olen kutsunut minuuden kykyä pysyä erillisenä ja riippumattomana myös minuuteen juroutumiseksi.
2. Jos minä on jotain sukua Jumalalle – kuten usein on väitetty –, voisi tietysti ajatella, ettei Jumalakaan olisi tietoinen ilman, että Hän on luonut maailman itselleen kohdattavaksi – ehkä juuri ihmisen minän ja kehittyvän tietoisuuden kautta.
3. Tahdon ulkoisesta olemuksesta ks. luku 3, s. 22.

4. Jonkin verran tämä muistuttaa tunnetun eksistentialistin Martin Heideggerin käsitystä aidosta olemisesta. Aito oleminen löytyy, kun minuus vapautuu epäaidosta, tiedottomasta todellisuudelle antautumisen tilastaan.
5. Uskonnolliset ajattelijathan puhuvat Jumalan tahdosta. Niin ristiriitaiselta kuin se ehkä tuntuukin, Jumalan tahdolla mitä todennäköisimmin ilmaistaan juuri ihmisen vapaata tahtoa, johon hän häviävänä hetkinä saa kosketuksen. Paavalin sanonta "en minä, vaan Kristus minussa" kuuluu näiden kokemusten joukkoon. Kysymys on tällöin jostain valoisasta kirkaasta tahdosta, joka sivuuttaa niin maailman kuin omankin (itsen) tahdon ja toteuttaa vapaan tahdon. Nämä näkemykset eivät mielestäni ole välttämättä uskovaisuutta vaan sisäisen maailman havainnoimista.
6. Täydellinen erakoituminen tuskin on mahdollista, ja esimerkiksi filosofi joutuu seuraamaan ajanhenkeä tai tekee näin täysin tiedottomasti, koska on vaikea erottaa, mikä on ajanhenki. Ihminen elää näin aina rajallisissa inhimillisissä puitteissa eikä absoluuttisissa ajatuksissa.
7. Oikeastaan voidaan tehdä ero arvo-totuuskäsityksen ja substanssi-totuuskäsityksen välille. Arvoa voidaan vain tavoitella, mutta substanssi (aines) voidaan omistaa. Jälkimmäinen käsitys elää kirkollisessa perinteessä ja on sieltä siirtynyt myös tieteelliseen ajatteluun.
8. Ihmiset voivat tuntea todella edustavansa totuutta, vaikka tässä on suunnaton narsistisen harhautuksen vaara, koska aina on kuitenkin kyse vain osatotuudesta. Parempi on olla kuvittelematta, että edustaa totuutta. Tiedoton narsismimme ei tätä tahdo hyväksyä, vaikka tietoisuutemme sen käsittää.
9. Tässä nousevat mieleen Jeesuksen sanat ristillä: "Jumalani, Jumalani, miksi minut hylkäsit?" (Matt. 27:46). Ehkä hylätyksi tulemisen kokemuskin on katsottava pohjaan saakka.

33. Luonnollinen kieli

Edellä en ole perustellut juuri lainkaan terminologisia valintojani. Olen pyrkinyt käyttämään mahdollisimman pitkälti tavanomaista suomen kieltä, jota väljästi kutsun luonnolliseksi kieleksi. Kokonaan en ole kuitenkaan pysytellyt ns. luonnollisessa kielessä, vaan mukana on vierasperäisiä lainasanoja. Toisaalta myös luonnollisen kielen sanoille, joita olen käyttänyt, on tullut käsittelyn kautta tavanomaisesta kielestä poikkeavia painotuksia ja sisältöjä. Seuraavassa pyrin selvittelemään kielenkäytön ongelmia tässä mielessä.

Kielen olemassaolo

Kieli, jos mikään, on sosiaalinen muodoste. Yksityistä kieltä ei voi vakavasti ajatella olevan olemassa. Kieli on ihmisten välinen ilmiö, joka elää ja kehittyy ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Jossain mielessä se ikään kuin elää yksilöiden yläpuolella, vaikka ihmisen olemukseen täytyy liittyä jotain erityistä kyvykkyyttä (energiaa ja laatua), mikä mahdollistaa kielen omaksumisen ja kieleen liittymisen. Lapsen kyky oppia kielen monitasoinen ja monimutkainen rakennelma on hämmästyttävä.

Kieli on kehittynyt vuosisatojen kuluessa, ja tuskin voi väittää, että suurikaan osa siitä on tietoisesti tehty. Kieli on muuttunut yhteydessä arkiseen elämään ja ihmisten kokemukseen, osana ihmisen olemusta, enimmäkseen ikään kuin itsestään, ihmisen kielikykyyn perustuen.

Tekninen kieli

Ihminen on luonut – varsinkin viime aikoina – myös tietoisesti kieltä, kehittänyt käsitteitä, keksinyt sanoja ja muunnellut sanojen merkityksiä. On tosin vaikea erottaa sitä, mikä tässä puuhailussa on ollut tietoista ja mikä tiedotonta. Kieli on enimmäkseen annettu ihmiselle, niin että tietoinen vaikutus on ollut joka tapauksessa vähäistä. Enemmän tai vähemmän tietoisesti luotuja kieliä voidaan kutsua teknisiksi kieliksi.

Teknisten kielten ominaisuus on usein nimenomaan se, että ne rajoittuvat jollekin elämänalueelle. Ne on luotu välineeksi hallita jotain erityistä aluetta. Kun tieteet ovat voimakkaasti kehittyneet, on syntynyt paljon erilaisia teknisiä kieliä. Tieteen kieli on myös vaikuttanut yleiseen käyttökieleen muuttaen sitä. Niinpä luonnollinen kieli on varsin suhteellinen käsite. Kuitenkin suuri osa käyttämästämme kielestä on syntynyt ikään kuin ihmisen kielellis-sosiaalisen olemuksen lahjana, joten käsitteellään luonnollinen kieli on suhteellinen oikeutuksensa. Myös tekninen kieli on kovin suhteellinen ilmiö, koska se perustuu aina pitkälti luonnolliseen kieleen.

Eri tieteet käyttävät eri mitassa toisaalta luonnollista kieltä ja toisaalta teknistä kieltä. On tieteitä, jotka operoivat lähes yksinomaan luonnollisella kielellä, esimerkiksi historia ja kirjallisuus. On toisaalta tutkimuksen ja toiminnan alueita, joilla tekniset kielet ovat hyvin hallitsevia, esimerkiksi matematiikka, fysiikka ja tietokoneala. Kuitenkin luonnollisen kielen asema on merkittävä, koska se toimii vähintäänkin välttämättömänä apuna lähtökohtakielenä kaikilla elämänalueilla. Tekninen kieli luodaan, avataan, hahmotellaan ja jopa määritellään luonnollisen kielen avulla.

Ilman luonnollista kieltä ei mitään tutkimusta voisi olla olemassa. Toisaalta luonnollinen kieli on jatkuvasti joiltakin osin, lähinnä sanojen merkitysten osalta – ei niinkään helposti rakenteeltaan – muuttumassa. Tekninen kieli ei ole vaikuttanut merkittävästi kielen perusrakenteeseen, mikä on syytä havaita. En puutu tarkemmin kielen rakenteeseen, joka on ilmeisesti ainakin osaksi yhteneväinen maailmanrakenteen kanssa. Totean vain, että kieli on tässä mielessä säilyttänyt itsenäisen aseman, oman erityisen olemassaolonsa.

Luonnollisen kielen eksistentiaalinen yleispätevyys

Rakenteellisen itsenäisyyden ohella luonnollisella kielellä on erikoista eksistentiaalista avoimuutta ja yleispätevyyttä. Jopa yleisen sanaston osalta kielen ilmaisut ovat siirrettävissä tilanteista toiseen, osaksi täysin rajoituksetta. Kielen sanat eivät ole

tässä mielessä suurestikaan kohde- tai tilannesidonnaisia. Juuri tämä selittää luonnollisen kielen käyttömahdollisuuden mitä erilaisimmilla elämänalueilla.

Luonnollisen kielen voima tulee esiin siinäkin, että sillä voi tyydyttävästi ilmaista lähes kaikkia ihmisen elämään ja kokemukseen liittyviä asioita. Se ei sellaisenaan ole rajoittunut käytössä yksinomaan erityistilanteisiin, vaikka luonnollisesti näinkin on, erityissanastoa elämän eri alueille. Tekniset kielet sen sijaan ovat usein sidoksissa niihin erityisoloihin, joihin ne on luotu. Niilläkin voi olla omaa yleispätevyyttään, mutta teknisissä yhteyksissäkin välttämätön luonnollinen kieli on tavallisesti yleispätevin osa.

Teoreettisia paineita

Tekniset kielet luovat painetta luonnollisen kielen käyttöön. Kun esimerkiksi jokin luonnollisen kielen sana otetaan teoreettiseen käyttöön, se alkaa vaikuttaa niin, että vastaava luonnollisen kielen käsite voi saada sävyjä, joita tällä sanalla on teknisissä yhteyksissä. Näin käy esimerkiksi psykologisille sanoille, varsinkin teoreettisesti koulutettujen ihmisten mielessä, mutta vaikutus pyrkii aina leviämään laajemmallekin.

Kun sanoja tietoisesti määritellään, niiden merkitystä usein rajoitetaan tahallisesti, jotta jokin ilmiö saataisiin joiltain osin hallituksi. Määrittelyn vaikutus voi silti levitä laajemmallekin, tai sitten sana jää vain tekniseen yhteyteen (vrt. esim. ns. operationaaliset määritelmät¹), jolloin käsitteen arvo todellisuuden käsittämisessä on rajoittunut ja heikko.

Luonnollinen kieli on varsin pitkälti vapaa teoreettisista paineista. Se on avoin todellisuuden kohtaamiselle eikä sinänsä pyri pistämään todellisuutta minkään näkemyksen rajoihin. Tietysti yksityisillä ihmisillä voi olla tiedottomia asenteita sanojen käytön taustalla — ja varsinkin koulutetuilla on oppien synnyttämiä teoreettisia asenteita —, mutta yleisesti kielessä ei elä teoreettisia paineita; tai sitten ne ovat samoja koko kieliyhteisössä.

Ideologinen rehevöityminen

Kieli on periaatteessa puhdas teoreettisista rasituksista, mutta on luonnollista että erityisesti nykyaikana kieleen kohdistuu tällaisia paineita. Sanat ja ilmaisut vetävät mukaansa teoreettista paatosta. Teoriat ovat kuitenkin sidoksissa usein myös maailmankatsomuksellisiin asenteisiin, ja tämä voi vetää luonnollista kieltä myös maailmankatsomuksellisten paineiden piiriin.

Maailmankatsomuksellisten paineiden syntyymiseen voi olla eri syitä. Usein käytännössä jokin tutkimusmetodiikka rajaa todellisuudesta muodostetut käsitykset tietynlaiseksi. Näin tämä metodiikka voi alkaa rehevöityä yli aidon soveltumisalueensa, ja sen synnyttämää tarkastelutapaa sovelletaan myös kaikkiin elämän ilmiöihin. Tällöin menetelmä ideologisoituu, rehevöityy maailmankatsomuksellisesti.

Vahvasti koko kulttuuriimme on vaikuttanut esimerkiksi luonnontieteellisen menetelmän ideologisoituminen maailmankatsomukseksi, jota kutsun yleisesti luonnontieteelliseksi materialismiksi.² Näin käsitetty tieteellinen menetelmä synnytti lukuisia muunnoksia "tieteellisiä" maailmankatsomuksia.³ Ne vaativat itselleen erityistä olemassaolon oikeutta suhteessa muihin maailmankatsomuksiin. Tätä tuskin voi pitää perusteltuna. Kuitenkin luonnontieteellinen materialismi valloitti laajasti ihmisten mielet ja siitä tuli ikään kuin uusi uskonto, jota lähes tunnustuksellisesti saatetaan opettaa kouluissakin.

Sanasta tieteilinen tuli vähitellen hyvin arvolatautunut ilmaisu, jota moni käyttää mielellään omista ajatuksistaan saadakseen niille arvovaltaa. Myös psykologisia teorioita rasittivat tieteen synnyttämät ideologiset paineet. Esimerkiksi psykoanalyysi pyrki olemaan lähtökohdissaan materialistinen tai vähintäänkin biologistinen. Inhimilliset "korkeammat" funktiot pyrittiin selittämään viettinäkökohdista. Tietokonealan ja informaatioteknologian käsitteitä vilisee eri elämänaloilla.

Psykoanalyysi on myös esimerkki teoriasta, jota jo sen perustaja Sigmund Freud (1856-1939) käytti selittämään maailmankatsomuksellisia asioita, erityisesti uskonnon olemassaoloa ja ilmiöitä. Näin rajoittunutta teoriaa käytettiin katsomukselli-

siin tarkoituksiin, ja tällaista pyrkimystä on jatkuvasti olemassa. Toisaalta myös psykoanalyysin käsitteitä itsessään rasittavat katsomuksellisesti biologistiset asenteet.

Teoreettinen usko ja valta

Ideologinen rehevöityminen saa selityksensä siitä luonnollisesta tosiasiasta, että yksilön ajattelu on aina rajoittunutta ja hän yrittää selittää kohtaamansa ilmiöt sillä ajattelulla, joka hänellä on käytössään ja joka hänessä aktivoituu. Ihminen on myös olento, joka aina rakentaa uskoa johonkin, ja uskon luonnollinen kohde ovat omat tai omaksutut ajatukset. Tätä kaikkea on pidettävä inhimillisenä ja ymmärrettävänä. On myös hyvä muistaa, että teorian alkuperäisten soveltuvuusrajojen ylittäminen voi synnyttää uusia ja tuoreita näkemyksiä; se voi siis olla heuristinen tapahtuma.

Kuitenkin sekä teorian että maailmankatsomukset kietoutuvat ihmisen narsistisiin voimiin — mikä tosin sekin on luonnollista. Maailmankatsomuksellisen vallan ilmiöt voivat yhteiskunnassa olla kuitenkin arveluttavia. Ne voivat synnyttää joukko- liikkeitä, yhdenmukaista yleistä mielipidettä, perusteetonta oikeassa olemista ja lähetystehtävää. Tärkeätä on havaita, että ne saattavat laiminlyödä tai jopa suorastaan halveksia joitakin inhimillisen elämän tai ihmisen olemuksen puolia, jolloin elämän kokonaisuus ja ihmisyyys voivat kärsiä. Tämä on aina vaarallista pitkällä aikavälillä koko kulttuurille.

Jos luonnolliseen kieleen kohdistuu teoreettisia tai maailmankatsomuksellisia paineita kapeuttaen sen ilmaisun yleispätevyyttä, tämä voi todella sanan vahvassa mielessä merkitä, että kieli on vallan väline. Latautunut — esimerkiksi tunteilla latautunut — kieli on sitä aina jossain määrin. Tosin kielen myönteisenä tehtävänäkin voi pitää todellisuuden hallitsemista.

Jotta kieli olisi latautunut, sen pitää olla yleensä yhteisesti latautunut, ja tämän yhteisyyden voivat luoda esimerkiksi maailmankatsomukset. Katsomuksellisen vallan piiriin joutunut kieli joko raaemmin tai hienommin menetelmin raivaa pois toisinajattelun ja vapaan ilmaisun.

Kielen eksistentiaalinen puhtaus

Luonnollisen kielen ei mielestäni suinkaan tarvitse olla maailmankatsomuksellisesti sitoutunut. Kieli on kuvaannollisesti sanoen ilmava ja kirkas silloin, kun se ei kanna teoreettisia paineita mukanaan. Sitoutumattomuutta voidaan jopa pyrkiä ylläpitämään varomalla sanojen määrittelemistä joitain ahtaita tarkoituksia varten tai ainakin olemalla hyvin tietoisia tästä ahtaasta käytöstä. Ahdas käyttö ei yleensä vastaa sanan tavoittamien ilmiöiden koko todellisuutta.

Kielen itsenäistä ja joustavaa elämää – esimerkiksi kirjallisuudessa ja muussa taiteessa – olisi pyrittävä ylläpitämään.⁴ Kielen on saatava elää myös omilla ehdoillaan, omana laatuinaan ja todellisuuden tasonaan. Kielen oman merkitysilmaston rikkominen voi merkitä väärinymmärrystä ja sekaannusta. Tosin – jälleen paradoksaalisesti – sekin voi olla kehityksen edellytys. Luonnollisella kielellä itsellään on kuitenkin valtava ilmiötä tavoittava voima, jonka rajoittaminen voi olla kohtalokasta.

Sanan käyttö

Tunnettu filosofi Ludwig Wittgenstein (1889-1951) haki sanan merkitystä sen käytöstä. Hänestä suureksi osaksi inspiraationsa saanut kielifilosofinen perinne tutki filosofisia ongelmia analysoimalla varsinkin filosofisesti tärkeiden sanojen käyttöä. Näin voidaan tutkia esimerkiksi sitä, mitä merkitsee, kun sanon, että tiedän. Tällöin pyrin kartoittamaan niitä yhteyksiä, joissa tätä sanaa käytetään.

Sanoilla on oma käyttönsä; se kuuluu niiden sosiaaliseen olemukseen. Perusteellinen pysytteleminen sanan käytön esittelyssä on tavallaan jonkinlaista empiiristä tutkimusta. Käyttö kuitenkin väijäämättä ilmentää myös jotain ideaa, ajatusta tai käsitettä, joka liittyy sanan käyttöön ja tekee sen ymmärrettäväksi. Käytössä on omaa sisäistä, ainakin suhteellista johdonmukaisuutta. Sanat liittyvät laajoihin ajatusverkostoihin. Yksilö voi tosin käyttää ymmärrettävästi jotain sanaa ilman, että hän on tiedostanut paljoakaan niistä ajatusyhteyksistä, jotka ylläpitävät sanan merkitystä.

Sanojen idearakenteet

Sanojen idearakenteen paljastaminen ei suinkaan ole helppoa. Filosofit, jotka eivät ole niinkään välittäneet sanan empiirisestä käytöstä — jossa usein ilmenee monia ristiriitaisuuksia — ovat tavoitelleet niitä ideoita, jotka ylläpitävät sanojen suhteellisen johdonmukaista, mutta ainakin ymmärrettävää käyttöä. Tämä on merkinnyt myös sitä, että on syvennetty tietoisuutta sanojen käytöstä. Oikeastaan siinä on ollut kyse sanojen taustalla olevien käsitteiden etsimisestä. Yksi tieteellisen työn välttämätön edellytys on se, että tietoisuus selkeytyy käsitteistä ja niiden käytöstä.

Kielen eksistentiaalinen laaja-alaisuus ja yleispätevyys merkitsevät sitä, että kieltä voidaan käyttää johdonmukaisesti monissa yhteyksissä. Käytön johdonmukaisuus voi kuitenkin olla monentasoista. Jos näemme käytössä ristiriitaisuuksia jollain tasolla, se voi merkitä, että emme vain ole löytäneet syvempää taustalla olevaa idearakennelmaa. Jos emme sitä löydäkään, saatamme kaventaa sanan käyttöä, jos pysyttelemme vain sen tietystä käytössä.

Luonnollisen kielen syvällisyys

Vaikka yksilöt voivat olla epäjohdonmukaisia, pinnallisia ja huolimattomia sanojen käytössä, se ei merkitse, että kielessä itsessään olisi näitä piirteitä. Kielen kehitys on ollut ja on yhä edelleen hyvin vähittäistä. Tämä on merkinnyt ilmeisesti sitä, että kieli on säilyttänyt ja pyrkii säilyttämään osuvuuden kuvattaessa kohdattua elämää. Luonnollinen kieli on suhteellinen käsite ja myös kielen osuvuus suhteellista ja kehittyvää, mutta jonkinlainen kielen sisäinen riippumattomuuskin on olemassa — monien paineiden keskellä.

Näin luonnollisen kielen taustalla voi olla arvaamattoman syvällisiä idearakenteita, jotka ohjaavat sen käyttöä, vaikkamme ole siitä tietoisia. Siksi luonnollisen kielen käytön muuttamista pitäisi varoa ja olisi pyrittävä säilyttämään sen eksistentiaalinen avoimuus. Sen sijaan on oikeus yrittää paljastaa sanojen taustalla elävien käsitteiden ja ideoiden rakenteita. Jos tämä onnistuu

niin, että se ei kohdistu paineita luonnollisen kielen käyttöön, on tietoisuus avautunut merkittävästi.

Jos luonnostellut teoreettiset rakenteet eivät ole sopusoinnussa luonnollisen kielen kanssa, voi syntyä paineita ilmaisuvoinman kaventumiseen ja näin myös ymmärtämisen kaventumiseen. Tämä on yksi peruste sille, että käsitteet on säilytettävä hahmollisina ja avoimina, siitäkkin huolimatta, että koemme – tosin usein syvimmiltään perusteettomasti – olevamme jotenkin epämääräisiä ja epätarkkoja. Näin kuitenkin jää tilaa käsitteiden hahmojen syntymiselle eikä rakennu niin helposti kyseenalaisia vallan muodosteita, jotka vangitsevat ihmisten mieltä. Tutkijankin mieli säilyy avoimena ja paatoksettomana, mikä merkitsee vapautta. Se tosin edellyttää tietämättömyyden sietämistä ja hiipivien vallan houkutusten välttämistä – ainakin yritystä siihen suuntaan.

Ihmistieto

Luonnollisen kielen vaurioittamattomuus on tärkeitä ihmistä koskevassa tiedossa, erityisesti psykologisessa ja filosofisessa tiedossa. Juuri ihmisen olemukseen on kielen säilytettävä avoimuus, jatkuvan monipuolistamisen ja syventämisen mahdollisuus. Erityisesti maailmankatsomuksellisia rasitteita on pyrittävä välttämään. Monet ajattelijat ovat tietoisesti tai tiedottomasti tyytyneet vallitsevaan luonnolliseen kieleen, mikä parhaimmassa tapauksessa merkitsee ajattelun todellista elävyyttä.

Luonnollisen (esim. suomen) kielen koskemattomuus ei voi silti olla mikään ehdoton sääntö, koska tuskin sekään – edes syvimmissä rakenteissaan – on täysin ideaalinen ja täydellinen. Täytyy olla mahdollisuus myös hakea uusia merkityksiä ja luoda uusia sanoja ja käsitteitä. Mutta tämän on tapahduttava hahmollisen avoimesti, jotta kuva voi täydentyä myöhemmin.

Ihmisen teoreettinen pyrkimys on aina ilmausta hänen hallitsemisen tarpeestaan ja vallanhalustaan (sekä muista narsistisista tarpeista). Siksi teoretisointi on taipuvainen vaurioittamaan luonnollista kieltä. Näin on varmaankin käynyt myös tässä tutkimuksessa. Teoreettisten järjestelmien avaaminen ja luomi-

nen voi kuitenkin myös nostaa inhimillistä tietoisuutta havaitsemaan asioita, joita se ei muuten havaitsisi. Teoretisointi ja järjestelmällinen – tiettyyn näkemykseen perustuva – ajattelu luo omia jännitteitään, jotka ovat merkittävä virike ajattelulle.

Parhaimmin onnistumme ihmisen kuvauksessa, jos vältämme loukkaamasta luonnollisen kielen sanojen hahmollista avoimuutta. Usein jo pelkkä kielen sanojen huolellinen kuuntelu avaa merkittävää ihmistä koskevaa ymmärrystä. Jos lisäksi onnistumme selvittämään niiden taustalla olevia idearakennelmia ja pyrimme säilyttämään näin syntyvien käsitteiden hahmollisen avoimuuden – niin pitkälle kuin oivalluksemme riittää –, emme lukitse kohtaamisen ja ymmärtämisen edellytyksiä. Avoimuus ja mieltä sitomaton yleispätevyys riippuvat oivalluksesta.

Tässä tutkimuksessa on pyritty kunnioittamaan luonnollisen kielen eksistentiaalista ja ideaalista yleispätevyyttä. Täysin siinä tuskin on onnistuttu, niinpä joitakin sanoja on ikään kuin käytetty tutkijan omiin tarkoituksiin. Mielestäni suomen kieli sinänsä on erikoisen hyvä kuvaamaan juuri ihmisen sisäisyyttä ja suhdetta todellisuuteen.

Maailma mielikuvina

Sanoihin ja niitä vastaaviin käsitteisiin liittyy myös mielikuvia; ne ovat usein hyvin keskeinen osa merkitystä, mutta erityisesti tarkoitusta. Teoreettiset ja maailmankatsomukselliset asenteet vaikuttavat myös mielikuviin ja juuri niiden kautta kieleen ja sen käyttöön. Luonnolliseen kieleen liittyneet mielikuvat ovat yleensä peräisin elävästä elämästä ja siksi ne ovat suhteellisen osuvia. Yksilön kokemukset voivat olla tosin rajoittuneita, mutta kielen kollektiivinen kokemus on monipuolinen.

Kun metodisista tai muista lähtökohdista luodaan näkemyksiä vaikkapa ihmisestä, voi käydä niin, että käsitteisiin yhdistyy mielikuvia, jotka kaventavat ymmärtämistä. Esimerkiksi luonnontieteellisen menetelmän ja luonnontieteellisen materialismin paineet ovat synnyttäneet myös ihmisestä mielikuvia, joilla voi olla vaikea tavoittaa kaikkia ulottuvuuksia. Jos ne vaikuttavat esimerkiksi ihmissuhdetyössä (kuten hoito- ja kas-

vaikuttavat esimerkiksi ihmissuhdetyössä (kuten hoito- ja kasvatustyössä) toimivan työntekijän ajatteluun, voi olla, että ne omalta osaltaan kaventavat mahdollisuutta kohdata toinen ihminen.

Ennakoivat mielikuvat (ns. odotusmielikuvat) ohjaavat orientoitumistamme asioihin ja ilmiöihin kaikilla elämän aloilla. Siksi niiden pitää olla siltä elämän ja kokemuksen alueelta peräisin, minne niitä sovelletaan.

Viitteet

1. Operationaalisia määritelmiä olen käsitellyt esim. teoksessani Turunen 1987, s. 23-29.
2. Ks. tästä tarkemmin esim. IK, s. 120-125 tai Turunen 1986.
3. Yksi tunnetuimpia "tieteellisen maailmankatsomuksen" ilmiöitä oli mm. ns. "tieteellinen sosialismi".
4. Taiteisiin ovat tosin vaikuttaneet monet maailmankatsomukselliset paineet, eivät vähiten "tieteelliset" katsomukset meidän aikanamme. Ehkä myös se on osaltaan kasvattanut kyynistä suhtautumista ihmiseen.

34. Tieto-opillisia huomioita

Edellä on tullut esiin tutkimusmenetelmäni näkökohtia eri yhteyksissä. Mitään perusteellista selvitystä asiasta en kuitenkaan ole antanut. Seuraavassa pyrin paikkaamaan jonkin verran tätä puutetta. En kuitenkaan halua käsitellä kaikessa laajuudessaan niitä tieto-opillisia ja tieteenfilosofisia kysymyksiä, joita asia vaatisi; ne ovat oman tutkimuksensa aiheensa.¹

Filosofinen tutkimus

Tätä tutkimustani voisi nimittää yleisesti filosofiseksi. Se keskittyy ihmisen mielen ja sielun (miksei myös hengen) ilmiöiden perusulottuvuuksien selvittämiseen. Kuten alussa jo totesin, tutkimuksessani yhdistyy neljä lähestymistapaa, joita nimitin sielunelämän fenomenologiaksi, psykodynamiikaksi, eksistentiaaliseksi ja kulttuurifilosofiaksi.² Mielestäni näin voidaan luoda ja säilyttää kokonaisnäkemys ihmisestä. Kaikki nämä lähestymistavat tuovat ihmisestä esiin jotain olennaista, siis ne täytyy voida kuvata yhdessä.

Koska perinteisellä psykologisella aineksella on varsin suuri osuus, ei työtäni ehkä pidettäisi puhtaasti filosofisena. Niinpä sitä voisi nimittää filosofiseksi psykologiaksi. Psykologiaa pidetään empiirisenä tieteenä. Tutkimuksellani on vahvoja yhtymäkohtia elämän käytäntöön. Tosin fenomenologinen ja psykodynaaminen psykologia ovat molemmat omalla tavallaan myös spekulatiivisia (tunnustelevia, hakevia), mikä tekee ne jossain mielessä filosofisiksi; ne liittyvät läheisesti mm. kysymykseen ihmiskäsityksestä. Pidän kuitenkin tutkimustani myös sielunempiirisenä luonteeltaan; se tuottaa sielutietoa. Tieteitten ja tutkimusmenetelmien rajat ovat käytännössä näennäisiä ja asennekysymyksiä.

Filosofisluontoisen tutkimuksen asenteita ja menetelmiä on lukuisia. Oma otettani voisin luonnehtia kolmen perinteisen tutkimusasenteen yhdistämiseksi. Tutkimustavassani on ymmärtääkseni kolme perusjuonetta, nimittäin spekulatio, analyysi ja fenomenologia.

Spekulaatio

Ajattelu on oma energieettinen ilmentymänsä ihmisen sisäisessä maailmassa. Se käy läpi omia suhteellisen itsenäisiä prosessejaan, mutta toisaalta se on yhteydessä muihin sielunenergioihin, niin että ne voivat vaikuttaa siihen ja se niihin. Ajattelu on ikään kuin jännitteinen kenttä ja toimii tavallaan kuin peili (latinan speculum = peili ja specula = vartiotorni), joka pystyy heijastamaan todellisuuden ilmiöitä.

Inhimillinen minuus voi saavuttaa suhteellista etäisyyttä sielunilmiöistä, niin että ne tulevat kohdattaviksi. Ajattelun energinen liike, spekulaatio, voi auttaa tässä merkittävästi. Se purkaa samastumisia entisiin ajatuksiin, aiheuttaa prosesseja ja luo etäisyyttä. Tärkeää on ajattelun vapautuminen narsistisista samastuksista, tai täsmällisemmin ja vaatimattomammin sanottuna tämänsuuntainen prosessi.

Spekulatiiviseen liikkeeseen saatettu ajattelu väljenee sidonnaisuuksiltaan, ja se voi alkaa jäsentyä uudelleen. Spekulaatio tekee tilaa sekä uudelle kohtaamiselle että jäsentämisen energioille, ts. luo mahdollisuuden rakentaa uudenlaisia ajatuskuvioita. Tässä yhteydessä ei ole tärkeää vain ajattelun energinen liike, vaan myös sen pidättely ja jopa vaimentaminen, jotta tilaa syntyisi uudelle. Vaimentaminen merkitsee sitä, että haetaan kohtaamista. Spekulaation ensimmäinen tulos onkin avautuva uuden kohtaaminen.

Onnistunut spekulaatio nostaa esiin mm. voimakkaan kokemuksen siitä, että jäsentymisen energiat ovat syvimmiltään jostain muuta kuin ajattelua. Erityisesti niitä on perusteltua nimitellä henkiseksi energiaksi. Spekulaatio ja ajattelun samastumisista irti pyrkiminen (kohtaaminen) tekee tilaa näille energioille. Näin ajatteluun voi heijastua uusia aineksia. Tämä merkitsee uuden tiedon saavuttamista, mutta samalla kehittyä tietysti koko persoonallisuus. Spekulaatiivisia prosesseja käynnistävät mm. kirjat, keskustelut, oma ponnistus ja myös erilaiset elämän draamat ja kriisit.

On hyvin hämmäntävää, kun sisäisen elämä ja ajattelu jäsentyvät spekulaation ansiosta. Voi nimittäin kysyä, mihin pe-

rustuu entistä onnistuneempien käsitteiden ja näkemysten löytäminen. Ajattelu tavoittaa kohdatusta sen yleisyyden, käsitteen, säännönmukaisuuden tai lainalaisuuden. Se ei ole tietoisuuden valmistamisen tulos, vaikka se voi olla tietoisuuden pyrkimyksen tulos; tässä pyrkimyksessä ihminen käyttää sielunsa subjektiivisia edellytyksiä (esim. ajattelua) hyväkseen.³

Spekulaatiolla yksilö pyrkii riippumattomaan asemaan, jotta tietoisuus voisi totuudenmukaisemmin heijastaa (reflektoida) kohdattua. Tämän vuoksi omasta toiminnastaan tietoisuuteen pyrkivää ajattelua, itsetietoisuutta, on kutsuttu reflektioksi. Itsetietoisuuteen ei liity vain tietoisuuden itsensä terävöityminen vaan myös uuden tietämisen, siinä mielessä tietoisuuden valmistaminen.

Argumentaatio

Filosofista ajattelua on vaivannut usein se pakkomielle, että jotain saataisiin ajatuksen tasolla todistettua, argumentoitua. Jollain tavoin suhteellisesti tähän voidaan yltää, jos todistelijan ja vastaanottajan ajatuskulttuuri sisältävät riittävästi yhteisesti hyväksytyjä aineksia. Varsinaisesti mikään todistelu ei saa mitään olemassa olevaksi. Ajattelu jää aina ajatteluksi ja olemassaolosta vakuuttaudutaan muuta kautta; mielestäni nimenomaan kohtaamalla (koskettamalla, aistimalla, tuntemalla jne.).

Ajattelu voi olla epäjohdonmukaista, hapuilevaa ja sisäisesti ristiriitaista, ja kuitenkin se on tavoittanut jotain olennaista. Selkeyden ja johdonmukaisuuden tulee olla tietenkin tavoitteena, koska ilman niitä asioiden jäsentäminen on jollain olennaisella tavalla vajaata. Ajattelun – ja usein esimerkiksi filosofien – omnipotenssia on kuitenkin se, että ajatteleamalla tai väittämällä voi tehdä asioita olemassa olevaksi tai olemattomaksi.⁴

Argumentaatiota ei tule kuitenkaan halveksia; siitähän on kyse ollut tässä tutkimuksessa kaiken aikaa ja parhailaankin. Argumentaatio – vaikka se ei ole sitovaa tai absoluuttista – voi aiheuttaa sellaisia prosesseja, jotka auttavat kuulijaa löytämään kosketuksen ja yhteydenkin asiaan. Tämä tietysti edellyt-

tää kohtalaisen yhteistä käsitteistöä tai sen luomista. Kun muodostetaan uusia näkemyksiä, on myös pakko luoda uusia käsitteitä ja uutta argumentaatiota, ja se joka ei halua ottaa sitä vastaan, ei tietenkään pääse ilmiöitten yhteyteen. Mikään ajatusjärjestelmä ei kuitenkaan ole ehdoton ja annettu.

Vuorovaikutus

Kuten jo teoksen alussa totesin, käsitteitä voidaan kuitenkin luoda niin, että varotaan sellaista dualistista henkeä, jossa tietäjä ja kohde, asiantuntija ja opiskelija ovat toisistaan erillään. Käsitteiden luonteen tulisi olla vuorovaikutuksellinen, jolloin ne voivat auttaa esiin kosketuksen, yhteyden ja ymmärtämisen edellyttämiä prosesseja. Vuorovaikutukselliset käsitteet ja näkemykset ovat kahden yksilön välillä kuin kolmas elementti, joka yrittää kohottaa heidän ymmärrystään.

Käsitteet eivät ehkä koskaan ole täysin ihanteellisia vuorovaikutuksessaan, vaan aina myös erottavia, sitovia ja rajoittavia, mutta silti tämä ihanne voi olla tärkeä. Vuorovaikutus tuo esiin sen merkittävän kokemuksen, että totuus elää oikeastaan ja vain ihmisten vuorovaikutuksessa eikä sitä koskaan saa pyydystettyä enemmän tai vähemmän satunnaisiin yksilön ajatuksiin.

Analyysi

Spekulaation ohella olen silti pyrkinyt toteuttamaan myös analyysiä, ilmiöiden erottelua. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan vain psykologisten ilmiöiden luettelomainen erottelu, vaan niiden esiintymisyhteydet pyrkivät myös kertomaan jotain niiden luonteesta. Yleinen tavoite on kuitenkin ollut sellainen avoimuus, ettei itse todellisuudelle tehtäisi, kuvaannollisesti sanottuna, väkivaltaa, vaan ilmiöiden kutoutumisen moninaisuus jäisi avoimeksi. Yksityiskohtien rikkautta ei voi koskaan tuoda esiin, ja joskus on vaikea kirjallisesti saada sanotuksi edes sitä, mikä tuntuu tärkeältä. Tärkein ehkä jää aina sanomatta; on vain luotettava kirjoituksen herättämiin prosesseihin ja annettava lukijan tulla omiin – ehkä osuvampiinkin – käsityksiin.

Vaikka analyysi on hahmollista ja luonnostelevaa, se merkitsee kuitenkin pyrkimystä suureen tarkkuuteen huolimatta ilmiöiden monimutkaisesta kietoutumisesta toisiinsa. Ilmiöillä on jokin niille tyypillinen olemuksensa, vaikka sillä olisi monia ilmentymiä itsessään ja yhteydet muihin ilmiöihin vaikuttaisivat siihen. Analyyttistä asennetta on kunnioitettava silloinkin, kun tutkimuskohde edellyttää toisaalta hahmollista ajattelua ja kohtaamista.

Kuten tutkimuksen alussa totesin, perustuu sielunelämän kuvaus laatukoordinaatiston luomiseen.⁵ Sielunelämässä tavallaan, ehkei kuitenkaan ihan aina, kaikki läpäisee kaiken. Tiede on toisaalta aina systeemien rakentamista, koska usein vain ajatusjärjestelmä pystyy kohdistamaan prosessoivaa painetta uusien ajatusten synty miseksi. Järjestelmillä on tosin taipumus olla aina rajallisia.⁶ Luomalla hahmollisia käsitteitä ja tunnustamalla ilmiön rajattoman moninaisuuden, voi kuitenkin yrittää välttää järjestelmän rajoittavaa vaikutusta.

Fenomenologia

Kolmas metodinen piirre on ilmaistavissa käsitteellä fenomenologia. Ymmärrän sillä pyrkimystä kohdata ilmiöt sellaisenaan, mutta samanaikaista pyrkimystä yrittää paljastaa ilmiöiden rakenteellisuus.⁷ Kohtaaminen edellyttää usein spekulatiota ja analyysiä, vaikka toisaalta vain kohtaamisen perustalta niilläkin on merkitystä; tämä osoittaa tutkimukseen liittyvää ainaista kehämäisyyttä.

Fenomenologian käsite on esiintynyt filosofiassa ja psykologiassa monenlaisissa yhteyksissä. Sitä on käytetty inhimillisen tietoisuuden rakenteiden kuvaamisen yhteydessä (esim. Husserl ja transkendentiaalinen filosofia), ihmisen eksistenssin ulottuvuuksien kuvauksessa (Heidegger), tai sitä on käytetty sielunelämän peruslaatu- jen tai toisaalta myös psykodynamiikan kuvauksesta.

Ei-dynaamisen sielunilmiöiden fenomenologian varhaisin nykyaikainen esimerkki olisi ehkä Franz Brentano (1838-1917), joka pyrki sielunelämän peruslaatu- jen sellaiseen kuvaukseen,

jota voi kutsua fenomenologiseksi. Kuitenkin olen yhdistänyt kuvaukseen hyvin olennaisena osana myös psykodynaamisen ja eksistentiaalisen ajattelun.

Aloittamisen ongelma

Asioiden esittelyssä tulee olla jokin järjestys ja se voi olla jokseenkin mielivaltainen; näin ollen asioilla ei ole mitään ensisijaisuusjärjestystä todellisuudessa. Järjestys on tällöin syytä yrittää valita pedagogisesta näkökulmasta.

Asialla on silti syvempikin puolensa, nimittäin kyse siitä, mistä on lupa aloittaa. Filosofit ovat pyrkineet löytämään usein edellytyksettömän lähtökohdan. Esimerkiksi tiedon analyysissä täytyisi löytää sellainen lähtökohta, joka ei edellytä tietoa. Tällaisen aidon ja ehdottoman alun löytäminen on mahdotonta monestakin syystä, joihin en tässä puutu. Niiden etsiminen voi olla tietenkin tärkeä ajattelua avaava prosessi, vaikka mitään lopullista ei voisi saavuttaakaan.⁸

Olen aloittanut siitä vaatimattomasta lähtökohdasta, että useimmilla käsitteillä on jo merkityksiä, jotka yhdistävät minut lukijaan (yhteinen ajatuskulttuuri). Olen pyrkinyt käyttämään mahdollisuuksien mukaan luonnollista kieltä, koska se kätkee taakseen monia vielä paljastamattomia idearakennelmia. Joukossa on tietysti myös tieteellis-teknistä kieltä ja esimerkiksi filosofisen perinteen ajatustottumuksia.

En ole kuitenkaan pyrkinyt pysymään tavanomaisissa tieteellisissä ajatuksissa, vaan myös luonut uusia käsitteitä, etupäässä tosin kuunnellen luonnollista kieltä. Näin olen yrittänyt välttää loukkaamasta luonnollista kieltä, jotta asioiden luonteva ymmärtäminen säilyisi ja lisääntyisi. Näin ehkä säilyy myös luonnollisen kielen eksistentiaalinen ilmaisuvoima ja avoimuus.

Olen toisaalta antanut myös monille luomilleni sanoille ja käsitteille, usein juuri luonnollisesta kielestä otetuille sanoille, omia merkityksiä toivoen, että näin syntyisi hyödyllistä uudelleen orientoitumisen painetta. Olen luonut myös järjestelmää ja teoriaa, vaikka tämä ehkä on osaksi vastoin omia näkemyksiäni

ja voi olla ajattelua rajoittavaakin. Tässä synnissä en ole kuitenkaan yksin – mikä ei ole silti mikään puolustus.

Tutkimuksen tarkoitus

Varsinainen tarkoitus on ollut siis spekuloiden, analysoiden ja sisäisiä ilmiöitä kohdaten yrittää löytää sellaisia ajatuskulkuja, jotka voisivat aiheuttaa hyödyllistä painetta sisäisiin prosesseihin, jotta uusia näkemyksiä avautuisi ja syntyisi uutta tietoa ihmisestä. Tutkimuksen perusaineksen muodostaa teoreettisen kirjallisuuden ja ajattelun ohella omien kokemusten tutkiminen, kuitenkin ja nimenomaan suhteessa muiden ihmisten kokemukseen.⁹ Tässä työssä tarkoitukseni on ollut luoda sielun ja mielen rakenteista perusteltu teoreettinen käsitys.

Viitteet

1. Tietoa käsitellessäni, luvussa 11 s. 84, olen esittänyt luonnostelman tietopiksi, joka perustuu ihmisen kykyihin, ts. siihen kuinka tiedon idea toteutuu ihmisen kykyjen kautta. Tieto-oppia ei ole useinkaan rakennettu tietoisesti tähän näkökulmaan perustuen.
2. Ks. luku 2, s. 15.
3. Subjektiiivisten edellytysten käsitteestä ks. IK, s. 137.
4. Todistelun omnipotenssi liittyy usein varsinkin maailmankatsomuksellisiin yhteyksiin. Tutkijan on yritettävä välttää maailmankatsomuksellisia kannanottoja tai yritettävä olla niistä tietoinen, koska ne ovat usein syöpyneet syvälle narsismiimme.
5. Ks. lukua 1, s. 6.
6. Järjestelmien rakentamisen voi nähdä myös heijastavan ihmisen vallan tarvetta. Psykologisetkin teoriat tulevat osaksi yksilön identiteettiä ja narsismia, vakioivat ja kuorettavat sitä. Tämä herättää vakavan kysymyksen, mikä on todellista vapautta ja tietoisuutta.
7. Fenomenologisen tutkimuksen luonnetta pyrin kuvaamaan jo tutkielmassani Turunen 1974.
8. Varsinkin klassisen saksalaisen idealistisen filosofian piirissä etsittiin tiedon absoluuttista lähtökohtaa ja uskottiin, että sen voisi löytää. Rudolf Steiner (1861-1925) yritti prosessuaalisesti hienosti vaikuttavassa väitöskirjassaan Totuus ja tiede osoittaa, että tie joka ei edellytä tietoa, on ihmisen sisäisessä todellisuudessa siinä, missä tieto alkaa ja syntyy.

9. Olen ollut mm. erittäin paljon tekemisessä eri ammateissa työskentelevien ja eri ikäisten ihmisten kanssa toimimalla kouluttajana, opettajana, ryhmien vetäjänä, työnohjaajana, työtoverina jne. Tällainen kokemus on tietysti erittäin merkittävää ihmisen tuntemuksen kannalta, sen ohella, että yrittää perehtyä ihmistä koskevaan teoreettiseen kirjallisuuteen.

MAINITUT TEOKSET

- Ahlman, E.** 1982: Ihmisen probleemi. Toinen painos. Gummerus, Jyväskylä.
- Fichte, J.G.** 1799: Die Bestimmung des Menschen. Felix Meiner Verlag, Hamburg.
- Hegel, G.W.F.** 1952: Phänomenologie des Geistes. Felix Meiner Verlag, Hamburg.
- Hegel, G.W.F.** 1975: Wissenschaft der Logik I-II. Felix Meiner Verlag, Hamburg.
- Krohn, Sven** 1981: Ihminen, luonto ja logos. Gummerus, Jyväskylä.
- IK**, ks. Turunen 1988.
- ISO**, ks. Turunen 1987.
- Platon** 1979: Teokset 3. Otava, Keuruu.
- Rauhala, Lauri** 1976: Filosofinen orientoituminen psykosomaatiikan ongelmaan. Helsingin yliopiston monistuspalvelu.
- Schelling, F.W.J.** 1957: System der transzendentalen Idealismus. Felix Meiner Verlag, Hamburg.
- Steiner, Rudolf** 1967: Totuus ja tie. Suomen antroposofinen liitto, Helsinki.
- Steiner, Rudolf** 1979: Vapauden filosofia. Gummerus, Jyväskylä.
- Turunen, Kari E.** 1974: Filosofian metodisesta merkityksestä. Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 2/1974.
- Turunen, Kari E.** 1981: Ihmisen hahmo. Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 15/1981.
- Turunen, Kari E.** 1983: Rudolf Steinerein filosofia. Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 18/1983.

- Turunen, Kari E.** 1985: Ihmisen ikävaiheet ja kasvatus. Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 24/1985.
- Turunen, Kari E.** 1987: Ihminen ja tiede. Atena kustannus Oy, Jyväskylä. (toinen painos, aiemmin ilmestynyt 1978, Gummerus, Jyväskylä.)
- Turunen; Kari E.** 1987: Tieto ja kulttuuri. Kriittinen korkeakoulu. Julkaisuja 6/1987.
- Turunen, Kari E.** 1987: Ihmissielun olemus. Arator Oy, Helsinki. (Tekstissä lyhennetty: ISO.)
- Turunen, Kari E.** 1988: Ihmisen kasvatus. Atena kustannus Oy, Jyväskylä. (Tekstissä lyhennetty: IK.)